

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

42.

Országos Kriminológiai Intézet

KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK

42.

BUDAPEST, 2005

Közzéteszi
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkeszti:
dr. Irk Ferenc
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

© Dr. Irk Ferenc, 2005

ISSN 1586-4596

TARTALOM

Előszó

7

I.

KEREZSI KLÁRA

A bűnmegelőzés és a biztonságérzet területi összetevői

11

KÓ JÓZSEF

Félelem keletéről nyugatra:

A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon

41

BARABÁS TÜNDE

Az áldozattá válás sajátosságai

Magyarország egyes régióiban

68

DUNAVÖLGYI SZILVESZTER

A közbiztonságról

és a rendőrségről alkotott vélemények területi jellemzői

92

NAGY LÁSZLÓ TIBOR

Erőszakos bűncselekmények áldozatainak területi jellemzői

112

KRÁNITZ MARIANN

A vagyon elleni bűncselekmények sértetteinek területi jellemzői

139

IRK FERENC

A közlekedési deviancia régióspecifikus vonásai

166

II.

FEHÉR LENKE

Illegális migráció, embercsempészet, emberkereskedelem

210

WINDT SZANDRA

Az illegális bevándorlás jellemzői Dél-Európában

234

PARTI KATALIN

Az e-bűnözésről készült statisztikák jellemzői

258

TILKI KATALIN

A környezetvédelem szabálysértési gyakorlata

283

FÜLÖP ÁGNES – NAGY EMESE

Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában

302

BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER

A fiatalkorú elkövetők gyermekkorá –
az elkövetővé válás előzményei

327

GYURKÓ SZILVIA

Helyreállító igazságszolgáltatási technikák
alkalmazásának lehetőségei
a családon belüli erőszak eseteiben

353

KISS ANNA

Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban

367

REZÜMÉ

381

ELŐSZÓ

Az elmúlt év folyamán intézeti kutatóink egyik része az utóbbi évek legnagyobb felmérésére tett pontot. Lezárult az *Áldozatok és vélemények* elnevezésű projekt, amelyben több mint tízezer, a felnőtt lakosságot több változó mentén reprezentáló személytől kaptunk információkat kérdéseinkre. Ezek – egyebek mellett – kiterjedtek a bűnözéstől való félelemre, a biztonságérzetre, arra, hogy voltak-e bűncselekmények áldozatai, milyen lehetőségeket látnak a köz és a maguk biztonságának és biztonságérzetének növelésére. A kutatás legfontosabb eredményeiről magyar és angol nyelven megjelent két-két kötetben adtunk számot.

A terjedelmi és időbeli korlátok azonban nem tették lehetővé azt, hogy a kutatók ebben a több száz oldalas tanulmánygyűjteményben a területi jellemzőkről is beszámolhassanak. Erre csak most, a Kriminológiai Tanulmányok jelen kötetének első részében kerülhet sor.

Az első tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen területi összetevők alakítják a biztonságérzetet, s megerősíti azt a már korábról is ismert véleményt, miszerint a lakókörnyezetben felmerülő, a bűnözéstől látványosan független problémák jelentős hatást gyakorolnak az ott élők biztonságáról alkotott képére.

Mintegy az előző gondolatot folytatva találkozhatunk azzal a véleménnyel, amely egyrészt vitatja azt a közkeletű nézetet, miszerint az emberek konkrét viktimizációs tapasztalatai befolyásolnák félelemérzetét, másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes megyék bűnözéstől való félelmi szintjei közötti eltérések fontos indikátorai a mikroközösségből az egyénre gyakorolt hatások.

A dolgozat több tanulmánya – immár elszakadva a megyerendszer kötöttségeitől – a közeljövő közigazgatási egységeit jelentő régiók keretei között vizsgálja az áldozattá válás általános és egyes bűncselekmény-specifikus jellemzőit. Ennek sorában az egyik tanulmány azt ku-

tatja, hogy vannak-e régióspecifikus jellemzői az áldozatok által elszenvedett bűncselekmények feljelentési hajlandóságának.

Az általános szinten mozgó kutatási beszámolók utolsó darabja a közbiztonságról és a rendőrségről alkotott vélemények területi jellemzőit taglalja. E dolgozat egyik fontos gondolata, hogy az emberek saját területük közbiztonságát többnyire megfelelőnek tartják. Elgondolkodtató azonban az eredmény, ami azt tanúsítja, hogy a lakosság nagy részében még nem tudatosult, hogy közérzetük javítása érdekében nekik is van tennivalójuk.

Az első rész utolsó három dolgozata a közvéleményt leginkább irritáló bűncselekményekről szól, s ezeken belül a közvéleménynek és az áldozatok magatartásának regionális összehasonlításával foglalkozik.

A második rész többnyire az utolsó másfél évtized változásainak tipikus hordalékait taglalja. Három kutatási beszámoló példázza, hogy a bűnözés számos formája nem ismer országhatárokat. Ez a tény önmagában figyelmeztet egyrészt a nemzeti bűnüldöző szervek felderítő képességének, másrészt a hagyományos bűnüldözésnek a korlátaira. Az emberek jogellenes mozzgatása még hagyományos erőszak, zsarolás stb. segítségével történik, de az internetes bűnözésnél az elkövetőnek már nem kell a kifosztott áldozat szemébe néznie. Kés- és lőfegyverhasználat helyett elegendő egy asztalnál ülve a számítógép billentyűit ügyesen mozgatnia.

A környezetkárosítás átmenet múlt és jövő között. Az új veszélyekkel nem lehet eredményesen felvenni a harcot, ha a kis ügyeket negligálva, csupán a közfelháborodást jelentő, úgynevezett „nagy” ügyekkel foglalkozunk. A szabálysértési joggyakorlat elemzése számos jogértelmezési-jogalkalmazási dilemmára világít rá.

A fiatalok által és a fiatalok sérelmére elkövetett bűncselekmények elemzése az intézet kutatási palettáján az évtizedek múltával sem veszített fontosságából. Az állandóan változó társadalmi-családi háttér folytonosan új súlypontokra hívja fel a figyelmet. A gyermekkori problémák jobb megértése hozzájárulhat a jelenkor felismeréséhez is magában foglaló büntetőjog-alkotáshoz.

A helyreállító igazságszolgáltatás korunk kriminológiai-büntetőjogi szakembereinek egyik slágertémája. Kétszeresen az, amikor ennek az eszköznek a társadalmi élet talán legintimebb szférájában burjánzó jogsértések körében keresi a helyét.

A kriminológiától a büntetőjogon át a büntető eljárásjogig ívelő intézeti kutatások záró tanulmánya – egyebek mellett – annak a sértettnek a lehetőségeiről szól, aki a büntetőeljárásban kívánja a bűncselekmény elszenvedése során keletkezett polgári jogi igényét érvényesíteni.

Bízom abban, hogy a bűnügyi tudományok iránt érdeklődő szakmai közvélemény a korábbiakhoz hasonló figyelemmel tiszteli meg az intézeti kutatók teljesítményét. Elméleti és szakmai munkásságuk során az olvasók hasznosítani tudják a szerzők megállapításait.

Budapest, 2005. április

Dr. Irk Ferenc

A bűnmegelőzés és a biztonságérzet területi összetevői

A szerző a bűnmegelőzéssel kapcsolatos attitűdöket befolyásoló tényezők területi jellegzetességeit elemzi, figyelemmel arra, hogy a biztonságérzet-hiány problémáját más összetevők alakítják egy prosperáló területen, mint egy infrastrukturális hiányosságokkal megterhelt régióban. A tanulmány a lakókörnyezet biztonságáról alkotott kép területi eltéréseinél kitér a megkérdezettek helyi lakókörnyezetében felmerülő problémákra, s ezeket környezeti (zaj, szemetesség, munkaalkalom hiánya stb.) és személyi típusú (lézengő fiatalok, drogosok, szabályszegő autósok, hajléktalanok stb.) csoportba sorolja. A helyi lakókörnyezet biztonságáról alkotott véleményt óvatosan összeveti a hivatalos kriminálstatisztika területi adataival. A szerző a bizalmi kapcsolatok, a biztonságérzet és a biztonságérzet-hiány összefüggéseit az általa kidolgozott „bizalom” és „védelem” indexek segítségével értelmezi. Az adatok igazolják, hogy a közérzeti kérdésekre adott válaszok – függetlenül azok negatív vagy pozitív alakulásától – szoros korrelációban vannak a közvetlen környezet biztonságáról alkotott véleménnyel.

Az Országos Kriminológiai Intézet által 2003-ban országos nagymintán lefolytatott sértetti vizsgálat már korábban publikált eredményei¹ is utalnak a sértetté válás nagyobb veszélyével kapcsolatban lévő kulcstényezőkre. A viktimológiai kutatások által tehát többet tudhatunk meg a helyi biztonság összetevőiről, illetve arról, hogy egyes területeken, illetve az emberek bizonyos csoportjainál miért nagyobb a sértetté válás veszélye, mint másoknál.

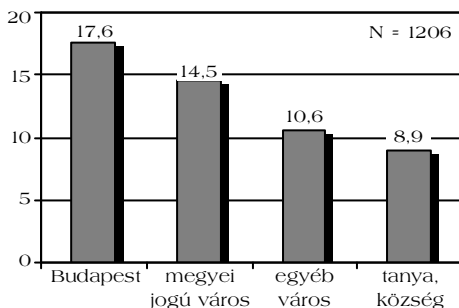
1 Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények I-II. OKRI, Budapest, 2004

A bűncselekmények támadhatják az egyént, vagy tulajdonát. A viktimizációs veszélyeztetettség egyik összetevő eleme tehát az „individuális” veszélyeztetettség. A sértetti vizsgálatok segítségével jobban megismerhetjük a bűncselekmények áldozatává vált személyek jellemzőit (például életkor, családi állapot, anyagi helyzet). Ebből a szempontból jelentősége lehet a sértettek anyagi helyzetének. A tapasztalatok szerint ugyanis a magasabb jövedelmű csoportok tagjai válnak nagyobb valószínűséggel vagyoni elleni bűncselekmények áldozatává. A különbségek a gépkocsilopásnál és az alkalmi lopásoknál szembetűnőek. Ez az eredmény mintha ellentmondani látszana annak a kriminológiai megállapításnak, miszerint a szociálisan deprivált területeken magasabb a bűnelkövetési gyakoriság. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a bűnelkövetés lehetőségének mértéke vagy az áldozatok életmódja is összefüggésben lehet a sértetté válás nagyobb rizikójával. Ezt a szempontot a viktimológiai vizsgálatok általában azzal a kérdéssel mérik, hogy a válaszadó milyen gyakran jár el otthonról esténként. A rablás, a támadás vagy a fenyegetés bekövetkezésének veszélye kétségtelenül nagyobb azoknál, akik többször járnak el otthonról. Fontos szempontot jelenthetnek a sértetté válás veszélyének értékelésénél a bűnelkövetési körülmények, például a felügyelet hiánya. A viktimizációs veszélyeztetettség ugyanis növekszik, ha a tevékenység az otthonon kívül zajlik, vagy ha a megkérdezettek gyakran találkoznak idegenekkel. Az otthonon kívüli tevékenység természetesen korfüggő is, mert a fiatalok gyakrabban járnak el esténként, és ez növeli a sértetté válás kockázatát. Ugyanakkor a kisgyermekes családok esetében feltételezhető, hogy a szülők inkább otthon vannak esténként. A családi állapot és a családban nevelkedő gyermekek száma és kora így ad némi támpontot a viktimizációs veszélyeztetettség értékeléséhez.

Az „individuális” veszélyeztetettség mellett számos olyan „területi” jellegzetesség is azonosítható, amely az viktimizáció bekövetkezésének valószínűségét növeli. Tudjuk, hogy a sértetté válásban szerepe van a lakóterületnek. A kriminológiai szakirodalom szerint a városokban magasabb a bűnelkövetési gyakoriság, ezért az ilyen településen

élők viktimizációs veszélyeztetettsége is magasabb. A lakótelepi övezetben élők például otthonaikat a nap jelentős részében felügyelet nélkül hagyják, és sokszor még technikai védekezőeszközöket sem alkalmaznak például a lakásbetörések megelőzésére. Más szempontból az is fontos, hogy az emberek között a kapcsolatok is lazábbak a városi környezetben, és gyengébb a közösségi kohézió, mint egy kistelepülésen. A viktimológiai vizsgálatok eredményeinek értékelésénél tehát a településnagyságnak kétségtelenül szerepe van. Az átlagosnál nagyobb a viktimizáció veszélye ugyanis azoknál, akik a legnagyobb településeken élnek (100 ezernél nagyobb lélekszámú települések). A Nemzetközi Áldozatvizsgálat (ICVS) eredményei is azt jelzik, hogy a városi környezetben megduplázódik a viktimizációs veszélyeztetettség a kevésbé urbánus területekhez képest.² A hazai viktimizációs vizsgálat eredményei szerint Magyarországon is jelentős

1. számú ábra
A 2002-ben sértetté váltak megoszlása
településtípus szerint (%)

2 Pat Mayhew – Jan J. M. van Dijk: Criminal Victimization in Eleven Industrialised Countries. Key findings from, the 1996 International Crime Victims Survey. Research and Documentation Centre, Ministry of Justice, The Hague, 1997; John van Kesteren – Pat Mayhew – Paul Nieuwbeerta: Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries. Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey. Research and Documentation Centre, Ministry of Justice, The Hague, 2000; Anna Alvazzi del Frate – John van Kesteren: Criminal Victimization in Urban Europe. Key Findings of the 2000 International Crime Victim Surveys, UNICRI, 2004
<http://www.unicri.it/icvs>

különbség van a sértetté válás valószínűsége között az említett két települési környezetben³ (1. számú ábra).

A sértetti vizsgálatok tehát nem csupán arra alkalmasak, hogy verifikálják a viktimológia elméletének tudományos megállapításait (például az életmód és a sértetté válás összefüggése, a rutincselekvés teóriája, a racionális választás elmélete stb.)⁴, de szolgáltatják azt a „muníciót” is, amely a bűnmegelőzésben és a bűnözéskezelésben hasznosulhat.

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatás eredményeinek feldolgozása során izgalmas összefüggések rajzolódhatnak ki a hazai biztonság és biztonságérzet területi eltéréseivel kapcsolatosan. Ugyanakkor a viktimizáció területi megoszlásával kapcsolatosan több problémára is fel kell hívni a figyelmet. Mindenekelőtt arra, hogy akár a viktimizáció megyei, akár regionális adatait vizsgáljuk,

3 Az állítás kriminológiai igazságtartalma azonban megdőlhet akkor, ha – mint hazánkban – községi vagy nagyközségi lélekszámú települések válnak egyre gyorsabb ütemben városokká (lásd például: Villány, 2793 fő; Gönc, 2254 fő; Pétervására, 2616 fő; Visegrád, 1654; Répcelak, 2617 fő; Zalakaros, 1519 fő). A statisztikai adatok azt mutatják, hogy (Budapestet és a megyei jogú városokat figyelmen kívül hagyva) 2003. január 1-jén 2 613 868 magyar lakos élt városi településen. E városok népesség-számát vizsgálva megállapítható, hogy az összes hazai városi lakos 26,2%-a tízezernél kisebb lélekszámú településen él. Ha a tízezernél kisebb lélekszámú városok megoszlását nézzük a városi rangú települések között, azt látjuk, hogy a 229 hazai város 53,3%-a olyan település, amelynek lélekszáma nem éri el a tízezer főt. Forrás: KSH megyei statisztikák.

4 Lásd például Ronald V. Clarke – Marcus Felson (eds.): *Routine Activity and Rational Choice*. *Advances in Criminological Theory*, vol. 5. Transaction Books, New Brunswick, New Jersey, 1993; Marcus Felson: *Crime and Everyday Life*. 2nd Edition. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California, 1998; Marcus Felson – Ronald V. Clarke: *Opportunity Makes the Thief: practical theory for crime prevention* Police Research Series Paper 98. Home Office, London, 1998; Michael J. Hindelang – Michael R. Gottfredson – James Garofalo: *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Ballinger Publishing Company, Cambridge, Massachusetts, 1978; Jan J. M. van Dijk: *A bűnözés szintjének értelmezése áldozatok és elkövetők ésszerű döntéseinek kölcsönhatása alapján*. In: *A társadalmi-politikai változások és a bűnözés: a 21. század kihívása*. Magyar Kriminológiai Társaság, 1994, 133–153. o.

figyelemmel kell lennünk arra, hogy még egy méreteit tekintve olyan kis ország esetében is, mint Magyarország, az összehasonlítható földrajzi területek a társadalmi, gazdasági fejlettség különböző szintjén vannak, és ezekre a különbségekre az elmúlt tizenöt év társadalmi-politikai és különösen gazdasági változásai különböző hatást gyakoroltak. Figyelembe kell azt is vennünk, hogy az egyes megyék, illetve régiók különböznek a területükön élő népesség etnikai és kulturális jellegzetességei szempontjából. Harmadszor, az egyes földrajzi területek között jelentős az eltérés az egy főre jutó bruttó nemzeti termékben, az infrastrukturális fejlettségben és a gazdasági termelés szintjében, az urbanizáció előrehaladottságában, valamint az általános szociális feltételekben. Végül az egyes megyék lélekszáma és területe is különbözik, ami eltérő jellegzetességet adhat a viktimizációs veszélyeztetettségnek.

A közérzetváltozás és a helyi biztonságról alkotott kép kapcsolata

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatás eredményeinek korábbi értékelésénél⁵ elsősorban arra kerestünk mérőeszközt, hogy mely tényezők azok, amelyek az embereknek a bűnmegelőzéssel (szükségességével, lehetőségével, formáival stb.) kapcsolatos vélekedését befolyásolják. Miután a személyes és a környezeti biztonsághoz kapcsolódó attitűdöket számos objektív és szubjektív tényező befolyásolja, a viktimológiai kutatás eredményeit az úgynevezett közérzeti kérdések fényében vizsgáltuk, feltárva azt az összefüggést, amely a közérzetromlás vagy -javulás és a hazai társadalmi problémák értékelése között állhat fenn.

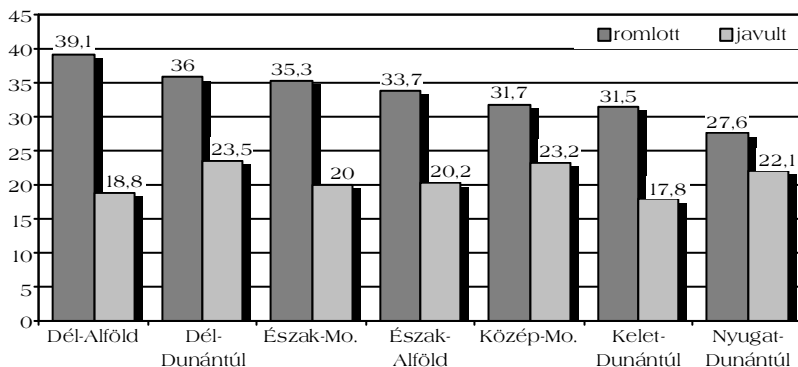
Az elemzés második körében, a területi összefüggések vizsgálata során, fontosnak tartottuk a közérzettel kapcsolatos válaszokat regionális, illetve megyei bontásban is megvizsgálni annak érdekében, hogy pontosabb képet festhessünk a biztonsággal kapcsolatos

5 Kerecsi Klára: A bűnmegelőzés különböző dimenzióinak megjelenése egy attitűdvizsgálatban. In: Irk F. (szerk.): i. m. 121–155. o.

attitűdők helyi alakulásáról. Tudjuk ugyanis, hogy a biztonságérzet-hiány problémáját más összetevők alakítják egy prosperáló területen, mint egy területi, infrastrukturális hiányosságokkal is megterhelt régióban, illetve megyében.

A válaszolók javuló vagy romló irányú közérzetváltozásának regionális eltérései jelzik a hazai régiókat jellemző általános vonásokat is: a leszakadó régióban többen érzik úgy, hogy romlott, a prosperáló régióban többen érzik úgy, hogy javult a közérzetük (2. számú ábra).

2. számú ábra
A közérzetváltozás iránya régiók szerint (%)

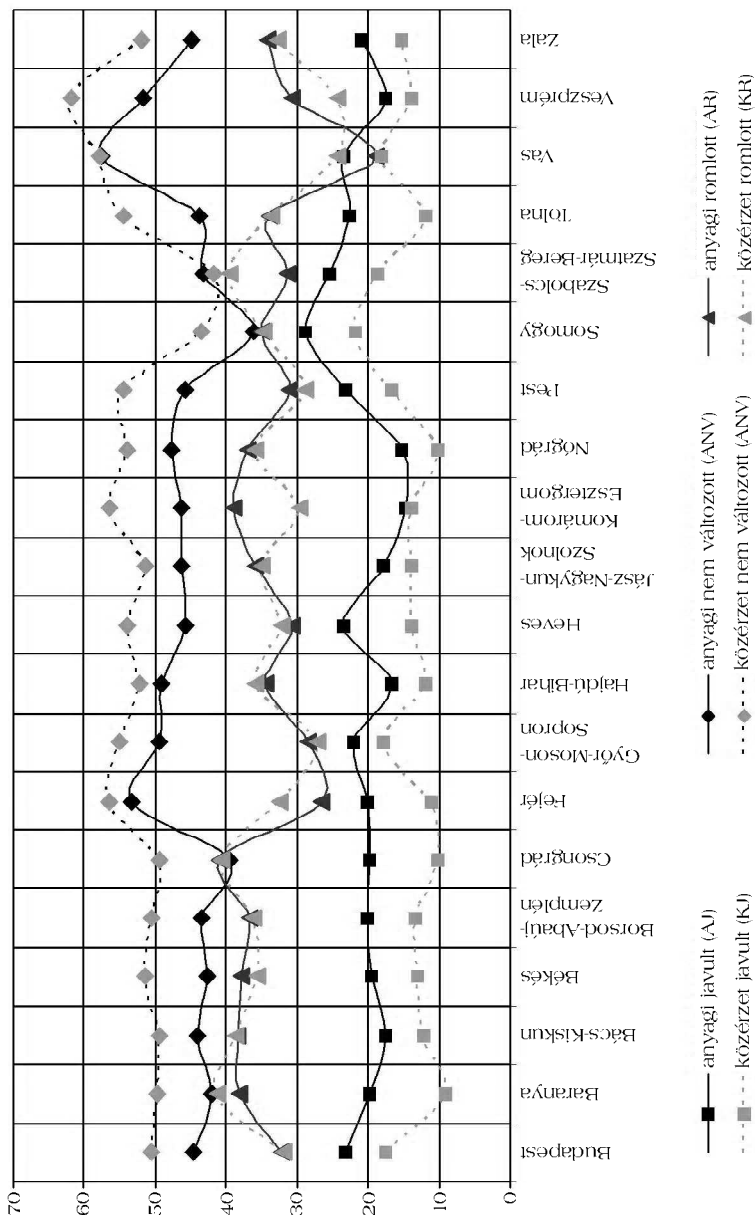
A közérzetváltozás jellegzetességeinek részletesebb, megyei bontásának adatai azonban ennél érdekesebb képet rajzolnak (3. számú ábra).

A 3. számú ábrán egymás mellett jelenítettük meg a romló (AR) – a nem változó (ANV) – és a javuló (AJ) anyagi helyzetről és közérzetről ((KR)–(KNV)–(KJ)) tudósító válaszokat. Egyértelmű tendenciának látjuk, hogy mindhárom görbepár többé-kevésbé párhuzamosan fut, tehát szoros összefüggés van e változók között. Ugyanakkor jelentős „előjelkülönbség” észlelhető e három görbepár futásában, nevezetesen:

- a) a javuló közérzet mindig alatta marad az anyagi helyzet javulásának (a KJ-görbe mindig alatt marad az AJ-görbének);

3. számú ábra
 Anyagihelyzet- és közérzetváltozás az elmúlt öt évben (%)

- b) a romló közérzet többé-kevésbé a romló anyagi helyzet érzete fölé kerül (a KR-görbe az AR-görbe feletti tartományban fut);
- c) a változatlan anyagi helyzet és a változatlan közérzet görbéi majdnem összesimulnak (az ANV- és a KNV-görbék).

Vagyis kijelenthetjük, hogy míg a javuló anyagi helyzetet csak lassan követi a közérzet javulása, addig a változatlan anyagi helyzetnél kifejezetten kedvezőbb a válaszolók közérzete, viszont a romló anyagi helyzetet nagyon pontosan érzik a válaszolók, és ez meg is határozza közérzetüket.

A vizsgálatban ötfokú skálán mértük azokat a személyes attitűdöket, amelyek a megkérdezettek helyi lakókörnyezetében felmerülő problémákat jelzik (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

Problémák a lakókörnyezetben (K36)

Az Ön lakókörnyezetében mennyire jelent problémát ONNEK a	a kapott válaszok elemszáma
1 – bűnözés	N = 7555
2 – utcai zaj, forgalom	N = 8120
3 – cigányok	N = 8212
4 – drogfogyasztók, drogfüggők	N = 8407
5 – fegyelmezetlenül vezető autósok	N = 7597
6 – hajléktalanok, kéregetők	N = 8764
7 – közvilágítás	N = 8636
8 – munkalehetőségek hiánya	N = 7937
9 – részek	N = 7672
10 – szemét, szennyezettség az utcákon és a zöldövezetben	N = 8065
11 – túl sok külföldi és menedékjogra pályázó	N = 8843
12 – unatkozó és semmittevő fiatalok	N = 7728

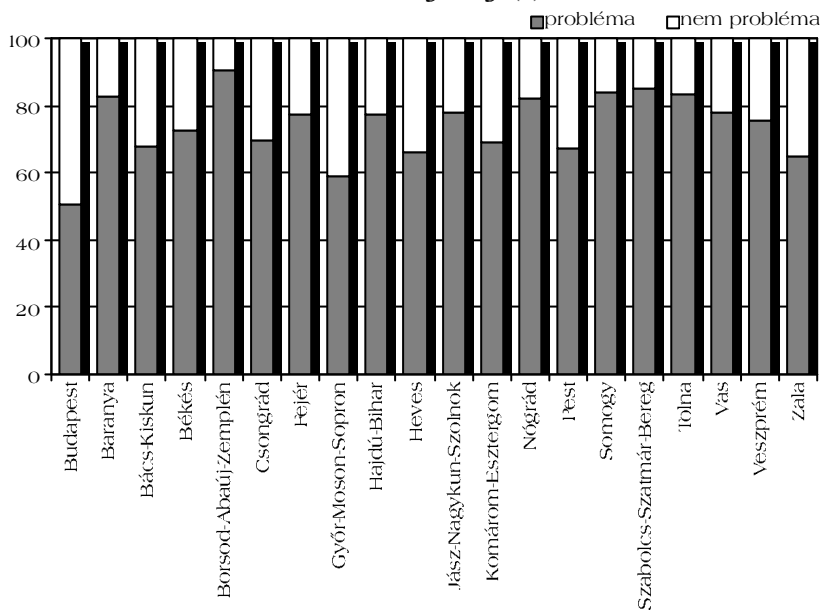
A válaszok elemzésénél az „érdemi” válaszokat vettük figyelembe, és két csoportot képeztünk. A felsorolt problémáknál összevontuk az 1-2-es („egyáltalán nem probléma” vagy „alig jelent problémát”) és a 4-5-ös válaszokat („nagy probléma” vagy „nagyon nagy probléma”), és a megoszlások számításánál figyelmen kívül hagytuk a „közböcs” válaszokat, valamint azoknak a számát, akik nem válaszol-

tak erre a kérdésre.⁶ Már első ránézésre is kitűnik, hogy az előbbi problémák a) környezeti és b) személyi típusú csoportba sorolhatók.

a) Ha a kapott válaszokat megyei bontásban vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy nem csak az országos – mint azt már korábbi tanulmányunkban is jeleztük⁷ –, de a helyi lakókörnyezeti problémák között is igen magas arányt képvisel a munkaalkalom hiánya (4. számú ábra).

A környezet fizikai leromlását jelzi, hogy számos megyében (például Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Komárom-Esztergom, Pest és különösen Budapest) az erre a kérdésre érdemi választ adó megkérdezettek 50-70%-a komoly problémának tartja a közterületek szemetességét és elhanyagoltságát.

4. számú ábra
Munkalehetőség hiánya (%)

6 Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ezzel a megszorítással a százalékos megoszlások szükségképpen megváltoznak.

7 Kerezsli Klára: i. m. 125. o.

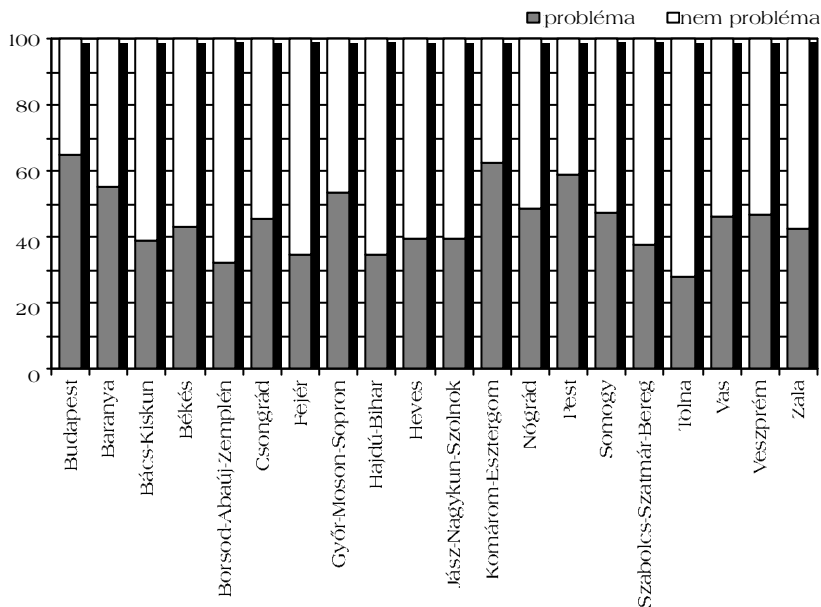
A bűnözést mint helyi, lakókörnyezeti problémát a budapestiek és a Pest megyeiek említették 40–60%-os értékek között. A többi megyében az érdemi válaszadók kb. 30%-a tekintette a bűnözést olyan gondnak, amely neki személyesen is problémát jelent.

b) A személyi típusú problémák között olyan problémás személycsoportokra kérdeztünk rá, amely csoportok jelenléte vagy viselkedése gondot okozhat a megkérdezetteknek. Ebben a körben kiemelkedő mértékben a fegyverrel vezető autósok szerepelnek leggyakrabban az említések között. Az sem véletlen, hogy ezt a problémát a budapesti megkérdezettek több mint 60%-a szükségesnek tartotta megemlíteni mint helyi gondot (5. számú ábra).

Ugyanakkor a budapestitől nem sokkal marad le a Komárom-Esztergom, Pest, Baranya és Győr-Moson-Sopron megyei említések aránya sem. Ez azt is jelzi, hogy a közlekedési szabályok tömeges

5. számú ábra

Fegyverrel vezető autósok (%)

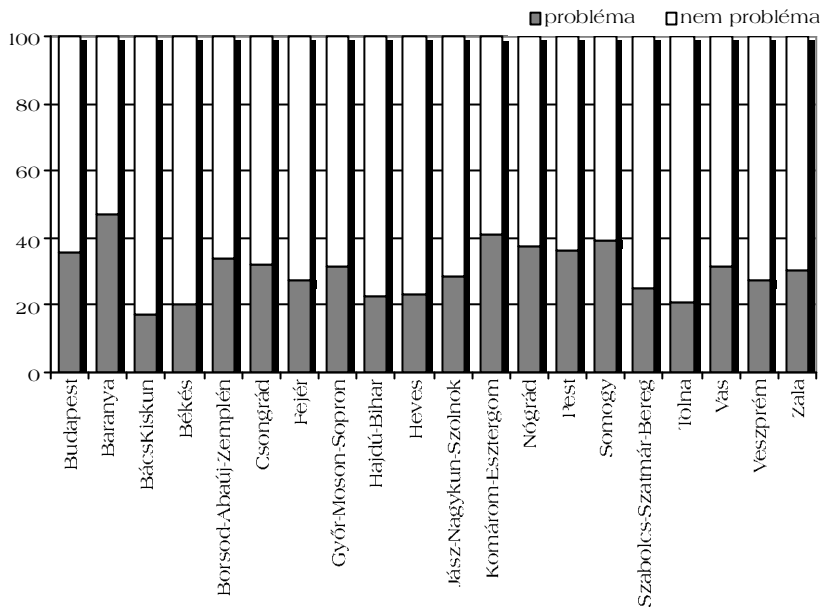
megsértésének problémájára az intenzíven fejlődő területeken fel kell készülni, és különböző megelőzési eszközökkel kell elkerülni azt, hogy a szükséges és kedvező gazdasági-technikai fejlesztések kedvezőtlen hatást gyakoroljanak az emberek biztonságérzetére.

A felmérés adatai szerint a problémás személycsoportok között Budapesten jelent valódi problémát a hajléktalanok és a kéregetők megjelenése, és figyelemre méltó, hogy a romákkal kapcsolatos problémát a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei válaszadók fogalmazták meg nagyobb arányban. A válaszokból úgy tűnik, hogy még Budapesten sem éri el a 20%-os említési arányt a külföldiek és a menedékesek magyarországi jelenlétének problémaként történő megfogalmazása. Feltűnő viszont, hogy a fiatalokkal kapcsolatos problémák számos megyében intenzíven megfogalmazódtak (6. számú ábra).

A K37-es kérdés a megkérdezettek ismereteit tudakolta arról, hogy tudomásuk szerint, az ország többi részéhez képest a lakókör-

6. számú ábra

Unatkozó, semmittevő fiatalok (%)

nyezetükben több, vagy kevesebb bűncselekményt követnek-e el. A kapott válaszokból kirajzolódik, hogy a megkérdezettek jellemzően miként vélekednek lakókörnyezetük biztonságáról: a lehetséges ötös skálán (1-es: sokkal kevesebbet; 5-ös: sokkal többet) mért válaszok megyék szerinti mediánja a kettes körül kumulálódik. Ez azt is jelenti, hogy a megkérdezettek lakókörnyezetüket biztonságosabbnak ítélik meg az ország egyéb területeihez viszonyítva.

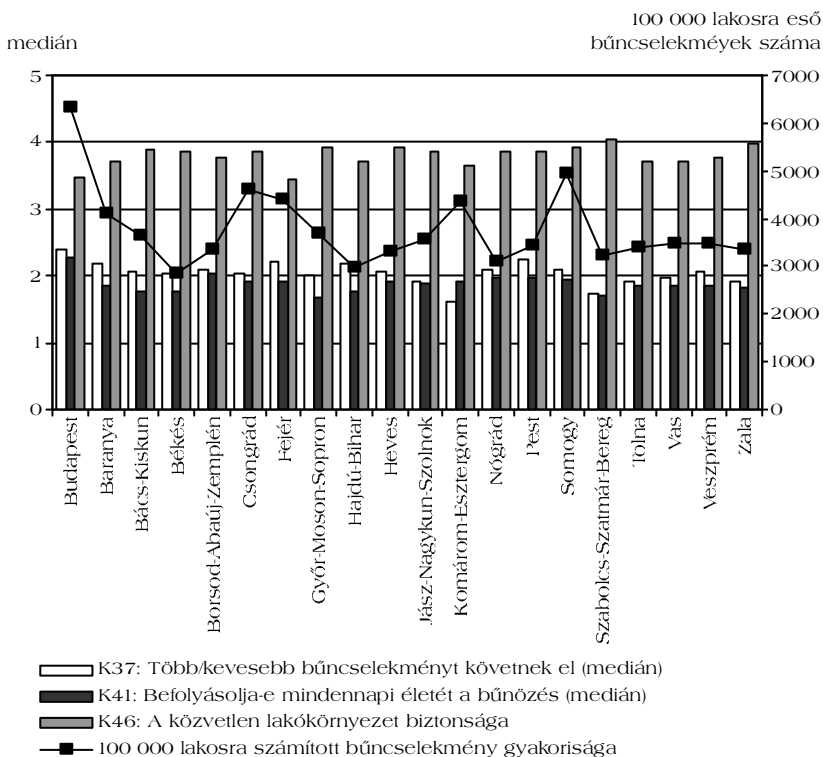
Nyilvánvalóan adódik az a lehetőség, hogy az erre a kérdésre adott válaszokat összevessük az ismertté vált bűncselekmények százezer lakosra eső megyei statisztikáival. Természetesen ez az összevetés inkább csak tájékoztató jellegű, hiszen a K37-es kérdés a megkérdezett lakókörnyezete bűnfertőzöttségét tudakolta, míg a kriminálstatisztika megyei adatai nem feltétlenül a megkérdezett lakókörnyezetének bűnügyi helyzetéről adnak információt. Ugyanakkor érdekes kép rajzolódik ki, ha a kérdésre adott válaszok mediánjait vetjük össze a megyei bűncselekményi gyakorisággal. A budapesti lakosok általában rosszabb véleményrel vannak a saját lakóterületük bűncselekményi fertőzöttségéről, mint azt a hivatalos adatok alapján gondolnánk. Ugyanakkor tény, hogy a nagyvárosokban magasabb a latencia. Csongrád és Somogy megyében a megkérdezettek válaszaik többé-kevésbé a valós helyzetet tükrözik. A többi megyében viszont a megkérdezettek sokkal rosszabbnak vélik a lakóterületük bűnügyi helyzetét, mint arra a hivatalosan regisztrált adatok alapján következtetni lehet. Érdekes diszcrepancia mutatkozik itt: noha általánosan igaz, hogy a megkérdezettek a saját lakókörnyezetüket az ország más területeivel összehasonlítva biztonságosabbnak gondolják, nem sok ismeretük van a ténylegesen regisztrált bűncselekményi adatokról, és a biztonságosnak gondolt helyzetet nem erősíthetik meg a ténylegesen regisztrált bűnözési adatok. Úgy vélem, ebben a helyzetben jelentős feladata lehet a helyi rendőrkapitányságoknak, s feladatuk nem csupán az, hogy nyilvánosságra hozzák az éves bűnözési adatokat, és lehetővé tegyék, hogy a helyi lakosság azt megismerhesse, de segíteniük kell az adatok összevetésében és értelmezésében is. Ennek szükségességét alátámasztják a K41-es kérdésre adott válaszok is. Ez a kérdés azt tudakolta, hogy mennyire befolyásolja a megkérdezettek napi életét a bűnözés. Az 1–5

skálán adott válaszok mediánja – Budapest kivételével – minden megyében az 1,5–2 érték közé esik, ami azt jelzi, hogy az emberek nem csak a saját lakóterületüket tartják biztonságosnak, de ezt megerősíti, hogy mindennapi életüket kisebb mértékben befolyásolja a bűnözés.

A K46-os kérdés szintén ötfokozatú skálával mérte a megkérdezettek helyi lakókörnyezetének biztonságáról alkotott véleményét. A skálán az 1-es válaszlehetőség szerint a közvetlen lakókörnyezet egyáltalán nem biztonságos, míg az 5-ös válasszal a megkérdezett azt jelezte, hogy közvetlen lakókörnyezete a legteljesebb mértékben biztonságos (7. számú ábra).

7. számú ábra

A helyi lakókörnyezet biztonságáról alkotott vélemény mutatói

A kérdésre adott válaszok mediánja a 3,4–4-es tartományba esik, és még Somogy, Csongrád és Fejér megyékben sem befolyásolja ezt a véleményt az a tény, hogy 2003-ban ezekben a megyékben mérték a legerősebb bűnügyi fertőzöttséget. Igaz ugyan az is, hogy Fejér megyében a válaszok mediánja az említett tartomány alsó határát súrolja.

A lakókörnyezet biztonságával kapcsolatos kérdés (K33) alapján egyértelmű, hogy a magyarországi lakosok túlnyomó többsége biztonságosnak tartja lakókörnyezetét (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

Mennyire tartja biztonságosnak a lakókörnyezetét? (K33)

	esetszám	%
nem tudja	32	0,3
1 – egyáltalán nem	288	2,9
2	529	5,3
3	2 461	24,6
4	4 257	42,5
5 – teljes mértékben	2 449	24,4
nincs válasz/nincs adat	4	0,0
összesen	10 020	

Ez az állítás még akkor is igaz, ha a megyei adatok vizsgálatánál figyelembe vesszük, hogy Budapesten csak valamivel haladja meg a 80%-ot az így vélekedők aránya, és négy megyében (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér és Pest) ez az arány 86–90% közé esik (3. számú táblázat).

Korábbi tanulmányunkban már több szempontból is megvilágítottuk a helyi biztonságról alkotott vélekedés és a közérzetváltozással kapcsolatos tapasztalatok összefüggését. A rendelkezésre álló adatok megyei bontásban történő vizsgálata további összefüggések feltárására ad lehetőséget.

Ha megyei bontásban összevetjük a válaszadóknak a lakókörnyezeti biztonságra (K33) adott válaszokat a közérzetváltozással kapcsolatos kérdéssel (K1b), akkor a 8. számú ábrán látható összefüggések rajzolódnak ki.

3. számú táblázat

Lakókörnyezete: biztonságos – nem biztonságos (%)

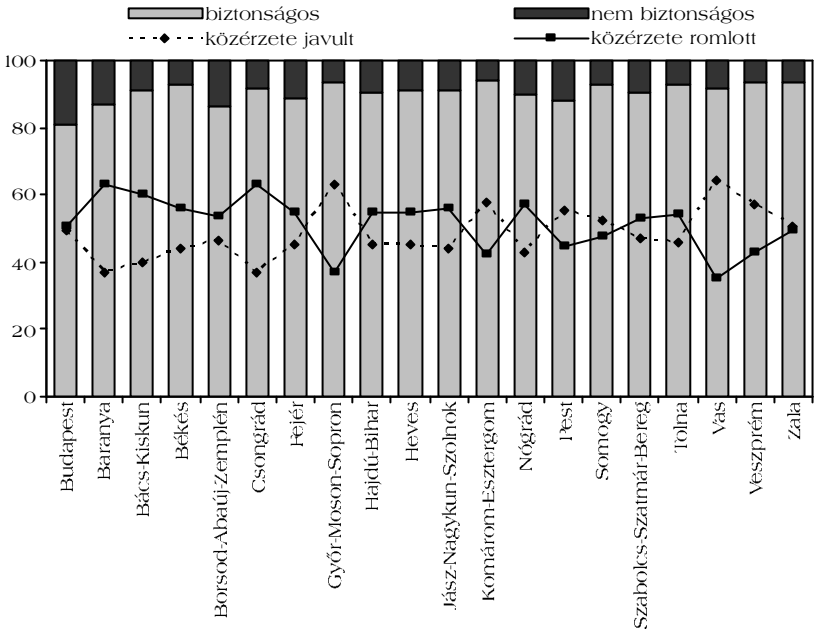
	biztonságos	nem biztonságos
Budapest	80,8	19,2
Baranya	86,6	13,4
Bács-Kiskun	91,3	8,7
Békés	92,8	7,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	86,4	13,6
Csongrád	91,9	8,1
Fejér	88,9	11,1
Győr-Moson-Sopron	93,7	6,3
Hajdú-Bihar	90,6	9,4
Heves	90,9	9,1
Jász-Nagykun-Szolnok	91,3	8,7
Komárom-Esztergom	94,2	5,8
Nógrád	90,2	9,8
Pest	88,3	11,7
Somogy	92,7	7,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	90,5	9,5
Tolna	92,6	7,4
Vas	91,9	8,1
Veszprém	93,7	6,3
Zala	93,3	6,7

A közérzeti kérdésekre adott válaszok – függetlenül azok negatív vagy pozitív alakulásától – szoros korrelációban vannak a közvetlen környezet biztonságáról alkotott véleménnyel.⁸ A megyei jellegzetességek azt is mutatják, hogy azokban a megyékben, ahol nagyobb arányú a helyzetükkel elégedettek megoszlása, a helyi lakókörnyezet biztonságáról is kedvezőbben vélekednek.⁹ Ezt tapasztalhatjuk például Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom vagy Vas megyében. Kétségtelen, hogy az említett összefüggés nem ad minden kér-

8 A korreláció a közérzetjavulás (K1b_javu) és a lakókörnyezet jó biztonsága (K33bizi) között: 0,992967, illetve a közérzetromlás (K1b_roml) és a lakókörnyezet kevésbé biztonságos volta (K33nbizi) között: 0,970895.

9 Ennél a számításnál figyelmen kívül hagytuk azoknak a válaszadóknak a számát, akiknek a helyzete nem változott az elmúlt öt évben, és csak a helyzetük javulásáról vagy romlásáról beszámoló megkérdezetteket vettük figyelembe.

**A lakókörnyezet biztonságának megítélése
és a közérzetváltozás iránya az egyes megyékben (%)**

désre magyarázatot a helyi biztonsággal kapcsolatos vélekedés lehetséges befolyásoló tényezőiről, inkább csak egy újabb szemponttal gazdagítja a rendelkezésre álló gazdag szakirodalmat.

Közérzetváltozás és biztonságérzet

A következő grafikon mutatóit Anna Alvazzi del Frate és John van Kesteren dolgozta ki az európai városi bűnözés összehasonlító vizsgálatokor.¹⁰ Úgy vélem, hogy ezek az elemek jól használhatók a sértetté válás hazai megyei, illetve városi jellegzetességeinek vizs-

¹⁰ Anna Alvazzi del Frate – John van Kesteren: i. m.

gálatánál. A mutató összeállításánál a következő kérdésköröket vettem figyelembe:

- viktimizációs vizsgálatban a sértetté válás jelzőszámait,
- a bűnözési félelem mutatóit, illetve
- a megkérdezetteknek a rendőrséggel kapcsolatos véleményét arról, hogy az mennyire képes garantálni az állampolgárok biztonságát.

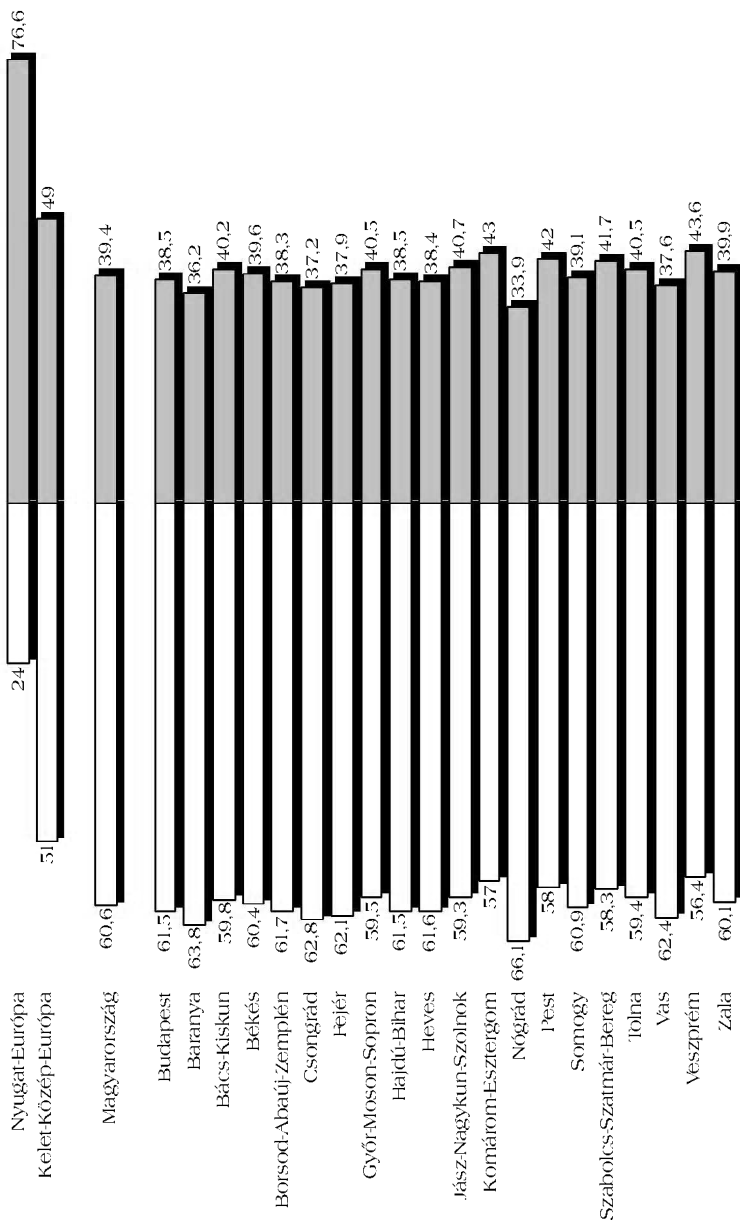
A bűnözéstől való félelem jól mérhető azzal, hogy a megkérdezettek mennyire tartják valószínűnek, hogy az elkövetkezendő egy évben lakásbetörés áldozatává válnak, illetve azzal a kérdéssel, hogy biztonságban érzik-e magukat sötétedés után sétálva a közterületeken. Mivel ezek a kérdések a hazai felmérésben is szerepeltek, a továbbiakban az említett témakörök segítségével mutatom be a hazai jellegzetességeket, mindig figyelve arra, hogy alapmegközelítésem szerint a biztonságérzet alakulását jelentős mértékben befolyásolja a megkérdezettek közérzetének alakulása. Azoknál a válaszoknál, ahol a megkérdezettek egytől ötig terjedő skálán helyezhették el a válaszaikat, az adatok feldolgozásánál az 1-2, illetve a 4-5 válaszokat összevontam, és az adatok értékelésénél mindig figyelmen kívül hagytam a hármas, azaz az „is-is”, vagy „semleges” típusú válaszokat, valamint a „nem tudja”, illetve a „nincs válasz” típusú adatokat. Ennek megfelelően az előbbi kérdésekre adott válaszoknál csak azokat az adatokat vettem figyelembe, amelyeknél markáns „igen”, illetve „nem” válaszok fogalmazódtak meg (9. számú ábra).

A korábbiakban – a kérdőív más kérdéseinek elemzése kapcsán – megállapítottuk, hogy a magyar lakosok túlnyomó része biztonságosnak érzi lakókörnyezetét. Magyarázatot igényel tehát, hogy mi okozhatja az előző – igen kedvezőtlennek tűnő – képet. Az adatok elemzésénél a biztonsági helyzet alapvetően kedvező megítélése minden olyan kérdésnél pozitív maradt, ahol a személyes biztonságról (például a sértetté válás mutatói, a betörés valószínűsége, az éjszakai közlekedés biztonsága) számoltak be a megkérdezettek. Az iménti vélekedést azonban meghatározó módon befolyásolja,

9. számú ábra

A biztonságérzet alakulása az egyes megyékben (%)

BIZTONSÁGÉRZET-HIÁNY BIZTONSÁGÉRZET

hogy a megkérdezettek miként vélekednek a rendőrség lehetőségeiről a közbiztonság biztosításában (4. számú táblázat).

Úgy tűnik, hogy a közbiztonsággal kapcsolatos attitűdöket befolyásolja a megkérdezettek közérzetének alakulása is. Ha a közérzetüket az elmúlt öt évben javulónak, illetve romlónak érző megkérdezettek körében azt vizsgáljuk, miként vélekednek arról, hogy a rendőrség képes-e a közbiztonság garantálására, azt tapasztaljuk, hogy a közérzetüket romlónak minősítő megkérdezettek háromnegyede szerint a rendőrség nem képes erre, és alig negyedük véli úgy, hogy erre a rendőrség képes. Ugyanakkor a közérzetüket javulónak minősítő megkérdezettek nagyjából fele-fele arányban osztják akár egyik, akár másik nézetet (5. számú táblázat).

4. számú táblázat

Ön szerint ma Magyarországon a rendőrség mennyire képes garantálni a közbiztonságot? (K5)

	elem- szám	a válaszok			
		igen (4-5 válaszok)	nem (1-2 válaszok)	igen %	nem %
Magyarország	4808	1696	3112	35,3	64,7
Budapest	922	272	650	29,5	70,5
Baranya	189	47	142	24,9	75,1
Bács-Kiskun	223	79	144	35,4	64,6
Békés	197	64	133	32,5	67,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	345	160	185	46,4	53,6
Csongrád	204	70	134	34,3	65,7
Fejér	214	64	150	29,9	70,1
Győr-Moson-Sopron	158	66	92	41,8	58,2
Hajdú-Bihar	267	99	168	37,1	62,9
Heves	172	80	92	46,5	53,5
Jász-Nagykun-Szolnok	163	54	109	33,1	66,9
Komárom-Esztergom	154	51	103	33,1	66,9
Nógrád	110	22	88	20,0	80
Pest	525	156	369	29,7	70,3
Somogy	137	56	81	40,9	59,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	262	126	136	48,1	51,9
Tolna	107	41	66	38,3	61,7
Vas	137	48	89	35,0	65,0
Veszprém	173	81	92	46,8	53,2
Zala	149	60	89	40,3	59,7

5. számú táblázat

A közérzetváltozás és a rendőrség megítélésének kapcsolata (N = 2698) (%)

	nem, vagy alig képes	nagyon, vagy teljes mértékben	
közérzete javult	53,2	46,8	100,0
közérzete romlott	75,5	24,5	100,0

Figyelemre méltó az is, hogy mind a közérzetüket javulóknak, mind a romlóknak érző megkérdezettek azonos módon alábecsülik a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények számát. Mi több, még abban is alig tapasztalunk különbséget, hogy a sértetté váltak közül inkább azok mutatnak-e erősebb feljelentési hajlandóságot, akiknek a közérzete pozitív, vagy azok, akiknek a közérzete negatív irányban változott az elmúlt öt évben (6. számú táblázat).

6. számú táblázat

A közérzetváltozás és a feljelentési hajlandóság kapcsolata (%)

	feljelentést tett	nem tett feljelentést
összesen (N = 1718)	44,9	55,1
közérzete javult (N = 490)	45,9	54,1
közérzete romlott (N = 526)	47,1	52,9

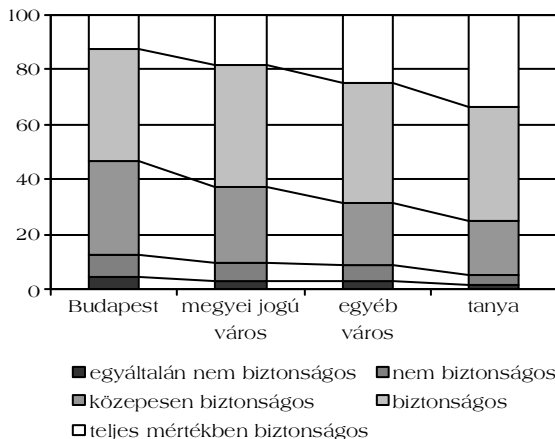
A 2000. évi ICVS-felmérés adatai alapján Anna Alvazzi del Frate és John van Kesteren megállapították, miszerint annak ellenére, hogy az általános viktimizációs ráta alacsonyabb a(z akkori) nem EU-tagállamokban, mint az EU-tagállamokban, a nem EU-tagállamok lakosai sokkal áthatóbb biztonságérzet-hiányról számolnak be, sokkal gyakrabban vélik azt, hogy betöréses lopás áldozatává válnak, és sokkal kedvezőtlenebb véleményeket hangoztatnak a rendőrség munkájának megítélésével kapcsolatosan. A néhány évvel ezelőtt tapasztalható tendenciákat a jelen felmérés adatai ismét megerősítik. Az embereknek a saját biztonságukról alkotott képe jelentősen eltér Európa keleti és nyugati téréfén, noha a tényleges viktimizációs veszélyeztetettségben távolról sincs ekkora különbség.

Biztonságérzet és bizalom

Nem kétséges, hogy a szubjektív életminőséget és a biztonságérzettel kapcsolatos attitűdöket jelentősen meghatározza a helyi közösség összetartó ereje. Ez jól látható, ha a megkérdezetteknek a helyi lakókörnyezetük biztonságával kapcsolatos válaszait településtípusonként hasonlítjuk össze (10. számú ábra).

10. számú ábra

A helyi lakókörnyezet biztonságáról alkotott vélemény településtípusok szerint (%)

Tagadhatatlan, hogy megfogalmazható a „biztonságérzet-lejtő” a települések lélekszámának növekedésével, de az is látható, hogy még a nagyobb városokban is meghatározó a biztonságérzet a helyi szomszédsági környezettel kapcsolatosan.

Korábbi tanulmányunkban ezért igen fontosnak tartottuk a kérdőív azon kérdéseinek vizsgálatát, amelyek a helyi lakókörnyezet és a szomszédsági közösség „minőségével” kapcsolatosan adhatnak információt napjaink Magyarországról. Ebben a kérdéskörben a viktimizációs felmérés K22–23-as kérdéseire adott válaszokat talán a „bizalom indexének” is nevezhetnénk. (K22: „...kik azok az emberek, akikkel Ön a fontosabb dolgait, problémáit megbeszélte?”; K23: „Kik

azok az emberek, akikhez védelemért fordulhatna, ha valamilyen veszély fenyegetné, ha másoktól fenyegetve érezné magát?)

Az emberek közötti kapcsolatok – bármilyen szempontú – vizsgálatánál nem feledkezhetünk meg arról, hogy a társadalmi tőke, különösen a társadalom erkölcsi tőkéjének integráns eleme a bizalom. A társadalmi tőke definícióját Robert D. Putnam a következőképpen határozta meg: „a társadalmi tőke a társadalmi szervezetek jellemzőiből származik, olyanokból, mint a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek növelhetik a társadalom hatékonyságát azzal, hogy elősegítik az összehangolt cselekvéseket”.¹¹

Utasi Ágnes az emberek közötti bizalmi viszonyokat vizsgálva megállapította, hogy a rendszerváltás folyamatában megbomlott makrotársadalmi integráció, az „újrakapitalizálódás” lebontotta a „felülről” kötelezővé tett teljes foglalkoztatottságot és az újraelosztó állami szociálpolitikát. Történt mindez akkor, amikor csökkent a társadalmi csoportok, rétegek önvédelmi összekapaszkodása is, visszaesett a kapcsolathálókon keresztüli forrásáramoltatás.¹² Az átalakulással terjedő általános bizonytalanságérzés még azoknak a szubjektív életminőségét is rontotta, akiknek volt munkájuk, akiknek anyagi helyzete, életszínvonala stagnált, netán emelkedett.¹³ Utasi kutatási eredményei azt jelzik, hogy az emberek a magánszférájukkal (ház, lakás, lakókörnyezet) sokkal elégedettebbek, mint a tágabb társadalmi környezet életminőséghez köthető tényezőivel (demokrácia működése, környezetvédelem, közbiztonság).¹⁴ Az emberek közötti bizalom és mindennapi szolidaritás ma is működik, ám – mint megállapítja – egyre szűkebb körre koncentrálódik: korábban a szomszédságra, a munkatársi kapcsolatokra, a távolabbi rokonságra is kiterjedt, ma azonban csak a szűk családra, esetleg a legközelebbi barátokra.

11 Robert D. Putnam: *The Prosperous Community. The American Prospect*, vol. 4., no. 13., 1993

12 Utasi Ágnes: *A bizalom hálója*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002, 74. o.

13 Uo. 76. o.

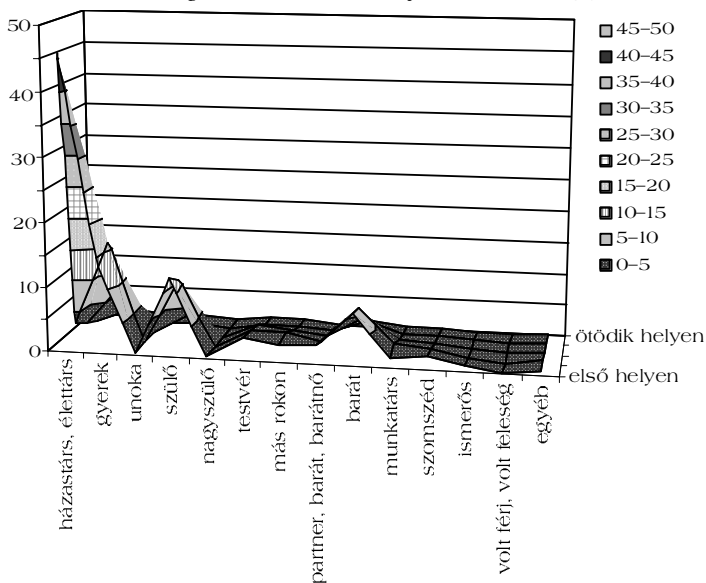
14 Uo. 77. o.

Viktimizációs felmérésünk adatai az előbbieket minden vonatkozásban alátámasztják. A K22-es kérdésnél négy olyan személyt lehetett megnevezni, akivel a megkérdezett a fontosabb személyes dolgait, problémáit megbeszéli. Már az is figyelmeztető jel, hogy a megkérdezett 10 020 ember közül mindössze 3000 (29,9%) adott választ a kérdésre. Ha csak azokat a válaszokat vizsgáljuk, amelyekben a megkérdezett megjelölte, hogy ki az a személy, akivel a személyes dolgait megbeszéli, akkor a 11. számú ábrán látható százalékos megoszlást tapasztaljuk.

11. számú ábra

A megkérdezettek bizalmi kapcsolatrendszere (%)

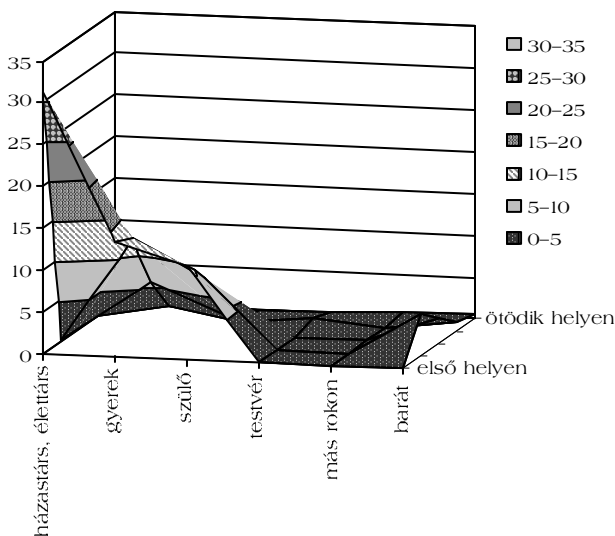

Valóban a legszorosabb családi kapcsolatok dominálnak, de az is feltűnő, hogy a családi kapcsolatok csak két generációra terjednek ki. A nagyszülők és az unokák szerepe a bizalmi kapcsolatokban elhanyagolható gyakoriságú, nagy valószínűséggel annak is köszönhetően, hogy jellemzően két (és nem három) generáció él napjainkban együtt.

Ha a K22-es kérdést a bizalom indexének neveztük, a felmérésben a K23-as kérdésnek talán a „védelemindex” nevet adhatjuk. A kérdésre adott válaszokból kirajzolódik az a személyi kör, az a szűkebb emberi közösség, akikhez a megkérdezett védelemért fordulhatna, ha valamilyen veszély fenyegetné, vagy ha másoktól fenyegetve érezné magát.

Az öt lehetséges személyre adott válaszok három leggyakoribb említésének összesítéséből jól kirajzolódik az a „védelmi háló”, amely alá a megkérdezett – ha bajba kerül – „beállhat”. Mint az a 12. számú ábrából látható: elsődlegesen ismét a legszűkebb családi körből származó személyeket említették a megkérdezettek. Érdeemes megjegyezni, hogy a felmérés a felnőtt korú lakosokra vonatkozott, azaz a „bizalmi” és a „védelmi” index is a felnőtt korú magyar lakosság jellemző személyi kapcsolódásait jelzi. Feltűnő, hogy a felnőttkori kapcsolatban a vártnál kisebb súllyal szerepelnek a testvéri kapcsolatok, ugyanakkor a második, harmadik említések között megtaláljuk a baráti kapcsolatokat mint a lehetséges védelem forrásait.

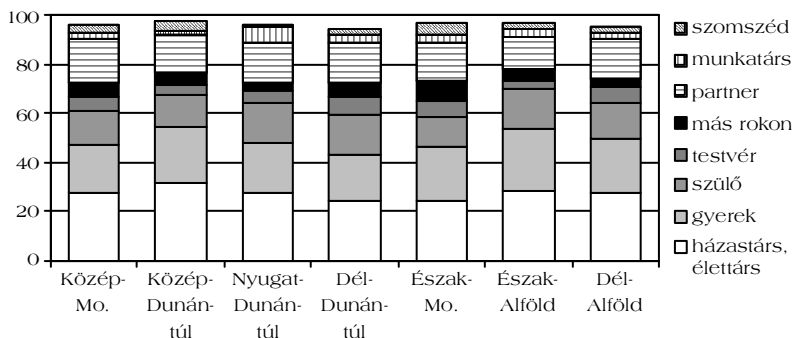
12. számú ábra
A megkérdezettek védelmi kapcsolatrendszere (%)

Érdeemes megvizsgálni a bizalmi kapcsolatok jellegzetességeit regionális bontásban is, ezek ugyanis jelezhetik az emberi kapcsolatok intenzitásának területi különbségeit. A 13. számú ábra jól mutatja, hogy ebből a szempontból az észak-alföldi régió jellegzetességei eltérnek, és az itt élő emberek között a bizalmi kapcsolatok hálója nagyobb mértékben épül a családra, mint az ország más régióiban. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a nyugat-dunántúli régióban a bizalmi kapcsolatok között nagyobb jelentősége van a munkatársi kapcsolatoknak, mint az ország más régióiban.

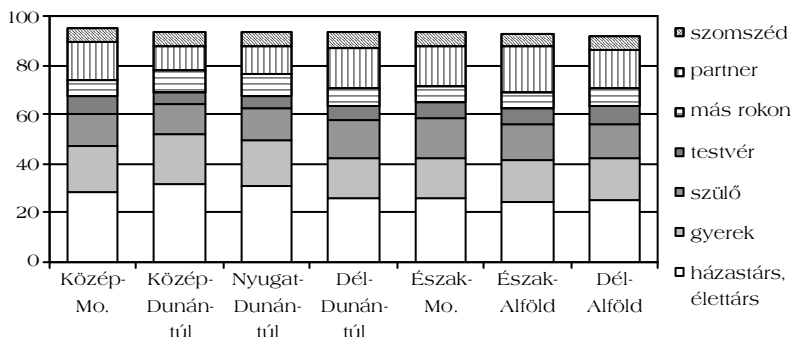
13. számú ábra

A bizalmi kapcsolatok az ország egyes régióiban (%)

14. számú ábra

A védelmi kapcsolatok az ország egyes régióiban (%)

A „kihez fordulna védelemért, ha valamilyen veszély fenyegetné, vagy ha másoktól fenyegetve érezné magát” kérdésre adott válaszok megoszlásának területi jellegzetességei valamelyest eltérnek a bizalmi kapcsolatok regionális sajátosságaitól. Úgy tűnik, hogy a védelemmel kapcsolatos szükséglet kielégítése a dunántúli régióban épül nagyobb mértékben a családtagokra. Ugyanakkor abban is különbség látható, hogy a gyermekek inkább a bizalmi kapcsolatrendszer és nem a védelmi háló szereplői. Érdekes viszont a szomszédsági kapcsolatok nagyobb szerepe a védelmi kapcsolatokat jelentő személyek megjelölésénél (14. számú ábra).

A szituatív bűnmegelőzési eszközök területi jellegzetességei

Az ENSZ nemzetközi sértetti felmérése a szituatív bűnmegelőzési eszközöket három csoportba sorolta:

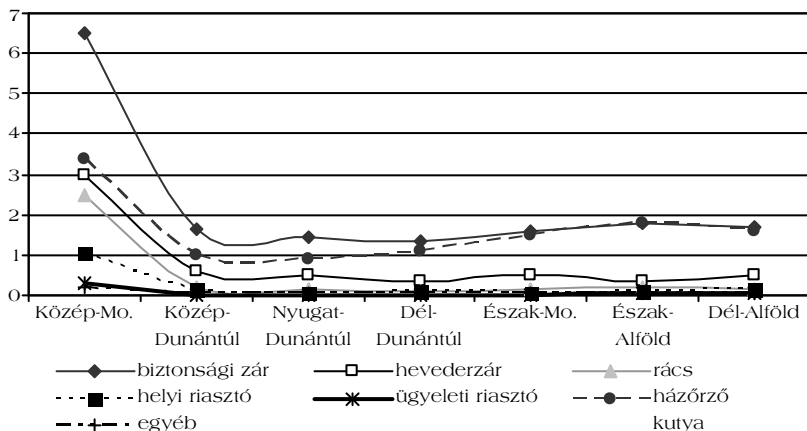
- 1) Az első csoportba azok az emberi cselekvések, magatartások tartoznak, amelyek a bűncselekmények bekövetkezésének megelőzését szolgálják. Idetartozik a házórző eb tartása, az egyszerű biztonsági zár felszerelése, az időkapcsolós világítási rendszer kialakítása ugyanúgy, mint a szomszédok vagy a barátok megkérése arra, hogy a tulajdonos távolléte esetén ürítsék ki a levelesládát.
- 2) A bűnmegelőzési eszközök második csoportjába tartoznak azok a speciális eszközök, amelyek megnehezítik az illetéktelenek bejutását a lakásokba. A mechanikus ajtózár, lakat, rács, a távfelügyeleti eszközök, a kerítés kialakítása, a különféle riasztók tartoznak e körbe.
- 3) A harmadik típusú bűnmegelőzési eszközök körét jelentik azok a közösségi alapú megelőzési eszközök, amelyek más szereplőket is bevonnak a védelembe (például szomszédsági figyelés, rendőrség, polgárőrség, szomszédok egymásért mozgalom stb.).

A hazai sértetti felmérésben is szerepelt olyan kérdés, amely a megkérdezettek védekezési felkészültségét tudakolta, különös tekintettel a lakásbetörések megelőzésére. A felsorolt védekezési eszközök mindegyike úgynevezett mechanikus eszköz volt, amely az említett kategóriák közül az 1)–2)-be tartozik. A felmérés alapján a közösségi

alapú bűnmegelőzési eszközök elterjedtségéről is vannak információink, ugyanis a polgárőrség működésének ismertségét vagy a szomszédsági kapcsolatok erősségét más kérdések mérték a kérdőívben. E kérdések egy részével a korábbi tanulmányunkban már foglalkoztunk, ezért most csak a megyei, illetve a regionális jellegzetességekre térünk ki. A 15. számú ábra a lakásbetörés elleni védekezés eszközeit mutatja a hazai régiók szerint. Az adatokat megyei bontásban vizsgálva sem kapunk eltérő képet: a hazai bűnmegelőzési eszközöket alapvetően az egyszerű biztonsági zár és a kutyatartás mint védekezési eszköz jellemzi.

15. számú ábra

A lakásbetörés elleni védekezés eszközei régiók szerint (N = 15 830)

Budapest és Pest megye kivételével – ahol a rács, a hevederzár alkalmazása már jellemzőbb, és a helyi riasztó is megjelenik a védekezési eszközök között –, a megyéket a legegyszerűbb betörés elleni védekezési eszközök alkalmazása jellemzi. Az iménti információk ellentmondani látszanak annak, hogy ma már Magyarországon is megerősödött a biztonságipar. Itt azonban feltétlenül utalnunk kell a sértetti vizsgálatban alkalmazott mintavételre, azaz arra, hogy a felmérés a 18 évesnél idősebb lakosok megkérdezésén alapult. Nem tért tehát ki az üzletek, cégek, gazdasági és gazdálkodó szervezetek

által alkalmazott betörések elleni védelmet biztosító eszközök vizsgálatára. A 15. számú ábra tehát a lakás céljára szolgáló helyiségek és építmények védettségét – pontosabban annak hiányát – mutatja. A külföldi sértetti vizsgálatok – köztük a British Crime Survey – adatai is azt jelzik, hogy a megkérdezettek akkor folyamodnak biztonsági eszközök alkalmazásához, amikor már az első betörés megtörtént. A szituatív eszközök hazai lakossági elterjedtsége azt mutatja, hogy ez itthon sem történik másként, noha a védekezés színvonalának emelése sok kártól és kellemetlenségtől kímélné meg az embereket. Úgy vélem, hogy itt különösen szükség lenne a rendőrségi, vagy a megyei bűnmegelőzési bizottságok, illetve az önkormányzatok folyamatos felvilágosító tevékenységére, speciális projektek indítására a helyi lakosok biztonságának fokozása érdekében.

Zárszó

A kriminálpolitika egyik alapvető célja az, hogy sajátos eszközeivel erősítse a személyi és vagyónbiztonságot. Tagadhatatlan, miszerint ha a viktimizációs vizsgálatok segítenek abban, hogy megismerjük a sértetté válás jellegzetességeit, ezzel erősödik a kriminálpolitika hatékonysága.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy már a korábbi kriminológiai kutatások is széles körben tárták fel azokat az egyéni és társadalmi fejlődést gátló tényezőket, amelyek hatást gyakorolnak a bűnelkövető magatartásra és a bűnözés alakulására. Napjaink divatos és népszerű kriminológiai elméletei, amelyek elsősorban a bűnalkalmak korlátozásával képzelik a bűnözés visszaszorítását – és ehhez kiváló eszközt találnak a viktimológiai vizsgálatokban –, csak részleges magyarázatát adják a bűnelkövetés és a sértetté válás kialakulásának. Susanne Karstedt hívja fel a figyelmet arra, hogy napjaink globalizálódása erősíti a helyreállító igazságszolgáltatási, a közösségi rendőrségi, a bűnmegelőzési és a szituációs bűnmegelőzési programok más országokban és kultúrákban történő elterjedését, de egyre nyilvánvalóbbá válik az is, hogy az átvétel és a végrehajtás folyamatát alapvetően azok a jellegzetességek alakítják, amelyek a

programot „importáló”, illetve „exportáló” ország kontrollgyakorlási mechanizmusait jellemzik.¹⁵

Úgy vélem tehát, hogy azok az új ismeretek, amelyek a – remélhetőleg rendszeressé váló – sértetti kutatással állnak majd a rendelkezésünkre, nem teszik szükségtelenné a „hagyományos” kriminológiai kutatásokat sem. Különösen azért nem, mert a társadalmi-gazdasági feltételek egyenlőtlenségére építő oksági magyarázatok a kriminológiában nem csak arra alkalmasak, hogy általuk a bűnelkövető magatartás kialakulását ösztönző tényezőket azonosítsuk, de alapul szolgálnak a lakossági biztonságérzet-hiány magyarázatához is. Az első hazai reprezentatív viktimológiai vizsgálat adatainak elemzésénél ezért annak bizonyítására törekedtem, hogy a bűnelkövetővé válást elősegítő és a lakossági biztonságérzet alakulását befolyásoló tényezők egy tőről fakadnak, ezért a megelőzési eszközei között az úgynevezett társadalomfejlesztési bűnmegelőzés eszközeinek kell primátust biztosítani.

IRODALOM

Alvazzi del Frate, Anna – Van Kesteren, John: Criminal Victimization in Urban Europe. Key Findings of the 2000 International Crime Victim Surveys, UNICRI, 2004 – <http://www.unicri.it/icvs>

Clarke, Ronald V. – Felson, Marcus (eds.): Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory, vol. 5. Transaction Books, New Brunswick, New Jersey, 1993

Felson, Marcus – Clarke, Ronald V.: Opportunity Makes the Thief: practical theory for crime prevention Police Research Series Paper 98. Home Office, London, 1998

Felson, Marcus: Crime and Everyday Life. 2nd Edition. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California, 1998

Hindelang, Michael J. – Gottfredson, Michael R. – Garofalo, James: Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization. Ballinger Publishing Company, Cambridge, Massachusetts, 1978

15 Susanne Karstedt: "Comparing Cultures, Comparing Crime: Challenges, Prospects and Problems for a Global Criminology". Crime, Law and Social Change, no. 36., 2001, pp. 285–308.

- Irk Ferenc (szerk.):** Áldozatok és vélemények I-II. OKRI, Budapest, 2004
- Karstedt, Susanne:** "Comparing Cultures, Comparing Crime: Challenges, Prospects and Problems for a Global Criminology". *Crime, Law and Social Change*, no. 36., 2001
- Kerezi Klára:** A bűnmegelőzés különböző dimenzióinak megjelenése egy attitűdvizsgálatban. In: **Irk Ferenc (szerk.):** i. m.
- Mayhew, Pat – Van Dijk, Jan J. M.:** Criminal Victimization in Eleven Industrialised Countries. Key findings from the 1996 International Crime Victims Survey. Research and Documentation Centre, Ministry of Justice, The Hague, 1997
- Putnam, Robert D.:** The Prosperous Community. *The American Prospect*, vol. 4., no. 13., 1993
- Utasi Ágnes:** A bizalom hálójá. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002
- Van Dijk, Jan J. M.:** A bűnözés szintjének értelmezése áldozatok és elkövetők ésszerű döntéseinek kölcsönhatása alapján. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés: a 21. század kihívása. Magyar Kriminológiai Társaság, 1994
- Van Kesteren, John – Mayhew, Pat – Nieuwebeerta, Paul:** Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries. Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey. Research and Documentation Centre, Ministry of Justice, The Hague, 2000

Félelem keletről nyugatra: A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon

A szerző a bűnözéssel kapcsolatos lakossági félelmek empirikus vizsgálatának elméleti modelljeit elemzi egy konkrét vizsgálat adatainak felhasználásával. A kérdések megfogalmazása szerint eltérő eredményeket kapunk. Az eredmény annak függvénye, hogy milyen megközelítésben (affektív, kognitív, viselkedésközpontú, általános vagy komparatív) vizsgáljuk a lakosság körében tapasztalható félelmet. A megközelítések közös sajátossága, hogy egyik esetben sem lehetett igazolni az empirikus adatok alapján a korábbi viktimizációs tapasztalatokkal való összefüggést. Ennek alapján tehát el kell vetni azt a hipotézist, hogy a bűnözéssel kapcsolatos félelmek meghatározó eleme lenne a korábbi áldozattá válás. A félelmeket más tényezők erőteljesebben befolyásolják. A területi elemzés adatai azt bizonyítják, hogy Magyarországon jelentős különbségek vannak az egyes megyék között az ott élők félelmi szintje alapján. A területi eltérések pedig a helyi mikroközösségek és hatások jelentőségére hívják fel a figyelmet.

A bűnözéstől való félelem mérhetősége

A bűnözéssel foglalkozó empirikus kutatások egyik legnagyobb érdeklődéssel kísért témája, mind a szakemberek, mind a közvélemény számára, a bűnözéssel kapcsolatos félelmek területe. Időről időre politikai csatározások színterévé is válnak a bűnözéssel kapcsolatos kérdések, és ilyenkor a félelemmel kapcsolatos kérdések is felértékelődnek. Kik félnek leginkább, mitől és miért félnek, valamint megalapozott-e a félelmük? Ezek a leggyakrabban felmerülő kérdések. S ezek nyomán a mit lehetne tenni kérdése.

Talán a közvélemény nyomásának is engedve a szakemberek már több mint 30 éve igyekeznek választ adni ezekre a kérdésekre. Az 1970-es évek elejétől rendszeressé váló viktimológiai és latens bűnözéssel foglalkozó kutatások elengedhetetlen része lett a bűnözéstől való félelmet vizsgáló kérdésblokk (HALE, 1996). A félelemmel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok azonban időnként jelentősen különböznek egymástól, még akkor is, ha azonos területen és hasonló tulajdonságokkal jellemezhető népesség körében végezték a vizsgálatokat. Az eltérés alapvetően két egymással összefüggő tényezőre vezethető vissza:

- 1) A bűnözéstől való félelemmel foglalkozó kutatók vélhetően elsősorban a közvélemény és a média igényeinek engedve igyekeznek egy jellemző értékkel leírni a jelenséget, és ennek alapján egyértelmű válaszokat adni a felmerülő kérdésekre.
- 2) A bűnözéstől való félelemre vonatkozó kérdéseket nagyon sokféle megfogalmazásban teszik fel. Standard kérdések csak egy-egy irányzatban jelennek meg, de az egyes kutatók mindig igyekeznek egyéni megközelítésüket is érvényesíteni a kutatás során.

A gyors, egyértelműnek tűnő és látványos eredmények hajszolása vezetett oda, hogy ha egy-egy kutató talált valamilyen összefüggést a félelem és valamely más általa vizsgált tényező között, akkor ezeket az eredményeket nagy hírveréssel publikálták. Az egyre „újabb és újabb” eredményekhez elméleti hátterek is születtek, kikövezték az utat az aktuális igényekhez igazodó következtetések levonásához. Ha a következő vizsgálatok nem igazolták az elméleti „jóslatokat” vagy a korábbi eredményeket, akkor sem az elméletek elvetésére, hanem a legkülönbözőbb viktimológiai paradoxonok beiktatására került sor (SKOGAN, 1987; FARRAL – BANNISTER – DITTON – GILCHRIST, 1997; FERRARO, 1995).

Az első és talán a legismertebb elmélet a **bűnözéstől való félelmet a korábbi viktimizációs tapasztalatokra vezeti vissza**. E szerint az áldozati múlt indukálja a félelemérzetet és az elkerülő magatartásokat. Az elmélet logikus és tetszetős következtetéseit azonban az empirikus vizsgálatok sorozatosan nem igazolták, ekkor született a félelmi paradoxon fogalma, amely szerint nem azok félnek legin-

kább az áldozattá válástól, akiknek erre a legnagyobb esélyük van, azaz akiknek az elmélet szerint kellene. Az alacsony és magas áldozattá válási mutatóval jellemezhető társadalmi csoportok tagjai között egyaránt előfordulnak olyanok, akik magasabb és olyanok, akik alacsonyabb félelmi szintet mutatnak.

Az utóbbi egy évtizedben már többen megkérdőjelezték a széles körben elfogadott félelmi paradoxon bevezetésének jogosságát. Erős a gyanú, hogy egy artefaktum rendkívül sikeres karrierjének voltunk tanúi (FISHMAN – MESCH, 1996; ROUNTREE, 1998; BILSKY – WETZELS, 1994).

Az ellentmondást alapvetően az okozta, hogy módszertani problémák miatt nem voltak kellőképpen tisztázva az áldozat, az áldozattá válás és a bűnözéstől való félelem kategóriái. Több kutatásban nem tettek különbséget az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények áldozatai között, vagy csak egyszerűen bűncselekményekről beszéltek, és általános szinten kezelték az áldozatok fogalmát. A bűnözéstől való félelem azonban elsősorban az erőszakos és személy elleni bűncselekményekkel kapcsolódik össze, az ilyen bűncselekmények áldozatai közül sokan valóban félnek, míg a vagyon elleni cselekményeknél a félelemmel való kapcsolat korántsem egyértelmű. Amikor pedig a félelmet az elkerülő magatartásokkal próbálták összefüggésbe hozni, kiderült, hogy a félelemérzet és az elkerülő magatartások nem feltétlenül korrelálnak.

A viktimizációs elmélet sikertelensége újabb teóriákat hívott elő. A legsikeresebbek a **környezeti hatások bekapcsolásával operálók** voltak. Attól függően, hogy a környezetet mennyire tágan értelmezik, két főbb típust különíthetünk el:

- 1) Az általánosabb a társadalmi problémáknak és hatásoknak a félelemérzetre gyakorolt hatását vizsgálja, amelyben kiemelt szerep jut médiának. Elméletben a társadalmi hatások máshol történt bűnügyekről hallott, látott híradások, a büntetőpolitika szándékai, a politikai megnyilatkozások, az igazságszolgáltatás működéséről kialakult vélemények, és még sorolhatnánk a társadalmi tényezőket. A társadalom attitűdrendszerén keresztül befolyásolják az egyének véleményalkotását a bűnözéssel kapcsolatban, és ezen keresztül a félelemérzet erősödését vagy gyengülését (GOMME, 1988).

- 2) A helyi hírek és események – már amelyekről tudomást szereznek az érintettek¹ – az egyéni attitűdök révén, a társadalmi attitűdrendszeren át szűrve határozzák meg az egyén bűnözéssel kapcsolatos félelmeit.

A **társadalmi probléma elméletben** a társadalmi hatás az erősebb, ami azt jelenti, hogy például, ha annak a pártnak a vezetője, amelynek a nézeteivel az egyén azonosul, azt az álláspontot képviseli, hogy a bűnügyi helyzet rossz és aggodalomra ad okot, az egyénben akkor is megjelennek a félelem elemei, ha ezt a félelmet személyes tapasztalatai nem támasztják alá (BENNETT – FLAVIN, 1994).

Különösen az Egyesült Államokban volt népszerű a társadalmi hatásokkal érvelő elméletek azon változata, amely azt feltételezte, hogy a helyi, a lakókörnyezeti hatások erősebbek a távolabbi társadalmi hatásoknál, így alapvetően a helyi kisközösségi események, vélemények válnak meghatározóvá, és ezek alakítják a félelemérzetet. Ám ezt az elméletet sem sikerült meggyőző empirikus eredményekkel igazolni. A legnagyobb problémát a helyi közösségbe való integráltság, és ezen keresztül az információk áramlásának feltételezése jelentette², hiszen, ha a helyi események híre el sem jut azokhoz az egyénekhez, akik nem részei a helyi információátadást biztosító hálózatnak, akkor ezeknek az eseményeknek a hatását sem lehet kimutatni a bűnözéssel kapcsolatos félelmeikben (WARR, 1990). A hipotézis szerint elsősorban a slumosodó területeken, a több súlyos társadalmi problémával küszködő lakosság körében kellene jelentkeznie a magasabb félelmi szintnek, de ennek igazolása is nehézségekbe ütközött. Elsősorban a lakosságcsere jelenti a problémát, mert akikben magasabb félelmi szintet indukálhatna a terület leromlásával megjelenő problémahalmaz, azok jelentős ré-

1 A teljes informáltság feltételezése itt sem sokkal vonzóbb, mint az idejélmúlt teljes racionalitást feltételező közgazdasági modellekben.

2 Külön nehézséget okozott a helyi eseményekhez kapcsolódó, kapcsolható félelmi kérdések megfogalmazása. Az általában alkalmazott félelmi kérdések nem adnak kellő információt ebben az esetben. A legjobb megoldások az elkerülő magatartások vizsgálatához kapcsolódó kérdések esetében születtek.

sze már a leromlási folyamat kezdetén elköltözik az adott városrészből, lakókörnyezetből. Azoknál pedig, akik már a megváltozott feltételek mellett költöznek be a területre, sokkal kevésbé jelentenek félelmet generáló tényezőt az ismert helyi jelenségek.

Valószínűleg a három elmélet kiindulópontját jelentő hatások (viktimizációs ártalmak, makro- és mikrotársadalmi hatások) együttes értelmezése visz legközelebb a valósághoz, bár meg kell jegyeznünk, hogy általános, minden helyzetben egyaránt érvényes elmélet valószínűleg nem is létezik. Mindenesetre az utóbbi években végzett vizsgálatok arra utalnak, hogy a vizsgált tényezők súlya, szerepe a félelemérzet kiváltásában, alakulásának meghatározásában nem állandó. Időről időre változik, és az a terület válik dominánssá, ahol jelentősebb változás következett be a vizsgálatot megelőző időszakban. A viktimizációs ártalmaknak akkor van nagyobb szerepük, ha jelentősen megnő vagy csökken az efféle ártalmakat elszenvedett lakosok aránya a vizsgált népességen belül. Ennek a jelenségnek lehettünk tanúi az NDK és az NSZK egyesülésekor. Valószínűleg hitelt érdemlő Kräupl és Ludwig (1993) feltételezése, miszerint a korábbi (NDK-s) időkben a különbség nagyobb, mintegy egyharmad-egyketted lehetett. Vagyis egyfajta kiegyenlítődésség, a volt NDK-ban és a jelenlegi „keleti tartományokban” folyamatosan nőtt a bűnözés, és Boers (1994) úgy találta, hogy a „fordulat évétől 1991 tavaszáig nőtt a bűnözéstől való félelem, és azóta 1993 nyaráig összességében már nem”³.

A makrotársadalmi hatások a társadalmi változások idején kapnak nagyobb hangsúlyt, illetve az ebbe a körbe sorolható médiahatás meghatározó volta is annak függvényében alakul, hogy volt-e jelentősebb változás a bűncselekményekkel kapcsolatos kommunikációban. Például egy-egy, a bűnözést hangsúlyos kérdésként kezelő politikai kampány a médián keresztül erőteljes hatást gyakorolhat a lakosságban jelenlévő félelmekre.

3 Korinek László: Objektív biztonság – szubjektív biztonság – félelem. Magyar Jog, 1996. július–augusztus, 325. o.

Az eddig tárgyalt elméletek a bűnözéstől való félelem affektív, érzelmi összetevőire koncentráltak, de létezik a félelem kognitív úton való létrejöttének elméleti modellje is. E szerint a bűnözéstől való félelem egy kognitív folyamat eredménye, amelynek során az egyén a bűnözéshez való viszonyát elsődlegesen az áldozattá válás valószínűségének felbecsülése révén mérlegeli. A személyes kockázatértékelés során megszülető valószínűségről azonban még nem jelenthetjük ki, hogy a félelmi szintet mutatná. Ez ugyanis további mérlegelési folyamat eredménye, amelynek során az egyén eldönti, hogy a felbecsült kockázatot veszélyesnek, félelmet keltőnek tartja-e vagy sem, illetve, hogy az milyen mértékben jelent veszély a számára. Az elméletileg kétlépcsős folyamat azonban a gyakorlatban, az empirikus vizsgálatok során egylépcsőssé olvad. A kutatók rendszerint megelégszenek azzal, hogy a személyes kockázat felbecslésére kérik a vizsgálatba bevont személyeket, legfeljebb elkülönítenek egy közelebbi és egy távolabbi időtartamot. A kockázat felbecslése után azonban a veszélyesség minősítésére, illetve a kockázat félelemkeltő voltának a megítélésére már nem kérik fel az embereket.

A gondosabb szerzők ugyan az elemzések során felhívják a figyelmet arra, hogy a kockázatbecslés értékei nem azonosíthatók közvetlenül a félelemérzet mutatóival, de végső soron mégiscsak a félelmi szint közvetlen mérésére, bemutatására használják a valószínűségi értékeket.

Az 1. számú táblázat Gabriel és Greve (2003) alapján bemutatja a kriminológiai vizsgálatok során leggyakrabban használt megközelítésekhez tartozó tipikus kérdés-megfogalmazásokat, és azokat a lehetőségeket, amelyekkel a lakosság bűnözéstől való félelmét mérni szokták, illetve szeretnék.

A 2. számú táblázat sajnos nem tartalmaz minden lehetséges megközelítést, teljesen hiányoznak a nem az áldozattá válást fókuszba állító kérdések. Az úgynevezett attitűdkérdések például azért maradtak ki az áttekintésből, mert a teljesen más megközelítés miatt a közvetlen összehasonlítás nem lehetséges, s az eltérő szerkezet nem illeszkedne a táblázat jelenlegi struktúrájába. Valamint ebben a

1. számú táblázat
Megközelítési lehetőségek

1. affektív központú	2. kognitív központú	3. viselkedésközpontú	4. általános	5. összehasonlító vagy reflektív
Mennyire tart attól/MI-lyen gyakran gondol arra*, hogy támadás/betörés/lopás/szelemély elleni bűncselekmény áldozata lehet?	Mennyire tartja valósfűndnek, hogy a következő egy évben (12 hónapi) támadás/betörés/lopás/személy elleni bűncselekmény áldozata lehet?	Tette-e, tesze-e valamit, hogy megvédje magát a fizikai támadásoktól/betörésektől/lopástól?	Féle attól, hogy támadás/betörés/lopás/személy elleni bűncselekmény áldozata lesz?	Soknak, vagy veszélyesnek tartja-e az x bűncselekmények számát?

- 4 A két megfogalmazás (mennyire tart attól/milyen gyakran gondol arra), bár nem teljesen azonos, de a válaszokban nem okoz szignifikáns eltérést. Weimer Greve: Fear of crime Among the Elderly: Foresight, not Fright. International Review of Victimology, no. 5., 1998, pp. 277–309.
- 5 Jason Ditton – Jon Bannister – Elizabeth Gilchrist – Stephen Farral: Afraid or Angry? Recalibrating the Fear of Crime. International Review of Victimology, 6/1999, pp. 83–99.; Kenneth F. Ferraro: Women's Fear of Victimization. Social Forces, vol. 75., no. 2., 1996, pp. 667–690.; Carol Y. Thompson et al.: Parity and Disparity among Three Measures of Fear of Crime. Deviant Behavior, no. 13., 1992, pp. 373–389.
- 6 Terry L. Baumer: Testing a General Model of Fear of Crime: Data from a National Sample. Journal of Research in Crime and Delinquency, vol. 22., no. 3., 1985, pp. 239–255.; Adriana J. M. Denkers – Frans Willem Winkel: Crime Victims Wellbeing and Fear in Prospective and Longitudinal Study. International Review of Victimology, 5/1998, pp. 141–162.; Jason Ditton – Jon Bannister – Elizabeth Gilchrist – Stephen Farral: i. m.; Kenneth F. Ferraro: i. m.; Carl Keane: Fear of Crime in Canada: An Examination of Concrete and Formless Fear of Victimization. Canadian Journal of Criminology, vol. 34., 1992, pp. 215–224.; Vincent F. Sacco – William Glackman: Vulnerability, Locus of Control and Worry About Crime. Canadian Journal of Community Mental Health, 6/1987, pp. 99–111.; Ralph B. Taylor – Margaret Hale: Criminology: Testing Alternative Models of Fear of Crime. Journal of Criminal Law and Criminology, no. 77., 1986, pp. 151–189.; Frans Willem Winkel: Fear of Crime and Criminal Victimization. Testing a Theory of Psychological Incapacitation of the „Stressor” Based on Downward Comparison Processes. British Journal of Criminology, 3/1988, pp. 473–484.; Ugljesa Zvekic – Kertész Imre: Bűncselekmények áldozatai a rendszerváltás országaiiban. Nemzetközi vizsgálat eredményei. UNICRI–BM Kiadó, Róma–Budapest, 2000; Korinek László: Egy köve-téses vizsgálat ürügyén a bűnözési félelemről. Jogtudományi Közlöny, 1996. július–augusztus, 294–314. o.
- 7 Kenneth F. Ferraro: i. m.

1. számú táblázat
Mégközelítési lehetőségek (folgytatás)

1. affektív központú	2. kognitív központú	3. viselkedésközpontú	4. általános	5. összehasonlító vagy reflektív
Milyen gyakran tart attól (gondol arról), hogy bűncselekmény áldozata lehet otthon/az utcán/nyilvános helyen/szórakozóhelyen? ⁸	Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő egy évben (12 hónap) bűncselekmény áldozata lehet otthon/az utcán/nyilvános helyen/szórakozóhelyen? ⁹	Előfordult-e hogy elkezdte elgondolni, hogy nem tőmegközelkedéssel ment haza, mert félt a bűnözéstől? ¹⁰	Féle arról, hogy bűncselekmény áldozata lesz az utcán/otthon/parokban? ¹¹	A lakóhelyén, környezetében sok bűncselekményt követnek-e el, más településekre, más területekhez képest?

8 Ralph B. Taylor – Margaret Hale: i. m.; A. van der Wurff – P. Stringer: Measuring Fear of Crime in Residential Environments. In: David Canter – Jesuino Jorge Correia – Luis Soczka – Geoffrey M. Stephenson (eds.): *Environmental Social Psychology*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1988, pp. 135–148.; Mark Wart: *Dangerous Situations: Social Context and Fear of Victimization*. Social Forces, 68/1990, pp. 891–907.

9 Fran H. Norris – Krzysztof Kaniasty: A Longitudinal Study of the Effects of Various Crime Prevention Strategies on Criminal Victimization Fear of Crime and Psychological Distress. *American Journal of Community Psychology*, no. 20, 1992, pp. 625–648.; Tom R. Tyler – Kenneth A. Rasinski: Comparing Psychological Images of the Social Perceiver: Role of Perceived Informativeness, Memorability and Affect in Mediating the Impact of Crime Victimization. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 46, 1984, pp. 308–329.

10 Kenneth F. Ferraro: i. m.; Ian McDermid Gomme: The Role of Experience in the Production of Fear of Crime: A Test of a Causal Model. *Canadian Journal of Criminology*, 30/1988, pp. 67–76.; Carl Keane: i. m.; Allen E. Liska – Andrew Sanchez – Mark D. Reed: Fear of Crime and Constrained Behavior: Specifying and Estimating a Reciprocal Effects Model. *Social Forces*, 66/1988, pp. 827–837.; Robert A. Silverman – Leslie W. Kennedy: Loneliness, Satisfaction and Fear of Crime: A Test for Non-Recursive Effects. *Canadian Journal of Criminology*, 27/1985, pp. 1–13.; Tom R. Tyler – Kenneth A. Rasinski: i. m.; Ugljessa Zvejkic – Kerész Imre: i. m.

11 Böhm Antal – Juhász Erika – Szógyi Lenke: Szubjektív biztonságérzet I–IV. Belügyi Szemle, 1996/6., 7., 8., 9.; Kó József – Fülöp Gyula: Vélemények a bűnözésről és a bűnmegelőzésről. Kézirat, OKKI, 1997

Megközelítési lehetőségek (folytatás)

1. affektív központú	2. kognitív központú	3. viselkedésközpontú	4. általános	5. összehasonlítható vagy reflektív
Milyen gyakran tart attól (gondol arra), hogy bűncselekmény áldozata lehet? ¹²	Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő egy évben (12 hónap) bűncselekmény áldozata lehet? ¹³	Telt-e, tessze valamit, hogy megvédje magát a bűnözéstől? ¹⁴	Féle attól, hogy bűncselekmény áldozata lesz az utcán/otthon/parokban? ¹⁵	Mennyi bűncselekmény történik az országban? Sok ez vagy kevés?
nem specifikus				

12 Frans Willem Winkel: i. m.

13 Korinek László (1996): i. m.

14 Harvey Krahn – Leslie W. Kennedy: Producing Personal Safety: The Effects of Crime Rates, Police Force Size and Fear of Crime. *Criminology*, 4/1984, pp. 697–710; Fran H. Norris – Krzysztof Kaniały: i. m.; Korinek László: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988, 151. o.

15 Ian McDerimid Gomme: i. m.

**Az általunk használt kérdőív¹⁶ kérdéseinek besorolása
a korábbi csoportosítás szerint**

	megközelítés				
	1. affektív központú	2. kognitív központú	3. viselke- désköz- pontú	4. általános	5. összehason- lító, vagy reflektív
meghatározott sérelem	K42, K44	K56.1– K56.19	K39.1–K39.7, K58.2,		
meghatározott helyszín	K51, K52, K53	K48.1, K48.2, K48.3	K49, K50, K58.3– K58.6.	K33–K35, K46, K47	K37
nem specifikus	K57		K58.1, K58.7, K58.8	K41	K19

témakörben is annyira szerteágazó a kérdések megfogalmazása, hogy még vázlatos áttekintésük is külön táblázatot igényelne.

Az, hogy kevert típusok is előfordulnak, még nehezebbé teszi az áttekintést. De két dolog miatt hasznos a táblázat tanulmányozása. Egyrészt látható, hogy mennyiféle megközelítésben lehet a bűnözéstől való félelmet vizsgálni, és hányféleképpen lehet megfogalmazni a kérdéseket. Másrészt azért fontos a táblázat egyes elemeinek a vizsgálata, mert a válaszok és az azok alapján megfogalmazott félelmi hipotézisek egészen eltérőek lehetnek.

Az empirikus adatok elemzése

Példaképpen nézzük meg a betöréssel kapcsolatban kapott válaszokat az affektív és a kognitív megközelítés szerinti formában megfogalmazott kérdések esetében (3. számú táblázat)!

A két táblázat adatai között van némi hasonlóság, de jelentős eltérések is tapasztalhatók, ezt jelzi, hogy mindössze 0,46-os korreláció mutatható ki a két kérdésre adott válaszok között.

¹⁶ A teljes kérdőív megtalálható az Áldozatok és vélemények című kétkötetes kutatási beszámoló végén. OKRI, Budapest, 2004

A kapott válaszok az affektív és a kognitív megközelítés szerinti formában megfogalmazott kérdések esetében

Milyen gyakran szokott arra gondolni, hogy betörhetnek a lakásába?			Onnel megtörténhet, hogy betörnek a lakásába? ¹⁷		
	gyakoriság	%		gyakoriság	%
soha	3 201	31,9	egyáltalán nem hiszem, hogy előfordulhat	2 813	28,1
2	3 301	32,9	2	2 458	24,5
3	1 942	19,4	3	2 649	26,4
4	907	9,1	4	1 076	10,7
nagyon gyakran	616	6,1	nagyon könnyen előfordulhat	826	8,2
összesen	9 967	99,5	összesen	9 822	98,0
nincs adat/nincs válasz	53	0,5	nincs adat/nincs válasz	198	2,0
összesen	10 020	100,0	összesen	10 020	100,0

Azoknak, akik nagyon gyakran gondolnak arra, hogy betörhetnek a lakásukba, csak 43%-a gondolja azt, hogy ez az esemény nagyon könnyen előfordulhat.

Még látványosabban jelennek meg az eltérések, ha megyei bontásban vizsgáljuk a különböző megközelítések alapján megfogalmazott kérdésekre adott válaszokat (4. számú táblázat).

A személyes kockázatbecslésen alapuló sorrendet vezető Komárom-Esztergom megye az érzelmi megközelítést alkalmazó kérdésfeltevés esetén a 18. helyre, a sereghajtók közé került. Budapest helye nem változott a kétféle megközelítésben, és vannak hasonlóságok a kétféle szempont szerint összeállított rangsorok között, de lényeges eltérések is mutatkoznak.

Nyugodtan kijelenthetjük tehát, hogy az affektív és a kognitív megközelítésben feltett kérdések nem azonos eredményt hoznak, és je-

17 A kérdés pontos megfogalmazása a következő volt: „Ha Ön a következő egy évre gondol, hova sorolja magát, azok közé, akikkel ilyesmi könnyen előfordulhat, vagy azok közé, akikkel ez egyáltalán nem biztos, hogy megtörténik? Tehát mit gondol, Onnel megtörténhet, hogy betörnek a lakásába?”

lentős mértékben befolyásolja az eredményt az a tény, hogy milyen elméleti háttérrel, milyen irányultsággal fogalmaztuk meg a kérdést.

A viselkedésen alapuló megközelítés szerint kapott eredmények egészen sajátos karakterisztikát mutatnak. Az arra a kérdésre kapott válaszok, hogy „Védekeznek-e Ön a lakásbetörések ellen valamivel?“, sem a zárt, sem a nyílt kérdések esetében nem mutatnak összefüggést az affektív és kognitív megközelítéssel. Az utóbbi két megközelítés között sem volt szorosnak nevezhető kapcsolat, csak nagyon enyhe korrelációt lehetett kimutatni. A védekező magatartásokkal azonban egyik megközelítés sem mutat semmiféle korrelációt. Sem abban az esetben, ha külön-külön vizsgáljuk az egyes kérdésekre adott válaszokat, sem abban az esetben, ha az összevont védekezési magatartások mutatóval hasonlítjuk össze az eredményt. A betörés esetében valószínűleg nem használható az elkerülő magatartásokról gyűjtött információ a bűnözéstől való félelem mérésére, mert alapvetően más, a célzott területtől független tényezők határozzák meg. A biztosítások meglepte például legerősebb korrelációt a lakáshitelek igénybevételével mutat. A bankok ugyanis a kölcsön folyósításának feltételeként szabják a lakásbiztosítások megkötését. Azokban az esetekben pedig, ahol nem külső kényszer hatására jelenik meg a biztosítás, ott sem jellemzően a félelmi szint indukálja a biztosítási igényt, hanem a lehetőségek határozzák meg, hogy élezzel a háztartás. A biztonsági eszközök egy részének felszerelése szintén a biztosításokhoz kapcsolódik, és csak kisebb hányaduknál jelenik meg a félelem mint motiváló tényező.

Ez azt jelenti, hogy ha a védekező magatartások alapján szeretnénk megbecsülni a bűnözéssel kapcsolatos félelmeket, akkor a korábbi megközelítésektől teljesen eltérő képet kapunk (4. számú táblázat).

Tehát a különböző megközelítési módszerek alapján eltérő módon feltett kérdésekre kapott válaszok alapján készülő modellek nem helyettesítik egymást, közvetlenül nem összevethetők, és – ami az előzőekből következik, de ez a legfontosabb – nem ugyanazt mérik. Azt, hogy pontosan mi is az, amit az egyes megközelítések esetében mérünk, külön vizsgálattal lehetne és kellene tisztáz-

A bűnözéstől való félelem intenzitása szerinti megyei rangsorok
a betöréssel kapcsolatos kérdések alapján

kognitív megközelítés		affektív megközelítés		viselkedés szerinti megközelítés
Mit gondol, Onnel megtörténhet, hogy betörnek a lakásába?		Milyen gyakran szokott arra gondolni, hogy betörhetnek a lakásába?		Betörések elleni összevont védekezési-stratégia-mutató
megye	4-es 5-ös választ adók (%)	megye	4-es 5-ös választ adók (%)	A védekezés intenzitása szerinti sorrend
Komárom-Esztergom	17,61	Csongrád	10,55	Budapest
Pest	13,05	Fejér	10,44	Pest
Budapest	12,67	Budapest	9,84	Veszprém
Jász-Nagykun-Szolnok	11,44	Jász-Nagykun-Szolnok	9,20	Baranya
Bács-Kiskun	11,17	Pest	9,11	Fejér
Veszprém	10,68	Baranya	8,40	Győr-Moson-Sopron
Baranya	10,57	Bács-Kiskun	7,94	Komárom-Esztergom
Fejér	10,42	Békés	7,12	Borsod-Abaúj-Zemplén
Békés	8,82	Veszprém	6,58	Békés
Győr-Moson-Sopron	7,79	Vas	6,44	Bács-Kiskun
Zala	7,59	Borsod-Abaúj-Zemplén	6,28	Csongrád
Vas	7,58	Heves	6,21	Hajdú-Bihar
Hajdú-Bihar	7,39	Tolna	5,87	Zala
Csongrád	7,37	Zala	5,82	Somogy
Somogy	7,34	Somogy	5,82	Vas
Tolna	6,68	Győr-Moson-Sopron	5,72	Nógrád
Borsod-Abaúj-Zemplén	6,12	Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,40	Szabolcs-Szatmár-Bereg
Nógrád	5,81	Komárom-Esztergom	5,18	Tolna
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,80	Nógrád	5,07	Heves
Heves	3,46	Hajdú-Bihar	4,73	Jász-Nagykun-Szolnok

ni. Nem tudunk tehát egyetlen és egyértelmű adatot mondani arra vonatkozóan, hogy a lakosság hány százaléka fél a bűnözéstől, és annak meghatározása is viszonylagos, hogy hol és kik félnek leginkább. A válaszok mindig a kérdések megfogalmazásától függenek.

Vannak viszont különböző megközelítéseket tükröző közvetett indikátoraink, amelyek több módon is információt nyújtanak a lakosság bűnözéssel kapcsolatos félelméről, és vannak korábbi vizsgálati eredmények, amelyekkel a most kapott értékek összevethetők.

A bűnözéstől való félelem affektív megközelítésen alapuló vizsgálata

Korábban Korinek László (1988; 1996) kétszer is vizsgálta Baranya megyében a lakosság bűnügyi leterheltségét és ehhez kapcsolódóan a bűnözéstől való lakossági félelmeket. Az általunk használt kérdőívben megismételtük a korábbi kérdések egy részét, így lehetőségünk van összevetni a korábbi adatokat a jelenleg mért értékekkel, és most már a baranyai adatok mellett, az országos helyzetre vonatkozóan is vannak ismereteink.

A lakossági félelmek szubjektív megközelítésben történő vizsgálatát a lakóhelytől kiindulva több lépcsőben vizsgáltuk. Elsőként vessük össze az otthon félelmet érzők arányát a korábbi vizsgálatok adataival (5. számú táblázat)

5. számú táblázat

**„Szokott-e Ön félni a bűnözőktől éjjel, ha egyedül van otthon?”
(a válaszolók százalékában)**

válaszok	Baranya megye			országos átlag
	1982	1992	2003	2003
soha	54,6	42,6	61,5	52,5
néha ¹⁸	34,2	39,4		
gyakran	4,2	8,3		
mindig	7,0	9,8	4,7	5,7

18 Mi ötfokú skálát használtunk a kérdezés során, így csak a két végpont összehasonlítására van mód.

6. számú táblázat

**„Van-e olyan hely lakókörnyezetében, ahol éjjel egyedül félne?”
(a válaszolók százalékában)**

válaszok	Baranya megye			országos átlag
	1982	1992	2003	2003
van ilyen	43,3	63,3	41,7	39,4
nincs ilyen	56,7	36,7	58,3	60,6

A mi adataink szerint a Baranyában élők kevésbé félnek, mint az ország más részein élők.

Az 1982-es vizsgálatnál némileg, az 1992-esnél szignifikánsan jobb eredményeket kaptunk az országos vizsgálat során. Ha nem feltételezzük, hogy az utóbbi tíz évben jelentősen javult a települések biztonsága az ott élők szerint – s valószínűleg ekkor járunk el helyesen –, akkor más okokat kell keresnünk az „ugrásszerű javulás” magyarázatára.

A korábbi és a jelenlegi adatok közötti eltérést részben az eltérő adatgyűjtési módszer okozhatja. A két, Korinek által vezetett vizsgálatban postai úton kiküldött önkitöltős kérdőíveket alkalmaztak, míg a 2003-as vizsgálat kérdezőbiztosokkal, személyes megkereséssel zajlott, az Országos Népeesség-nyilvántartó Hivatal által választott véletlen mintán. Az önkitöltő kérdőívek esetében mindig nagyobb a valószínűsége annak, hogy a témában érintettek, vagy az iránt érdeklődők nagyobb arányban küldik vissza a kérdőíveket, így az eredmény a magasabb érintettség irányába tolódik el (7. számú táblázat).

A nappali félelemérzet esetében megfordul az eddigi tendencia és az országos vizsgálat adatai mutatnak jóval kedvezőtlenebb ké-

7. számú táblázat

„Van-e olyan hely lakókörnyezetében, ahova nappal nem szívesen menne egyedül a bűnözéstől való félelme miatt?” (a válaszolók százalékában)

válaszok	Baranya megye			országos átlag
	1982	1992	2003	2003
van ilyen	8,4	13,0	18,5	19,0
nincs ilyen	91,6	87,0	81,5	81,0

pet. A Baranya megyei arányok még ebben az esetben is egy árnyalatnyival kedvezőbbek, mint az ország más területein tapasztaltak. Valószínűleg folytatódott a 82-es és a 92-es vizsgálatokban már mutatkozó romlási folyamat, s ez nem csak helyi baranyai jellegzetességet jelent, hanem országos jelenségnek tűnik.

A bűnözéstől való félelem affektív megközelítésben történő további vizsgálata során a már bemutatott és a korábbi vizsgálatokban nem szereplő, de általunk kérdezett kérdésekből (K42, K44, K51, K52, K53, K57) úgynevezett affektív félelmi indexet képeztünk. Az index azokat az értékeket és személyeket jeleníti meg, amelyek a félelem jelenlétére utalnak. Tehát az összes kérdés esetében csak a félelmet jelző válaszokat vettük figyelembe, a félelmet nem jelző vagy bizonytalan válaszokat az index képzésekor nem vettük számításba.

A félelmi index szerint a megkérdezettek 25,6%-a jellemezhető valamekkora félelmi szinttel, ezen belül az egy pozitív választ adók aránya 16% volt. Tehát a félelmet jelző vizsgálati személyek többsége csak egy kérdés esetében adott félelemre utaló választ, és csak a megkérdezettek 2%-ánál fordult elő háromnál több félelmi válasz. Ez azt jelzi, hogy a lakosság döntő többsége nem él állandó félelemben a bűnözési helyzet miatt.

A félelemről beszámoló megkérdezettek településtípus és megye szerinti megoszlása a 8. számú táblázatban látható.

A budapestiek egyértelműen kiemelkednek az ország lakosságából, az itt élők között fordulnak elő legnagyobb arányban olyanok,

8. számú táblázat

Az affektív félelmi index alakulása településtípus szerint

település típusa	affektív félelmi index (a megkérdezettek százalékában)				áldozatok aránya
	nem fél	fél	nagyon fél	összesen	%
Budapest	66,1	21,3	12,6	100,0	27,32
megyei jogú város	75,1	16,0	8,9	100,0	19,52
egyéb város	74,1	16,0	10,0	100,0	15,62
község, tanya	78,3	13,5	8,2	100,0	12,41
összesen	74,4	16,0	9,6	100,0	17,31

akik félnek vagy nagyon félnek a bűnözéstől. Leginkább a kisebb településeken élők érzik biztonságban magukat. Érdekes, hogy a kisebb városokban élők között valamelyest magasabb a nagyon féltők aránya, mint az egyéb településeken.

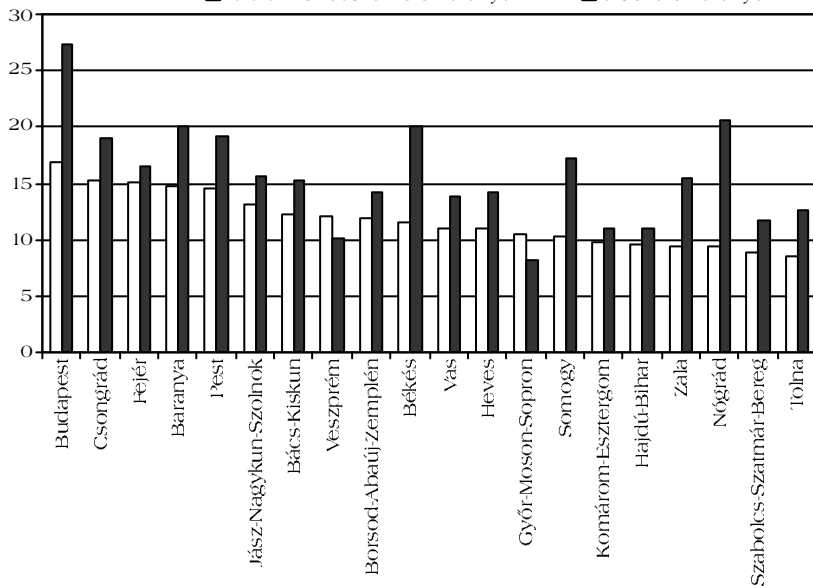
Érdekességként megnéztük az egyes településtípusokon belül azoknak az arányát, akik az elmúlt másfél évben voltak valamilyen bűncselekmény áldozatai. Budapesté ebben a rangsorban is az első hely, és a településnagysággal azonos arányban csökken az önmagukat áldozatnak vallók aránya. A félelmi index azonban nem igazodik az áldozattá válási arányokhoz (1. számú ábra).

Megyei szinten sincs sok kapcsolat az áldozati arányok és a félelmi arányok között. Tehát ezúttal sem igazolódik az a tétel, amely szerint az áldozati múlt inkább indokolja a félelmet, illetve nagyobb félelemmel párosulna. A félelmi paradoxon területi alkalmazása a

1. számú ábra

Az affektív félelmi index megyei arányai (%)

□ félelemről beszámolók aránya   ■ áldozatok aránya

helyzet megoldására nem túlságosan meggyőző, így ezzel nem is kísérleteznénk. Inkább be kell vallanunk, hogy nem tudjuk, miért félnek viszonylag kevesen (9,4%) a több mint 20%-os áldozati arányszámmal jellemezhető Nógrád megyében, míg Győr-Moson-Sopron megye az egyetlen, ahol az áldozatok aránya alacsonyabb, mint a félelemről beszámolóké. Úgy tűnik, hogy például 20% körüli áldozattá válási aránnyal bárhol elhelyezkedhet egy megye a rangsorban.

Elvben lehetséges volna hosszabb áldozati múlt vizsgálata, hogy a feltételezett összefüggés felszínre kerüljön, de nem valószínű, hogy ez az eljárás eredményre vezetne. Hiszen 1-1,5 év távlatában sokkal megbízhatóbban működik az emberek emlékezete, mint 5-10 év elteltével. A hosszabb időtáv vizsgálatával a kisebb súlyú, kevésbé emlékezetes bűncselekményeket biztosan elveszítjük, és mivel ezek teszik ki az összes bűncselekmény körülbelül 70%-át, a maradékkal esetleg felszínre kerülő összefüggés már nem az áldozati múlttal jelentene kapcsolatot, hanem a súlyos bűncselekmények áldozataival, ami – még ha igazolódna is – egészen mást jelentene.

Kijelenthetjük tehát, hogy az affektív félelmi kérdésekre adott válaszokkal az áldozati múlt mutatója nem mutat összefüggést, így a lakosságban jelenlévő félelem eredetét máshol kell keresnünk, az áldozattá válás önmagában nem ad magyarázatot, és nem is jár együtt a bűnözéstől való félelemmel.

A bűnözéstől való félelem kognitív megközelítésen alapuló vizsgálata

Ennél a megközelítésnél is lehetőségünk van a korábbi, Korinek által végzett vizsgálatok eredményeivel történő összehasonlításra. Kezdjük tehát ezzel az elemzést!

A kognitív megközelítés estében az áldozattá válás valószínűségének a megbecslésére kérjük a vizsgálatban részt vevő személyeket, és a személyes kockázatértékelés mértékéből következtünk a félelem jelenlétére. A kockázatértékelésre általában bűncselekménytípusonként külön-külön kérjük fel a vizsgálati személyeket. Mi is így jártunk el: összesen 17 bűncselekménytípusra kérdeztünk. A koráb-

bi vizsgálatokban ennél kevesebb típust vizsgáltak, így első lépésben csak az ezekre vonatkozó adatokat elemezzük, majd az összehasonlítás után bővítjük ki az elemzési kört valamennyi vizsgált bűncselekménytípusra (9. számú táblázat).

9. számú táblázat

A személyes kockázatértékelésre vonatkozó adatok összehasonlítása
(a valószínű és a nagyon valószínű válaszok aránya százalékban)

Mennyire tartja valószínűnek, hogy az elkövetkező 12 hónap során az Ön sérelmére elkövetnek...	Baranya megye			országos átlag
	1982	1992	2003	2003
... betörést	5,8	22,8	21,1	18,9
... gépjárműlopást	6,9	15,2	28,8	29,8
... lopást	12,6	22,6	23,4	24,1
... zseblopást			31,9	27,5
... szexuális erőszakot	1,5	1,7	4,6	3,9
... dologrongálást	7,6	9,8	14,1	14,7

A betörések és a lopások esetében lényegében azonos eredményeket kaptunk. A gépjárműlopások várható bekövetkezésének jelentős növekedése annak lehet a következménye, hogy az utóbbi 10-15 évben a gépjármű jelentősen felértékelődött a tulajdonosok szemében. Nagy értékű és nehezen pótolható vagyontárgy, amelynek elvesztése komoly sérelmet jelent a tulajdonosok számára, s emiatt hajlamosak az autót fenyegető veszélyt nagyra értékelni, függetlenül a tényleges kockázattól. A zseblopások esetében tapasztalt magas kockázati arány a tényleges helyzethez igazodik (ez a leggyakoribb bűncselekménytípus), de nem szokott megjelenni a válaszokban, ha csak egyszerűen lopásra kérdezzük, mert bár gyakori, de jellemzően kisebb súlyú, kisebb kárt okozó bűncselekmény, amiről rendszerint el is feledkeznek a megkérdezettek a valószínűségi becslések megfogalmazásakor.

A korábban mértnél jóval magasabb a szexuális erőszak kockázati becslése. Remélhetőleg ez nem a tényleges kockázat jelentős növekedésével magyarázható, az tűnik inkább valószínűnek, hogy az utóbbi években nagyobb sajtóvilvánosságot kapott kampányok következtében a bevallási arány növekedett meg.

A dologrongálásban mutatkozó növekedést a veszélyeztetett-ségérzés növekedésével magyarázhatjuk.

Összességében az általunk végzett vizsgálat több ponton hasonló eredményeket hozott, mint a korábbi Baranya megyében végzett vizsgálatok. Néhány esetben azonban jelentősen eltérő értékeket mértünk, amire részben az eltérő adatgyűjtési módszer lehet a magyarázat, részben a korábbi vizsgálatok óta eltelt időben bekövetkezett változások.

A 10. számú táblázat az általunk kérdezett valamennyi bűncselekménytípus adatait bemutatja.

10. számú táblázat

A személyes kockázatértékelést jelző arányszámok (%)

jogsértés	a valószínű és nagyon valószínű választ adók aránya
1 - Személyi sérüléssel járó közlekedési baleset áldozata lesz	30,0
2 - Becsületsértést követnek el Ön ellen	8,5
3 - Testi sértés áldozata lesz, és könnyebben megsérül	9,3
4 - Testi sértés áldozata lesz, és súlyosan megsérül	7,0
5 - Gyermekeit valamilyen komolyabb sérelem éri az iskolában (például megverik)	19,2
6 - Zaklatják vagy molesztálják	8,0
7 - Betömek a lakásába	18,9
8 - Ellopják a pénztárcáját, pénztét	27,5
9 - Valamilyen más értékét ellopják	24,1
10 - Valamilyen üzletben, vendéglőben többet számláznak, és így megkárosítják	31,7
11 - Ellopják az autóját, gépjárművét	29,8
12 - Munkahelyén főnöke vagy kollégája szexuálisan zaklatja	2,4
13 - Valaki az életére tör	3,6
14 - Megrongálják valamilyen értéktárgyat, tulajdonát	14,7
15 - Megerőszakolják (csak nőktől!)	3,9
16 - Terrortámadás áldozata lesz	2,3
17 - Megtámadja vagy megharapja egy kutya	27,1
18 - Viselkedéssel (például hangoskodással vagy randalírozással) megzavarják Önt	18,2
19 - Valamelyik családtagjával annyira összevesznek, hogy a veszekedés során Ön megsérül	2,1

Legtöbbsen a megkárosítás, a baleset és a gépjárműlopás bekövetkezését tartják valószínűnek. A balesetek magas kockázatértékelése mindenképpen figyelmeztető jel.

Legkevesebben a családi veszekedés közbeni sérüléstől tartanak; e szerint a családon belüli erőszak bekövetkezése nem lehet túlságosan gyakori. Az utóbbi évek eseményeinek dacára a terrortámadásoktól sem nagyon félnek a megkérdezettek, és megnyugtató, hogy a munkahelyi szexuális zaklatás bekövetkezésétől sem sokan tartanak.

A területi megoszlás vizsgálatához a kognitív félelmi kérdések alapján is számítottunk egy félelmi indexet. Az index kiszámítása során a „valószínű” és a „nagyon valószínű” válaszokat vettük figyelembe, és nem vontuk be az indexszámításba a kutyatámadást, valamint a hangoskodást, randalírozást; így 17 kérdésre adott válaszok alapján készült a félelmi index (11. számú táblázat).

11. számú táblázat

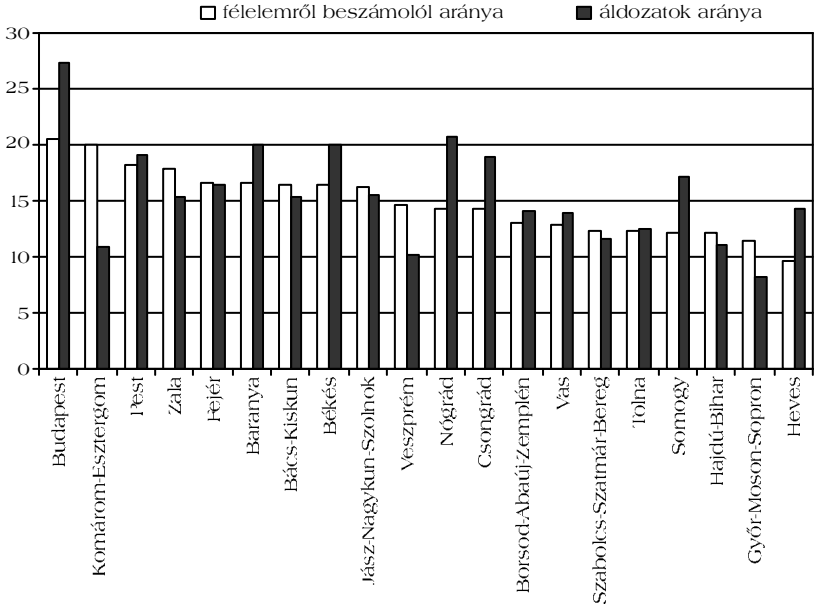
A kognitív félelmi index alakulása településtípus szerint

település típusa	kognitív félelmi index (a megkérdezettek százalékában)				áldozatok aránya
	nem fél	fél	nagyon fél	összesen	%
Budapest	59,02	23,11	17,87	100,0	27,32
megyei jogú város	63,98	22,16	13,86	100,0	19,52
egyéb város	67,59	20,47	11,94	100,0	15,62
község, tanya	76,05	14,22	9,73	100,0	12,41
összesen	68,39	19,03	12,57	100,0	17,31

Nagyságrendileg ebben az esetben is jelentős eltérés van a félelemről beszámolók és az elmúlt másfél évben áldozattá váltak arányában, de a tendencia azonos. Budapesten vannak a legnagyobb arányban félelemről beszámolók, és a település nagyságának csökkenésével párhuzamosan csökken mind az áldozatok, mind a félelmet érzők aránya (2. számú ábra).

Az áldozatok aránya és a félelmet jelző válaszokat adók aránya ebben a megközelítésben sem mutat szoros kapcsolatot. Ugyan a legmagasabb áldozati arányszámmal jellemezhető fővárosiak közül

A kognitív félelmi index megyei arányai és az áldozattá válási arányok (%)

adtak legtöbbször félelmi válaszokat, de már a félelmi rangsorban második Komárom-Esztergom megye csak 10,97%-os áldozati aránnyal rendelkezik, ami az egyik legalacsonyabb érték. A rangsor további helyein is hasonló elrendeződést tapasztalhatunk. Tehát a félelem mérésének kognitív megközelítése sem mutat összefüggést az áldozati arányokkal.

Végül is indifferens, hogy a félelem mérésére melyik megközelítést használjuk, be kell látnunk, hogy az áldozati múlt nem meghatározó eleme a bűnözéssel kapcsolatos félelmeknek. A félelmek kialakulásában és intenzitásában más tényezők is fontos szerephez jutnak. Ha a területi összehasonlítást nézzük, jelentős, akár kétszeres különbségeket is találunk az egyes megyékben a félelemről beszámoló arányában. Ez mindenképpen azt jelenti, hogy a lakóhelynek, a közvetlen életkörülményeknek jelentős szerepe van a bűnözési félelem alakulásában. Jelen vizsgálat sajnos nem alkalmas annak

vizsgálatára, hogy pontosan mik is azok a helyi sajátosságok, amelyek dominánsan alakítják a bűnözéstől való félelmet. Pillanatnyilag csak detektálni tudtuk, hogy jelentős területi különbségek léteznek. Azt azonban, hogy az egyes megyékben tapasztalható jelentős eltérést mely tényezők okozzák, célzott vizsgálattal lehetne kideríteni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bandura, Albert (1986): Social Foundation of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey

Baumer, Terry L. (1985): Testing a General Model of Fear of Crime: Data from a National Sample. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 22., no. 3.

Bennet, Richard R. – Flavin, Jeanne M. (1994): Determinants of Fear of Crime: The Effect of Cultural Setting. *Justice Quarterly*, no. 11., 357–381. o.

Bilsky, Wolfgang – Wetzels, Peter (1994): Myths and Facts about the Fear Victimization Relationship. Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Forschungsberichte, Nr. 26.

Boers, Klaus (1994): Kriminalität und Kriminalitätsfurcht im sozialen Umbruch. *Neue Kriminalpolitik*, Nr. 2., S. 28.

Bóhm Antal – Juhász Erika – Szógyi Lenke (1996): Szubjektív biztonságérzet I–IV. *Belügyi Szemle*, 6., 7., 8., 9. szám

Denkers, Adriaan J. M. – Winkel, Frans Willem (1998): Crime Victims. Well-being and Fear in Prospective and Longitudinal Study. *International Review of Victimology*, no. 5.

Ditton, Jason – Bannister, Jon – Gilchrist, Elizabeth – Farral, Stephen (1999): Afraid or Angry? Recalibrating the „Fear of Crime”. *International Review of Victimology*, no. 6.

Farral, Stephen – Bannister, Jon – Ditton, Jason – Gilchrist, Elizabeth (1997): Questioning the Measurement of the „Fear of Crime”: Finding from a Major Methodological Study. *British Journal of Criminology*, no. 37.

Ferraro, Kenneth F. – Lagrange, Randy (1987): The Measurement of Fear Crime. *Sociological Inquiry*, no. 57.

Ferraro, Kenneth F. (1995): Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk. State University of New York Press, Albany

- Ferraro, Kenneth F. (1996):** Women's Fear of Victimization. *Social Forces*, vol. 75., no. 2.
- Fishman, Gideon – Mesch, Gustavo S. (1996):** Fear of Crime in Israel: A Multidimensional Approach. *Social Science Quarterly*
- Gabriel, Ute – Greve, Werner (2003):** The Psychology of Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, vol. 43., no. 3.
- Garofalo, James (1979):** Victimization and the Fear of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 16., no. 1.
- Greve, Werner (1998):** Fear of crime Among the Eldery: Foresight, not Fright. *International Review of Victimology*, no. 5.
- Gomme, Ian McDermid (1988):** The Role of Experience in the Production of Fear of Crime: A Test of a Causal Model. *Canadian Journal of Criminology*, vol. 30.
- Hale, Chris (1996):** Fear of Crime: A Review of the Literature. *International Review of Victimology*, no. 4.
- Hagan, Frank E. (1989):** Research Methods in Criminal Justice and Criminology. New York
- Hough, Mike (1985):** The Impact of Victimization: Findings from the British Crime Survey. *Victimology*, no. 10.
- Keane, Carl (1992):** Fear of Crime in Canada: An Examination of Concrete and Formless Fear of Victimization. *Canadian Journal of Criminology*, no. 34.
- Keane, Carl (1995):** Victimization and Fear: Assessing the Role of Offender and Offence. Special Issue: FOCUS on the Violence Against Women Survey. *Canadian Journal of Criminology*, no. 37.
- Kerecsi Klára – Finszter Géza – Kó József – Gosztonyi Géza (2003):** Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében. OKRI-Bíbor Kiadó, Budapest-Miskolc
- Killias, Martin (1990):** Vulnerability: Towards a Better Understanding of a Key Variable in the Genesis of Fear of Crime. *Violence and Victims*, no. 5.
- Killias, Martin – Clerici, Christian (2000):** Different Measures of Vulnerability in their Relation to Different Dimensions of Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, vol. 40., no. 3.
- Kó József (1998):** Vélemények a bűnözésről. Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 35., OKKrl, Budapest

- Kó József (1999):** A bűnügyi statisztika és a bűnügyi helyzet változása. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 36. OKKrl, Budapest
- Kó József – Fülöp Gyula (1997):** Vélemények a bűnözésről és a bűnmegelőzésről. Kézirat, OKKrl
- Korinek László (1988):** Rejtett bűnözés. KJK, Budapest
- Korinek László (1995a):** Objektív biztonság – szubjektív biztonság – félelem. *Magyar Jog*, 6. szám
- Korinek László (1995b):** Félelem a bűnözéstől Közép-Kelet-Európában. In: **Irk F. (szerk.):** Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar–Német Kriminológiai Szimpózium. Budapest, 1995. augusztus 20–25. OKKrl, Budapest, 1997
- Korinek László (1996):** Egy követéses vizsgálat ürügyén a bűnözési félelemről. *Jogtudományi Közlöny*, július–augusztus
- Krahn, Harvey – Kennedy, Leslie W. (1984):** Producing Personal Safety: The Effects of Crime Rates, Police Force Size and Fear of Crime. *Criminology*, no. 4.
- Kráupl, Günther – Ludwig, Heike (1993):** Wandel kommunaler Lebenslagen, Kriminalität und Sanktionserwartungen. Freiburg
- Lewis, Dan A. – Salem, Greta (1986):** Fear of Crime: Incivility and the Production of a Social Problem. Transaction Books, New Brunswick, New Jersey
- Liska, Allen E. – Sanchirco, Andrew – Reed, Mark D. (1988):** Fear of Crime and Constrained Behavior: Specifying and Estimating a Reciprocal Effects Model. *Social Forces*, no. 66.
- Norris, Fran H. – Kaniasty, Krzysztof (1992):** A Longitudinal Study of the Effects of Various Crime Prevention Strategies on Criminal Victimization Fear of Crime and Psychological Distress. *American Journal of Community Psychology*, no. 20.
- Power, Michael J. – Dalgeish, Tim (1997):** Cognition and Emotion: From Order to Disorder. Psychology Press, Hove
- Rosenbaum, Dennis P. – Heath, Linda (1990):** The „Psycho-Logic” of Fear-Reduction and Crime-Prevention Programs. In: **Edwards, John – Tindale, R. Scott et al. (eds.):** Social Influence Processes and Prevention, Social Psychological Applications to Social Issues. Plenum Press, New York, no. 1.
- Ross, Michael – Conway, Michael (1986):** Remembering One’s Own Past: The Construction of Personal Histories. In: **Sorrentino, Richard M. – Higgins, E.**

- Tory (eds.):** Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior. Guilford Press, New York
- Rountree, Pamela Wilcox – Land, Kenneth C. (1996):** Perceived Risk versus Fear of Crime: Empirical Evidence of Conceptually Distinct Reactions in Survey Data. *Social Forces*, no. 74.
- Rountree, Pamela Wilcox (1998):** A Reexamination of the Crime-Fear Linkage. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 35., no. 3.
- Sacco, Vincent F. – Glackman, William (1987):** Vulnerability, Locus of Control and Worry About Crime. *Canadian Journal of Community Mental Health*, no. 6.
- Salancik, Gerald R. – Conway, Mary (1975):** Attitude Inferenceness from Salient and Relevant Cognitive Content about Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 32., no. 5.
- Schwarz, Norbert (1996):** Survey Research: Collecting Data by Asking Questions. In: **Semin, Gun R. – Fiedler, Klaus (eds.):** Applied Social Psychology. Sage Publications, Thousand Oaks, California
- Schwarz, Norbert – Sudman, Seymour (1995):** Answering Questions. Jossey-Bass, San Francisco, 1995
- Silverman, Robert A. – Kennedy, Leslie W. (1985):** Loneliness, Satisfaction and Fear of Crime: A Test for Non-Recursive Effects. *Canadian Journal of Criminology*, no. 27.
- Skogan, Wesley G. (1987):** The Impact of Victimization of Fear. *Crime and Delinquency*, no. 33.
- Skogan, Wesley G. (1993):** The Various Meanings of Fear. In: **Bilsky, Wolfgang – Pfeiffer, Christian – Wetzels, Peter (eds.):** Fear of Crime and Criminal Victimization. Enke Verlag, Stuttgart
- Skogan, Wesley G. – Maxfield, Michael G. (1981):** Coping with Crime. Beverly Hills-London
- Spielberger, Charles D. – Sydeman, Sumner J. (1994):** State-Trait Anxiety Inventory and State-Trait Anger Expression Inventory. In: **Maruish, Mark E. (ed.):** The Use of Psychological Testing for Treatment Planning and Outcomes Assessment. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey
- Stemmler, Gerhardt – Heldmann, Marcus – Pauls, Cornelia A. – Scherer, Thomas (2001):** Constraints for Emotion Specificity in Fear and Anger: The Context Counts. *Psychophysiology*, vol. 38., no. 2.

- Taylor, Ralph B. – Hale, Margaret (1986):** Criminology: Testing Alternative Models of Fear of Crime. *Journal of Criminal Law and Criminology*, no. 77.
- Tyler, Tom R. – Rasinski, Kenneth A. (1984):** Comparing Psychological Images of the Social Perceiver: Role of Perceived Informativeness, Memorability and Affect in Mediating the Impact of Crime Victimization. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 46.
- Thompson, Carol Y. et al. (1992):** Parity and Disparity among Three Measures of Fear of Crime. *Deviant Behavior*, no. 13.
- Van der Wurff, A. – Stringer, P. (1988):** Measuring Fear of Crime in Residential Environments. In: **Canter, David V. – Jesuino, Jorge Correia – Soczka, Luís – Stephenson, Geoffrey M. (eds.):** Environmental Social Psychology. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht
- Warr, Mark (1990):** Dangerous Situations: Social Context and Fear of Victimization. *Social Forces*, no. 68.
- Williams, Frank P. – McShane, Marilyn D. – Akers, Ronald L. (2000):** Worry about Victimization: An Alternative and Reliable Measure for Fear of Crime. *Western Criminological Review*, vol. no. 2. <http://wcr.sonoma.edu/v2n2/williams.html>
- Winkel, Frans Willem (1988):** Fear of Crime and Criminal Victimization. Testing a Theory of Psychological Incapacitation of the „Stressor” Based on Downward Comparison Processes. *British Journal of Criminology*, vol. 38., no. 3.
- Zvekcic, Ugljesa – Kertész Imre:** Bűncselekmények áldozatai a rendszerváltás országában. Nemzetközi vizsgálat eredményei. UNICRI–BM Kiadó, Róma–Budapest, 2000

Az áldozattá válás sajátosságai Magyarország egyes régióiban

2002-ben, valamint 2003 első félévében az Országos Kriminológiai Intézet vezetésével zajlott Magyarországon az az első „victim survey”-nek tekinthető kutatás, amely 10 ezer személy megkérdezésével vizsgálta a hazai áldozattá válás sajátosságait. A vizsgálat első eredményeit az OKRI az „Áldozatok és vélemények” című, két kötetből álló kiadványban tette közzé. Az országos következtetések azonban, amelyek rámutattak a hivatalos statisztika hiányosságaira, és felhívták a figyelmet a nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan nagyfokú latenciára, érdekessé tették annak megvizsgálását is, hogyan alakulnak ezek a kérdések az ország egyes régióiban. Az alábbi tanulmányban ezért arra keressük a választ, hogy vannak-e különbségek az áldozattá válás, az áldozatok jellemzői, valamint a feljelentési hajlandóság tekintetében hazánk egyes régiói között, és ha igen, melyek ezek.

Kutatásunk első fázisában, a sértetté válás országos szintű felmérése során kiderült, hogy a válaszadók jóval nagyobb mértékű áldozattá válási arányról számoltak be, mint amennyi a hivatalos statisztikákban megjelenik. A 10 ezer megkérdezettből 3326-an (vagyis több mint 30%-ban) válaszolták, hogy öt és fél év alatt egyszer vagy többször bűncselekmény sértettjei lettek. A 2002-es évre szűkítve ezt a kérdést, még mindig több mint 1200-an jelölték meg, hogy valamilyen bűncselekmény áldozatává váltak, azaz a megkérdezettek több mint 10%-a. Eközben a hivatalos statisztikai adatok szerint¹ ugyanezen évben összesen 420 ezer bűncselekmény történt, amelynek 243 582 természetes személy sértettje volt, vagyis a magyarországi lakosok 2-3%-a.

¹ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (a továbbiakban: ERÜBS).

Tudni kell azonban azt is, hogy ezek az adatok nem egybevetethetők. Ennek oka részben az, hogy az ERÜBS csak a természetes személy sértetteket veszi számba, és őket is csak a kiemelt bűncselekmények területén. Így tehát nyilvánvaló, hogy a feltüntetettnél a valóságban nagyobb az áldozati kör. A lekérdezés sajátosságából fakad ugyanakkor az a tény, hogy a személyes megítélésen túl nem biztos, hogy minden megjelölt eset valóban bűncselekménynek minősülne például a bírósági eljárás végén. Előfordulhatott az is, hogy egy család sérelme, például a közös autó ellopása során minden családtag áldozatnak érzi magát, miközben a statisztikák csak a feljelentővel, illetve sértettel számolnak.²

Az említett különbségeket támasztotta alá az is, hogy jelentős mértékű *latenciáról számoltak be* a válaszadók (például 2002-ben 1205 sértett az általa elszenvedett 2276 bűncselekményből mindössze 739 esetet jelentett fel bevallása szerint, vagyis körülbelül 30%-ot). Így érdemes volt foglalkozni azzal is, hogy vajon milyen okok játszhattak szerepet az esetek rejtve maradásában. Mint a számok mutatják, a magukat sértettnek vallók között többen voltak olyanok, akik többször váltak áldozattá, vagy egyszerre több cselekményt szenvedtek el. Az előbbieket esetében feltételezhető volt, hogy egy korábban szerzett rossz tapasztalat is szerepet játszhatott abban, hogy feljelentési hajlandóságuk csökkent. Az országos eredmények azonban felvetették annak szükségességét is, hogy megvizsgáljuk, vajon azonos módon alakulnak-e ezek a kérdések Magyarország különböző régióiban, vagy a földrajzi, gazdasági, a városiasodás és ezzel a lakosság koncentrációja, illetve egyéb körülmények összefüggést mutatnak az elszenvedett bűncselekmények jellegével és számának alakulásával, a sértetté válás jellemzőivel és a feljelentési hajlandósággal.

A megyék régiós felosztásában az úgynevezett európai uniós tervezési-statisztikai besorolást használtuk, így összesen a követke-

2 Az eltérésének lehetséges okairól részletesebben: Kó József: A kutatás módszertani eredményei. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények I. OKRI, Budapest, 2004, 25–57. o.; valamint Barabás Tünde: Általános viktimológia, latencia. In: Irk Ferenc (szerk.): Uo. 157–199. o.

zó hét területet különböztettük meg: *Észak-Magyarország*: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye; *Közép-Magyarország*: Budapest, Pest megye; *Közép-Dunántúl*: Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye; *Dél-Dunántúl*: Baranya, Somogy és Tolna megye; *Nyugat-Dunántúl*: Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye; *Észak-Alföld*: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; végül *Dél-Alföld*: ami Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyét foglalja magában.

Sértettek és bűncselekmények az egyes régiókban

A vizsgálatunk alapjául az egyes régiók specifikumainak feltáráshoz a válaszolók azon csoportját választottuk, akik kérdőívünkben sértetté válásuk időpontjául a 2002-es évet jelölték meg. Bár a kutatás ennél jóval tágabb időintervallumot ölelt fel, hiszen a sértetté válásra 1998–2003 első féléve közötti időszakban kérdeztünk rá, ennek az évnak az adatai minden szempontból a legalkalmasabbnak látszottak a feldolgozásra. Ez egyrészt azzal a ténnyel függ össze, hogy ez az időszak közel volt a lekérdezés időpontjához, ezért a válaszadók viszonylag jól fel tudták idézni a történeteket. Éppen ezért erre az időszakra vonatkozóan külön kérdésblokkot állítottunk össze, amelyben részletesebb adatokat kértünk a közölt bűncselekményről. Ez az év emellett egy teljes naptári év válaszait kínálta, szemben a 2003-as adatokkal, amelyek csak az első félévre vonatkoztak.

Az már az ERÜBS 2002-ben elkövetett bűncselekmények vonatkozó adataiból is egyértelműen kitűnt, hogy az ismertté vált esetek száma nem egyenletesen oszlik meg a hét régió között. Így a többi területhez képest három-négyszer, illetve akár majdnem ötször több a bűnesetek száma Közép-Magyarországon, ami a fővárost és Pest megyét foglalja magában. Ez természetesen nem véletlen, hiszen ez a terület, bár nagyságát tekintve nem tér el a többi régiótól, a legnagyobb népességszámmal és így a la-

kosság kimagasló koncentrációjával rendelkezik.³ Bár az adatok a nálunk kapott eredményekkel nem összevethetők, kiindulási pontként mindenképpen érdemes a hivatalos adatokat is áttekinteni, amelyek az általunk vizsgált cselekményekre vonatkoznak (1. számú táblázat).

Az iménti adatok szinte kivétel nélkül a középső régió túlsúlyát jelzik a bűnözésben az elkövetett bűncselekmények számának alapján.⁴ Ezt a tendenciát egyébként a nagyságrendi különbségek mellett a mi vizsgálati eredményeink is alátámasztották. Az szintén megállapítható, hogy a bűncselekmények túlnyomó részét, majdnem 70%-át, a vagyon elleni deliktumok alkotják. Ehhez hasonlóan alakult az elszenvedett bűncselekmények aránya a vizsgálatba bevont személyek körében 2002-ben a mi kutatásunkban is, ahol a sértettek vagyon elleni cselekmény elszenvedését jelölték meg a legnagyobb számban, több mint 70%-ban.⁵ A bűncselekmények közül a megkérdezettek által elsőként jelölt esetek arányának alakulását tekintjük át az 1. számú ábrán.⁶

3 Az egyes régiók lakosságának száma a KSH 2002-es népszámlálási adatai szerint a következőképp alakult: Közép-Magyarország: 2 829 047 fő, Közép-Dunántúl: 1 120 610 fő, Nyugat-Dunántúl: 1 002 959 fő, Dél-Dunántúl: 993 466 fő, Észak-Magyarország: 1 296 504 fő, Észak-Alföld: 1 559 073 fő, Dél-Alföld: 1 373 194 fő.

4 Ez alól csak az államigazgatás elleni bűncselekmények csoportja jelent kivételt, ahol a nyugat-dunántúli térség vezet, valamint a gazdasági bűncselekmények, amelynél az észak-alföldi régió, csekély mértékben ugyan, de felülmúlja a főváros és Pest megye bűnözését.

5 A sértettek, illetve áldozatok elnevezésén a vizsgálat vonatkozásában a magukat sértettnek valló személyeket értjük, hiszen a kutatás nem terjedt ki annak vizsgálatára, hogy az ügyek eljutottak-e a jogerős lezárásig, sőt nyilvánvaló, hogy a latens esetek semmilyen igazságszolgáltatási fórum elé sem kerültek. Az értékelés során a megkérdezettek által bűncselekményként értékelt cselekményeket tekintjük sérelemnek, amelyek nem azonosak a Btk.-ban megfogalmazott bűncselekményi tényállásokkal, sem pedig az ERÜBS-kategóriákkal.

6 Itt szükséges megjegyezni, hogy a sértettek egy része több bűncselekmény elszenvedéséről számolt be, amelyekről a vizsgálat során külön mellékletet vettek fel. A további esetek arányának alakulása hasonló a közöltekkel.

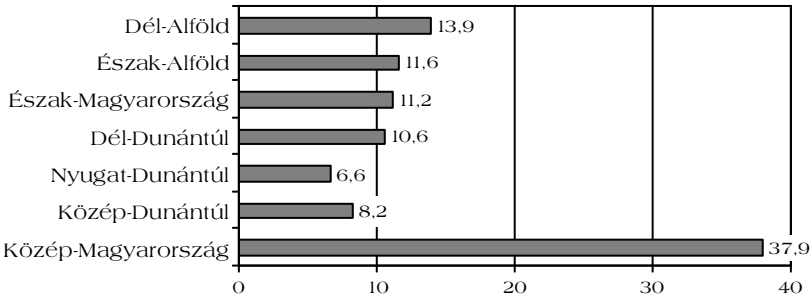
Ismeretlenül történt bűncselekmények régiók szerint 2002-ben*

régió	személy elleni	közlekedési	házasság, család, ifjúság elleni	nemi erkölcs elleni	állam-igazgatás, igazság-szolgáltatás elleni	közrend elleni	gazdasági	vagyon elleni	kiemelt összesen
Közép-Magyarország	3853	5018	824	355	1827	24 901	2842	112 871	152 491
Közép-Dunántúl	2088	2942	525	106	741	6 541	1223	28 017	42 183
Nyugat-Dunántúl	1517	2369	348	168	2054	5 553	2064	21 284	35 337
Dél-Dunántúl	1674	2407	320	138	491	7 386	1606	28 776	42 798
Észak-Magyarország	2252	2598	384	193	1140	8 471	1513	26 101	42 652
Észak-Alföld	3667	3379	632	192	1582	8 500	2907	33 755	54 614
Dél-Alföld	1799	2854	624	155	987	8 968	2034	32 753	50 174
összesen									420 269

* A táblázat a katonai bűncselekményeket nem tartalmazza.

A bűncselekmények arányának alakulása régiónként (%)

Mint látható, a hétfokú skála két szélső értékét egyrészt a közép-magyarországi régió vezető szerepe jellemzi az elszenvedett sérelmek száma szerint. A másik oldalon igen jó eredményeket mutat a Nyugat-Dunántúl, ahol a bűncselekmények száma mintegy hatoda csak a centruménak. Az is igaz ugyanakkor, hogy a második legterheltebb körzet, a Dél-Alföld által közölt esetek száma is csak körülbelül egyharmada a „vízfejű” központi térségnek.

Érdeemes áttekinteni azt is, hogy vajon a különböző bűncselekmények milyen arányban képviselik magukat a hét régióban, és vannak-e különbségek (2. számú táblázat).

Egyértelműen kiderül, nemcsak az összes elszenvedett bűncselekmény, hanem a *vagyon elleni* esetek körében is kiemelkedő szerepet játszik a közép-magyarországi régió. Így például az autólopások területén egyértelműen az élén jár a 75,9%-os részesedésével. De szintén jelentős a részesedése az autóból való lopás, az autórongálás, a rablások, tolvajlások és a betörések területén. Ennél kisebb a részesedése a rongálásoknak, kerékpárlopásoknak és lopásoknak.

Emellett a viszonylag nagyobb kárt okozó bűnesetek, mint például az autólopások, a centrum mellett elsősorban a közép-dunántúli, valamint az észak-alföldi térségre jellemzők még, míg máshol jóval ritkábban fordulnak elő. Az autóból való lopás szintén Közép-Magyarországon jelenti a legnagyobb problémát. Ezzel szemben például a

A különböző jellegű bűncselekmények aránya régióként (%)

bűncselekmény	r é g i ó						
	Közép- Mo.	Közép-	Nyugat-	Dél-	Észak- Mo.	Észak-	Dél-
		D u n á n t ú l				A l f ö l d	
autólopás	75,9	6,9	0,0	0,0	0,0	13,8	3,4
autóból való lopás	44,4	9,5	2,4	10,3	11,9	6,3	15,1
autórongálás	39,5	7,8	12,4	14,0	6,2	10,1	10,1
rongálás	27,1	12,5	10,4	10,4	12,5	16,7	10,4
kerékpárlopás	21,1	7,0	7,8	7,0	7,8	23,4	25,8
rablás	42,9	14,3	0,0	0,0	14,3	14,3	14,3
tolvajlás	45,7	8,5	3,1	11,6	10,1	7,0	14,0
lopás	25,7	6,3	6,9	17,4	18,1	13,2	12,5
betörés	43,7	8,1	7,4	11,9	8,9	11,9	8,1
bántalmazás	22,9	8,6	8,6	5,7	22,9	14,3	17,1
szexuális zaklatás	37,5	0,0	12,5	0,0	37,5	0,0	12,5
szexuális támadás	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
támadás, fenyegetettség	35,9	15,4	7,7	10,3	7,7	15,4	7,7
becsapás	42,5	8,1	6,3	7,5	11,9	8,8	15,0
közlekedési baleset							
sérüléssel	32,0	0,0	8,0	20,0	20,0	4,0	16,0
egyéb bűncse- lekmény	44,4	11,1	0,0	0,0	22,2	0,0	22,2
nincs válasz	37,9	8,2	6,6	10,6	11,2	11,6	13,9

kisebb súlyúnak tekinthető autórongálás és rongálás arányai a többi régióban nem mutatnak akkora eltéréseket. A kerékpárlopások tekintetében már jóval nagyobbak a különbségek. A közép-magyarországi régió részesedése erősen visszaszorul, ami feltehetőleg a fővárosiak viszonylag kevésbé használt, bár kétségkívül mindinkább terjedő biciklihasználatával magyarázható, míg jellemzően több az ilyen lopás az észak-dunántúli, valamint a dél-dunántúli régióban. Ez összefügghet ezeknek a területeknek a rosszabb gazdasági helyzetével, ami egyrészt a kerékpárhasználat elterjedtségét mutatja az autóval szemben, és azt, hogy ez a tolvajok számára is értéket képvisel.

sel, szemben a nyugati országrésszel, illetve az északi régióval, ahol harmadannyi az ilyen lopások száma. A rablások a főváros és Pest megye területén szintén jelentősebb arányban fordulnak elő (42,9%).

A toluajlások (amelyen a megkérdezettek általában a zseblopásokat értették) ismét a közép-magyarországi térségben a leggyakoribbak, ami valószínűleg a bűnalkalmak sokszorozódásával függ össze. Vagyis a főváros és térsége nyújthat leginkább alkalmat a zsebeseknek a tömegközlekedés, a bevásárlóközpontok és egyéb tömegeket vonzó helyek és lehetőségek működtetésével. Kiemelkedően alacsony ezzel szemben a Nyugat-Dunántúlon feltüntetett esetek száma. Bár ez a térség Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő része, nem bővelkedik olyan fokban koncentrált lakosságú nagyvárosokban, amelyek a zsebesek számára kedvező lehetőségeket nyújtanának. Viszonylag csekélyebb számban fordulnak itt elő lopások is, amelyeknél a fővárosi térség szintén nem mutat annyira kiugró arányt. A betörések és a becsapások (amelyen a vásárlók általában a kisebb bolti becsapások, valamint a csalások egyes eseteit értették) körében ez az arány ismét a centrum „jávára” változik.

A személy elleni bűncselekmények körében a közép-magyarországi dominancia lényegesen csökken, a bántalmazások esetében már csak 22,9% – hasonlóan az észak-magyarországi területhez –, bár a támadások és fenyegetettség körében még mindig a legtöbb (35,9%). Észre kell venni azt is, hogy a bántalmazások (amelyek közvetlen fizikai tettlegességgel járnak) abszolút száma a nyugati régiókban lényegesen kisebb. A szexuális jellegű bűncselekmények esetében, bár a 2002-es év tekintetében igen kis esetszámmal találkozhatunk, szintén jellemző a közép-magyarországi többség.⁷

Ha azt akarjuk megvizsgálni, hogy ugyanezeknek a bűncselekményeknek a száma hogyan alakul az egyes régiókon belül, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a belső arányok megváltoznak.

⁷ A sérüléssel járó közlekedési balesetekkel itt külön nem foglalkozunk, mivel ebben a kötetben részletesen elemzi e cselekményeket Irk Ferenc *A közlekedési deviancia régióspecifikus vonásai* című tanulmányában (169. o.).

Így például az *autólopások* esetei, amelyek a fővárosban és körzetében kimagaslóan nagy számban fordultak elő a többi régióhoz képest, a *régión belül* korántsem foglalnak el hasonlóan kiemelkedő helyet a felsorolt sérelmek között. Így az itt jelölt bűncselekményeknek csak 4,8%-át teszik ki, szemben például az autóból való lopással, amelyről 12,3%-ban számoltak be. Kétségtelen azonban, hogy a többi régióban ehhez képest is jóval alacsonyabb az autólopások részese-
dése az említett bűnesetek között: átlagosan 2,4%-ra tehető. Ezzel szemben például a *kerékpárlopások aránya* a többi *régión belül* jóval magasabb a közép-magyarországinál (5,9%), és a szegényebb észak-alföldi, illetve dél-alföldi régióknál az ott elszennvedett bűncselekmények körülbelül egynegyedét teszi ki. Érdekességként említhető továbbá, hogy míg a zseblopás jellegű „*tolvajlások*” aránya a *régiókon belül* 10% körül fordul elő, kivéve a már említett Nyugat-Dunántúlt, ahol ez az összes elszennvedett eset 5, illetve Észak-Alföldet, ahol 6,4%-ban fordul elő. Az egyéb „*lopások*” a közép-magyarországi területen fordulnak elő a legkisebb arányban a többi régióhoz képest. Így ezekről a lopásokról csupán az esetek 8,1%-ában számoltak be a közép-magyarországiak, míg például a dél-dunántúli, illetve az észak-magyarországi megkérdezettek az általuk elszennvedett cselekmények között 20%-ban említik ezt a fajta cselekményt. Ez azért is érdekes, mert a *zseblopások* aránya ezeken a területeken átlagosnak tekinthető, azaz nem valószínű, hogy esetleg eltérő fogalomértékelés okozta ezt a kimagasló értéket.

A *személy elleni* cselekmények *régión belüli* aránya is érdekeségeket mutat. A bántalmazásoknál például a fővárosban és Pest megyében a *régión belüli* bántalmazások aránya már csak 1,8% a többi cselekményhez képest. Ennek kétszerese (3,8%) viszont az egyébként minden más területen igen csekély esetszámot mutató nyugat-dunántúli térségben, és ennél is több, 5,9%, az észak-magyarországi régióban.

A megkérdezettek szociodemográfiai jellemzői

Ahhoz, hogy a sértetteket jobban megismerhessük és róluk képet alkothassunk, először mindenképpen érdemes megvizsgálunk a

szociodemográfiai jellemzőiket, illetve esetleges különbségeiket. Ehhez az összehasonlítás során az egyes jellemzők megoszlásának régiókon belüli arányát vettem alapul. Ennek oka az a már felmerült tény, hogy a közölt sérelmek korántsem egyenletesen oszlanak meg a régiók között, és a közép-magyarországi régióban kimagaslóan több cselekményről számoltak be a megkérdezettek.

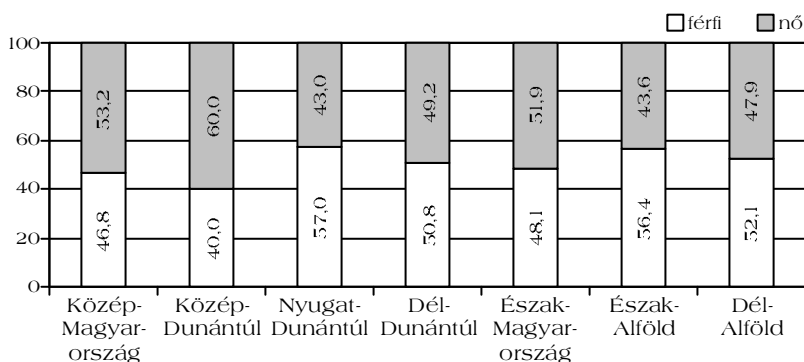
Nem- és kormegoszlás a sérelmet szenvedettek körében

Az már a korábbi teljes mintát felölelő értékelés kapcsán kiderült, hogy a hivatalos statisztikában tapasztaltaktól eltérően, ahol a nők-férfiak megoszlása általában egyharmad-kétharmados arányt mutat a sértettek között, a nők a férfikkal azonos arányban válaszolták, hogy bűncselekmény áldozatává váltak. Ez az 50% körüli részesedésük az igen válaszokból az egyes régiókon belül sem mutatott jelentős különbségeket. Említésre méltó a közép-dunántúli 60%-os női túlsúly. Ezzel szemben a Nyugat-Dunántúlon, illetve az Észak-Alföldön a nők 40%-os sértetti részesedéséről beszélhetünk, amely azonban még nem tekinthető szignifikáns eltérésnek (2. számú ábra).

A kormegoszlás a kérdőív válaszadói körében a hivatalos statisztikától némileg eltérően alakul, és az idősebb (60 év feletti) korosztály fokozottabb sértetté válását tükrözi.

2. számú ábra

A nemek megoszlási aránya az egyes régiókon belül (%)

A régiókat külön-külön szemlélve a következőket állapíthatjuk meg.

A közép-magyarországi régió sértetteinek száma a kor előrehaladtával csökkenő tendenciát mutat, bár a legkisebb számú (40–49 éves) korcsoportot követően ismét emelkedik a bűncselekményt szenvedettek aránya. Ehhez képest Közép-Dunántúlon folyamatos csökkenés mellett a 60 év fölöttiek aránya ismét megugrik. A Nyugat-, illetve Dél-Dunántúl esetében az 50 évesektől csökken folyamatosan sértettek aránya. Észak-Magyarországon ezzel szemben ugyan kiugró a 30–39 év közöttiek veszélyeztetettsége, de a 60 év fölöttiek is többen válnak áldozattá. Az észak-alföldi térségben a legnagyobb fokú sértettség szintén a 30–39 év közöttiek körében fordul elő, de utána folyamatos a csökkenés. A dél-alföldi megyékben azonban ismét jelentős az 50 és 59 év közöttiek részesedése a magukat áldozattá válnak vallók között. Az idősebb korosztályok nagyobb sérelmi foka összefügghet egyrészt a városiasodottsággal, vagyis azzal, hogy az idősebbek a nagyvárosi közegben szükségképpen többet mozognak, és így könnyebben válnak áldozattá. Másrészt nyilvánvalóan kapcsolatos kiszolgáltatottságuk magasabb fokával is. Az összes régióra jellemző azonban, hogy az idősebbek viszonylag kisebb arányban válnak sértetté. Azt azonban hozzá kell tenni, hogy egyes régiókban, így Közép-Magyarországon, az 50–59 évesek, illetve a 60 éven felüliek, a Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon pedig a 60 év felettek sértetti aránya jelentősnek tekinthető (20% körül) részesedést mutat az összes sértetti korcsoporthoz képest.

A sértettek iskolai végzettsége

A magukat sértettnek valló válaszadók a leggyakrabban a középfokú iskolai végzettséget jelölték meg a képzettség felső fokaként, és a sértetté nem váltakhoz képest több volt közöttük a felsőfokú végzettségű is. A régiós bontásnál sem tapasztaltunk ehhez képest jelentősebb eltérést, a válaszok nagyjából hasonló arányokat mutatnak. Mindemellett megállapítható volt, hogy a sértettek között a

leginkább iskolázottak a közép-magyarországi térségben voltak, hiszen itt az általános iskolát vagy az annál kevesebbet végzettek aránya a legkisebb (9%), míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők részese a legnagyobb (28,9%) volt a többi régió belüli megoszláshoz képest. A legtöbb a nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzett válaszadó az észak-magyarországi régióban, míg a legkevesebb felsőfokú végzettségű az észak-alföldi térségre volt jellemző.

A sértettek családi állapota

A teljes minta alapján sértettséget jelzők több mint 60%-a válaszolta, hogy házastársi, illetve élettársi kapcsolatban él, és hasonló volt az arány a magukat sértettnek nem vallók között is. A régiókon belüli arányok hasonlóan alakultak, bár a közép-magyarországi 59%-hoz képest a Dél-Alföld, falusiasabb jellegéből fakadóan, már 67,1%-ot jelez. Nyilván a kisebb közösségekben kevésbé szokásos az egyedül vezetett háztartás, és nagyobb a családok összetartó ereje is. Ehhez képest a pesti régió a maga 1,5%-ával jelentősnek mondható a házas, de külön él kategóriában, valamint a relatíve sok (6,1%) hajadon, nőtlen és egyedül él válaszával. Az elvált sértettek minden területen nagyjából egyforma mértékben jellemző a külön lakás. Az özvegyek szintén egyenlő arányban élnek egyedül, vagy másvalakkal, aki általában valamely közeli családtagot jelent. Ez a kérdés tehát lényegesen nem tér el az egyes régiók vonatkozásában.

Munkakörülmények

A sértetté váltak országos viszonylatban jellemzően a jelenleg dolgozik választ adták munkakörülményeik firtatásakor (körülbelül 60%). Közöttük a legnagyobb arányban, 55%-ban, a teljes munkaidőben, 3,6%-ban a részmunkaidőben és 1,8%-ban az alkalmanként történő munkavégzést jelölték meg. A nem dolgozókra sem volt ugyanakkor jellemző a munkanélküliség (11% körül), hanem sokkal inkább a valamilyen nyugdíjas státus, vagy anyasági támogatás (gyes, gyed)

és a tanulói jogviszony húzódott a válasz mögött. Ezt általánosan azzal hozhattuk összefüggésbe, hogy a vagyoni elleni bűncselekmények elszívódása volt a leggyakoribb sérelem, ami valamilyen anyagi háttérrel feltételez.

A régiókban belül a dolgozik válaszok aránya már különbségeket mutat. Így kimondottan többen dolgoznak a közép-magyarországi, a nyugat-dunántúli, valamint az észak-alföldi régióban (67-64%-os válaszadási aránnyal), míg Észak-Magyarországon ehhez képest jóval kevesebb az igenek aránya (körülbelül 50%-os). A nyugat-dunántúliakra jellemző a leginkább a teljes munkaidőben történő munkavégzés (63,3%), és az észak-magyarországiakra a legkevésbé (46%). Mindez nyilvánvalóan összefügg a régiók eltérő gazdasági fejlettségével, a munkahelyteremtő beruházásokkal a nyugati országrészben, és utal a lassabb haladásra, rosszabb körülményekre az északi, keleti területeken, ahol még nem indultak meg a dinamikus fejlesztések.

Ha a nem dolgozik válaszok mögé tekintünk, akkor az általánosan jellemző 11%-hoz képest magasabb munkanélküli-arányt tapasztalhatunk a dél-dunántúli, valamint az észak-magyarországi területeken (15% körül), míg kisebbet a közép-magyarországi és a dél-alföldi régióban (8,6-8,8%).

Lakáskörülmények és anyagi helyzet

A sértettek lakhatási jogcímét vizsgálva a teljes sértetti populációra jellemző volt, hogy a megkérdezettek tulajdonosként (60-70%), illetve a tulajdonos házastársaként, vagy rokonaként laknak jelenlegi lakásukban. Ezen felül igen kis arányban előfordult a magánszemélytől lakásbérlet (1-2%), illetve az önkormányzati bérlet (1-4%). Ez a helyzet jól tükrözi a jelenlegi magyarországi lakásviszonyokat, ami gyakorlatilag a lakások magántulajdonlásán alapul, a korábbi állami bérlakások túlsúlyával szemben. E miatt a körülmény miatt a régiónkénti elemzés szükségtelennek látszik. Annyi azonban megjegyezhető, hogy a nyugat-dunántúli területen a legalacsonyabb a magántulajdonlás aránya (egyedül itt 60% alatti), míg többen laknak

rokonai lakásában (az átlagos 21%-hoz képest 34%-ban) a magukat sértettnek vallók között.

A sértetté *nem* váltak anyagi helyzetét a leggyakrabban (40% körül) az 50 és 100 ezer forint közötti jövedelmek jellemezték, és a jövedelmek növekedésével erősen csökkent a válaszadók száma. Ehhez képest a *sértettek* jövedelmi viszonyai némileg jobbnak mutatkoztak, és kevesebben tartoztak az alacsonyabb jövedelműek körébe, miközben a magasabb jövedelműek aránya hasonlóan növekedett. Ha a *régiókon belüli* bontásban vizsgáljuk a sértettek anyagi helyzetét, akkor jelentős különbségeket tapasztalhatunk (3. számú táblázat).

3. számú táblázat

A sértettek jövedelmi viszonyai az egyes régiókon belül (%)

bűncselekmény	r é g i ó						
	Közép- Mo.	Közép- Dunántúl	Nyugat-	Dél-	Észak- Mo.	Észak- Alföld	Dél-
nem tudja	6,8	4,0	10,1	3,9	2,2	2,9	6,0
50 000 forint alatt	7,0	6,0	8,9	8,6	7,4	14,3	8,4
50 001-100 000 forint	21,7	26,0	22,8	31,3	36,3	36,4	34,7
100 001-150 000 forint	18,4	18,0	22,8	21,9	25,2	20,0	23,4
150 001-200 000 forint	17,1	13,0	10,1	14,8	12,6	7,9	13,8
200 001-250 000 forint	6,1	7,0	2,5	3,1	3,0	5,0	3,6
250 001-300 000 forint	3,7	5,0	0,0	1,6	0,0	1,4	0,6
300 001-400 000 forint	3,5	0,0	1,3	0,8	0,7	0,0	1,2
400 000 forint felett	0,7	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0

Mint az megállapítható, az 50 ezer forint alatti jövedelműek körében, ami ha több tagú a család, akkor legfeljebb a különböző segélyek összességét jelentheti, a sértetteknek viszonylag kis része, 7-8%-a, található. Ez alól pozitív kivétel a Közép-Dunántúl a 6%-ával, és negatív eltérés Észak-Alföld a maga több mint 14%-ával. Az 50 és 100 ezer forint közötti jövedelműek a legkisebb arányban (21,7%) Közép-Magyarország megyéiben található, míg ezt jóval meghaladja Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld a 30% fölötti arányaival. 100 és 150 ezer forint közötti jövedelmeknél nagy eltérést az átlagos 20%-hoz képest nem tapasztalhatunk, míg a 200

ezer forintos határt elérők között ismét kiemelkedik a közép-magyarországi régió, miközben az észak-alföldi megyék jövedelme jóval alul részesedik a válaszokból (7,9%). Az ezen felüli összegek tekintetében már drasztikus a csökkenés, a legjobb a nyugat-dunántúli 7%-os arány, valamint marad a felsőbb jövedelműek között Közép-Magyarország is, amely a 300 001–400 ezer forintos kategóriában szinte egyedülként áll az élen a maga 3,5%-os részesedésével. Az ugyan ezen időszakban sértetté nem váltak jövedelmi megoszlásában némi eltéréssel ugyan, de hasonló tendenciákat tapasztalhatunk.

Devianciák

A devianciák körében a megkérdezettek alkoholhoz való viszonyát, valamint korábbi büntetőeljárás-beli gyanúsítottságát, illetve büntettségét vizsgáltuk. Az ezekre a témákra vonatkozó kérdéseket önkitöltős formában válaszolták meg a kérdezettek, vagyis a kérdezőbiztos jelenléte, a válaszadás kínossága elvben nem befolyásolta a válaszadókat.

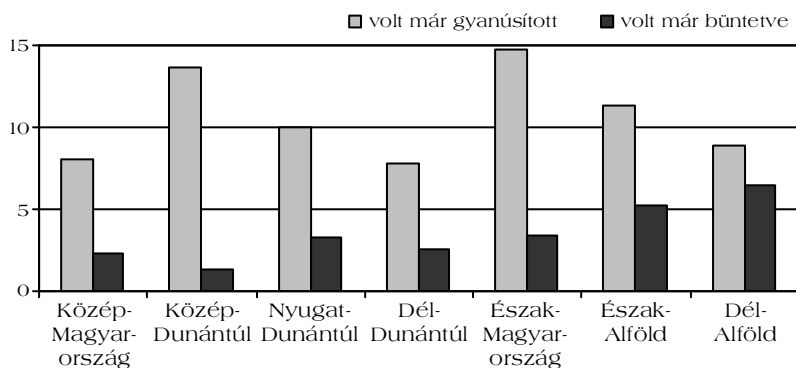
Az *alkoholfogyasztási szokások* körében azt tudakoltuk a *sértettektől*, hogy vajon milyen rendszerességgel fogyasztanak alkoholt egy hónapra kivetítve. A válaszok jelentős részében, 70%-ban, a sértettek a ritkán, illetve soha választ adták. A régiókon belüli arányok általában a több mint 70%-os választást tükrözték. Ez alól a kivételt a Nyugat-Dunántúl 61%-os, illetve a dél-alföldiek 65%-os válasza jelentette. Ehhez képest a jóval gyakoribb, a mindennap, illetve hetente négyszer-öttször választ a régiókon belül a megkérdezetteknek csupán átlagosan 8%-a választotta. Itt lényegesen kevesebben (4,5%) jelöltek gyakori fogyasztást az észak-magyarországi, illetve az észak-alföldi megkérdezettek.

Arra a kérdésre, hogy korábban más eljárásban volt-e gyanúsított a kérdezett, a sértettek 8-10%-a válaszolta, hogy igen. Ennél nagyobb arányt mutatott az észak-magyarországi, valamint a közép-dunántúli térség (14,8, illetve 13,7%). Ehhez képest az öt éven belül sértetté nem váltak között jóval kevesebb, átlagosan feleannyi igen választ kaptunk. Sajátos, hogy a sértettek körében a korábbi gyanú-

sítottként való szereplést nagyobb arányban képviselő Közép-Dunántúl a sértetté nem váltak között jóval kevesebb gyanúsítottat mutat fel az átlagnál, itt mindössze a kérdezettek negyede jelezte korábbi ilyesfajta érintettségét. Érdekességként említhető az is, hogy a korábbi büntetettség másként jellemzi az egyes régiók sértettjeit. Így az átlagos 3,5%-hoz képest a legkevesebb a gyanúsított arányánál egyébként magas rátát mutató Közép-Dunántúl (1,4%), valamint átlagos a legmagasabb gyanúsított arányt mutató Észak-Magyarország. Ezzel szemben az észak-alföldi és a dél-alföldi térség, amely a korábbi gyanúsítottság jelölésénél átlagosnak, illetve némileg átlag alattinak mutatkozott, itt a legmagasabb értékeket (5,2, illetve 6,5%) hozza (3. számú ábra). Ez a különbség azt sugallhatja, hogy az alföldi térségben eredményesebb a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok munkája, hiszen több a befejezett marasztaló ítélet.

3. számú ábra

Volt-e korábban gyanúsított, illetve büntetett az egyes régiókon belül? (%)

Az öt éven belül sértetté nem váltak között átlagosan szintén alacsonyabb a korábbi büntetettség, bár régióként mutatkoznak különbségek. Mindez azonban általánosságban igazolja azt a megállapítást, hogy a sértettek egy része bizonyos „veszélyeztetett” társadalmi környezetből kerül ki, ahol sokszor csak a véletlenül múlik, hogy kiből válik elkövető vagy áldozat. Ez természetesen csak az áldozatok kisebb hányadára vonatkoztatható.

Latencia a sértettek körében

Mint arról már volt szó, kutatásunk első fázisában, a teljes sértetti mintán, valamint a 2002-ben sértetté váltak (magukat sértettnek vallók) eseteiben is igazolódott az a hipotézisünk, hogy jelentős a latencia, vagyis a rejtve maradó, nem jelentett esetek száma. 2002-ben, ami a lekérdezéshez közeli időintervallumot jelentett, 2276 eseténél 739 feljelentést találunk, ami igen jelentős mértékű latenciát jelez. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az a tény is, hogy az idő közelsége még nem feledtette a sértettekkel azokat a kisebb súlyú eseteket, amelyeket nem jelentettek, de amelyekre később már nem feltétlenül emlékeztek volna vissza. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a „nem jelentés” egyébként is általában az úgynevezett kisebb súlyúnak tekinthető esetekre jellemző, míg az esetek súlyának növekedésével arányosan emelkedik a feljelentési hajlandóság, valamint az esetek kiderülésének egyéb módja (például a hatóság hivatalból észleli). Ismételten szükséges ugyanakkor hangsúlyozni azt a tényt, hogy a megkérdezettek által bűncselekménynek ítélt eset nem biztos, hogy egy büntetőeljárás végén is bűncselekménynek minősült volna. Jelen fejezetben az egyes régiókon belüli latencia-arányokat vizsgálom meg, és foglalkozom azzal is, hogy vajon van-e különbség az egyes régiók között a nem jelentés indokaiban.

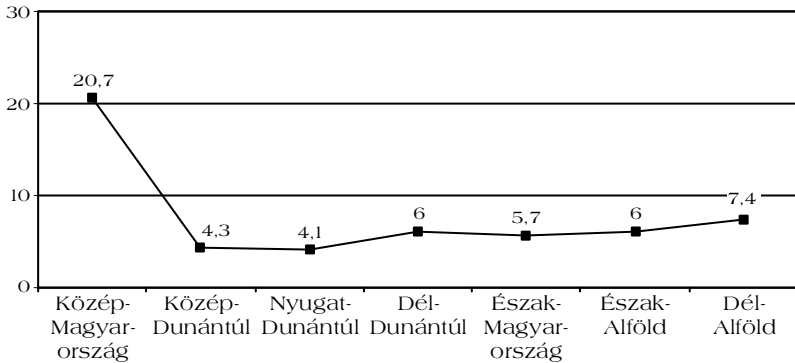
A latencia mértéke

Mint az korábban kiderült, a megkérdezettek által bűncselekménynek említett esetek igen jelentős részét a közép-magyarországi régióban követik el, míg a legkevesebbet a Nyugat-Dunántúlon. Ennek megfelelően alakul a jelentések, illetve a nem jelentések aránya régióként. A következőkben a kérdezettek által elsőként megjelölt bűncselekmények számának, illetve jelentésének alakulását tekintjük át az 1205 sértett esetében 2002-ben (4. számú ábra).

Ha a nem jelentések arányát az egyes *régiókon belül* vizsgáljuk, akkor az előbbiekhöz képest a következőket állapíthatjuk meg (5. számú ábra). A magukat sértettnek vallók az esetek átlagosan 54%-ában vála-

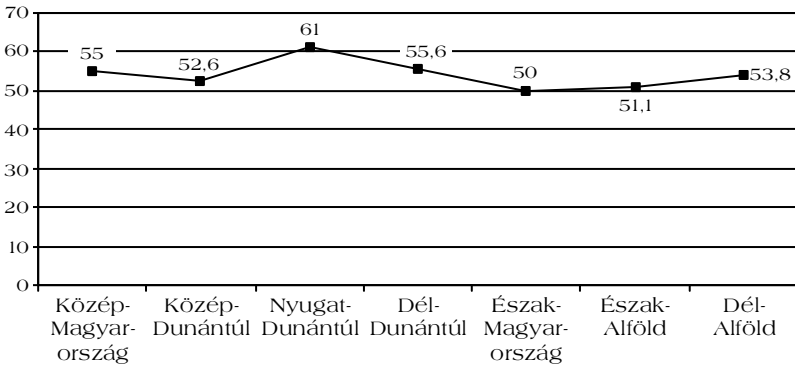
4. számú ábra

A nem jelentett bűncselekmények aránya régióként (%)

5. számú ábra

A nem jelentett bűncselekmények aránya az egyes régiókon belül (%)

szolták, hogy az esetet nem jelentették. A legnagyobb a jelentési kedv Észak-Magyarországon, ahol az esetek felét nem jelentik csupán. Külön érdekes ugyanakkor, hogy a jelentési hajlandóság abban a régióban a legkisebb (61%), ahol egyébként a sértettek bevallása szerint a legkevesebbnek mutatkozott a sérelmek száma, azaz a Nyugat-Dunántúlon (a közép-magyarországihoz képest 75%-kal kevesebb a bűneset).

A rejtve maradás okait a 2002-ben elsőként említett bűncselekmények körében tekintjük át. Meg kell jegyezni ugyanakkor azt is,

hogy a vizsgálat szerint a több alkalommal áldozattá váltak a több esetből kevesebbet jelentettek. Természetesen itt nagyobb számban fordultak elő olyan csekély súlyú ügyek, mint a becsapásként említett bolti becsapások, amelyek azután erősen megnövelték a latencia mértékét.

Az már a teljes minta vizsgálatából is kiderült, hogy nagyobb a jelentési hajlandóság a nagyobb értékű károk esetében, illetve ott, ahol a rendőrségi feljelentés biztosítási igény érvényesítéséhez szükséges (például a casco érvényesítéséhez autólopás esetén, illetve betöréseket követően a lakásbiztosításoknál). Értelemszerű az ügyek jelentése a sérüléssel járó közlekedési baleseteknél is, ahol ilyenkor kötelező a rendőri eljárás. Ugyanakkor a kisebb súlyú, napi bosszúságot okozó ügyekben, mint például a becsapás vagy a zsebtolvajlások körében, sokkal inkább a nem jelentés a jellemző, kivéve, ha a feljelentés valamilyen okból szükséges (például iratok eltűnése). Azonban még ilyenkor sem tesz feljelentést mindenki, és lehet, hogy ügye az iratok elvesztéseként jelenik meg a hatóságok eljárásában. Maga a jelentési hajlandóság tehát egyrészt az eset sajátosságai által meghatározott, és nem nagyon befolyásolja a régióhoz való tartozás ténye.

Befolyásoló tényező lehet azonban sok minden más, így például a rendőrségbe vetett bizalom kérdése, az ügy egyéb megoldásának lehetősége, mint helyi sajátosság, bizonyítási problémák stb. Ezekre a kérdésekre a régiók vonatkozásában a továbbiakban térünk ki.

Miért nem jelentette?

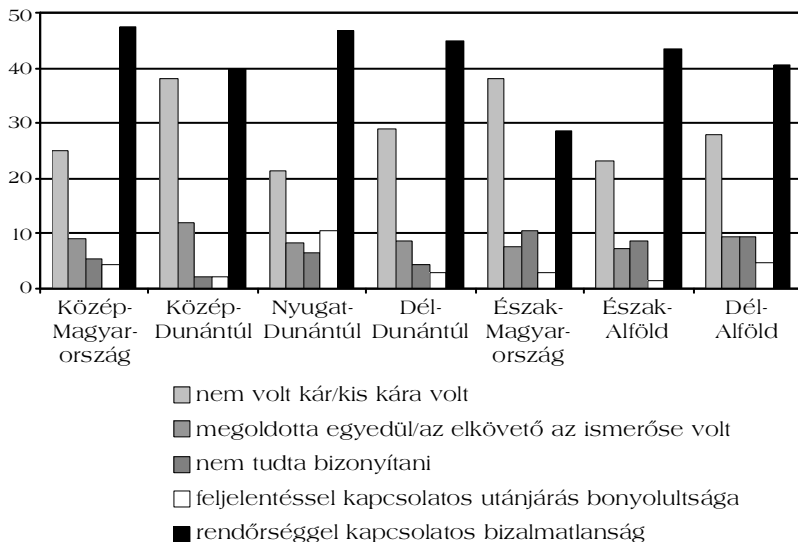
A magukat sértettnek vallók körében, amennyiben úgy nyilatkoztak, hogy az esetet nem jelentették, minden alkalommal rákérdeztünk az okra is. A válaszadók több lehetőséget is megjelölhettek. A teljes sértetti kör mind az első, mind pedig az esetleges további nem jelentések legfőbb okaként „a rendőrség iránti elégedetlenség, illetve bizalmatlanság”, valamint a „nem volt nagy a kár” választ adta a leggyakrabban. További okként felmerült a „megoldotta egyedül vagy

családon belül”, a „nem tudta bizonyítani” az ügyet, valamint a feljelentéssel kapcsolatos utánjárás problematikája is.

A régiókon belüli válaszok az első bűncselekmény vonatkozásában a 6. számú ábrán láthatók szerint alakultak.

6. számú ábra

Legjellemzőbb okok a nem jelentésre az egyes régiókon belül (%)

A legjellemzőbb és leggyakrabban megjelölt ok továbbra is a rendőrség iránti bizalmatlanság és elégedetlenség, amit az átlagos 43%-hoz képest többen jelölnek meg a közép-magyarországi régióban (47,5%). Ez nyilvánvalóan összefüggésben lehet azzal, hogy itt a legnagyobb a bűnözési ráta, ugyanakkor következménye lehet a nagyfokú latencia. Mellette a Nyugat-Dunántúl található, ahol a főváros és Pest megye után a leginkább elégedetlenek az emberek. Ez azért sajátos, mert mint arról már korábban szó volt, itt a legalacsonyabb a bűncselekmények száma, bár eközben a legnagyobb a latens bűncselekmények aránya. Feltűnik az is, hogy az észak-magyarországi régióban, miközben a legkisebb arányú volt a rejtve maradás (50%), lényegesen kevésbé elégedetlenek és bizalmatlanok.

nok az emberek (28,8%) közepes bűnügyi fertőzöttség mellett. (Ez a régió a sértetti bevallások szerint a 7-es skálán éppen a 4. helyen, vagyis középen helyezkedik el a bűncselekmények számát tekintve.) Ebből tehát egyértelműnek látszik a nem jelentés és a rendőrséghez fűződő bizalom kérdése. A második leggyakoribb ok a régióon belüli megoszlásban is a „nem volt, illetve kicsi volt a kár”. Ez azonban szintén jelentősebb különbségeket mutat. A mintegy 28%-os átlaghoz képest 10%-kal többen jelölték meg ezt a válaszlehetőséget a közép-dunántúli és az észak-magyarországi térségben. A Közép-Dunántúl a bizalmatlanság kérdésében korábban némileg az átlag alatt maradt, mint ahogyan a latencia tekintetében is. Az észak-magyarországi válaszok ugyanakkor szintén azt sugallják, hogy nagyobb a bizalom, ha kisebb a kár, bár ennek némileg ellentmond a latencia alacsonyabb foka. Tény azonban, hogy ez még nem szignifikáns eltérés a többi régió eredményeihez képest. Feltehető, hogy mindez valamilyen mélyebb okra vezethető vissza, amely a hatóságok és a közösségek közötti jobb átjárás következménye. Ezért lehet nagyobb a bizalom, ami azután maga után vonja a csekélyebb súlyú esetek jelentését is, amit máshol esetleg egy kézlegyintéssel intéznének el.

A harmadik leggyakoribb ok, a „megoldották egymás között”, nem mutat kiugró eltéréseket. A 9%-os átlaghoz képest egyedül a Közép-Dunántúl 12%-os jelölése mutat némi eltérést. Ez összefügghet a viszonylag sok kistelepülés jellegű közösséggel, ahol az emberek jobban ismerik egymást, és jogsérelem esetén is inkább törekednek a közösségen belüli megoldásra. Némileg ritkább megoldás ez az észak-magyarországi, illetve az észak-alföldi régiókban. Ez utóbbiban egyébként a latencia átlagosnak tekinthető, miként a rendőrség iránti bizalmatlanság kérdése is, ritkább azonban a kisebb kár miatti nem jelentés.

A latencia okaként említhető még a nagyobb számban jelölt „nem tudta bizonyítani” válasz (6,5%), aminél ismét az észak-magyarországi és az észak-alföldi régió emelkedik némileg ki. Érdekes a feljelentéssel kapcsolatos utánjárás problematikája is, amit az átlagos 4%-hoz képest kirívóan magasán (10%-ban) jelöltek meg a Nyugat-

Dunántúlon. Vagyis az itt élő emberek, akik egyébként a leginkább nem jelentenek és a leginkább elégedetlenek és bizalmatlanok, a feljelentés intézését is jóval nehezkesebbnek ítélik. Ez a helyzet azután nyilván szerepet játszik az eljáró hatóságokhoz és az ügyhöz való viszonyulásukban is.

Osszegzés – Különbségek

A magyarországi régiók sértettjeinek összehasonlítása bizonyította, hogy a régiók nagyságától és gazdasági helyzetétől függetlenül alakul az elszervedett bűncselekmények száma. A legtöbb bűncselekményről a közép-magyarországi régióban tesznek említést a válaszadók, míg a legkevesebbről a nyugat-dunántúliak. Így alakul ez a *vagyon elleni bűncselekmények* területén is. Jellemző még emellett az is, hogy az elszervedett károk nagysága keletről nyugat felé nő, és míg a legkisebb kárértékeket a dél-alföldi térségben jelölték meg a megkérdezettek, a legnagyobb kárértékekről a közép-magyarországi és a közép-dunántúli régiókban számolnak be. A *személy elleni bűncselekmények* körében a közép-magyarországi dominancia lényegesen csökken. A bántalmazás száma a nyugati régiókban lényegesen kisebb, miközben régiókon belüli aránya ugyanitt viszonylag nagyobb.

A sértettek *nem szerinti* megoszlása nagyjából egyenletesen alakul. A közel fele-fele férfi–nő arány a régiókon belül általában csak néhány százalékos eltéréseket mutat. Ez alól csak a közép-dunántúli 60%-os női túlsúly, valamint a nyugat-dunántúli és az észak-alföldi csekélyebb (40%-os) női sértetti részesedés jelent jellemző eltérést.

A *kormegoszlást* tekintve, az összes régióra jellemző, hogy az idősebbek kevésbé válnak sértetté. Azt azonban hozzá kell tenni, hogy egyes régiókban, így Közép-Magyarországon, az 50–59 évesek, illetve a 60 éven felüliek, Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon pedig a 60 év felettiek sértetti aránya jelentősnek tekinthető részesedést mutat az összes sértetti korcsoporthoz képest (20% körül).

Az *iskolázottság* szempontjából a régiókra leginkább a középfokú végzettség jellemző. Mindemellert a sértettek a közép-magyaror-

szági térségben voltak a leginkább iskolázottak. Az általános iskolát vagy annál kevesebbet végzetek aránya itt volt a legkisebb (9%), míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők részesedése a legnagyobb (28,9%) a többi régióon belüli megoszláshoz képest. A keleti megyékben ehhez képest kevesebben voltak a jobban képzettek.

A *munkaviszony* tekintetében a régiókon belül jelentős különbségek tapasztalhatók. Így kimondottan többen dolgoznak a közép-magyarországi, a nyugat-dunántúli, valamint az észak-alföldi régióban, míg Észak-Magyarországon ehhez képest jóval kevesebb a dolgozók száma.

A *jövedelmi viszonyok* körében is találhattunk eltéréseket. Így megállapítható, hogy a sértettek anyagi helyzete, havi nettó jövedelme, keletről nyugat felé növekedett. A legalacsonyabb nettó jövedelmeket a keleti országrészben az észak-alföldiek körében találtuk. Ezzel függhet össze egyben az is, hogy a bűncselekménnyel okozott kár értéke is e térségben volt a legalacsonyabb.

Az előforduló *devianciáknál* is találunk eltéréseket. Így a korábbi eljárásban *gyanúsítottként* való szereplés kiugróan sok a Közép-Dunántúlon, illetve Észak-Magyarországon. Ehhez képest azonban éppen a Közép-Dunántúlon a *legalacsonyabb* a *korábbi büntetettséget* jelölők száma, és átlagos Észak-Magyarországon. Az észak-alföldi és dél-alföldi térség, amely a korábbi gyanúsítások jelölésénél átlagosnak, illetve némileg átlag alattinak mutatkozott, a *legmagasabb* értékeket képviseli ehhez képest a büntetettségnél.

A *latencia* az elszenvedett bűncselekmények számával arányos mértéket mutat régiónként. Régiókon belül a legnagyobb a jelentési kedv Észak-Magyarországon, ahol az esetek felét jelentik, míg a legkisebb ott, ahol egyébként a sértettek bevallása szerint a legkevesebbnek mutatkozott a sérelmek száma, azaz a Nyugat-Dunántúlon.

A *nem jelentés okai* között a legjellemzőbb a rendőrség iránti bizalmatlanság és elégedetlenség. Ezt az átlaghoz képest többen jelölik meg a közép-magyarországi régióban, ami összefügghet azzal, hogy itt a legnagyobb a bűnözési ráta. Emellett viszont éppen a Nyugat-Dunántúl található, ahol a legalacsonyabb a bűncselekmények száma, bár eközben a legnagyobb a latens bűncselekmények aránya.

A második leggyakoribb ok a „nem volt, illetve kicsi volt a kár”, amit az átlaghoz képest 10%-kal többen jelöltek meg a közép-dunántúli és az észak-magyarországi térségben. A harmadik leggyakoribb ok, a „megoldották egymás között”, nem mutat kiugró eltéréseket.

IRODALOM

- Irk Ferenc (szerk.):** Áldozatok és vélemények I–II. OKRI, Budapest, 2004
- Irk Ferenc – Kovács Róbert – Barabás Tünde – Kó József:** Bizonytalanság Európa nagyvárosaiban. Összefoglaló. Kézirat, 2003
- Kerezi Klára – Finszter Géza – Kó József – Gosztonyi Géza:** Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében. OKRI–Bíbor Kiadó, Budapest–Miskolc, 2003
- Kertész Imre:** Szociológiai módszerek a bűnözés megismerésében I. *Belügyi Szemle*, 1997/3.
- Korinek László:** Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1998
- Vavró István:** A bűnözés kriminálstatistikai jellemzői. KJK, Budapest, 1976
- Zvekic, Ugljesa – Kertész Imre:** Bűncselekmények áldozatai a rendszerváltás országaiban. Nemzetközi vizsgálat eredményei. UNICRI–BM Kiadó, Róma–Budapest, 2000

A közbiztonságról és a rendőrségről alkotott vélemények területi jellemzői

Az „Áldozatok és vélemények” című kutatási program során megismert országos körű eredmények megerősítését jelenti, hogy a válaszolók területi egységtől – települési (NUTS-5 uniós besorolású), megyei (NUTS-3 uniós besorolású) és régiók (NUTS-2 uniós besorolású) szintjétől – függetlenül a közbiztonság helyzetét megfelelőnek tartják. A közbiztonságról alkotott képet leginkább a területi egység (régió, megye, település) fejlettségi szintje és/vagy a bűnözés „helyi nagyságrendje” befolyásolja. A megkérdezettek zömében azonban még nem tudatosult, hogy a közbiztonság egy olyan kooperációs tevékenység eredménye, amelyben a közállapotok elleni fenyegetések hatásos elhárításához az állami (települési önkormányzati) intézkedéseken túl saját, illetőleg lakóközösségük aktivitása is szükséges. Szintén a területi jellemzőktől, illetve a terület közepesnek ítélt rendfenntartó képességétől függetlenül, a rendőrség fő funkciójának a jelenlétet és az elérhetőséget tartják.

A közbiztonság fogalmáról dióhéjban

A közbiztonság és a közrend tartalmának, illetőleg egymáshoz való viszonyának meghatározása tudományos viták tárgya. Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozatában leszögezi, hogy „a közbiztonság kétségtelenül alkotmányos értéktartalommal bír”, azonban bonyolult és szerteágazó, ezáltal önkényesen értelmezhető jogfogalom, amely nem alkalmas arra, hogy valamely alapjog korlátozásának mércéjéül szolgáljon.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat is magában foglalja, hogy a „modern európai felfogás szerint a közbiztonság olyan kollektív társadalmi termék,

amely az egyének és közösségeik tevékenységéből, az állami szervek hatósági intézkedéseiből, a polgárok önvédelmi képességei és a vállalkozói piac nyújtotta szolgáltatások együtteséből alakul ki".

Finszter Géza a közbiztonság kétféle fogalmát¹ ismerteti, amelyeket normatív, illetve materiális közbiztonsággént határoz meg. Normatív értelemben a közbiztonság egyfelől az alkotmányjog szabályozási tárgyaként államcél, másfelől a jog által elismert társadalmi érték, amely lényegét tekintve és leegyszerűsítve a jogsértő emberi magatartások által fenyegetett és a mindenkit megillető élet- és vagyonbiztonsággal azonosítható. A közbiztonságának azért nevezhető, mert mindenkit egy időben illet meg; államcélként pedig azért deklarálható, mert az államnak nem állnak rendelkezésére a bűnözés leküzdésére abszolút eredményt garantáló eszközök. A materiális értelemben vett közbiztonság fogalmához a társadalmi viszonyok együttes ábrázolásával jutunk el. E közbiztonság a hétköznapokban ténylegesen létezik, és élményszerűen átélhető, vagy hiánya megszenvedhető. (E fogalmi megközelítésnél a szerző a biztonság többfajta felfogásának, megközelítésének lényeges elemeit ismertetve jut el az előbbiekben hivatkozott OGY-határozatban is idézett azon megállapításra, miszerint a biztonság kooperációs termék, mert a fenyegetések hatásos elhárításához kollektív munkára van szükség. A materiális értelemben vett közbiztonság tehát olyan kollektív társadalmi termék, amely az egyének és a közösségek tevékenységéből, az állami szervek hatósági intézkedéseiből, a polgárok önvédelmi képességeinek és a vállalkozói piac nyújtotta szolgáltatások együtteséből alakul ki.)

A közbiztonság tehát olyan szintetikus fogalom, amely az egyének és közösségek védettségének általános állapotát jelöli. Erről az általános állapotról, pontosabban a bűnözés nagyságrendjét, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot magában foglaló közbiztonság fogalmának értékelésére adnak lehetőséget a közvélemény-kutatások. E tényt a lakosság széles körében végzett vizsgálatok eredményein alapuló elemzések, így az OKRI korábbi kutatásai is megerősítették.

¹ Finszter Géza: A rendészet elmélete. Kézirat, 2004

A közbiztonsági rendészet jelenléti, örökös funkciójával kapcsolatosan írja Finszter Géza, hogy „a közbiztonsági szakmai kompetencia nem csupán a veszélyek helyes előrejelzésére és a kockázatelemzésre támaszkodik, hanem ugyanakkor a társadalmi környezettel való szoros együttműködés formáit is kialakítja. Fő szakmai eszköze a kommunikáció és a kooperáció. Ez a tevékenység igen kevés jogi és nagyon sok társadalmi kompetenciát követel, azt, hogy a közbiztonsági szolgálat pontos ismeretekkel rendelkezzen a lokális biztonság erős és gyenge pontjairól, álljon folyamatos kapcsolatban a közösségekkel és azok képviselőivel, mutasson szolidaritást a magukat kevésbé megvédeni képes lakosokkal.”² Vagyis a mégoly fontos lakossági kikérdezések a rendőri tevékenység azon mozzanataihoz nyújthatnak támpontot, amelyek a lakossági véleményekben hitelesen visszatükröződhetnek.

A lakosság közbiztonsággal kapcsolatos véleményét többek között befolyásolja a bűnüldöző hatóságok – elsősorban a rendőrség – iránti bizalom, illetve a munkájuk eredményességéről való vélekedés. Ennek megismerésére szolgálnak például az áldozatok megkérdezésén vagy a lakosság széles körében végzett vizsgálatok eredményein alapuló elemzések.

Az intézetünk által 2003-ban megkezdett „Áldozatok és vélemények” című kutatási program során már a kérdések összeállításánál kíváncsiak voltunk a lakosság közbiztonságról kialakított véleményére, továbbá arra is, milyen okokat vél felismerni a bűnügyi helyzet romlásának hátterében, illetve miként látja a bűnüldözés egyik intézményének, a rendőrségnek a felelősségét a bűnözés elleni küzdelemben. Arról is tudakozódtunk, milyen mértékben van jelen az egyes emberekben az önvédelem készsége és lehetősége, illetve mennyire elszántak a polgárok arra, hogy partnerként aktívan is közreműködjenek lakókörnyezetük biztonságosabbá tételében. Az eredmények az „Áldozatok és vélemények” című, az OKRI gondozásában megjelent két kötetben olvashatók³.

2 Uo.

3 Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények I-II. OKRI, Budapest, 2004

E munka folytatásaként kíváncsiak voltunk a közbiztonsági helyzetről, illetve a rendőrség közbiztonság-garantálási képességéről alkotott lakossági vélekedések területi jellemzőire is.

A közbiztonságról alkotott kép területi jellemzői

A közbiztonsági helyzetre vonatkozó kérdésünket megelőzte az ország legnagyobb gondjára, problémájára vonatkozó kérdésünk (K3). Az erre kapott válaszok szinte mindegyikében a „közbiztonság helyzete, bűnözés” néven kategorizált elemet megelőzte a fizikai nélkülözés (gazdasági körülmények) csoportjába tartozó munkanélküliség, életszínvonal, gazdasági-pénzügyi nehézségek, létbizonytalanság, illetve a társadalmi, erkölcsi jelenségek körébe tartozó társadalmi feszültségek, a politikai élet gondjai, esetenként a morális értékek devalválódása. Az összes régióban – Budapest, valamint Győr-Moson-Sopron megye kivételével –, megyében és településtípusban a munkanélküliséget tartják a legnagyobb problémának, amelyet felváltva hol az életszínvonal, hol a társadalmi feszültségek, hol a gazdasági-pénzügyi nehézségek követnek.

A régiók között Közép-Magyarországon a bűnözés a hatodik, Közép-Dunántúlon és Dél-Alföldön a hetedik, Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon a kilencedik, Észak-Alföldön a nyolcadik, végül Nyugat-Dunántúlon a tizenharmadik helyen szerepel. Ez utóbbinál az egészségügy általános helyzete, az ország irányítási (kormányzási) gondjai és az erkölcsi értékek válsága is a „közbiztonság helyzete, illetve a bűnözés” mint probléma előtt szerepel.

A közbiztonsági helyzet Vas megyében a tizenötödik, Baranya, Somogy és Veszprém megyében a tizenkettedik, Pest megyében a negyedik, Heves és Komárom-Esztergom megyében az ötödik helyen, a többi hasonló közigazgatási egységben pedig a hatodik és tizenegyedik hely között szerepel országos gondként. Településtípus szerint a fővárosban, illetve a községekben és a tanyákon hatodik, míg a megyei jogú városokban és más városokban hetedik helyre sorolták a válaszadók a közbiztonság problémáját.

A lakókörnyezet elsőrendű problémáira vonatkozó tudakozódásunk is a közbiztonsági helyzet értékelésére vonatkozó kérdésünk előtt szerepelt (K4). E körben a közbiztonság, illetve a bűnözés mint probléma – akár régiók, akár megyék, akár településtípus szerint vizsgáljuk –, néhány kivételtől eltekintve, lényegesen jelentősebbé, súlyosabbá vált: a korábban említett helyekről sorrendben feljebb ugrott, sőt három esetben az első helyre került. Közép-Magyarországon az első (a hatodikról), Észak-Alföldön és Dél-Alföldön az ötödik (a hetedikről, illetve nyolcadikról), Nyugat-Dunántúlon és Dél-Dunántúlon a hetedik (a tizenharmadikról, illetve kilencedikről) helyen jöttek meg a közbiztonság helyzetét mint lokális problémát.

Megyei szinten e gond sorrendbeli elhelyezkedését és az országos problémakénti besoroláshoz viszonyított változásait a 1. számú táblázat mutatja.

1. számú táblázat

A közbiztonság helyzetének mint országos és helyi problémának a besorolása

megye	országos szinten	lokális szinten
Budapest	6. helyen	1. helyen
Baranya	12. helyen	5. helyen
Bács-Kiskun	8. helyen	4. helyen
Békés	6. helyen	5. helyen
Borsod-Abaúj-Zemplén	9. helyen	4. helyen
Csongrád	10. helyen	5. helyen
Fejér	7. helyen	4. helyen
Győr-Moson-Sopron	9. helyen	8. helyen
Hajdú-Bihar	9. helyen	5. helyen
Heves	5. helyen	4. helyen
Jász-Nagykun-Szolnok	8. helyen	6. helyen
Komárom-Esztergom	5. helyen	1. helyen
Nógrád	9. helyen	5. helyen
Pest	4. helyen	3. helyen
Somogy	10. helyen	6. helyen
Szabolcs-Szatmár-Bereg	6. helyen	6. helyen
Tolna	6. helyen	8. helyen
Vas	15. helyen	7. helyen
Veszprém	12. helyen	5. helyen
Zala	10. helyen	10. helyen

Jól érzékelhető, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg és a Zala megyében élő megkérdezettek a közbiztonság helyzetét országos és helyi szinten is azonos mértékű gondnak értékelik, míg a Tolna megyeiek szűkebb pátriájuk közbiztonságát mint lokális gondot az országosénál kisebb súlyúnak vélik. Településtípus szerint a fővárosban a hatodik helyről az elsőre, a megyei jogú városokban a hetedik helyről a harmadikra, végül más városokban a hetedikről, illetőleg a községekben és a tanyákon hatodikról az ötödikre ugrott a közbiztonság problémája.

Szinte kivétel nélkül első helyen lokálisan is a munkanélküliséget jelölik meg a válaszadók, amit váltakozva követ a munkahelyteremtés, illetve az utak állapota mint lakókörnyezeti probléma. A közbiztonság helyzetét zömmel a helyi infrastruktúrával kapcsolatos problémák (például nem megfelelő köztisztaság vagy csatornázottság), esetenként a környezeti fenyegetettségek (például szennyezett levegő, zajártalom) követik.

Az ország közállapota

Az előbbiekre figyelemmel arra kértük a vizsgálati személyeket, hogy értékeljék az ország közállapotait (K6), illetőleg a lakókörnyezetük közbiztonsági helyzetét (K33). A Közép-Magyarországon, Közép-Dunántúlon és Dél-Alföldön élő válaszadók a hazai közállapotokról negatívan vélekednek: túlnyomórészt „nagyon rossz”-nak és „inkább rossz”-nak minősítették a közbiztonságot. A többi négy régióban élő lakosság nagyobb része ítélte „inkább jó”-nak vagy „nagyon jó”-nak az ország közállapotát. A vélemények átlaga is az előbb ismertetett eredményeket támasztja alá.

A megye szerinti felosztásban a fővárosban élő, továbbá a Baranya, Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Csongrád, Komárom-Esztergom, Pest, Nógrád és Vas megyei megkérdezettek többsége vélekedett úgy, hogy az ország közbiztonsági helyzete „inkább rossz”, illetve „nagyon rossz”. A legjobb átlagot e felosztásban a Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy, Győr-Moson-Sopron, Tolna és Veszprém megyei vélemények mutatják.

Településtípus szerint a fővárosban, a megyei jogú városokban, más városokban, valamint a községekben és a tanyákon lakó válaszadók egyaránt zömmel „nagyon rossz”-nak vagy „inkább rossz”-nak értékelik a közbiztonság helyzetét. A vélemények átlaga szerint az ország közállapotairól legrosszabb véleménnyel a fővárosi, azt követően pedig a városokban élő megkérdezettek vannak, míg a községi és a tanyasi probandusok viszonylag jól vélekedtek e kérdésről.

Helyi közállapotok

A lakóhely közbiztonsági helyzetére vonatkozó válaszok arányai a következőképpen alakultak: a régiók szerinti felosztásban Észak-Alföldön, Dél-Alföldön és Észak-Magyarországon a lokális biztonság zömmel „inkább jó” értékelést kapott. A közép-magyarországi régióban megkérdezettek 41,3%-a „nagyon rossz”-nak tartja lakóhelye közbiztonsági helyzetét. A vélemények átlaga is ezeket az eredményeket igazolja: a többi régióhoz képest a Közép-Magyarországon élő megkérdezettek nagyon rossznak tartják a helyi közbiztonságot.

A megye szerinti bontásban a lakóhely közbiztonságára vonatkozó eredmények zöme egyértelműen a pozitív tartományban elhelyezkedő „inkább jó”, „nagyon jó” minősítésre mutat. A vélemények átlaga szerint azonban Budapest, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megye válaszadói a többi megye probandusainak értékeléséhez képest rosszabbnak vélik helyi környezetük közbiztonságát. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Békés és Zala megye megkérdezettjei a többi megyében élőkhez képest jobbnak tartják szűkebb pátriájuk közállapotainak minőségét.

A megkérdezettek településtípus szerint is minden kategóriában zömmel „inkább jó”-nak értékelik lakóhelyük közbiztonságát. A vélemények átlaga azt mutatja, hogy a fővárosban élő megkérdezettek – a többi típushoz képest – a legelégedetlenebbek a lokális közbiztonsági helyzettel, míg azt a legjobbnak a községi és a tanyasi válaszadók értékelik (2. számú táblázat).

A közbiztonságról kialakult vélemény független az életkortól, a családi állapottól, az iskolai végzettségtől, illetőleg attól, hogy az ille-

**Elégedettség a rendőrség teljesítményével,
az ország és a lakóhely biztonságával**

(a válaszok átlaga alapján)

a kedvezőbbtől a kevésbé kedvező felé haladva)

a rendőrség teljesítményével	az ország közbiztonságával	a lakóhely biztonságosságával
r é g i ó k		
Észak-Alföld	Észak-Alföld	Észak-Alföld
Nyugat-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Alföld
Észak-Magyarország	Észak-Magyarország	Nyugat-Dunántúl
Dél-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl
Közép-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Dél-Dunántúl
Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Észak-Magyarország
Közép-Magyarország	Közép-Magyarország	Közép-Magyarország
m e g y é k		
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs-Szatmár-Bereg
Heves	Somogy	Tolna
Borsod-Abaúj-Zemplén	Győr-Moson-Sopron	Békés
Veszprém	Tolna	Zala
Győr-Moson-Sopron	Heves	Jász-Nagykun-Szolnok
Zala	Borsod-Abaúj-Zemplén	Heves
Somogy	Veszprém	Bács-Kiskun
Bács-Kiskun	Zala	Nógrád
Tolna	Hajdú-Bihar	Csongrád
Hajdú-Bihar	Jász-Nagykun-Szolnok	Vas
Jász-Nagykun-Szolnok	Bács-Kiskun	Veszprém
Vas	Pest	Győr-Moson-Sopron
Csongrád	Vas	Somogy
Békés	Csongrád	Hajdú-Bihar
Komárom-Esztergom	Békés	Komárom-Esztergom
Pest	Komárom-Esztergom	Fejér
Budapest	Nógrád	Pest
Fejér	Fejér	Borsod-Abaúj-Zemplén
Baranya	Budapest	Baranya
Nógrád	Baranya	Budapest
t e l e p ű l é s t í p u s o k		
község, tanya	község, tanya	község, tanya
megyei jogú város	egyéb város	egyéb város
egyéb város	megyei jogú város	megyei jogú város
Budapest	Budapest	Budapest

elemszám: 9728

elemszám: 9984

tő munkában áll-e avagy nem, és a területi jellemzők sem befolyásolják lényegesen. Ebből adódik az a következtetés, hogy az embereknek a közállapotokról alkotott képe mélyen rögzült, de ezt az „Áldozatok és vélemények” című kutatás során már megállapítottuk.

A közállapotok okai

A közbiztonság állapotának okait kutatva arra is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek szerint milyen körülmények befolyásolták a helyzet kialakulását (K7). Mind a hét régióban az érdemi választ adók első helyen a bűnözést – különösen a vagyoni, az erőszakos bűncselekmények előretörését – jelölik meg kriminogén tényezőként. Ezt követően mindegyik régióban, a Dél-Dunántúl kivételével – váltakozó sorrendben –, a rendőrséget, illetőleg a rendőri tevékenység valamely fogyatékoságát (rendőri jelenlét hiányát, a rendőrség nem megfelelő intézkedéseit, illetve a testület tehetetlenségét) okolják a közállapotok kialakulásáért. A dél-dunántúli régióban élő megkérdezettek szerint a közbiztonsági helyzet alakulására a bűnözésnél is súlyosabb tényezőként hatnak a nem megfelelő rendőri intézkedések, ezért azt első helyen jelölték meg. A megyei és a településtípus szerinti felbontásokban is mindegyik kategóriában a bűnözést az első helyre teszik, és azt követően a rendőrséget hibáztatják a közállapotokért.

A közállapotok változásai

A hazai és lokális közállapotok elmúlt években történt, illetőleg a jövőben várható változására, valamint az Európai Unióhoz történő csatlakozás közbiztonságra gyakorolt várható hatására vonatkozó lakossági vélemények is érdekelték bennünket (K8 és K34, K9 és K35, valamint K10).

A Közép-Magyarországon, Dél-Dunántúlon, Észak-Alföldön és Dél-Alföldön élő válaszolók túlnyomó többsége véleményének átlaga szerint az ország közbiztonsága inkább romlott, míg a Nyugat-Dunántúlon, Észak-Magyarországon és Közép-Magyarországon lakó megkérdezettek javuló közállapotokat érzékeltek. E körben a vála-

szok átlaga szerint mind a pozitív, mind a negatív tendenciát illetően hasonlóan vélekednek a hazai közbiztonság következő öt évben várható változásáról is.

Dél-Dunántúl, Észak-Alföld és Közép-Magyarország probandusai szerint az uniós csatlakozás inkább ront a közállapotokon, ezzel szemben Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Dél-Alföld válaszolói úgy vélik, a csatlakozás inkább javít majd a közbiztonság helyzetén.

A megye szerinti felbontásban az ország közbiztonsági helyzetének múltbéli változása vonatkozásában a megkérdezettek értékelése meglehetősen változó képet mutat: a vélemények átlagát tekintve a Budapesten, illetve a Baranya, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest, Békés, Csongrád megyében élő probandusok szerint a helyzet romlott, ezzel szemben a Győr-Moson-Sopron, Tolna, Zala és Veszprém megyében élő válaszolók szerint javult az ország közállapota. Az ország közbiztonsági helyzetének következő öt évben várható változásáról a Baranya, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Komárom-Esztergom megye megkérdezettei vélekednek negatívan, vagyis szerintük romlik majd a helyzet, ezzel szemben a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Győr-Moson-Sopron és a Fejér megyei válaszolók javuló közállapotokban reménykednek.

A Baranya, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom és Somogy megyében élő megkérdezettek az Európai Unióhoz csatlakozás jótékony, a biztonságot jobbító hatásában bíznak, ezzel szemben a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Fejér, a Bács-Kiskun, a Veszprém, a Borsod-Abaúj-Zemplén és a Veszprém megyei válaszolók inkább a csatlakozásnak a közállapotokra irányuló kedvezőtlen hatásától tartanak.

A településtípus szerinti vélemények is eltérőek, azonban a válaszok átlaga azt mutatja, hogy a fővárosban élő megkérdezettek többsége véli úgy, miszerint romlott az ország közbiztonsági helyzete, míg az a községi és a tanyasi válaszadók zöme szerint inkább javult. Az ország közbiztonsági helyzetének következő öt évben várható változását – a vélemények átlaga alapján – a községi és a tanyasi válaszadók zöme inkább romlónak ítéli, míg pozitív, javuló

változásokban a nem megyei jogú (vagyis egyéb kategóriájú) városokban élő megkérdezettek bízhatnak.

A községi és a tanyasi probandusok zöme szerint az Európai Unióhoz való csatlakozás a közbiztonságot inkább rontja, az egyéb városban lakó megkérdezettek szerint a csatlakozás rontja majd a közállapotokat.

A válaszolók véleményének átlaga szerint Közép-Magyarországon, Észak-Magyarországon és a Dél-Alföldön a helyi közbiztonság romlott az elmúlt öt évben, ezzel szemben – ugyancsak átlag alapján – a nyugat-dunántúli, az észak-alföldi, a közép-dunántúli és a dél-dunántúli megkérdezettek szűkebb pátriájuk közállapotaiban javuló tendenciát érzékeltek az említett időszakban. A válaszok átlaga alapján Nyugat-Dunántúlon, Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon az elkövetkező öt évben a helyi közbiztonság javulását várják, míg Dél-Alföldön, Közép-Dunántúlon és Dél-Dunántúlon annak romlásától tartanak.

A megyéket tekintve a helyi közállapotok Budapesten, Baranya, Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Csongrád, Fejér, Nógrád és Vas megyében inkább romlottak a megkérdezettek véleményének átlaga alapján, azonban Győr-Moson-Sopron, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Zala megyében a lokális közbiztonsági helyzet inkább javult a probandusok értékelésének átlaga szerint. Szintén a vélemények átlaga alapján Győr-Moson-Sopron, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Zala és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a lokális közbiztonság javulásában reménykednek. Ellenben Baranya, Békés, Fejér, Nógrád, Hajdú-Bihar, Heves, Nógrád és Vas megyében a helyzet romlásától tartanak.

A településtípus szerinti vélemények átlaga alapján a fővárosban élő megkérdezettek többsége vélekedik úgy, hogy lakóközösségének közbiztonsági helyzete romlott, míg az a községi és a tanyasi válaszadók zöme szerint inkább javult. Hasonló eredmény született a következő öt évben várható helyi közbiztonsággal összefüggésben is: a válaszok átlaga szerint a fővárosi megkérdezettek tartanak leginkább a helyi közállapotok romlásától, míg a községek és tanyák sorából kikerülő válaszolók inkább a javulást várják.

A közállapotok hatása a mindennapokra

A közbiztonság, illetőleg a bűnözés mindennapi életre történő befolyásának mértékét is tudakoltuk (K41).

A válaszolók túlnyomó többsége – a vélemények átlaga – szerint Közép-Magyarországon, Észak-Magyarországon, Közép-Dunántúlon és Dél-Dunántúlon inkább befolyásolja az emberek mindennapi életét a bűnözés, míg Nyugat-Dunántúlon, Észak-Alföldön és Dél-Alföldön kevésbé uralják az emberek gondolkodását a közállapotokkal kapcsolatos problémák.

A megye szerinti felbontásban a közbiztonsági helyzete – a vélemények átlagát tekintve – a Budapesten, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Pest megyében élő megkérdezettek szerint inkább befolyásolja hétköznapiikat, mint az ellenkező értelmű választ adó – tehát a bűnözésnek a mindennapokra kevésbé hatással lévő – Győr-Moson-Sopron, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, Baranya és Békés megye válaszolóinak vélekedése.

A településtípus szerinti vélemények is eltérőek, azonban a válaszok átlaga azt mutatja, a fővárosban élő megkérdezettek többsége véli úgy, hogy a közbiztonsági helyzete jobban befolyásolja mindennapjait, mint a községi és a tanyasi válaszadó társaiét.

A közállapotok javítására vonatkozó elképzelések

A megkérdezett személyek többségének van valamilyen elképzelése a közbiztonsági helyzet javításáról (K59). Az országos felmérés eredményeihez hasonlóan, a területi bontásoktól függetlenül a megkérdezettek zöme a rendőri munka javítását, illetve hatékonyabbá tételét szorgalmazza. Régiók, megyék és településtípusok szerinti felbontásban is első helyen a rendőri jelenlét fokozására vonatkozó elvárásukat fogalmazták meg a válaszolók. Ezt követték – felváltva a törvények szigorítására, továbbá a rendőrségi hatáskör növelésére, a rendőrség erélyesebb fellépésére vonatkozó represszív igényekkel – a rendőrséggel kapcsolatos egyéb elvárások (például a rendőri munka színvonalának javítását célzó fizetésemelés, képzettebb rendőrök alkalmazása).

Az elképzelések listája elgondolkodtató abból a szempontból, hogy annak alapján az egyének vagy a közösségek önvédelmi kezdeményezéseiben alig lehet reménykedni, minthogy a közbiztonságot javító intézkedéseket az államtól várják⁴. A bevezetőben már említettük, hogy a közbiztonság kollektív társadalmi termék, amely az állami szervek intézkedéseiből és a polgárok önvédelmi képességéből áll. Csak néhány (Győr-Moson-Sopron, Nógrád, Tolna és Veszprém) megyében vetették fel közvetlenül a rendőri jelenlét fokozására vonatkozó elvárás után a polgárőrség szerepének erősítését. Baranya és Hajdú-Bihar megyében pedig a rendőrséggel kapcsolatos egyéb javaslatok után szerepelt ez az igény. Ennek ellenkezőjére is találunk példát: Komárom-Esztergom megyében egyetlen megkérdezett javasolta a polgárőrség szerepének erősítését. Egyébként az erre vonatkozó igény a listák középmezőnyében (a negyedik–kilencedik helyek valamelyikén, a fővárosban a tizenkettediken) található. A településtípus szerinti felosztásban a fővárosban és a városokban élő megkérdezettek alig, míg a községekben és a tanyákon élő válaszadók nagyobb intenzitással igénylik a polgárőrség szerepének erősítését. Ez arra utal, hogy a kisebb településeken már kialakultak vagy kialakulóban vannak az olyan közösségek, amelyek képesek bekapcsolódni a bűnözés elleni küzdelembe, míg a nagyobb városokban ilyenek inkább csak nyomokban fedezhetők fel, illetve e településtípusokban jellemzőbb a helyi közélet iránti érdektelenség.

A rendőrség megítélésének területi jellemzői

A rendőrséggel, illetve a rendőri munkával kapcsolatos közvéleménykutatások eredményeit mindig kellő óvatossággal kezeljük. Egyfelől az általunk alkalmazott módszer alkalmas lehet lesújtó kritikára épp-

4 Kerezsi Klára a bűnmegelőzési aktivitást tartja a bűnmegelőzés orvosságának, amelynek kezelési módja aktív és passzív lehet. A passzív bűnmegelőzési módszerek közé sorolja, többek között, a problémák másra hárítását. Ebből következik, hogy a rendőrséggel összefüggő igények a bűnmegelőzés passzív kategóriájába sorolhatók. Irk Ferenc (szerk.): i. m. 139–140. o.

úgy, mint a tevékenység vagy a szervezet felmagasztalására. Másfelől a – már említett – 2003-ban megkezdett „Áldozatok és vélemények” című kutatási program eredményeinek értékelésénél is tapasztaltuk, hogy a kívülállók nagy része a rendőrséget homogén szervezetnek tekinti, számukra nem különülnek el a közbiztonsági, bűnügyi, igazgatásrendészeti és készenléti („csapaterős”) szolgálati ágak. Ez arra int, hogy a kapott eredmények nem minden rendőri feladat megoldásához nyújtanak támpontot. E helyütt emlékeztünk ismételten Finszter Géza – bevezetőben már említett – azon gondolataira, amelyeket a közbiztonsági rendészet jelenléti funkciójának fő eszközeivel kapcsolatosan írt.

Amint azt az ország közbiztonsági helyzetének alakulását leginkább befolyásoló tényezőknél már ismertettük, a megkérdezettek, Dél-Dunántúl kivételével (ahol első helyen szerepel), minden régióban, megyében és településtípusban a második helyen a rendőri tevékenység valamely fogyatékoságát (rendőri jelenlét hiányát, a rendőrség nem megfelelő intézkedéseit, illetve a testület tehetetlenségét) okolják a közállapotok kialakulásáért. A dél-dunántúli régióban élő megkérdezettek szerint a közbiztonsági helyzet alakulására a bűnözésnél is súlyosabb tényezőként hatnak a nem megfelelő rendőri intézkedések, ezért azt az első helyen jelölték meg. A területi felbontástól függetlenül a leggyakoribb okok – váltakozó sorrendben – hol a rendőri jelenlét hiánya, hol a rendőrség nem megfelelő intézkedései, hol pedig a testület tehetetlensége (mindhárom kategória szerinti felbontásban az első hét – zömében második–negyedik – hely valamelyikén szerepel).

A vizsgálat során megkértük a probandusokat: értékeljék azt is, hogy a rendőrség mennyire képes garantálni a közbiztonságot (K5). A megkérdezettek véleményének átlaga is megerősíti, hogy Közép-Magyarországon, Közép-Dunántúlon, Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön a hazai közállapotokról negatívan vélekednek: szerintük a testület túlnyomórészt „egyáltalán nem” vagy „inkább nem” képes garantálni a közbiztonságot. A többi régióban élő lakosság nagyobb aránya értékelte a rendőrség teljesítményét „inkább jó”-nak vagy „teljesen megfelelőnek”.

A megye szerinti felosztásban a fővárosban élők, illetve a Baranya, Békés, Fejér, Komárom-Esztergom és Pest megyei megkérdezettek többsége vélekedett úgy, hogy a testület közbiztonság-garantáló képessége „egyáltalán nem”, illetve „inkább nem” megfelelő, amit a válaszok átlaga is igazol. A legjobb átlagot ebben a felosztásban a Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyei vélemények érik el.

Településtípus szerint a fővárosban, a megyei jogú városokban, más városokban, valamint a községekben és a tanyákon lakó válaszadók véleményének átlaga szerint a rendőrség teljesítményéről legrosszabb véleménnyel a fővárosi, azt követően pedig a városokban élő megkérdezettek vannak, a sort, relatíve legjobb véleményükkel, a községi és a tanyasi probandusok zárják. A testület közállapotokat garantáló képességéről – a válaszok átlaga alapján – alkotott vélemények sorrendje a 2. számú táblázat első oszlopában látható.

A rendőrség teljesítményéről, illetve a biztonsági helyzetről a válaszok átlaga alapján alkotott – egymás mellett ábrázolt, területi egységek szerinti – vélemények sorrendjét a 2. számú táblázat mutatja.

A testület közbiztonság érdekében kifejtett teljesítményére vonatkozó vélemények, a területi felosztástól függetlenül, a válaszadók túlnyomó részének vélekedése szerint hasonló a közbiztonság helyzetével kapcsolatos vélekedéshez: ahol a közállapotokkal elégedettebbek, ott a rendőrséget is kedvezőbben ítélik meg. Hasonló összefüggést tapasztalhatunk a rendőrségnek a közbiztonság érdekében kifejtett teljesítményére vonatkozó vélemények és a településen működő polgárőrség tevékenységére vonatkozó elégedettségrel kapcsolatban.

A polgárőrségre vonatkozó vélemények területi jellemzői

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat közbiztonsági és bűnmegelőzési eredmények fő vonásait bemutató (4.1. pont első alfejezet) része is rögzíti, hogy az *„1990-es évek fordulóján civil kezdeményezésként számos településen polgárőr szervezetek alakultak. A mára 600 egységet*

számláló szervezet egyharmada egyesületi formában működik, önkéntes országos érdekvédelmi szervezetük az Országos Polgárőr Szövetség. Az ezredfordulón a polgárőrök száma elérte az 53 ezret.”

Amint a közbiztonság javítására vonatkozó elképzeléseknél már említettük, egyes megyékben, illetve a kisebb településeken élő megkérdezettek lényegesen jobban igénylik a polgárőrség szerepének erősítését, mint a városokban. Ezek az elvárások egyébként összhangban állnak (a már szintén említett) modern megközelítésű közbiztonság-fogalommal, amely magában foglalja – többek között – a polgárok önvédelmi képességét és egyes rendészeti hatáskörök támogatását.

Az „Áldozatok és vélemények” című kutatásban a rendőrkapitányok választhatóságára vonatkozó kérdés (K13) indirekt módon próbálja kipuhatolni egyes rendészeti hatáskörök decentralizációjának társadalmi fogadtatását. Országosan a nemek győztek (46,2%), de az igenek is jelentős támogatást kaptak (42%). A területi eloszlásokat a 4., 5., és 6. számú táblázat mutatja.

Jól látható, hogy az Észak-Alföldön élő megkérdezettek többsége igennel válaszolt, és e közigazgatási egységben volt a legnagyobb a „nem tudom” feleletek aránya. A többi régió válaszadói többségében nemmel feleltek. Közép-Dunántúlon és Dél-Dunántúlon a nem szavazatok több mint 10%-kal haladták meg az igen voksokét.

4. számú táblázat

**Vélemények a helyi rendőrkapitány-választás támogatottságáról
régióként (%)**

régió	igen, támogatná	nem támogatná	nem tudja	nincs adat
Közép-Magyarország	41,9	44,8	10,8	2,5
Közép-Dunántúl	38,5	48,9	11,1	1,5
Nyugat-Dunántúl	42,4	48,9	7,7	1,0
Dél-Dunántúl	40,9	51,4	6,9	0,8
Észak-Magyarország	41,8	46,5	10,8	0,9
Észak-Alföld	44,7	40,7	13,6	1,1
Dél-Alföld	42,0	46,2	10,3	1,4

elemszám: 10 020

5. számú táblázat

Vélemények a helyi rendőrkapitány-választás támogatottságáról
megyéenként (%)

megye	igen, támogatná	nem támogatná	nem tudja	nincs adat
Budapest	37,6	47,6	12,1	2,7
Baranya	37,0	54,3	8,1	0,5
Bács-Kiskun	44,2	44,0	10,6	1,1
Békés	40,9	48,7	9,9	0,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	39,0	47,7	11,8	1,5
Csongrád	43,4	50,0	5,9	0,7
Fejér	47,6	43,0	8,2	1,2
Győr-Moson-Sopron	45,8	46,7	7,2	0,2
Hajdú-Bihar	44,2	43,3	11,4	1,15
Heves	41,0	46,9	12,0	
Jász-Nagykun-Szolnok	38,8	42,4	18,2	0,5
Komárom-Esztergom	25,2	55,8	16,8	2,3
Nógrád	52,3	41,7	5,5	0,5
Pest	49,1	40,2	8,7	2,0
Somogy	37,9	53,6	7,7	0,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	49,5	36,9	12,2	1,4
Tolna	51,4	43,7	3,6	1,2
Vas	36,8	57,5	4,9	0,8
Veszprém	39,6	49,7	9,6	1,1
Zala	42,5	44,2	11,0	2,4

elemszám: 10 020

6. számú táblázat

Vélemények a helyi rendőrkapitány-választás támogatottságáról
településtípusonként (%)

település típus	igen, támogatná	nem támogatná	nem tudja	nincs adat
Budapest	37,6	47,6	12,1	2,7
megyei jogú város	38,8	51,9	7,5	1,8
egyéb város	43,0	46,7	9,2	1,1
község, tanya	45,3	42,0	11,9	0,8

elemszám: 10 020

Többségben voltak az igennel szavazók Bács-Kiskun, Fejér, Hajdú-Bihar, Pest, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Tolna megyében.

A többi megyében élő megkérdezettek zöme nemmel voksolt. E körben kirívó a Komárom-Esztergom megyei eredmény, ahol a nem szavazatok aránya (55,8%) több mint kétszerese az igenekének.

E kategóriában is jól látható, hogy a kisebb településtípusokban élő válaszolók többsége volt az igen mellett, amelyben a községi, tanyasi megkérdezettek véleménye markánsabban jelenik meg.

Az országos adatok szerint a polgárőrség feladataival kapcsolatos kérdésünkre a válaszolók (K14) túlnyomó többsége fő feladatként a közbiztonság javítását és a rendőrség segítségét jelölte meg. A válaszok területi jellemzői ugyanazt a képet mutatják, mint az országos adatok, azok között nem látható jellemző különbség.

Ezzel szemben viszont azon kérdésünkre, hogy a lakókörnyezetben működik-e polgárőrség (K15), a Közép-Magyarországon, Észak-Alföldön és Dél-Alföldön élő válaszadók többsége válaszolt igennel, míg a többi régió megkérdezettjei nagyobb arányának nincsenek ismeretei a helyi polgárőr szervezetekről. Nyugat-Dunántúlon a nemmel felelők aránya több mint 50%-kal több volt, mint azoké, akik igennel válaszoltak.

A Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében lakó válaszadók nagyobb hányada tudja úgy, hogy lakókörnyezetében működik polgárőrség, a többi megyében a nemmel felelők vannak többségben. Bács-Kiskun megyében az igennel válaszolók aránya több mint háromszor nagyobb, mint a nemmel felelőké, míg ez az arány Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében közel a kétszerese, az igenek javára.

A fővárosban és a megyei jogú városban élő probandusok ismerete gyakorlatilag azonos arányban oszlik meg arról, hogy lakóhelyükön működik-e polgárőrség: Budapesten 14,7% igen áll 15,1% nemmel szemben, a megyei jogú városokban pedig 18,9% igen 18,6% nem ellenében. A kisebb településtípusok közül az egyéb városokban élő válaszolók több mint 50%-kal nagyobb arányban rendelkeznek ismeretekkel arról, hogy lakóhelyükön működik polgárőr szervezet, míg a községek és a tanyasi válaszolók jelentős hányada állította azt, hogy e szervezetek működéséről nincs tudomása.

Következtetések

- A területi jellemzőktől függetlenül a válaszolók a rendőrség első számú feladatának a közbiztonság védelmét tartják, mert az országos körű eredményekhez hasonlóan minden vizsgált területi egységtől – települési (NUTS-5), megyei (NUTS-3) és régiók (NUTS-2)⁵ szintjétől – függetlenül a terület fő funkciójának a jelenlétet, az elérhetőséget minősítik. A közbiztonság első számú jobbító intézkedését is a rendőri jelenlét növelésében látják.
- Szintén a területi egységektől függetlenül a rendőrség teljesítményéről alkotott vélemények függetlenek a válaszolók életkorától, iskolai végzettségétől, anyagi helyzetétől és attól, hogy munkában áll-e. E körben nem változnak a vélekedések attól sem, hogy a válaszolók biztonságosnak tartják-e lakóhelyüket vagy attól, miként értékelik az országnak az EU többi államához mért bűnözési helyzetét. Az országos adatokhoz hasonlóan a rendőrség teljesítményének megítélése a válaszolók érzetében hasonló a közállapotokról alkotott véleménnyel: összességében közepesnek tartják.
- A közbiztonságról alkotott képet leginkább a területi egység (régió, megye, település) fejlettségi szintje és/vagy bűnözési helyzete (a bűnözés „helyi nagyságrendje”) befolyásolja. Például Szabolcs-Szatmár-Bereg megye olyan NUTS-4 szintű területfejlesztési kedvezményezett besorolást kapott, amelyben a tíz kistérségből nyolc minősül társadalmilag, gazdaságilag elmaradottnak, és egyúttal

5 Az unióban a területi egységeket öt szinten osztályozzák, amelyeket NUTS-oknak (Nomenclature des Unites Territoriaux Statistiques) neveznek. A NUTS-1 (nagyregió), a NUTS-2 (régiók), a NUTS-3 (megyék) regionális területi egységek, a NUTS-4 (kistérségek) és a NUTS-5 (települések) pedig lokális területi szintként működnek. E struktúra képezi az EU-ban a területi-statisztikai adatgyűjtési és információs rendszer, illetve a strukturális alapokból nyújtott támogatások alapját. (A rendszeren belül az EU és tagállamai számára egyaránt a NUTS-2 szint a legfontosabb. A NUTS-1 szintet pedig több tagállamban – Dánia, Írország, Luxemburg és Svédország – maga az ország alkotja.) Urbanisztika és regionalitás, unió. Budapest, 2002, 160–162. o. Lásd még a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényt.

nyolc tartós munkanélküliséggel sújtottnak (2001-es adatok), az egy főre eső GDP 1998-ban 567 ezer forint volt, a bűnözési rátája viszonylag kedvező: a 10 ezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények számarányát tekintve 2000-ben a középmezőny 11. helyét foglalta el. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vélemények – átlaguk szerint – ennek ellenére a legkedvezőbb képet mutatják, ami arra is utalhat, hogy az ott élők beletörődtek a rossz gazdasági, társadalmi környezeti adottságokba. Ezzel szemben Győr-Moson-Sopron megye NUTS-4 szintű területfejlesztési kedvezményezett besorolása szerint hat kistérségből kettő minősül társadalmilag, gazdaságilag elmaradottnak, amelyekből tartós munkanélküliséggel sújtott nincs (2001-es adatok), az egy főre eső GDP 1998-ban 1204 ezer forint volt, a bűnözési rátája azonban nagyon rossz: a 10 ezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények számarányát tekintve 2000-ben az élmezőny 2. helyét foglalta el. A Győr-Moson-Sopron megyei vélemények – átlaguk szerint – országos szinten a harmadik legkedvezőbb véleményt mutatják, lokális szinten azonban már a középmezőny vége felé elhelyezkedő 13. helyen található.

- A területi egységektől függetlenül a válaszolók helyesen látják a polgárőrség azon feladatait, hogy a szervezet a rendőrség első számú segítője a köz biztonságának fenntartásában, illetve javításában. Ezen kívül azonban – szintén függetlenül a területi jellemzőktől – a megkérdezettek zömében még nem tudatosult, hogy a közbiztonság egy olyan kooperációs tevékenység eredménye, amelyben a közállapotok elleni fenyegetések hatásos elhárításához az állami (települési önkormányzati) intézkedéseken túl saját, illetőleg lakóközösségük aktivitása is szükséges.

Erőszakos bűncselekmények áldozatainak területi jellemzői

A tanulmány a Magyarországon eddigi legnagyobb viktimológiai kutatás adataira támaszkodva elemzi az erőszakos bűnözés térbeli megoszlását. Az e bűncselekmény-kategória áldozataitól származó információk és vélemények alapján megvizsgálja és feltárja a jelenség és a területi jellemzők összefüggéseit az egyes településtípusok, a régiók és az egyéb területi egységek mentén. Megállapítható, hogy az erőszakos bűnözés egyre inkább városi jelenség, amely különösen a fővárosban és agglomerációjában, valamint az ország keleti részén van jelen. A szerző bemutatja az egymástól jellegükben eltérő területek sértetti jellemzőkkel kapcsolatos hatásait, amelyek a demográfiai adatoktól az általános közérzeten és biztonságérzeten át a biztonságfokozás különböző módzataiig terjednek.

A Magyarországon az ez idáig lefolytatott legátfogóbb nagy mintavételes (tízezer fős) viktimológiai felmérés¹ eredményeinek elsődleges elemzését bemutató kétkötetes mű² – annak tartalmi gazdagsága miatt szándékosan – nem dolgozta fel a területi megoszlás kérdéseit. Jelen tanulmány ezt az elmaradást igyekszik pótolni az erőszakos bűnözés témakörében.

A bűnözésben mutatkozó területi eltérések kimutatása és azok okainak feltárása a kezdetektől foglalkoztatta a kriminológiai gondolkodókat, eleinte elsősorban a vagyon elleni bűnözés körében. Az első, területi szemléletet is érvényesítő kutatás Guerry nevéhez fűződik, aki Franciaország 86 megyéjét öt egymással összefüggő te-

1 A kutatást az Országos Kriminológiai Intézet végezte, az adatgyűjtéssel kapcsolatos részben a Magyar Gallup Intézet közreműködésével.

2 Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények I-II. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004

rületi egységbe sorolva tette vizsgálat tárgyává.³ A szegénység és a bűnözés kapcsolatát elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a leggazdagabbnak tekintett Észak-Franciaországban több vagyon elleni bűncselekményt követnek el, mint a szegényebb területeken, amit azzal indokolt, hogy a jómódú lakóterületeken nagyobb a lehetőség az ilyen jellegű deliktumok elkövetésének.

A későbbiekben egyéb, így többek között az erőszakos bűncselekményfajták területi jellemzőinek feltárására irányuló kutatások is kezdődtek. Ferri például az emberölések megoszlásának különbségeit mutatta ki Olaszország megyéiben.⁴ Többek között e vizsgálódás eredményei alapján vont le azt a következtetést, hogy a bűnözés három fő tényezőtypus szintetikus terméke: a fizikai és földrajzi; az antropológiai és lélektani; valamint a szociális tényezők.

Lacassagne az első kriminálantropológiai kongresszuson elmondott beszédében azt hangsúlyozta, hogy a bűnözés alakulása és jellemzői szempontjából a szociális környezet a meghatározó, és ennek függvényében jönnek létre a bűnözés területi eltérései is.⁵

Lombroso is foglalkozott a bűnözés területi megoszlásával, és arról írt, hogy Olaszország egyes falvai évszázadok óta hagyományosan szerepelnek a bűnügyi krónikákban, és mindig azonos bűnözési jellemzőkkel-mutatókkal tűnnek ki.⁶ Így például az Artena nevű község már a XII. század óta mint a rablók hazája volt ismeretes.

A XIX. század végén egyre több kutatás mutatta ki az indusztrializált területek bűnözést vonzó hatását. Így például Nagy-Britanniában egyértelműen a legnagyobb kikötők és ipari központok körzetében jelentkezett a legmagasabb arányú bűnözés.⁷ Visher azt

3 André-Michel Guerry: *Essai sur la Statistique morale de la France*. Paris, 1833

4 Enrico Ferri: *L'omicidio nell'antropologia criminale*. Torino, 1895

5 Lacassagne, Alexander előadása az 1892-es brüsszeli kriminálantropológiai kongresszuson. In: Willem Adriaan Bongers (ed.): *An Introduction to Criminology*. London, 1936, pp. 78–79.

6 Cesare Lombroso: *Crime, its Causes and Remedies*. Boston, 1911, p. 23.

7 Luke Owsen Pike: *A History of Crime in England*. In: Edwin H. Sutherland: *Principles of Criminology*. J. B. Lippincott Co., Philadelphia-New York, 1966, pp. 183–184.

állapította meg, hogy az Egyesült Államok déli államainak bűnözési mutatói lényegesen magasabbak az északi államok hasonló jellemzőinél, de csak akkor, ha az ipari központokat, a nagyvárosokat és azok agglomerációját figyelmen kívül hagyjuk.⁸

Aschaffenburg egy Németországban lefolytatott kutatás eredményeként azt a következtetést vonta le, hogy a különböző területeken eltérően alakult a személy, illetve a vagyon elleni bűncselekmények megoszlása. Tapasztalata szerint a személy elleni bűncselekmények az alkoholfogyasztással vannak közvetlen kapcsolatban, míg a vagyon elleniek – közülük is főként a lopás – a vagyontalan vidékek jellemzője, tehát a szegénységgel állnak összefüggésben.

A bűnözés ökológiájának kutatása a fiatalkorú bűnözők városokon belüli tömörülésének és megoszlásának feltárásával vette kezdetét.⁹ Azt ezt követő legjelentősebb ilyen irányú kutatások Shaw és McKay nevéhez fűződnek, akik első vizsgálatuk során Chicagóban dolgozták fel az 1900–1927 közötti bűnözési mutatószámokat. Térképeket készítettek 55 998 bűnöző lakóhelyének bejelölésével, és azt tapasztalták, hogy a bűnözés – az elkövetők lakóhelyei alapján – igen egyenetlenül oszlik meg Chicagóban. Egyes területeken szinte egyáltalán nem lakik bűnelkövető, míg más kerületekben az összes elkövető több mint negyede tömörül. Megállapították azt is, hogy ezek a bűnözési arányszámok fordítottan arányosak a város központi területétől való távolsággal, kivéve az ipari körzeteket, amelyek általában növelik a bűnözés mértékét. A kutatási tapasztalatokat a húsz évvel később, ugyancsak általuk végzett vizsgálódás megállapításai is alátámasztották, annak ellenére, hogy időközben a lakosság nemzetiségi és faji összetétele, társadalmi szerkezete gyökereiben megváltozott.¹⁰

8 Stephen S. Visher: The Comparative Rank of American States. *American Journal of Sociology*, March 1931, pp. 735–757.

9 Sophonisba Breckinridge – Edith Abbott: *The Delinquent Child and the Home*. New York, 1912

10 Clifford R. Shaw – Henry D. McKay: *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. University Of Chicago Press, Chicago, 1942

Az ökológiai jellegű bűnözésvizsgálatokat számos bíráló érte. Így többek között Robinson kritikáját elsősorban arra alapította, hogy a területi egység fogalmát rendkívül nehéz megalkotni, akadályba ütközik a bűnözési területek körülhatárolása és a földrajzi határok megvonása.¹¹ Kétségtelen, hogy Shaw és munkatársai valóban elmulasztották a területi egységfogalom megalkotását, és vizsgálataik egyetlen város bűnözési helyzetének kutatására korlátozódtak. Másrészről viszont az ökológiai iskola jelentősége vitathatatlan a bűnözés területi kutatásában, és Shaw és munkatársai kutatási megállapításait a fiatalkori bűnözés megelőzésében a gyakorlatban is sikeresen alkalmazták.

A bűnözés területi jellegzetességeinek kutatása a második világháborút követően is számos kriminológus érdeklődését felkeltette.

Sauer az oktatás során a klíma, az időjárás és a földrajzi fekvés bűnözésre gyakorolt hatásának vizsgálatakor terjesztette ki figyelmét a bűncselekmények területhez kötöttségére, és végül arra a következtetésre jutott, hogy a bűnözés szorosabb kapcsolatban áll a gazdasági viszonyokkal, egy adott terület gazdasági fejlettségével, mint annak természeti adottságaival. Sauer megkülönböztette a kriminálgeográfiai jellegű kutatásokat (amelyek szerinte egy konkrét területi egység bűnözési képének megállapítását célozzák), valamint a bűnözés területi megoszlásával egyéb szempontok szerint foglalkozó vizsgálódásokat (a tipikus települési formák tipikus bűnözésre ható és azt előidéző tényezőinek kutatását). Értékes megállapításokat tett a városok és a vidéki területek bűnözési különbségei vonatkozásában, kimutatva, hogy az úgynevezett jóléti és haszon-szerzési bűncselekmények túlnyomórészt a nagyvárosokban fordulnak elő.¹² Seelig szerint egy állam bűnözésének területrészek szerinti elemzése évenként visszatérő törvényszerűségek megállapítását eredményezi. E törvényszerűségek állandóságát a népeség jellemvonásainak és a kiváltó környezetnek tudja be. Környeze-

11 Sophia Moses Robinson: *Can Delinquency be Measured?* Council of New York City, Columbia University Press, New York, 1936

12 Wilhelm Sauer: *Kriminologie, als reine und angewandte Wissenschaft.* Walter de Gruyter, Berlin, 1950, S. 223.

ten a klímát, az éghajlatot, a településszerkezetet és a gazdasági viszonyokat egyaránt érti. A területi szempontú vizsgálódásokat a kriminálgeográfia tárgykörébe utalja, hozzátevé azonban, hogy a bűnözési földrajz csak akkor szolgáltathat az oktatás számára helyes eredményeket, ha pontosan ismerjük a vizsgált területek gazdasági viszonyait, a lakosság összetételét és mozgását, a büntető igazságszolgáltatás területi eltéréseit, és mindeme összefüggéseket figyelembe vesszük a statisztikai számok értékelésénél.¹³

Taft és England a bűnözés magyarázatának objektív és szubjektív irányait különbözteti meg, és a bűnözésmagyarázatok objektív irányai között tartják számon a területi bűnözési különbségek feltárását célzó közelítéseket. Ezek sorában különbséget tesznek a földrajzi, az ökológiai és a gazdasági megközelítések között. A bűnözés megismerése során alkalmazható földrajzi közelítés alapján olyan tényezők bűnözésre gyakorolt hatásának kimutatása a feladat, amelyek az emberi szabályozás lehetőségeinek körén kívül esnek, a viselkedésre azonban befolyással vannak. E tényezőkön a hőmérsékleten és az időváltozáson kívül a légnedvességet, a légnyomást, de a helyrajzi viszonyokat, a természeti kincsek elhelyezkedését és a földrajzi fekvést is értik. Nézetük szerint egyetlen adott társadalmi folyamat vagy viszonylat alapján sem lehet minden bűncselekményt, a bűnözés egészét megmagyarázni, ezért a területi jellegű vizsgálódások egyik fő követelményeként a különböző kölcsönhatások megismerését tekintik. A városok és a vidéki területek bűnözési helyzetét elemezve arra a következtetésre jutnak, hogy a városokban minden tekintetben magasabb az átlagos kriminalitási arányszám.¹⁴

Sutherland szerint kimutatható, hogy meghatározott országok és országrészek (régiók) bűnözési képe egymástól igen eltérő, a bűnözés alakulásában és jellegzetességeiben törvényszerűen ismétlődő területi különbségek vannak. Lényeges területi eltéréseket lehet kimutatni a falvak és városok között is, mégpedig a városok és ezek

13 Ernst Seelig: Lehrbuch der Kriminologie. Darmstadt, 1963

14 Donald R. Taft – Ralph W. England: Criminology. The Macmillan Co., New York, 1964

között is a nagyvárosok bűnözési fertőzöttségének túlsúlya vonatkozásában. Sutherland elfogadja és számszerű adatokkal bizonyítja az ökológusok által felállított azon tételt, miszerint a nagyvároson belül is annak központja a leginkább veszélyeztetett terület, a városzélek felé haladva a bűncselekmények száma és súlya fokozatosan csökken. Ezt a tételt továbbfejleszti olyan módon, hogy a városok agglomerációja, illetve az agglomerációt körülölelő határterületek bűnözése is a városközpont-városszél törvényszerűségeit mutatja. A városközpontok nagyobb bűnözési fertőzöttségét összefüggésbe hozza az ipari és kereskedelmi központok területi elhelyezkedésével, különösen a vagyon elleni bűnözés alakulása tekintetében. Ugyanakkor a bűnözők lakóhelyének a városközpontokba történő tömörülése betudható az itt észlelt és fokozódó fizikai ártalmaknak, az immár hagyománnyá váló törvénytelenységnek, a bűnözést gátló befolyások gyengeségének és a zsúfoltságnak is.¹⁵

A bűnözés területi megoszlásának kutatása tehát már a vizsgálódások megindulásakor és a területi szemlélet térhódításának periódusában is különböző megállapításokat eredményezett. A bűnözés területi különbségeinek megközelítése különböző irányokból történt, és e kutatások közös jellegzetességekkel rendelkeztek a területi különbségek kimutatása vonatkozásában, de a magyarázata, az összefüggések megállapítása tekintetében nem.

Hazánkban először a XIX–XX. század fordulóján merült fel az igény a kriminalitás területi megoszlásának kutatása iránt. Ráth Zoltán a hazai bűnügyi statisztika módszertani hiányosságaival foglalkozott, és hiányolta a bűnözés területek szerinti értékelését, és sürgette a hazai bűnügyi térképek összeállítását.¹⁶ A kriminalitás térbeli megoszlásáról az első áttekintést Irk Albert adta a bűntettek ember-tani, fizikai és társadalmi tényezőinek elemzése során.¹⁷ Hacker Ervin elsősorban Budapest bűnözésre gyakorolt hatását vizsgálta az

15 Edwin H. Sutherland: *Principles of Criminology*. J. B. Lippincott Co., Philadelphia–New York, 1966

16 Borsi Zoltán – Halász Kálmán: *A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei*. KJK, Budapest, 1972, 276–277. o.

17 Irk Albert: *Kriminológia*. Budapest, 1912

1904–1928 közötti évek adatai alapján, ugyanakkor bemutatva a többi város és a vidék kriminalitásbeli különbségeit is.¹⁸ Emellett kísérletet tett a bűnözés országonkénti különbségeiből kiindulva az össz-bűnözés nemzetközi vizsgálatára is, és eljutott az összehasonlító kriminológia szükségességéig. Schneller Károly monográfiájában a megyék és Magyarország városainak bűnözési helyzetét mérte fel – jórészt statisztikai eszközökkel – 1929 és 1932 között, az 1909–1913 közötti bűnözési helyzethez mint bázishoz viszonyítva.¹⁹ A második világháborút követően Heller Farkas hangsúlyozta első ízben, hogy az addigi, túlnyomórészt statisztikai jellegű kutatások mellett hasznos lenne megkezdeni a bűnözés földrajzi kriminálstatisztikai és kriminálszociológiai vizsgálatokat is.²⁰

A bűnözés hazai területi szemléletű vizsgálatának kibontakozásához nagymértékben hozzájárult a kriminálstatisztika jelentős fejlődése. Az 1964-ben bevezetett Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS) lehetőséget teremtett egységes elvek és módszerek alapján az egyes államigazgatási egységek bűnözési adatainak kimutatására. A rendszerben 1969-től megtörtént az ismertté vált bűncselekményeknek az elkövetési hely és a bűnelkövetők lakóhely szerinti számbavétele is, amely lehetővé tette a fővárosi, megyei, fővárosi kerületi, városi és járási kriminalitás mérését és összehasonlítását. E helyzet jelentős előrehaladást teremtett a kriminálstatisztikai megközelítés határain túli, a korábbiaknál átfogóbb kriminológiai jellegű, elméleti és gyakorlati szintű elemzések és kutatások számára.²¹ A kriminalitás hazai területi megoszlásának kutatását – elsősorban a társadalmi tulajdon elleni bűnözés vonatkozásában – különösen időszerűvé tette az a felgyorsuló folya-

18 Hacker Ervin: Budapest hatása a kriminalitásra. Statisztikai Közlemények, 1931/2., 23–54. o.

19 Schneller Károly: Kriminalitásunk alakulása terület szerint. Miskolc, 1934

20 Heller Farkas: A bűnözési földrajz elvi és módszertani problémái. Jogtudományi Közlöny, 1963/8., 460. o.

21 Kránitz Mariann: A bűnözés területi eltéréseinek kutatásáról. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok, XIV. KJK, Budapest, 1977, 151–199. o.

mat, amely egyre inkább célul tűzte ki az egyes területek gazdasági fejlettségi színvonala közötti különbségek csökkentését.²²

A közelmúltban előtérbe került a bűnmegelőzés helyi stratégiájának kialakítása szempontjából a különböző bűnözési jellegzetességekkel rendelkező területek sajátosságainak feltárása. Ennek során olyan kutatások lefolytatása valósult meg, amelyek térinformatikai rendszer segítségével, az eltérő sajátosságokkal rendelkező területeken eltérő bűnmegelőzési, bűnözéscsökkentési eszközök alkalmazását javasolják.²³ Az utóbbi években az erőszakos bűnözés kérdéseit elemző monográfiáknak és tanulmányoknak is szinte mindegyike elengedhetetlennek érezte, hogy kitérjen a jelenség területi terjedelmének, megoszlásának, alakulásának vizsgálatára. Ezek alapvetően megállapítják, hogy az erőszakos bűnözés területenként és településtípusonként jelentős eltéréseket tükröz, az erőszak a hatvanas évekhez képest, amikor még erősen kötődött a falusi viszonyokhoz, egyre inkább városi jelenséggé vált, és nagyobb arányban van jelen az ország keleti részén.²⁴

Jelen tanulmányban azon áldozatokra vonatkozó adatok elemzésére kerül sor, akik a viktimológiai felmérés szerint 2002-ben váltak erőszakos bűncselekmények sértettjeivé. Az év kiválasztását az indokolja, hogy ez az adatfelvételt közvetlenül megelőző utolsó teljes

22 Kránitz Mariann: A bűnözés területi sajátosságai kutatásának egyes kérdései. Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok, XIII. KJK, Budapest, 1976, 276. o.

23 Kerecsi Klára – Finszter Géza – Kó József – Gosztonyi Géza: A területi bűnmegelőzés lehetőségei Budapest V., IX. és XXII. kerületében. Kriminológiai Közlemények 59. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001, 93–168. o.

24 Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katlin – Korinek László – Lévy Miklós: Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1998, 163. o.; Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova Magyarország Kft., Budapest, 2000, 78–103. o.; Bakóczi Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001, 67–130. o.; Szócs Ádám László: Az erőszakos bűnözés. Belügyi Szemle, 2000/7–8., 97. o.; Nagy László Tibor: Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után. Kriminológiai Tanulmányok, 38. OKRI, Budapest, 2001, 299–300. o.

év, amelyre vonatkozóan emiatt a legmegbízhatóbbnak tűnik a választadók emlékezetete.

Az elemzést alapvetően két dimenzió mentén végeztük el: településtípusok (főváros, megyei jogú város, egyéb város, község/tanya), illetve az úgynevezett tervezési-statisztikai régiók vonatkozásában. A megyékkel szemben a régiók mint összevont területi egységek használatát a könnyebb áttekinthetőség mellett a rendelkezésre álló viszonylag csekély elemszám is indokolta.

Az egyes megyék, illetve a főváros a következőképpen alkotja a hét tervezési-statisztikai régiót:

- *Közép-Magyarország*: Budapest és Pest megye;
- *Közép-Dunántúl*: Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye;
- *Nyugat-Dunántúl*: Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye;
- *Dél-Dunántúl*: Baranya, Somogy és Tolna megye;
- *Észak-Magyarország*: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye;
- *Észak-Alföld*: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye;
- *Dél-Alföld*: Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye.

Természetesen az adatok elemzésénél egyéb viszonyítási szempontok használatára is mód nyílt, amelyet gyakran alkalmaztunk is: például város–község, főváros–vidék, kelet–nyugat (Dunántúl) stb. Itt jegyezzük meg, hogy amikor a Dunántúlról, illetve az ország keleti részéről beszélünk, akkor a közép-magyarországi régió adatait figyelmen kívül hagyjuk.

A tanulmány szerkezete egyébiránt az *Áldozatok és vélemények* című kötetben általánosan használt és megismert struktúrát követi. A közölt adatok minden esetben a – bevallásuk szerint – 2002-ben erőszakos bűncselekmények áldozataivá váltakra vonatkoznak, az ettől való eltérést mindig jelezzük.

TÉNYEK

A megkérdezettek szociodemográfiája

Áldozattá válás

A válaszadók közül 2002-ben sértetté vált 1206 személy 10,5%-a, 127 fő volt erőszakos bűncselekmény áldozata. Erre a viszonylag kis elemszámmal feltétlenül figyelemmel kell lenni az adatok értékelésénél, ami bizonyos fokú óvatosságra is int a határozott következtetések levonásánál.

Az áldozatok településtípusok és régiók szerinti megoszlását – összehasonlítva a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeivel is – az 1. és a 2. számú táblázat mutatja be.

1. számú táblázat

A 2002-ben sértetté váltak megoszlása településtípusok szerint (%)

település típusa	erőszakos bűncselekmények	vagyon elleni bűncselekmények
	sértettjei	
Budapest	28	26
megyei jogú város	17	25
egyéb város	26	23
község, tanya	29	26
összesen	100	100

2. számú táblázat

A 2002-ben sértetté váltak megoszlása régiók szerint (%)

régió	erőszakos bűncselekmények	vagyon elleni bűncselekmények
	sértettjei	
Közép-Magyarország	40	38
Közép-Dunántúl	10	8
Nyugat-Dunántúl	3	7
Dél-Dunántúl	6	11
Észak-Magyarország	16	10
Észak-Alföld	13	12
Dél-Alföld	12	14
összesen	100	100

A kutatási adatok is alátámasztják azt az elismert tételt, miszerint az erőszakos bűnözés egyre inkább városi jelenséggé vált. A vizsgálatban szereplő erőszakos bűncselekmények sértettjeinek 71%-a volt városlakó. Ha figyelembe vesszük, hogy 2002-ben Magyarország lakosságának 65%-a tartozott a városi népességhez, egyértelműen megállapíthatjuk az erőszakos bűnözés városi dominanciáját, bár kismértékben – 3%-kal – elmaradva a vagyon elleni bűnözés hasonló jellege mögött. A fővárosban azonban a helyzet fordított, ha csekély arányban is, de 2%-kal magasabb az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kvóciense, mint a vagyon ellenieké.

A 2. számú táblázat mutatja, hogy az erőszakos bűnözés nagyobb arányban van jelen az ország keleti részén, mint a Dunántúlon, és a két rész közötti „olló” jóval nyitottabb, mint a vagyon elleni bűnözés esetén. Amennyiben külön kezeljük a közép-magyarországi régiót, úgy az erőszakos bűncselekmények sértettjei a három keleti régióban 41%-os, a Dunántúlon pedig mindössze 19%-os arányt képviselnek (a különbség 22%). A vagyon elleni bűncselekmények esetén ez az arány 36, illetve 26%-ot mutat (a különbség csak 10%). Kiemelkedő – a fővárost is magában foglaló – a közép-magyarországi régió jelentősége, mivel a kutatás alapján az erőszakos bűnözés sértettjeinek 40%-a e körzetbe tartozik. E területen az erőszakos és a vagyon elleni kriminalitás közötti különbség minimálisra tehető, csupán 2%-os, az erőszakos bűnözés javára.

Érdekes összefüggéseket figyelhetünk meg a bruttó hazai termék (GDP) régiók szerinti megoszlását ábrázoló 3. és a 2. számú táblázat összehasonlításakor. Az adatok alátámasztják az erőszakos bűnözés területi jellemzőinek két alapvető vonását: egyfelől városi jellegét, másfelől a gazdaságilag elmaradottabb részekben való intenzívebb előfordulását. E két tényező relevanciája csak látszólagosan, első pillantásra tűnik egymással szembenállónak, mivel „a városok megnövekedett erőszakos bűnözése messze nem a városi életformába integrált lakosság bűnözési aktivitását tükrözi, hanem túlnyomórészt azokat, akik ebből az integrációs folyamatból kiszorultak, és szociális, kulturális helyzetük alapján a társadalom perifériáján helyezkednek el”.²⁵

25 Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 74. o.

A közép-magyarországi régió kiemelkedő szerepében minde-
nekelőtt a városi jelleg dominanciáját érhetjük tetten, hiszen e régió
a fővárosból és a 32 (!) várossal rendelkező Pest megyéből áll. E –
szinte városkomplexumnak tekinthető – régió éppen ezért a másik
hat régióhoz képest sajátos szerepet tölt be, és kriminológiai vonat-
kozásokban is egyedi jellegzetességeket mutat. E régiót külön ke-
zelve, mintegy „csak a vidéki” Magyarországot szemlélve, ugyanak-
kor egyértelmű korreláció tapasztalható a GDP mint a gazdasági
fejlettség egyik legfőbb mutatójának alakulása és az erőszakos bű-
nözés előfordulásának gyakorisága között. A két tényező fordítottan
arányos egymással, azaz minél alacsonyabb az egy főre jutó GDP,
annál nagyobb az erőszakos bűncselekmények aránya.

A felmérés adatai alapján az is megfigyelhető, miszerint a város-
lakó áldozatoknál gyakoribb, hogy életük során egynél többször vol-
tak már bűncselekmény sértettjei, mivel 63%-uk adott ilyen választ
a községekben vagy tanyákon élők 54%-ával szemben. A régiókat
tekintve az ország keleti részén élő sértettek esetén gyakoribb a
többszöri áldozattá válás (67%), mint a Dunántúlon (60%).

3. számú táblázat

Bruttó hazai termék (GDP) régiók szerint (2002)

régió	bruttó hazai termék beszerzési árón (millió Ft)	egy lakosra jutó bruttó hazai termék		sorrend az egy főre jutó GDP alapján
		ezer Ft	az országos átlag %-ában	
Közép-Magyarország	7 636 152	2701	164	1.
Közép-Dunántúl	1 630 839	1462	89	3.
Nyugat-Dunántúl	1 713 020	1703	103	2.
Dél-Dunántúl	1 193 997	1204	73	4.
Észak-Magyarország	1 357 298	1050	64	7.
Észak-Alföld	1 652 693	1062	64	6.
Dél-Alföld	1 556 422	1136	69	5.
Összesen	16 740 421	1648		

Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/ingyenes/h6/h62513.html>

A nemek közötti megoszlási arány összességében kiegyenlítettnek tekinthető, mivel a női sértettek száma (65 fő, 51%) alig haladja meg a férfi áldozatokét (62 fő, 49%). Teljesen azonos a településtípusok szerinti megoszlás is a női és a férfi sértettek között, amennyiben a város–község viszonylatot vesszük szemügyre, hiszen mindkét nem esetén az arány 71–29%. Tehát a nők és a férfiak esetén is 71%-uk város lakó, míg 29%-uk községben vagy tanyán él. A városokon belül azonban Budapesten a nők (56% nő, 44% férfi), míg a kisebb városokban a férfiak (55% férfi, 45% nő) vannak némileg túlsúlyban. A Dunántúlon és a keleti régiókban némileg több férfi sértett akadt (56, illetve 51%), míg Közép-Magyarországon fordított a helyzet, mivel a női áldozatok aránya 57% volt.

Az erőszakos bűncselekmények áldozatai jellemzően a fiatalabb korosztályhoz tartoznak, leggyakoribb a 18–29 év közöttiek előfordulása. E korcsoportban előfordulásukhoz képest kissé felülreprezentáltak a községekben lakók (34%), míg az 50 év felettiéknél ez már a város lakókról mondható el.

Munka

Munka szempontjából a dolgozó, illetve a nem dolgozó sértettek településtípusok szerinti megoszlása mindegyik kategória tekintetében teljesen adekvát az áldozatok településtípusok szerinti kvóciensével. A sértettek 53%-a teljes munkaidőben dolgozott, a részmunkaidőben történő munkavállalás (5%), illetve az alkalmi munkavégzés (2%) nem volt jellemző, különösen a kisvárosokban, ahol ezekre egyáltalán nem akadt példa.

A nyugdíjasok előfordulása a városokban jóval magasabb arányú, az öregségi nyugdíjasok 80%-a, a rokkantsági nyugdíjasoknak pedig 86%-a város lakó. Ugyanakkor a tanulók 40%-a községben vagy tanyán lakik.

A régiókat tekintve a nem dolgozók aránya a Dunántúlon a legmagasabb (48%), a keleti régiókban 43%, míg Közép-Magyarorszá-

gon 35%. Ebben szerepet játszik a tanulók száma is, mivel a tanulás miatt nem dolgozók aránya pontosan fordított sorrendet mutat (Dunántúlon 24%, keleten 12%, Közép-Magyarországon pedig 6%).

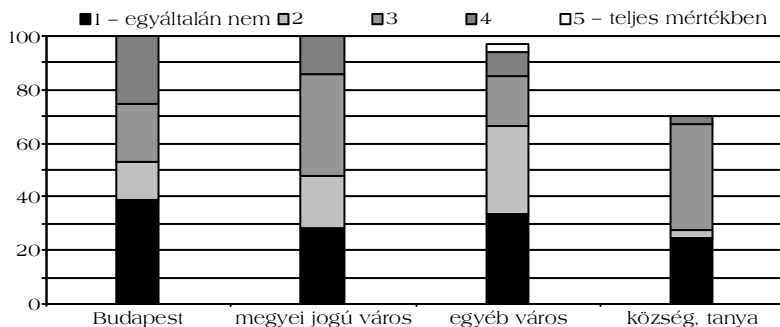
Anyagi helyzet

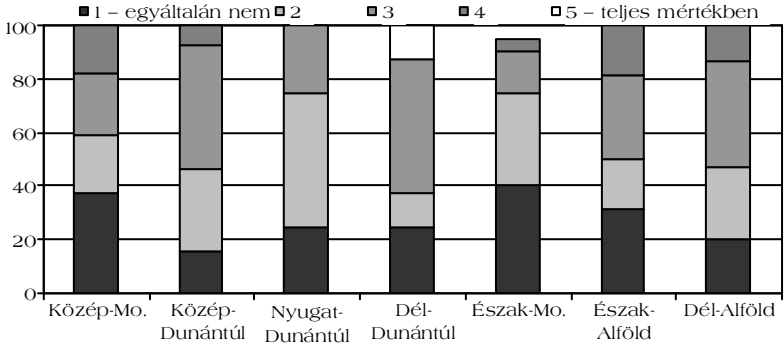
Az 1. számú ábra szemlélteti, hogy az erőszakos bűncselekmények sértettjei – településtípusok szerint – milyen mértékben elégedettek anyagi helyzetükkel. Látható, hogy a budapesti lakosok közül válasszoltak legtöbben úgy, hogy egyáltalán nem elégedettek, ugyanakkor az átlagosnál magasabb fokú elégedettség (4-es osztályzat) is a fővárosiakra a legjellemzőbb. Tehát megállapítható, hogy az anyagi helyzet értékelését tekintve egyértelműen a fővárosban jelentkezik leginkább a polarizáció. Amennyiben összevonnjuk az átlagosnál rosszabb osztályzatokat (1-est és 2-est), úgy a kisvárosi lakosok érzik leginkább kedvezőtlennek anyagi helyzetüket. Anyagi viszonyait leginkább a községekben (41%) és a megyei jogú városokban (38%) élők tekintették átlagosnak.

A régiók tekintetében (2. számú ábra) az észak-magyarországiak tartják a legrosszabbnak az anyagi helyzetüket, illetve még nagyobb területi egységeket vizsgálva a kelet- és a közép-magyarországiak egyaránt 58-58%-a adott 1-es és 2-es osztályzatot, míg a dunántúliaknak csak 48%-a.

1. számú ábra

Mennyire elégedett jelenlegi anyagi helyzetével? (településtípusok szerint) (%)

Mennyire elégedett jelenlegi anyagi helyzetével? (régiók szerint) (%)

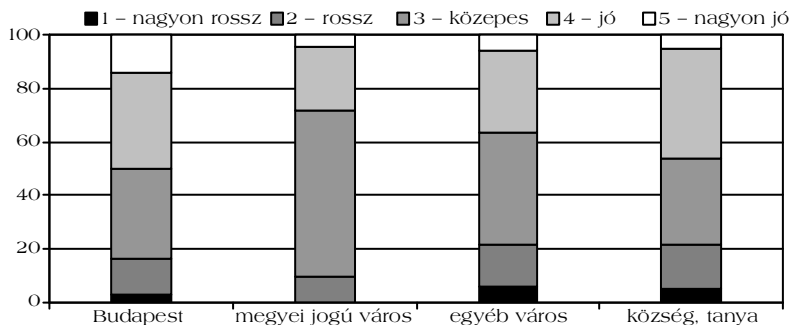
Arra a kérdésre válaszolva, hogy az egész országot tekintve a válaszadó hová sorolná családjának, háztartásának anyagi helyzetét, a megyei jogú városban élők nyilatkoztak a legkedvezőbbben, mivel pontosan egynegyedük családját az ország felső felébe helyezte el. A fővárosiak 18%-a, a községekben élők 14%-a, a kisvárosiaknak pedig csak 6%-a tette ezt, míg a régiók közül a közép-dunántúliak választottak leggyakrabban így (20%).

VÉLEMÉNYEK

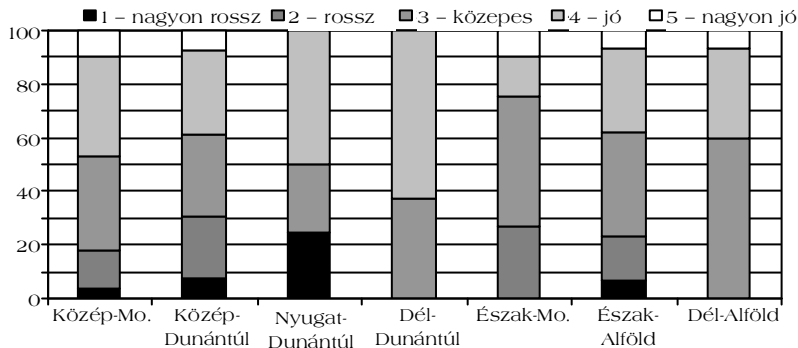
Általános közérzet

A 3. számú ábra tükrözi a 2002-ben erőszakos bűncselekmények sértettjeivé vált válaszadók általános közérzetét településtípusok szerint. Látható, hogy a közérzet értékelése jóval pozitívabb, mint az anyagi helyzeté. A budapestiek 50%-a, a községben lakók 46%-a, a kisvárosiak 36%-a, a megyei jogú városban élőknek pedig 29%-a, 4-es és 5-ös osztályzatot adva, az átlagosnál jobban érzi magát. Az átlagos szint (3-as osztályzat) leginkább a megyei jogú városokban élőkre jellemző (62%), és ugyancsak ők tekintik közérzetüket legke-

3. számú ábra
Milyen az ön közérzete?
(településtípusok szerint) (%)

4. számú ábra
Milyen az ön közérzete?
(régiók szerint) (%)

vésbé rossznak (1-es osztályzatot egyetlen esetben sem adtak, 2-es osztályzatot pedig csak 9%-uk jelölt meg).

A 4. számú ábra régiók szerint tájékoztat a válaszadók közérzetéről. Látható, hogy legkevésbé a közép-dunántúliak és az észak-magyarországiak érzik jól magukat. Nagyobb területi egységek összehasonlításával a helyzet értékelését illetően szinte alig van különbség, mivel 1-es és 2-es osztályzatot a dunántúliak 20%-a, míg a kelet- és a közép-magyarországiak 18-18%-a adott.

Biztonságérzet – általában

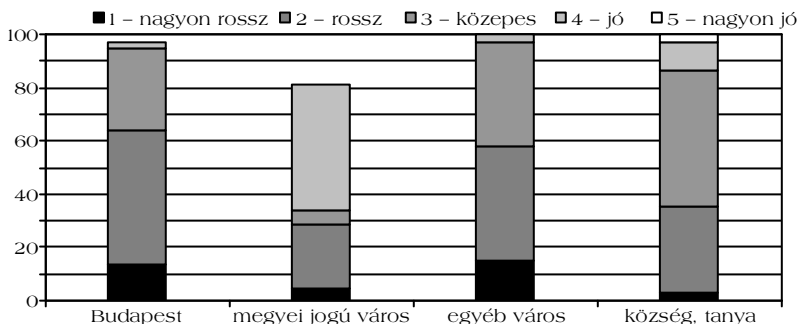
Az erőszakos bűncselekmények áldozatai közül a fővárosiak látják legkevésbé úgy, hogy a rendőrség képes garantálni a közbiztonságot, míg a megyei jogú városokban élők a legkevésbé pesszimisták e téren.²⁶ Az ország közbiztonsági helyzetének értékelésével kapcsolatosan (lásd 5., 6. számú ábra) is hasonló kép rajzolódik ki, mivel 1-es és 2-es osztályzatot adott a fővárosiak 64%-a, a megyei jogú városban élők 29%-a, a kisvárosiak 58%-a és a községben lakók 35%-a.

Az ország közbiztonsági helyzetének és a rendőrség közbiztonságot garantáló szerepének megítélése az egyes régiók, országrészek szerint is párhuzamos. A közbiztonsági helyzet legkedvezőtlenebb megítélését Közép- és Észak-Magyarországon találjuk (61, illetve 50%), míg más konstellációban a keleti-magyarországiak 41%-a, a dunántúliaknak pedig 36%-a adott ilyen értékelést.

Érdekes módon ugyanakkor az ország közbiztonsági helyzetének romlását az utolsó öt évben legkevésbé a fővárosi erőszakos bűncselekmény áldozatává vált személyek jelezték, amiből arra kö-

5. számú ábra

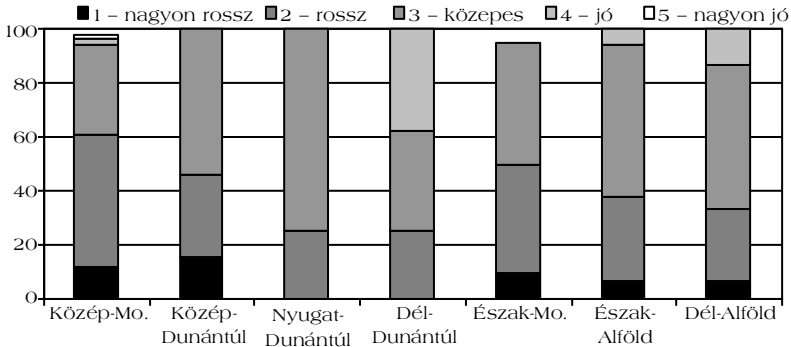
**Mi a véleménye a jelenlegi közbiztonsági helyzetről az országban?
(településtípusok szerint) (%)**

26 Az ötfokú skálán 1-es és 2-es osztályzatot a budapestiek 56%-a, a megyei jogú városban élők 38%-a, a kisvárosban lakók 50%-a, míg a községekben, tanyákon élők 46%-a adott.

**Mi a véleménye a jelenlegi közbiztonsági helyzetről az országban?
(régiók szerint) (%)**

vetkeztethetünk, hogy ők már korábban tapasztalták a kedvezőtlen állapotokat.²⁷ A közbiztonság elkövetkező öt évben történő várható alakulását tekintve is a fővárosi sértettek a legoptimistábbak, 47%-uk gondolja úgy, hogy jobb vagy sokkal jobb lesz a közbiztonság, míg a megyei jogú városban lakóknál 38%, a kisvárosiaknál 30%, a községben élőknek pedig 22% ez az arány.

Nem véletlen az sem, hogy a városban lakók sokkal komolyabb problémának tartják az erőszakos bűnözést (és a vagyon elleni bűnözést is), mint a községekben vagy a tanyákon élők. Az erőszakos bűncselekményeket a városlakók 47%-a, míg a községben élőknek csak 32%-a tekinti nagyon nagy problémának, a lopásokról pedig 77%-uk, illetve 54%-uk gondolkozik így.

Biztonságérzet a közvetlen környezetben

Egyértelmű különbség mutatkozik az erőszakos bűncselekmény sértettjévé vált válaszadók között a tekintetben, hogy mennyire tart-

²⁷ 1-es és 2-es osztályzatot adott a budapestiek 31%-a, a megyei jogú városban élők 43%-a, az egyéb városban lakók 61%-a, és a községben élők 41%-a.

ják biztonságosnak lakókörnyezetüket. A városban lakók 28%-a nyilatkozott úgy, hogy közvetlen lakóhelyét nem, vagy egyáltalán nem tartja biztonságosnak, feltehetően azért, mert lakókörnyezetében vált sértetté, míg a községben lakók csak fele arányban (14%) adtak ilyen választ. A kérdést régiók szerint vizsgálva a közép-magyarországiak válaszoltak leginkább kedvezőtlenül (1-es és 2-es osztályzatot 43%-uk adott), míg a dunántúliak 24%-a, a kelet-magyarországiaknak pedig 17%-a nyilatkozott így.

Leginkább a kisvárosokban élőkre jellemző, hogy sötétedés után soha nem hagyják el a lakásukat, mivel 30%-uk adott ilyen választ, míg legkevésbé a megyei jogú városokban élők tesznek így (10%).

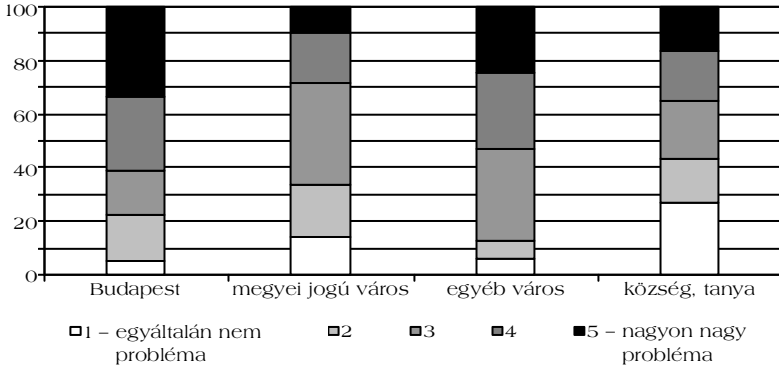
Említésre érdemes, hogy a megkérdezettek az ország közbiztonsági helyzetének romlásához képest kevésbé tapasztalták közvetlen lakókörnyezetük biztonságának negatív változását, amiből arra lehet következtetni, hogy közvetlen tapasztalataik jobbak, mint globális helyzetértékelésük. A fővárosiak 22%-a, a megyei jogú városban lakók 24%-a, a kisvárosiak 49%-a, míg a falusiaknak csak 16%-a vélte úgy (1-es vagy 2-es osztályzatot adva), hogy lakóhelyének közbiztonsága sokat romlott, vagy romlott az utolsó öt esztendőben. Az ország és a közvetlen lakókörnyezet közbiztonsága változásának illetően történő megítélése között a legkisebb különbség a budapestiekénél van (9%), míg a legnagyobb a községi-tanyasi lakosoknál (25%)

A 7. és a 8. számú ábra tájékoztat arról, hogy a megkérdezett sértettek mennyire tekintik lakókörnyezetükben jelentős problémának a bűnözést. Látható, hogy mindenképp a budapestiek érzik a kriminalitást lakóhelyükön komoly gondnak. 61%-uk vélte úgy, hogy ez nagy, vagy nagyon nagy probléma, ami mintegy kétszerese a megyei jogú városokban (29% vagy a községekben (35%) élő ugyanilyen választ adóknak.

Regionálisan leginkább Közép-Magyarországon érzik a válaszadók nagy, illetve nagyon nagy problémának lakókörnyezetükben a bűnözést (59%), míg a keleti régiókban (39%) és a Dunántúlon (32%) ennél kisebb mértékben.

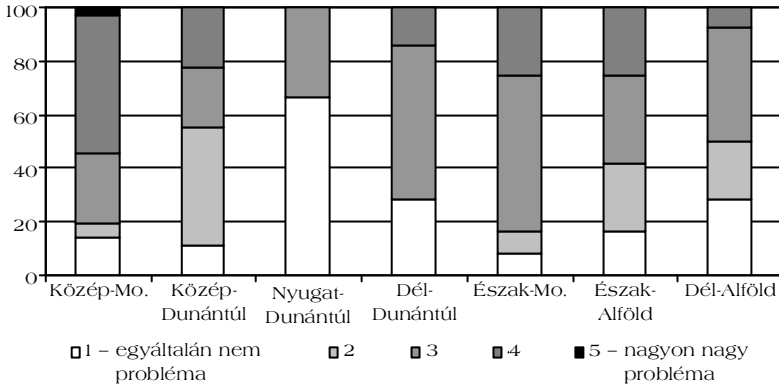
7. számú ábra

Lakókörnyezetében mennyire jelent problémát önnek a bűnözés?
(településtípusok szerint) (%)

8. számú ábra

Lakókörnyezetében mennyire jelent problémát önnek a bűnözés?
(régiók szerint) (%)

Leginkább a budapestiek vélik úgy (31%), hogy lakókörnyezetükben az ország többi részéhez képest több, vagy sokkal több bűncselekményt követnek el (4-es és 5-ös osztályzat), és ezt legkevesbé a megyei jogú városban élők érzékelték (14%). Régiók szerint ezt a választ elsősorban a közép-magyarországiak (29%) adták, míg a dunántúliaknak és a kelet-magyarországiaknak 24-24%-a vélte így.

A lakókörnyezet közbiztonságának elkövetkező öt évben történő várható alakulását tekintve hasonlóan optimisták, sőt valamivel még derúlátóbbak a válaszadók, mint az egész országra vonatkozó közbiztonsági prognózisnál, és az egyes településtípusok sorrendje is változatlan. A fővárosiak 53%-a, a megyei jogú városban élők 38%-a, a kisvárosiak 36%-a és a községben lakók 30%-a érzi úgy, hogy lakóhelyének közbiztonsága az elkövetkező időszakban jobb, vagy sokkal jobb lesz.

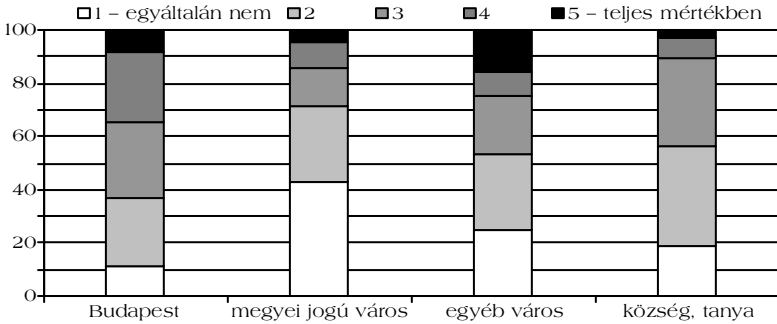
Mindennapi szorongásaink a bűnözéstől

A 9. és a 10. számú ábra tükrözi, hogy a már erőszakos bűncselekmény sértettjévé vált válaszadók mindennapi életét mennyire befolyásolja a bűnözés. Látható, hogy e vonatkozásban a fővárosiak járnak élen, egyharmaduk mondta azt, hogy a kriminalitás jelentősen vagy teljes mértékben befolyásolja mindennapjaikat. Ez az érték pontosan háromszorosa a községben élők ilyen válaszainak (11%), és nem sokkal rosszabb a helyzet a megyei jogú városokban sem (14%). Ez utóbbiak állították legnagyobb arányban (43%) azt, hogy a bűnözés egyáltalán nem befolyásolja mindennapi életüket, míg a fővárosiaknak csak 11%-a képviselte ezt a véleményt.

Az országrészeket illetően a közép-magyarországiak életét mintegy kétszer olyan mértékben (31%) befolyásolja a bűnözés jelentős vagy teljes mértékben, mint a dunántúliakét (16%) vagy a Dunától keletre élőkét (14%).

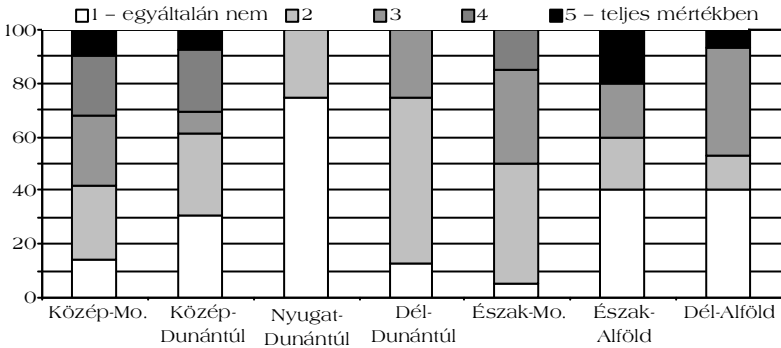
Ugyanakkor már más preferenciák is jelentkeznek annál a kérdésnél, hogy milyen gyakran szokott arra gondolni, hogy bűncselekmény áldozata lehet, mivel itt a budapestiek és a községben élők egyaránt 19-19%-a, a kisvárosokban lakók 21%-a, a megyei jogú városban élőknek pedig 29%-a válaszolta azt, hogy sohasem. Míg azt, hogy gyakran vagy nagyon gyakran (4-es és 5-ös osztályzat), a budapestieknek csupán 8%-a, a megyei jogú városban élőknek 14%-a, az egyéb városlakóknak 21%-a, míg a falusiaknak 16%-a állította. Elsősorban a fővárosi adatokból arra következtethetünk, hogy bár a budapestiek tekintik leginkább lakókörnyezetükben komoly problé-

**Mennyire befolyásolja az ön mindennapi életét a bűnözés?
(településtípusok szerint) (%)**

10. számú ábra

**Mennyire befolyásolja az ön mindennapi életét a bűnözés?
(régiók szerint) (%)**

mának a bűnözést, és a jelenség beismerten az ő mindennapjaikat befolyásolja legnagyobb mértékben, mégis – mintegy közömbössé válva, megszokva a helyzetet, beletörődve abba, talán elhárító védekezésésként is – ritkábban gondolnak arra, hogy bűncselekmény áldozatai lehetnek.

Azt, hogy lakása környezetében, az utcán bántalmazzák, a városban lakók jelentősebb arányban tartják elképzelhetőnek (63%), mint a községben élők (41%), regionálisan pedig főként a kelet-ma-

gyarországiak (64%) vélik így, míg a közép-magyarországiak 53%-a, a dunántúliaknak pedig 48%-a.

Hasonló különbség tapasztalható a lakóépületen belüli támadás valószínűsítésénél is, bár ezt általában jóval kisebb mértékben tartják elképzelhetőnek (a városlakók 25%-a, a falusiak 11%-a), szemben a lakásbetörések lehetőségével, ahol a különbség is jelentősen csökken (65, illetve 57%).

A budapestiek tartanak leginkább attól, hogy a bűnözéstől való félelem miatt éjszaka kimenjenek a lakásukból, és a bűnözőktől is ők félnek legjobban, ha éjjel egyedül vannak otthon, ugyanakkor a vidékiekhez képest kevésbé tartják elképzelhetőnek, hogy akár könnyű, akár súlyos testi sértés áldozatai lehetnek, illetve hogy zaklassák vagy molesztálják őket.

A kérdőíven felsorolt különböző atrocitások többségénél (pénztárca ellopása, üzletben, vendéglőben túlszámlázás, autólopás, értéktárgy megrongálása) a fővárosiak nagyobb arányban vélik úgy, hogy azok könnyen előfordulhatnak velük, mint a vidékiek, kivételnek tekintve a kutyatámadást.

Önkéntes biztonságfokozás

A lakásbetörések elleni védekezőeszközöket legnagyobb mértékben a budapestiek, míg legkevésbé a községekben és tanyákon lakó, és már erőszakos cselekmény áldozatává váltak alkalmazzák. Így például biztonsági zárat a fővárosiak 83%-a, a községben élők 51%-a használ, hevederzárát 53, illetve 14%, ajtó- vagy ablakrácsot 39, illetve 8%, helyi riasztót 19, illetve 3%, míg valamely ügyeletre bekötött riasztót a budapestiek 8%-ával szemben a mintában szereplő községben élők egyáltalán nem alkalmaztak. Egyedül a házőrző kutya tartásánál fordul meg a helyzet: a falusiak 70, míg a budapestieknek csak 28%-a tart kutyát. Regionálisan – a házőrző kutya tartásának kivételével – a Közép-Magyarországon élők védekeznek leginkább a lakásbetörések ellen különböző eszközökkel. Például biztonsági zárat 84%-uk, helyi riasztót 20%-uk használ, míg ez az arány a Dunántúlon 60, illetve 8%, Kelet-Magyarországon pedig 54, illetve 8%.

Önvédelmi tanfolyamon is leggyakrabban a budapestiek vettek részt (41%), míg legkevésbé a megyei jogú városban élők (15%), az egyéb városokban és a községekben lakóknak pedig 22-22%-a. A közép-magyarországiak 29%-a, a dunántúliaknak és a kelet-magyarországiaknak pedig 16-16%-a vett már részt ilyen jellegű tanfolyamokon. Amikor szórakozni mennek, a budapestiek és a kisvárosban élők gyakrabban visznek magukkal elővigyázatosságból védőeszközt (29-29%), mint a megyei jogú városban vagy a községben élők (21-21%). A bandába gyűlt fiatalokat, részegeket, koldusokat a városlakók sokkal gyakrabban kerülik el (79%), mint a falusiak (46%), és ugyanez a helyzet bizonyos utcák, helyek esetében is (69, illetve 35%).

Közösségi kapcsolattartás

A települések nagyságával fordítottan arányos az, hogy az ott lakók mennyire ismerik szomszédaikat. A fővárosban élők 89%-a, a megyei jogú városokban 91%-a, az egyéb városokban 97%-a, míg a községekben élők 100%-a úgy nyilatkozott, hogy ismerik szomszédait. Ugyanakkor baráti viszonyban már a falusiak és fővárosiak közel azonos arányban vannak velük (57, illetve 56%), míg a megyei jogú városban és a kisvárosban élőknek csak 43, illetve 42%-a. Adott esetben, ha úgy adódik, leginkább a budapestiek érzik azt, hogy számíthatnak szomszédaikra (78%, megyei jogú városban 52%, kisvárosokban és falvakban 73-73%).

Osszegzés

A kutatás segítségével sikerült olyan jelenségekkel kapcsolatos tételt is feltárni vagy megerősíteni, amelyek empirikus alátámasztására – különösen a latens esetek figyelembevételének hiánya miatt – teljes körűen eddig nem volt lehetőség. Így kijelenthetjük, hogy az erőszakos bűnözés valóban egyre inkább városi jelenség, amely különösen a fővárosban és agglomerációjában, valamint az ország keleti részén van jelen kiemelkedő mértékben.

A városokban élő áldozatok jellemzői, hogy életük során már többször voltak bűncselekmények sértettjei, jóval iskolázottabbak, mint az egyéb településeken élők, és több közöttük az egyedülálló és a nyugdíjas, míg a községben lakókra kevésbé jellemző a mobilitás. Anyagi helyzetüket a kisvárosokban, illetve az Észak-Magyarországon élők érzik a legrosszabbnak, ugyanakkor e téren a fővárosban a legnagyobb a polarizáció.

Az elmúlt időszakban közérzetük és főként anyagi helyzetük romlásáról elsősorban a városban, illetve a Kelet-Magyarországon lakók számoltak be. A rendőrség közbiztonságot garantáló szerepét és az ország közbiztonsági helyzetét elsősorban a budapestiek, illetve a Közép- és Észak-Magyarországon élők bírálták. Ugyanakkor az ország közbiztonsági helyzetének romlását az utolsó öt évben legkevésbé a fővárosiak érezték, amiből arra következtethetünk, hogy ők már korábban tapasztalták a kedvezőtlen állapotokat, egyszersmind kiderült, hogy a jövő tekintetében is ők a legoptimistábbak.

Lakókörnyezetüket a városban, illetve a Közép-Magyarországon lakók tartják legkevésbé biztonságosnak. Érdekes jelenség, hogy a megkérdezettek az ország közbiztonsági helyzetének romlásához képest kevésbé tapasztalták közvetlen lakókörnyezetük közbiztonságának negatív változását, ami arra utal, hogy direkt tapasztalataik jobbakként, mint globális helyzetértékelésük.

Bár a budapestiek tekintik leginkább lakókörnyezetükben komoly problémának a bűnözést, és a jelenség beismerten az ő mindennapjaikat befolyásolja legnagyobb mértékben, mégis – mintegy közömbössé válva, megszokva a helyzetet, beletörődve abba, valószínűleg elhárító védekezésképpen is – ritkábban gondolnak arra, hogy bűncselekmény áldozatai lehetnek.

A lakásbetörések elleni védekezőeszközöket leggyakrabban a budapestiek és a közép-magyarországiak, míg legkevésbé a községekben és tanyákon, valamint a Kelet-Magyarországon élők alkalmazzák.

A települések nagyságával fordítottan arányos, hogy az ott lakók mennyire ismerik szomszédaikat. Ugyanakkor baráti viszonyban a falusiak és fővárosiak közel azonos mértékben vannak, adott eset-

ben pedig leginkább a budapestiek érzik azt, hogy számíthatnak szomszédaikra.

Végezetül az eredmények értékelésénél két tényezőt mindenképpen figyelembe kell venni. Egyrészt azt, hogy bár e viktimológiai felmérés minden korábbinál nagyobb méretű volt, mégis egyes vonatkozásokban viszonylag csekély elemszám állt csak rendelkezésre, ami bizonyos mértékben behatárolja a kardinális következtetések levonását, bár ez többnyire az egyértelműen kirajzolódó tendenciák észlelését nem veszélyezteti. Másrészt nem feledkezhetünk meg arról sem, miszerint mindamellett, hogy komoly jelentőségük van a területi szemléletű vizsgálódásoknak, a térbeli eltérések-ből eredő hatások elemzésének, a bűnözést mint összetett jelenséget nem ragadhatjuk ki sokrétű összefüggéseinek hálójából, hanem csakis úgy kezelhetjük e vonatkozásban is, mint adott területen érvényesülő kölcsönhatások komplexumát.

IRODALOM

Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001

Borsi Zoltán – Halász Kálmán: A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei. KJK, Budapest, 1972

Breckinridge, Sophonisba – Abott, Edith: The Delinquent Child and the Home. New York, 1912

Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova Magyarország Kft., Budapest, 2000

Ferri, Enrico: L'Omicidio nell'antropologia criminale. Torino, 1895

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

Guerry, André-Michel: Essai sur la Statistique morale de la France. Paris, 1833

Hacker Ervin: Budapest hatása a kriminalitásra. *Statisztikai Közlemények*, 1931/2.

Heller Farkas: A bűnözési földrajz elvi és módszertani problémái. *Jogtudományi Közlöny*, 1963/8.

Irk Albert: Kriminológia. Budapest, 1912

- Irk Ferenc (szerk.):** Áldozatok és vélemények I-II. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004
- Kerezi Klára – Finszter Géza – Kó József – Gosztonyi Géza:** A területi bűnmegeelőzés lehetőségei Budapest V., IX. és XXII. kerületében. Kriminológiai Közlemények 59. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001
- Kerezi Klára:** Az erőszakos bűnözés. In: **Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.):** Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1998
- Kránitz Mariann:** A bűnözés területi sajátosságai kutatásának egyes kérdései. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, XIII. KJK, Budapest, 1976
- Kránitz Mariann:** A bűnözés területi eltéréseinek kutatásáról. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, XIV. KJK, Budapest, 1977
- Lacassagne, Alexander** előadása az 1892-es brüsszeli kriminálintropológiai kongresszuson. In: **Willem Adriaan Bongers (ed.):** An Introduction to Criminology. London, 1936, pp. 78–79.
- Lombroso, Cesare:** Crime, its Causes and Remedies. Boston, 1911
- Nagy László Tibor:** Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után. Kriminológiai Tanulmányok, 38. OKRI, Budapest, 2001
- Pike, Luke Owen:** A History of Crime in England. In: **Edwin H. Sutherland:** Principles of Criminology. J. B. Lippincott Co., Philadelphia–New York, 1966
- Robinson, Sophia Moses:** Can Delinquency be Measured? Council of New York City, Columbia University Press, New York, 1936
- Sauer, Wilhelm:** Kriminologie, als reine und angewandte Wissenschaft. Walter de Gruyter et. Co., Berlin, 1950
- Schneller Károly:** Kriminálisztika alakulása terület szerint. Miskolc, 1934
- Seelig, Ernst:** Lehrbuch der Kriminologie. Darmstadt, 1963
- Shaw, Clifford R. – McKay, Henry D.:** Juvenile Delinquency and Urban Areas. University Of Chicago Press, Chicago, 1942
- Sutherland, Edwin H.:** Principles of Criminology. J. B. Lippincott Co., Philadelphia–New York, 1966
- Szöcs Ádám László:** Az erőszakos bűnözés. *Belügyi Szemle*, 2000/7–8.
- Taft, Donald R. – England, Ralph W.:** Criminology. The Macmillian Co., New York, 1964
- Visher, Stephen S.:** The Comparative Rank of American States. *American Journal of Sociology*, March 1931

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek területi jellemzői

Éppen 30 esztendővel ezelőtt került sor arra a kriminológiai kutatásra, amely hazánkban elsőként elemezte a bűnözés területi megoszlását, és elsőként összegezte a területi megoszlással kapcsolatos elméleteket. A három évtizeddel ezelőtti és a jelenlegi kutatás lefolytatója azonos: ennek a tanulmánynak a szerzője. Így a viszonylag hosszú idő eltelte ellenére a két kutatás között bizonyos fokú folytonosság áll fenn. Bizonyítást nyer ugyanis, hogy nemcsak a bűncselekmények és az azokat megalósító elkövetők, hanem a sértettek, és különösen a vagyon elleni bűncselekmények sértettjei tekintetében jelentős különbségek mutatkoznak a különböző településtípusok és a különböző tájegységek között, még olyan kis ország relációjában is, mint Magyarország.

A bűnözés területi megoszlásának vizsgálata – kutatástörténeti előzmények

A területi megoszlás vizsgálata az össz-bűnözés mindhárom oldala – a bűncselekmények, a bűnelkövetők, valamint a sértettek – tekintetében olyan új összefüggések megállapítását eredményezheti, amelyek kimutatása más módszerek alkalmazásával nem válna lehetségessé. A bűnözés különböző jellemzőiben ugyanis jól körülhatárolható területi jellegzetességek mutatkoznak, mégpedig nemcsak a kontinensek vagy a hatalmas földrajzi kiterjedésű, nagy országok, hanem még egy olyan kis ország relációjában is, mint hazánk.

A fizikai-földrajzi környezetnek az emberre gyakorolt hatása, a helyes vagy helytelen emberi magatartásban játszott szerepe – a kriminológiai közelítéstől függetlenül is – évezredek óta foglalkoz-

tatta a nagy gondolkodókat, így például többek között Hippokratészt, Cicerót, Vegatust és Montesquieu-t is¹.

A kriminológiai gondolkodás kialakulásával és megerősödésével párhuzamosan pedig – a XIX. század első harmadától kezdve – időről időre előtérbe kerültek nemcsak általában a normakövető és normaszegő emberi magatartásnak, hanem kifejezetten a legsúlyosabb normaszegést megvalósító, deviáns magatartásformák összességének, a bűnözésnek a területi különbségei is. A tudományos érdeklődés így

- észak és dél,
- kelet és nyugat,
- az egyes országok,
- az országhatárokon belül a sajátos struktúrájú országrészek (szövetségi államok, tartományok, Landok), továbbá
- a városok, a városi kerületek, (övezetek), valamint
- a kistelepülések,
- a falvak stb. bűnözésbeli eltéréseire irányult.²

Az elmúlt közel kétszáz évben a világ számos országában egyre több kutató végzett területi jellegű bűnözésvizsgálatokat, hasznosították a humánökológia eredményeit a bűnözéskutatásokban és ki-

1 Irk Albert: Kriminológia I. Kriminálaetiológia. A büntett embertani, fizikai és társadalmi tényezői. Athenaeum, Budapest, 1912, 165–169. o.

2 A területi megoszlás vizsgálatára irányuló legelső kriminológiai kutatás lefolytatása a francia Guerry nevéhez fűződik, aki a XIX. század első harmadában Franciaország 86 megyéjét öt régióba sorolta, és a vagyon elleni bűnözés területi eltéréseit kutatta. A kor divatos etiológiai eszméáramlatának megfelelően azt feltételezte, hogy a vagyon elleni bűnözés a szegénység következménye, tehát a szegényebb tájegységekben a gyakoribb. Ezzel szemben azt tapasztalta, hogy a vagyon elleni bűnözés leginkább a legmódosabb régiót, Észak-Franciaországot veszélyezteti. A kutatási eredményt azzal magyarázta, hogy a jómódú területeken több alkalom és kedvezőbb lehetőségek adódnak a vagyon elleni deliktumok elkövetésére, mint a szegényebb régiókban. André-Michel Guerry: *Essai sur la Statistique morale de la France*. Paris, 1833. In: Kránitz Mariann: *A bűnözés területi eltéréseinek kutatásáról. Kriminológiai és Kriminallsztikai Tanulmányok*, XIV. KJK, Budapest, 1977, 170. o.

alakult a kriminálgeográfia (a bűnözési földrajz) mint a kriminológia lehetséges segédtudománya is³.

Hazánkban Irk Albertnek a bűncselekmény földrajzi-fizikai környezetével kapcsolatos, igen modern és máig helytálló elméleti fejtegetését követően csak a XX. század 70-es éveiben merült fel a bűnözés területi jellemzőinek megismerésére irányuló, önálló kriminológiai kutatások szükségessége.⁴ A hazai kutatás – ugyanúgy, mint a világ számos más országában lefolytatott, ilyen jellegű vizsgálódások elsöprő többsége – a bűnözés két alapvető determinánsára, a bűncselekményre, valamint a bűnelkövetőre koncentrált.

A bűnözés területi megoszlásának vizsgálata – a jelen kutatás alapjai

A jelenlegi kutatás nívuma, hogy a területi megoszlás vizsgálatát a bűnözés „harmadik oldalára”, a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeire terjesztette ki.

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek csoportját a területi megoszlás szempontjából kétféle megközelítés alapján elemeztük:

- 1) a településszerkezet szerint,
- 2) a régiók szerint.

1) **A település szerkezete** alapján a statisztikákban általánosan használt distinkciók szerint tettünk különbséget a főváros, a megyei jo-

3 A bűnözés megoszlásának területi különbségeivel foglalkozott többek között Cesare Lombroso: *Crime, its Causes and Remedies*. Boston, 1911, p. 23.; Gustav Aschaffenburg: *Crime and its Repression*. Adalbert Albrecht, Boston, 1913, pp. 36–51.; Georg von Mayr: *Statistik und Gesellschaftslehre*. Kap. III. Moralstatistik. Tübingen, 1917; Enrico Ferri: *Criminal Sociology*. Little Brown, Boston, 1917; Wilhelm Sauer: *Kriminologie, als reine und angewandte Wissenschaft*. Walter de Gruyter, Berlin, 1950, S. 223.; Terence Morris: *The Criminal Area*. Humanities Press, New York, 1957; Edwin H. Sutherland: *Principles of Criminology*. J. B. Lippincott Co., Philadelphia–New York, 1966, ch. 9., s. 3.; és még számos kutató.

4 Kránitz Mariann: i. m. 151–200. o.

gú városok, (a nagyvárosok), a kisebb városok, valamint a községek között. Ez utóbbiba a tanyákat is besoroltuk. A megkülönböztetés szorosán vett alapja voltaképpen az adott településen élők lélekszáma, amelynek nagysága azonban nem csupán mennyiségi, hanem igen jelentős minőségi különbségeket is takar. Ilyen különbségek mutatkoznak például a gazdasági fejlettség, a gazdaságszerkezet, a társadalmi struktúra, a szociális felszereltség, a történelmi hagyományok, a vallási-etnikai szerveződés, a közösségi kapcsolatok intenzitása és még jó néhány egyéb tényező tekintetében.

2) A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek vizsgálatát indokoltnak tartottuk **régiók** szerint is elvégezni, mégpedig az általánosan elfogadott hét, úgynevezett tervezési-statisztikai régió szerinti megoszlásban.

„A régió a hétköznapi szóhasználatban a térség, vidék, övezet, táj, körzet, államokon belüli területegység szinonimája.”⁵ A régiók az európai integráció erősödésével egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert, nemcsak az országhatárokon belül, hanem az államhatárok szerepének gyengülésével a határokon átnyúló együttműködés elmélyítésében is.

A vagyon elleni bűnözés sértettjeinek régiók szerinti jellemzőinek elemzésénél abból a feltételezésből indultunk ki, hogy Magyarország régiói között jelentékeny különbségek vannak a gazdaság fejlettsége, a régiók városias vagy falusias jellege, a helyben élők iskolázottsági szintje és jövedelmi viszonyai, valamint egyéb körülmények tekintetében (1. számú táblázat).

Az össznépesség lélekszáma Magyarországon 2002-ben tízmillió 174 853 fő volt.

A jelenlegi kutatás során összesen 1046 olyan személy megkérdezésére került sor, akik vagyon elleni bűncselekmény sértettjévé váltak (2. számú táblázat).

A sértettek lakóhelyének településtípusok szerinti szóródása meglepően kiegyenlített képet mutat: a sértetteknek megközelítően

5 Uo.

Magyarország hét régiója és ezek lélekszáma 2002-ben

a régió neve	a régióba tartozó megyék	lélekszám (fő)
Közép-Magyarország	Budapest Pest	2 829 047
Közép-Dunántúl	Fejér Komárom-Esztergom Veszprém	1 120 610
Nyugat-Dunántúl	Győr-Sopron-Moson Vas Zala	1 002 959
Dél-Dunántúl	Baranya Somogy Tolna	993 466
Észak-Magyarország	Borsod-Abaúj-Zemplén Heves Nógrád	1 296 504
Észak-Alföld	Hajdú-Bihar Jász-Nagykun-Szolnok Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 559 073
Dél-Alföld	Bács-Kiskun Békés Csongrád	1 373 194

A sértettek megoszlása régiók szerint

régió	a sértettek abszolút száma (fő)	a sértettek száma (%)
1. Közép-Magyarország	400	38,2
2. Dél-Alföld	146	14,0
3. Észak-Alföld	120	11,5
4. Dél-Dunántúl	116	11,1
5. Észak-Magyarország	109	10,4
6. Közép-Dunántúl	83	7,9
7. Nyugat-Dunántúl	72	6,9

azonos lélekszámú csoportjai lagnak a különböző településtípusokban (3. számú táblázat).

És végezetül: ahhoz, hogy a különböző tájegységekben lakó sértetteknek az egyes kérdésekre adott válaszait megfelelően lehes-

3. számú táblázat

A sértettek lakóhelyének településszerkezet szerinti megoszlása

településtípus	abszolút szám	az összes megkérdezett %-ában
Budapest	269	25,7
megyei jogú város	262	25,0
város	246	23,5
község/tanya	269	25,7

4. számú táblázat

A vagyon elleni bűnözés általi veszélyeztetettségi rangsor 2002-ben, régiók szerint

régió	vagyon elleni bűncselekmények száma
1. Közép-Magyarország	112 871
2. Dél-Alföld	33 755
3. Észak-Alföld	32 753
4. Dél-Dunántúl	28 776
5. Észak-Magyarország	28 017
6. Közép-Dunántúl	26 101
7. Nyugat-Dunántúl	21 284

sen értékelni, célszerű megismerni a hazai régióknak a vagyon elleni bűnözés általi fertőzöttségét, azaz a fertőzöttségi rangsort (4. számú táblázat).

A TÉNYEK

A megkérdezettek szociodemográfiája

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek nem és életkor szerinti megoszlása

Nemek szerinti megoszlás

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek nemek szerinti megoszlása az összes sértettre tekintettel és az össz-bűnözés különböző jelenségeinek a természetes személy sértettjeihez viszonyítva is egyedülállóan kiegyenlített: 49,2% a férfiak és 50,8% a nők

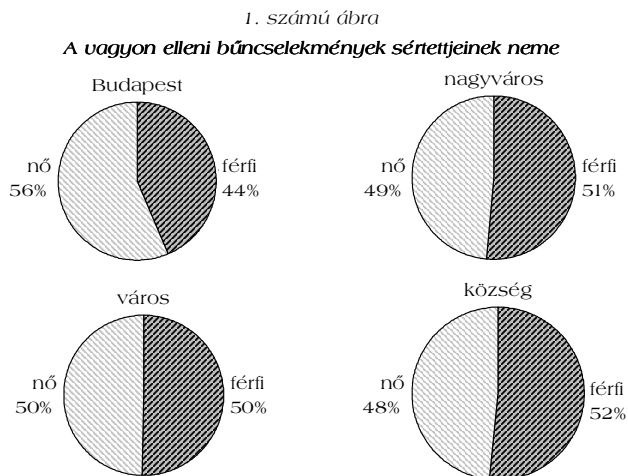
aránya. Megállapítható tehát a női nem viktimizációs túlsúlya, ami ugyan nagyon-nagyon enyhe, és az össznépeség nemek szerinti arányához képest némileg kisebb, de mégiscsak meghaladja az ötven százalékot.

Árnyaltabb a kép azonban akkor, ha a nemek településszerkezet szerinti megoszlását is figyelembe vesszük. Kiderül ugyanis, hogy az a megállapítás, amely szerint a vagyon elleni bűnözés sértettjeire a nők fokozottabb sértetté válása a jellemző, igencsak sommás, és csupán Budapestre igaz, az összes többi települési egységre nem.

Mind a megyei jogú városokban, mind az egyéb városokban, mind pedig a községekben a férfi sértettek aránya meghaladja a nő-két – igaz, alig egy-két százalékkal, de mégiscsak a férfiak szenvedtek nagyobb arányban kárt vagyon elleni bűncselekmények elkövetése által. Budapesten viszont a nemek arányában mutatkozó különbség jelentős:

- 43,5% a férfiak és
- 56,5% a nők aránya.

A főváros és a többi településtípus átlaga eredményezi a közel 50-50%-os kiegyenlítetttséget (1. számú ábra).

A sértettek nem szerinti megoszlása az egyes régiókban az előzőekhez képest is viszonylag jelentős különbségeket takar. Négy régióban dominálnak a női sértettek (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország), a többi három régióban pedig a férfiak. A női sértettek aránya a közép-dunántúli tájegységben a legmagasabb: meghaladja a 60%-ot. Másfelől viszont az észak-alföldi régióban a férfi sértettek aránya közelít erősen a 60%-hoz.

Összességében tehát az ország középső és északi részén inkább a nők, míg a nyugati és keleti tájegységeinkben inkább a férfiak váltak vagyon elleni bűncselekmény áldozatává.

Életkor szerinti megoszlás

Az 1046 megkérdezett összesített adatainak feldolgozása arra a megállapításra vezetett, hogy a viktimizációs veszély a legnagyobb a 18–29 éves korosztályban, majd tíz-tízéves korcsoportonként igen enyhén ugyan, de némileg csökken.

Nos, a veszélyeztetett életkori zónák másként alakulnak a fővárosban és a nagyvárosokban, mint az egyéb városokban és a falvakban.

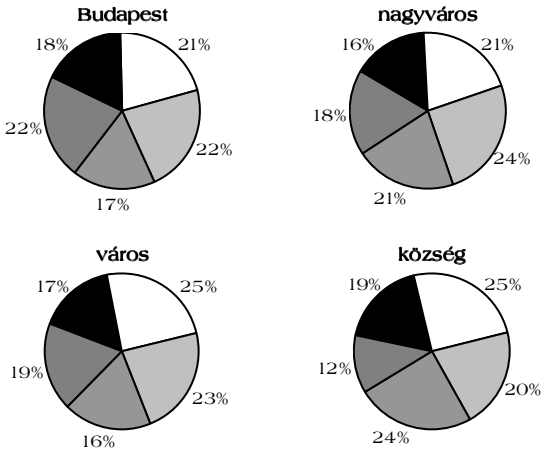
Budapesten és a megyei jogú városokban a vagyon elleni bűnözés áldozatává válás szempontjából a legveszélyeztetettebb életkori intervallum a 30–39 évesek korosztálya, a legkevésbé veszélyeztetett a 60 éven felülieké. Ezzel szemben a kisebb városokban és a községekben leginkább a 18–29 év közöttiek viktimizálódnak, míg a legkevésbé az 50–59 évesek (2. számú ábra).

A régiók szerinti életkori megoszlás még élesebb különbségeket takar, mint a településszerkezet szerinti szóródás. Viszonylag a legkiyenlítettőbb a Közép-Magyarországon élő sértettek kormegoszlása, ahol megközelítőleg minden korcsoport az összes sértett egyötöd-egyötöd részét tette ki, azzal a megszorítással, hogy a legtöbben a 30–39 évesek közé tartoztak. A többi régióban meglehetősen nagyok a korosztályok közötti aránykülönbségek.

A nyugati országrészben inkább a fiatalabbak, keleten viszont a középkorúak viktimizációja jelentős.

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek életkor szerinti megoszlása

□ 18–29 év   □ 30–39 év   □ 40–49 év   ■ 50–59 év   ■ 60 éves és idősebb

Az iskolai végzettség szerinti megoszlás

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek csoportjára a felsőfokú végzettséget szerzett sértettek – az egyéb viszonyítási csoportokhoz képest – kiugróan magas aránya a jellemző. Az iskolai végzettség alapján viszont jelentős különbségek mutatkoznak a sértettek különböző csoportjai között mind a településszerkezet, mind pedig a régiók szerinti bontásban.

A településszerkezet szerinti megoszlást tekintve a fő törvényszerűség az, hogy a megkérdezett összes sértett átlagához képest a fővárosban a magasabb iskolai végzettség, míg a községekben az alacsonyabb iskolai végzettség irányában mutatható ki jelentősebb elmozdulás. Jól példázzák ezt a következő arányszámok:

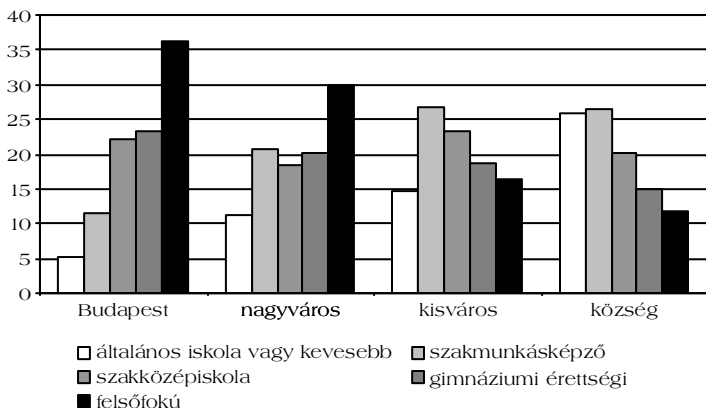
- nyolc általános iskolai osztályt vagy ennél kevesebbet végzett a fővárosban élő sértettek 5%-a, míg a községekben élők kerekén 26%-a,
- szakmunkásképzőt végzett a fővárosban 11,5%, a községi lakos sértetteknek pedig 26,4%-a,

- felsőfokú végzettséget szerzett a fővárosban 36,4%, míg a községekben élőknek csak 11,9%-a.

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek az összes többi bűncselekmény sértettjeihez viszonyított magasabb kvalifikációja voltaképpen a fővárosi sértettpopuláció magasabb képzettségi szintjére vezethető vissza (3. számú ábra).

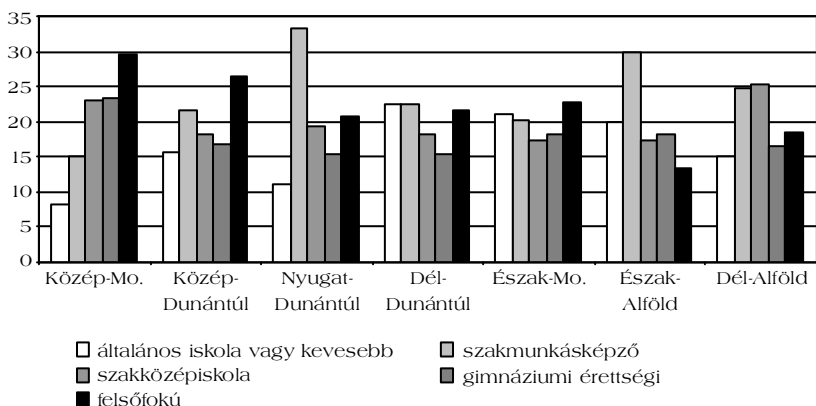
3. számú ábra

Iskolai végzettség településszerkezet szerint (%)

4. számú ábra

Iskolai végzettség régiók szerint (%)

A régiókra vetítve ez azt jelenti, hogy – főként a budapesti mutatóknak köszönhetően – Közép-Magyarország kiemelkedik a magasabbban iskolázott sértetti népességgel, továbbá a három dunántúli régióban magasabb a szakközépiskolát, és (részint) az egyetemet végzettek aránya, mint az alföldi régiókban. Érdekes módon azonban a dunántúli tájegységekhez viszonyítva az alföldi területeken magasabb azon sértettek aránya, akiknek gimnáziumi érettségijük van, továbbá az összes sértett átlagához erősen közelít az északmagyarországi régió sértettjeinek aránya a felsőfokú végzettséget szerzettek csoportjában (4. számú ábra).

A sértettek családi állapota

A megkérdezettek elsőpró többsége természetes vagy választott családjában, többnyire házasság- vagy élettársi kötelékben él.

A kötelékben élők aránya a nagyvárosokban a legmagasabb (88,5%) és a fővárosban relatíve a legalacsonyabb (77,7%).

A régiók szerinti bontás mutatói szerint családi kötelékben a legtöbben Nyugat-Dunántúlon élnek (91,7%), a „legkevesebben” pedig Közép-Magyarországon (78,5%). A régiók átlaga a társas kapcsolatban élők javára 83,5%.

Egyedülállóak és

a sértettekkel együtt élő gyermekek

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek közel a fele (egészen pontosan 42,4%-a) a háziartásában nem tart el, nem nevel egyetlen gyermeket sem. Ez az arány nem mondható kifejezetten magasnak, tekintettel az életkori megoszlásra, hiszen a 18–29 évesek egy részének még nincs gyermeke, az 50, de különösen a 60 év felettiek pedig már nem élnek együtt a felnőtt gyermekeikkel.

A gyermektelen sértettek aránya Budapesten a legnagyobb (közel 50%), és itt a legalacsonyabb a kettő (18,9%), valamint a három vagy több gyermeket nevelők aránya (mindössze 5,5%).

A megyei jogú városokban a legmagasabb az egygyermekes sértettek aránya, az egyéb városokban a kétgyermekeseké, míg három vagy több gyermeket leginkább a községekben lakók nevelnek.

A régiók közül Észak- és Közép-Magyarországon a legmagasabb a gyermektelenek aránya (49 és 47%), ezzel szemben Nyugat-Dunántúlon (31%), valamint Dél-Dunántúlon (35%) a legalacsonyabb. Az egykétet nevelő sértettek a három dunántúli régióban vannak a legtöbben, míg a három- vagy többgyermekesek aránya az észak-alföldi térségben a legmagasabb (15,3%, szemben például Közép-Dunántúl 2,5%-os mutatójával).

Osszegezve tehát megállapítható, hogy a nyugati régiókban lakó sértettek körében az egygyermekes, a keleti régiókban viszont inkább a kétgyermekes – némely keleti megyében a háromgyermekes – családmodell dominál a sértetté váltak körében.

A sértettek munkához való viszonya

A vagyon elleni bűncselekmények valamennyi megkérdezett sértettjének 55%-a teljes munkaidőben dolgozik, 3%-uk részmunkaidőben foglalkoztatott, 39%-uk nem áll munkaviszonyban és 2% pedig alkalmi munkát végez. E mutatókból következően a munkához való viszonyuk sokkal kedvezőbb más viszonyítási csoportokénál.

Az átlaghoz képest a fővárosban pozitív, a községekben inkább negatív irányú az eltérés. Budapesten nagyobb (58,7%), a községekben kisebb (50,9%) a teljes munkaidőben foglalkoztatottak részaránya, s ugyanígy a fővárosban kisebb (32,3%), míg a kistélepléseken nagyobb az egyáltalán nem dolgozók aránya.

Kiemelkedően magas a foglalkoztatottság Nyugat-Dunántúlon (68,1%), valamint az észak-alföldi régióban (60,8%), holott ez utóbbi Jász-Nagykun-Szolnok megye mellett Hajdú-Bihar és a magas munkanélküliségi rátájáról ismert Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét is magában foglalja. Ám – legalábbis a statisztikai mutatók alapján – első sorban nem a munkanélküliek esnek vagyon elleni bűncselekmény áldozatává, hanem a foglalkoztatottak.

A munkához való viszony kedvező megítélését tovább erősíti az a tény, hogy a sértetteknek átlagosan csupán egytizede munkanélküli. A munkanélküliek aránya az e tekintetben a legkedvezőbb helyzetben lévő Nyugat-Dunántúlon az 5%-ot sem éri el, Dél-Dunán-

túl azonban az északi és a keleti területek 10% körüli arányát meghaladva – 15,4%.

A sértettek fő tevékenységként végzett munkája

A vagyon elleni bűncselekmények összes sértettjének mintegy negyede közalkalmazott, 46%-uk magáncégnél alkalmazott, egyötödük önálló vállalkozó és 5%-uk köztisztviselő.

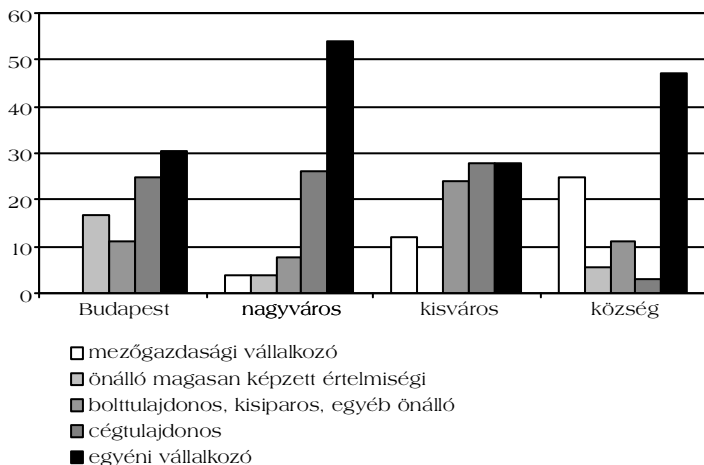
Az önálló foglalkozásúak zöme minden településtípusban egyéni vállalkozó – arányuk a nagyvárosokban és a községekben az összes önálló foglalkozású sértett felét teszi ki. Budapesten további jelentős hányadot képeznek a magasan képzett értelmiségiek és a cégtulajdonosok, a kisvárosokban a bolttulajdonosok és a kisiparosok, a községekben pedig a mezőgazdasági vállalkozók (5. számú ábra).

Az ábrázolt arányokra rímel az önálló foglalkozásúak régiók szerinti megoszlása:

- a mezőgazdasági vállalkozók magasabb aránya a hagyományosan mezőgazdasági vidékekre, az alföldi régiókra jellemző,
- az egyéni vállalkozók a dunántúli régiókban alkotják a többséget,

5. számú ábra

A vagyon elleni sértettek foglalkozása (%)

- a magasan képzett értelmiségiek jobbára Közép-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon laknak.

A sértettek foglalkozása

A megkérdezett 1046 sértett foglalkozási megoszlása a következő képet mutatja:

- közel egyharmaduk szakmunkás,
- a közép- és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 16 és 18%,
- 7%-uk közép- és 2% felső vezető,
- 11% betanított és 2% a segédmunkások aránya.

A településszerkezet szerinti bontásban a sértettek megoszlásának fő jellemzője, hogy minél kisebb lélekszámú az adott település, annál nagyobb arányú a segéd-, a betanított és a szakmunkások csoportja, és fordítva: a település nagyságával párhuzamosan növekszik a vezető beosztásúak és a magasan kvalifikált értelmiségiek aránya (például: a betanított munkások aránya az összes községben élő sértettnek a 20%-át, míg a fővárosban élőknek csak 3,6%-át teszi ki). Persze az a kérdés is megkockáztatható, hogy vajon a kis-településeken a magasan képzettek és/vagy vezető beosztásúak olyan magas társadalmi presztízzsel rendelkeznek, hogy az már a viktimizációjukat is lényegesen csökkenti.

A segéd- és a szakmunkások sértetté válása inkább az északi és a keleti régiókra, a középfokú végzettséggel rendelkező és irodai munkát végző alkalmazottak sértetté válása pedig Közép-Magyarországra és a nyugati régiókra jellemző. Észak-Magyarországon a magasan képzett értelmiségiek viktimizációja kiemelkedő: közel 30%, szemben például a nyugat-dunántúli régió 7%-os mutatójával.

A sértettek lakóhelye

Tanyán összesen kilenc megkérdezett lakik, e tanyák zöme az észak-alföldi régióban található. Fura módon egy sértett Budapestet jelölte meg tanyája hovatartozásának közigazgatási egységként.

A fővárosban lakó sértettek egyharmada lakik panelépületben, közel felük nem kertes házban. Ezzel szemben az Észak- és Dél-Alföldön a kisvárosokban élők 40-40%-a kertes házban lakik. A panellakásban élők aránya, érdekes módon, nem a budapesti sértettek körében, hanem a Nyugat-Dunántúlon a legmagasabb (36,1%). A legkisebb települések lakói értelemszerűen zömmel kertes házban laknak.

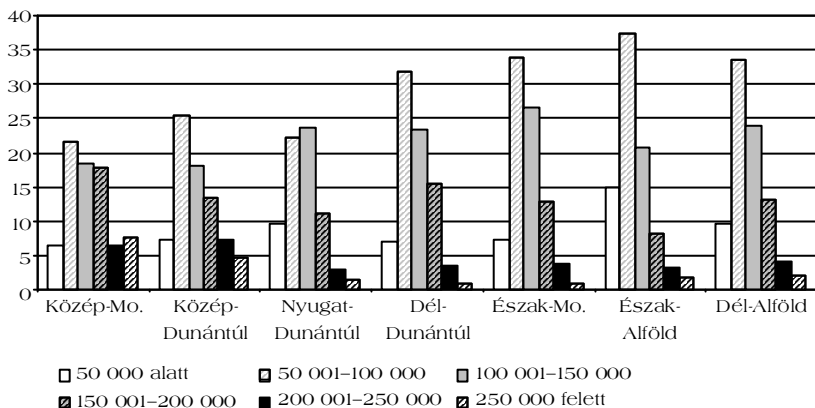
A sértettek anyagi helyzete

A sértett háztartásának havi nettó bevételére irányuló kérdést az 1046 megkérdezettből 52-en nem tudták, 147-en viszont nem akarták megválaszolni. Külön is megjegyzendő, hogy a válasz elől elzárkózók többsége a közép-magyarországi tájegységben lakik.

A bevételi arányok a 6. számú ábrán láthatók.

A településszerkezet szerinti megoszlásban az a tendencia érvényesül, hogy az alacsonyabb háztartási bevételek aránya a település nagyságával fordítottan arányos, azaz az alacsonyabb bevételű háztartások a községekben képviselik a legnagyobb, a nagyvárosokban pedig a legkisebb arányt. A 150 ezer forintnál nagyobb havi bevételi kategóriákban kivétel nélkül a főváros mutatja a legna-

6. számú ábra
A háztartás havi nettó bevétele (%)

gyobb, a megyei jogú városok a némiképp kisebb, a kisvárosok tovább csökkenő, és végül a községek képviselik a legkisebb arányt. A városokban élő sértettek közül tehát többen élnek jobb anyagi viszonyok között, mint a kistelephelyeken élők csoportjában.

Figyelemre méltó különbségek mutatkoznak az egyes régiók, illetve a keleti és a nyugati országrész között is a háztartási bevételek területén, mégpedig az utóbbi országrész javára. Az 50 ezer forint alatti, illetve az 50 ezer–100 ezer forint közötti sávban jóval nagyobb azon sértettek aránya, akik a keleti országrészben élnek, mint a dunántúli területeken lakóké. A legnagyobb bevételű sértetti háztartások többsége Közép-Magyarországon, továbbá Közép- és Nyugat-Dunántúlon található, és a legrosszabb anyagi helyzetben az észak-alföldi sértettek vannak: az ez utóbbi tájegységben lakó sértettek 70%-ának alacsonyabb a háztartási bevétele havi 150 ezer forintnál. Hasonló az anyagi helyzete az észak-magyarországi és a dél-alföldi sértetteknek is. (Összevetésképpen: Közép-Magyarországon ugyanebbe az összevont bevételi kategóriába a sértettek 46%-a tartozik.)

A VÉLEMÉNYEK

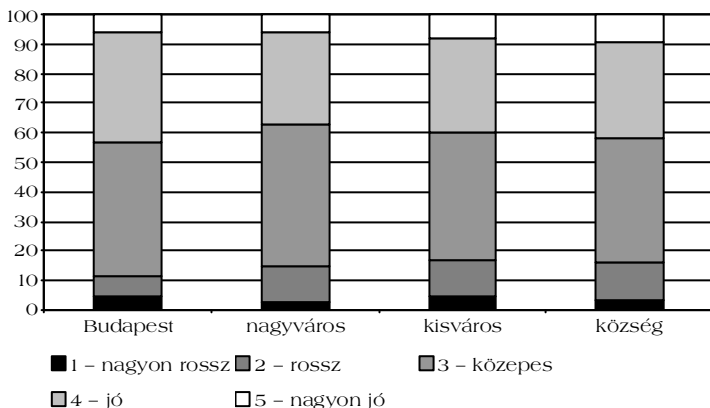
Általános közérzet

Az összes megkérdezett közel felének (44%-ának) közepes a közérzete. Pozitív jelenségként kell azonban értékelni, hogy jóval kevesebben vannak azok (14%), akiknek a közepesnél rosszabb vagy nagyon rossz a közérzete, mint azok – 40% –, akiknek a közepesnél jobb vagy nagyon jó az általános közérzete.

A kisebb városokban élők közül állították a legtöbben azt, hogy rossz vagy nagyon rossz az általános közérzetük, és a budapestiek közül a legtöbben azt, hogy jó vagy nagyon jó. Külön is figyelemre méltó, hogy a községekben élők egytizedének kiváló a közérzete (7. számú ábra).

A régiók szerinti megoszlásban a leglehangoltabb sértettek Észak-Dunántúlon, Észak-Magyarországon és az észak-alföldi tájegységben élnek, míg a jó vagy kiváló közérzetnek örvendő a kö-

7. számú ábra
A sértetté váltak közérzete (%)

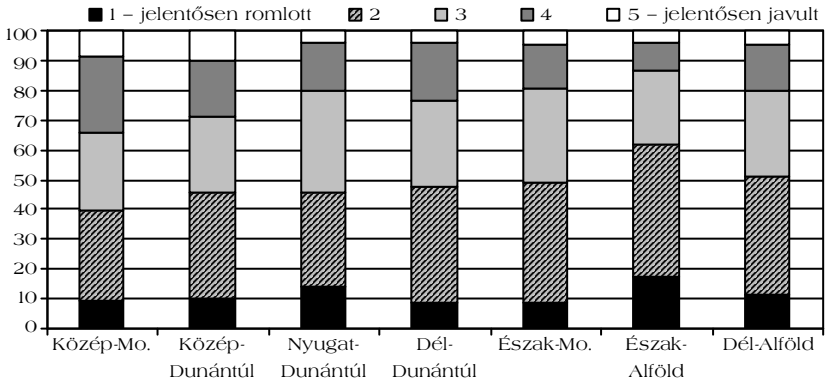
zép- és a nyugat-dunántúli régióban laknak. A Dél-Alföldön a sértettek kereken felének közepes a közérzete.

A megkérdezettek 42%-ának nem változott a közérzete az elmúlt öt esztendőben. A változatlanság az észak-magyarországi sértettek-re nagyon jellemző, körükben ez az arány az átlagot messze meghaladja, 55%-ot tesz ki. A legkisebb arányú viszont a Nyugat-Dunántúlon.

A közérzet pozitív irányú változása – javulás vagy jelentős javulás bekövetkezte – főleg Közép-Magyarországra és a Nyugat-Dunántúlra jellemző. Jelentékeny romlás – visszaesés – következett viszont be Dél-Dunántúlon, Észak- és Dél-Alföldön; ezekben a régiókban a sértettek kereken egyharmadának romlott a közérzete.

A budapesti sértettek közül javult a legtöbbszörnek (43,5%) az általános közérzete, és hasonló tendencia ment végbe a községi lakosok körében is. A legnagyobb arányban a kisvárosi lakosok közérzete romlott (8. számú ábra).

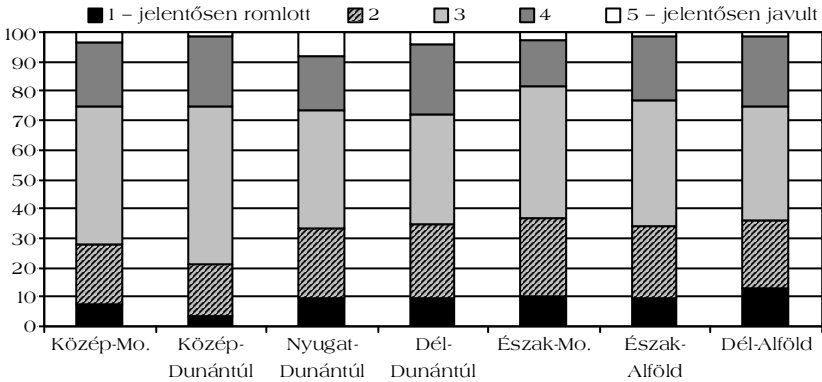
A közérzetet jelentősen befolyásoló tényező az anyagi helyzet, ennek a közelmúltbeli változásai, illetve a változás közeljövőbeli perspektívái. Az ezredforduló Magyarországnak egyik jellegzetessége, hogy a lakosság igen jelentős része elégedetlen az anyagi hely-

Hogyan változott a közérzete az elmúlt öt év során? (%)

zetével. A multinacionális cégeknél alkalmazottak egy részét, a bank-szektor némely területeit és néhány magánvállalkozást leszámítva alig akad olyan foglalkozási ág, amelynek üzöi elégedettek lennének a javadalmazásukkal. Ennek fényében talán pozitívként értékelhető, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek 40%-a közepesen elégedettnek minősítette önmagát. Nagyon is az általános közérzetet tükrözi viszont az a tény, hogy további 40%-uk egyáltalán nem, vagy csak alig-alig elégedett az anyagi helyzetével. A teljes mértékben elégedettek aránya elenyésző: mindössze 3%.

A település típusa szerinti bontásban érdekes eltérések mutatkoznak az összes sértett megoszlásához képest. Az a törvényszerűség figyelhető meg, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértettjei körében – csekély kivételtől eltekintve – annál nagyobb az anyagi helyzetükkel elégedetlenek aránya, minél kisebb településen élnek.

A tájegységek szerinti bontást elemezve az állapítható meg, hogy a keleti országrészben több az anyagi helyzetével elégedetlen, és alacsonyabb az elégedettek aránya, mint a dunántúli régiókban. Az eltérés nem kirívóan nagy, de mindenesetre figyelemre méltó (9. számú ábra).

Hogyan változott az anyagi helyzete az elmúlt öt év során? (%)

Az anyagi helyzet kedvező irányú változása következett be a közép-magyarországi, a közép- és nyugat-dunántúli sértettek egynegyedénél. A legalacsonyabb ez az arány az észak-magyarországi sértettek körében.

A sértettek többsége – akár javult az elmúlt öt évben az anyagi helyzete, akár nem, akár elégedett azzal, akár nem – az egész országot tekintve annak alsó fertályába sorolta saját anyagi helyzetét. A fővárosi sértettek 52%-a, a községi lakosok 56%-a, a kisvárosokban élők 66%-a és a nagyvárosokban élők kerekén 70%-a vélekedett ekként, Közép-Magyarországon kevesebben (52%), a Nyugat-Dunántúlon és a Dél-Alföldön élők közül pedig jóval többen (75%).

Biztonságérzet – általában

A megkérdezettek között többségben vannak azok, akik szerint a közbiztonságot a rendőrség képes garantálni (57,1%), s kisebbségben azok, akik szerint nem képes (41%). A rendőrségben bizakodók aránya a községekben élők között a legnagyobb (60%), és a kisvárosokban élők között viszonylag a legkisebb.

A rendőrségbe vetett bizalom a dél- és nyugat-dunántúli körzetekben a legnagyobb arányú – sértettek 63 és 61%-a vélekedett úgy,

hogy a rendőrség szavatolja a közbiztonságot –, Közép-Magyarországon pedig jóval alacsonyabb.

A jelenlegi közbiztonsági helyzetet közepesre értékelte a községi lakosok 54%-a, a fővárosiaknak pedig 44%-a. Érdekes módon a négyes osztályzatot adók aránya a fővárosban a legnagyobb (11,5%), és a település lélekszámának csökkenésével arányosan csökken: a községekben már csak 6%. Ugyanakkor a városi sértettek egyharmada, a községekben élőknek pedig egynegyede szerint a hazai közbiztonság helyzete egyszerűen rossz.

A közbiztonság helyzetét a közép-dunántúli és a dél-alföldi sértettek ítélik meg a legborúlátóbban: az e régiókban lakó megkérdezettek közel fele súlyos minősítést adott. A legkiegyenlítettebb véleményű sértettek az észak-alföldi régióban laknak: közel 60%-uk szerint a közbiztonság helyzete közepes. A vélemények megoszlása szerint a nyugat-dunántúli térség közbiztonsági helyzete a legjobb: itt a sértettek 14%-a szerint négyes osztályzatot érdemel (összevetésként: a dél-alföldi régióban a sértetteknek csupán 4,8%-a adott hasonló osztályzatot).

A sértettek valamivel több mint 40%-a akként vélekedik, hogy az ország közbiztonsági helyzete az elmúlt öt évben szemernyi sem változott. Ezt a véleményt a legnagyobb arányban a fővárosban, továbbá a Nyugat-Dunántúlon élők fogalmazták meg.

Minden egyes régióban és minden településtípusban magasabb azon sértettek aránya, akik a közbiztonság helyzetének kisebb-nagyobb mértékű romlását fogalmazták meg, mint azoké, akik a javulás mellett voksoltak (35-40% vs. 16%).

Az összes sértett egyharmada szerint az ország közbiztonsági helyzetében a következő öt évben sem lesz lényegi változás. Az ebbéli vélekedésben a településtípusok szerint nincs különbség, a régiók között viszont már adódnak eltérések. A változatlanságot prognosztizáló sértettek közel fele ugyanis a középső országrészben lakik, és csupán néhány százalékuk a dunántúli térségben.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a közbiztonság helyzete közötti összefüggést a megkérdezettek közel fele pozitívan ítélte meg, azaz a sértettek 40-45%-a szerint a csatlakozás következményeként ja-

vulni fog az ország közbiztonsági helyzete. A legtöbb optimista fővárosi lakos, a legtöbb borúlátó viszont a községekben lakik. Az északi és a keleti tájegységekben élők között nagyobb az euroszeptikusok aránya, míg a középső országrész és a dunántúli régiók lakosai a csatlakozástól nem csak a közbiztonság helyzetének általános javulását, de a bűncselekmények számának észlelhető csökkenését is várják.

Biztonságérzet a közvetlen környezetben

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek átlagosan 70%-a szeret a jelenlegi lakókörnyezetében élni. A kisebb települések lakosai – a kisvárosokban és a községekben élők – nagyobb arányban (47%) ragaszkodnak a közvetlen környezetükhöz, mint a budapestiek (36%) vagy más nagyvárosok lakói.

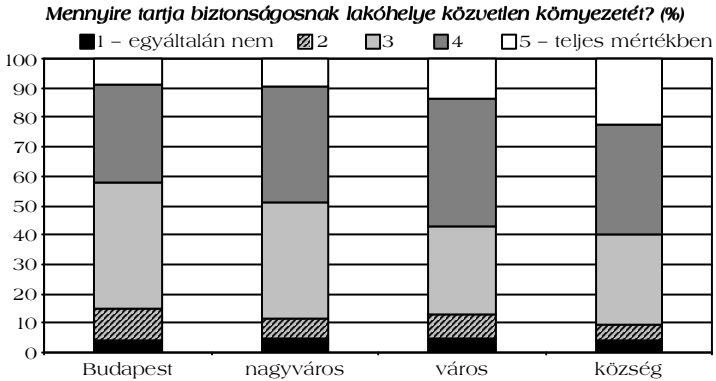
Az észak-magyarországi és a dél-dunántúli sértettek fele nagyon szereti a lakókörnyezetét. Az ötfokú skálán erre a kérdésre négyes és ötös osztályzatot adók között az első a Dél-Alföld (81,5%), a második a középső országrész (74%), majd a nyugati és dél-dunántúli övezet következik (73%). A válaszok alapján úgy tűnik, hogy az észak-alföldiek ragaszkodnak a legkevésbé a lakóhelyükhöz.

A lakókörnyezeti biztonság – a megkérdezett sértettek észlelése szerint – ismét olyan körülmény, amely fordítottan arányos a település nagyságával: a községekben élők 22%-a, a kisvárosban élők 16%-a, a nagyvárosi lakosok 10 és a fővárosi lakosoknak csak 6%-a érzi teljes mértékben biztonságosnak a lakóhelyét (10. számú ábra).

A lakókörnyezet biztonsága a sértettek kerekén felének álláspontja szerint nem változott lényegesen az elmúlt öt esztendőben, leginkább a fővárosi lakosok vélték úgy, hogy romlás volt tapasztalható ebben a tekintetben. Ugyanakkor a községekben élők egyharmada szerint jelentékeny javulás volt észlelhető.

Talán ez a tapasztalat motiválja a következő öt évre szóló prognózist: a kis településeken élők 43%-a további javulást vár (bár jelentős részük már ma is teljes biztonságban érzi magát). A nagyobb városokban élők között jóval több a pesszimista, és jóval kisebb arányt képviselnek az optimisták, mint a községekben élők köré-

10. számú ábra

ben. Azoknak, akik a közbiztonsági helyzet jelentős mérvű romlását prognosztizálják, a kétharmada nagyvárosban él.

A különböző régiók lakói eltérően vélekednek az elmúlt öt év és a közeljövő öt esztendejében várható környezeti biztonságról. A legtöbben Észak- és Közép-Magyarországon, valamint a dél-dunántúli régióban vélik úgy, hogy az elmúlt fél évtizedben sokat vagy jelentősen romlott a közvetlen környezet biztonsága, és az e három régióban lakó sértettek a következő öt évre is nagyobb arányban prognosztizálnak további visszaesést, mint a többi régió lakói.

A megkérdezettek válaszai alapján szoros korreláció mutatkozik a település nagysága és aközött, hogy az ott élők mennyire érzékelik komoly problémának a lakókörnyezetükben történő bűnözést. Az összefüggés egyenes arányosságot mutat: minél nagyobb lélekszámú a település, az ott élők annál nagyobb arányban minősítik nagy vagy nagyon nagy problémának a lakókörnyezetük kriminalitását.

Mindennapi szorongásaink a bűnözéstől

A megkérdezett sértettek 60%-ának az életét a kriminalitás egyáltalán nem, vagy csak alig befolyásolja. Nagyobb arányban érzik magukat a bűnözéstől teljes biztonságban a községi és (fura módon) a

megyei jogú városok lakói (66-66%), mint a kisvárosokéi (58%) vagy a fővárosiak (56%).

Éles különbségek mutatkoznak ebben a vonatkozásban a középső országrész, a dunántúli régiók, valamint az északi és keleti országrészek között. A bűnözés ugyanis a legkevésbé befolyásolja a három dunántúli régióban élők életét, és legnagyobb hatást a középső és az északi országrészek lakóira gyakorol. Az alföldi területek e kettő között helyezkednek el a bűnözéstől való szorongás tekintetében. Megjegyzendő, hogy a „szorongási skála” ilyen alakulásának objektív háttere van: a kriminalitás, és különösen a vagyon elleni kriminalitás súlypontjai éppen azok a tájegységek, amelyek lakói a leginkább tartanak az ismételt sértetté válástól.

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek a fele soha, vagy csak nagyon ritkán szokott arra gondolni, hogy betörhetnek a lakásába, ellophatják a személygépkocsiját, a pénztárcáját vagy egyéb anyagi javait. A kisebb településeken jóval ritkábban jut az emberek eszébe a lakásbetörés és az anyagi javak eltulajdonításának a lehetősége, mint a nagyvárosokban. Az észak-alföldi és a közép-dunántúli sértettek egynegyedének soha nem jut eszébe e bűncselekmény elkövetésének lehetősége, viszont a dél-alföldi és a közép-magyarországi sértettek egyharmadának gyakran vagy nagyon gyakran.

Onkéntes biztonságfokozás

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek túlnyomó többsége – mintegy 90%-a – védekezik a lakásbetörés ellen. A védekezők aránya némiképp magasabb a nagyvárosokban, mint a kisebb településeken, továbbá többen védekeznek az ország középső és dunántúli területein, mint az alföldi régiókban.

A biztonsági zár, valamint a hevederzár alkalmazása inkább a nagyobb városok lakóira jellemző, Észak-Magyarországon, az alföldi tájegységekben, valamint a kisebb településeken viszonylag ritka. A budapestiek élnek a leginkább „rács mögött”, azaz a fővárosiak közül szereltetnek fel a legtöbben ajtó- és ablakrácsot, a kisebb

településeken a védekezésnek ezt a módját csak elvétve alkalmazzák. A házőrző kutya tartása viszont éppen a községekben elterjedt: az ott élők 70%-a tart kifejezetten őrzési célból kutyát, a leggyakrabban az alföldi területeken. Ezzel szemben a fővárosban lakó sértetteknek csak 20%-a tart házőrző kutyát. Érdekes, hogy az összes régió közül a Nyugat-Dunántúlon tartanak a legkevesebben kutyát.

Közösségi kapcsolattartás

A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek zöme ismeri a szomszédait, és kapcsolatban is áll velük. A településtípusok szerinti megoszlás ékesen bizonyítja, hogy a közösségi kapcsolattartás a település lélekszámának növekedésével arányosan csökken. A községekben élő sértettek 96%-a ismeri és 56%-a baráti kapcsolatban áll a szomszédjaival. Budapesten 87% ismeri és csupán 37% áll baráti viszonyban a közvetlen szomszédjaival. A közösségi kapcsolatok intenzitása és a település nagysága között is fordított arányosság áll fenn.

A szomszédsági kapcsolatok az északi, valamint az alföldi régiókban a legerősebbek.

Közös célok érdekében leginkább a kisvárosok lakói gondolják megvalósíthatónak a lakóközösség mozgósítását (70%), de igen örvendetes, hogy a fővárosban élők 62%-a is hasonlóan vélekedik. A közös megmozdulás lehetősége az észak-magyarországi, a dél-alföldi és a dél-dunántúli sértettek körében kézenfekvő (76%), és a középső országrész lakói számára kevésbé elképzelhető.

Osszegzés

Osszefoglalásként megállapítható, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértettjei a területi megoszlás szempontjából a következő szignifikanciákat mutatják.

TÉNYEK

- a sértettek lakóhelyének megoszlása a településtípusok szerint egyenletes, a hét magyarországi tervezési-statisztikai régióban viszont jelentős arányeltolódásokat mutat,

- a sértettek között Budapesten, valamint az ország középső és északi részén a női nem túlsúlya dominál, másutt a férfiak vannak többségben,
- a nyugati országrészben és a kisebb településeken inkább a fiatalabb korosztályok, keleten és a nagyobb városokban a középkorúak viktimizációja jelentős,
- a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek az összes többi bűncselekmény sértettjéhez viszonyított magasabb iskolai végzettsége a fővárosi sértettpopuláció magasabb kvalifikációjára vezethető vissza,
- a családi kötetelékben élők aránya minden településtípusban és minden régióban magas. A megyei jogú városokban és a nyugati régiókban a legnagyobb az egygyermekes sértettek aránya, az egyéb városokban és a keleti régiókban a kétgyermekeseké, míg három vagy több gyermeket leginkább a községekben lakó sértettek nevelnek,
- a munkaképes korosztály foglalkoztatottsága különösen a Nyugat-Dunántúlon és az észak-alföldi régióban magas, az északi és a keleti térségben viszont 10% körüli a munkanélküliek aránya,
- a mezőgazdasági vállalkozók magasabb aránya a tradicionális mezőgazdasági tájegységekre, az alföldi régiókra jellemző, az egyéni vállalkozók a dunántúli övezetekben alkotják a többséget,
- minél kisebb lélekszámú a település, annál nagyobb arányú a segéd-, a betanított és a szakmunkások aránya, a település nagyságával párhuzamosan viszont növekszik a magasan képzett értelmiségiek aránya,
- a nagyvárosokban a sértettek zöme tulajdonosként lakik a lakásában, a kisebb városokban és a községekben jelentős a szívésségi lakáshasználók aránya,
- a sértetti háztartások anyagi helyzetére jellemző, hogy az alacsonyabb bevételű háztartások a kistelepüléseken képviselik a legnagyobb, a nagyvárosokban a legkisebb arányt. A legnagyobb bevételű sértetti háztartások többsége Közép-Magyarországon, továbbá a Közép- és Nyugat-Dunántúlon található, a legrosszabb anyagi helyzetben az észak-alföldi sértettek vannak.

VÉLEMÉNYEK

- a sértettek általános közérzete közepes, a legjobb közérzetnek a középső és a nyugati országrészek lakói örvendenek,
- a sértettek körében annál nagyobb az anyagi helyzetükkel elégedetlenek aránya, minél kisebb településen élnek,
- a rendőrségben bízó aránya a községekben és a dunántúli körzetekben a legnagyobb,
- az Európai Unióhoz történő csatlakozás és a közbiztonság helyzete közötti összefüggés megítélésében a legtöbb optimista fővárosi lakos, a legtöbb borúlátó viszont községekben lakik. Az északi és keleti tájegységekben élők között nagyobb az euroskeptikusok aránya, ezzel szemben a középső országrész és a dunántúli régiók lakosai a csatlakozástól a közbiztonság helyzetének általános javulását és a bűncselekmények számának észlelhető csökkenését várják,
- a kisebb települések lakosai nagyobb arányban ragaszkodnak a közvetlen környezetükhöz, és a biztonságérzetük is jóval nagyobb, mint a nagyvárosokban élőké,
- a lakókörnyezeti kriminalitás megítélése is szoros összefüggésben áll a település nagyságával: minél nagyobb lélekszámú a település, az ott élők annál nagyobb arányban minősítik nagy problémának a lakókörnyezetük bűnözési helyzetét,
- az észak-magyarországi és az észak-alföldi térség lakóinak nagyobb a közvetlen környezeti biztonságérzete, mint a középső és a dunántúli országrészben lakóké,
- a vagyoni értékeik védelmét a sértettek általában biztosítani törekednek, ám a településtípusok függvényében eltérő módon: a nagyvárosokban inkább a nyílászárókat erősítik különböző védekező eszközökkel (biztonsági zár, hevederzár, ajtó- és ablakrács), a kistelepüléseken viszont inkább házőrző kutyát tartanak,
- a közösségi kapcsolatok kialakításában és e kapcsolatok intenzitásában az a törvényszerűség érvényesül, hogy a kapcsolattartás a település lélekszámának növekedésével arányosan csökken. A szomszédági kapcsolatok az északi és az alföldi régiókban a leg erősebbek.

Aschaffenburg, Gustav: Crime and its Repression. Adalbert Albrecht, Boston, 1913

Ferri, Enrico: Criminal Sociology. Little Brown, Boston, 1917

Guerry, André-Michel: Essai sur la Statistique morale de la France. Paris, 1833. In: **Kránitz Mariann:** A bűnözés területi eltéréseinek kutatásáról. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok, XIV. KJK, Budapest, 1977

Irk Albert: Kriminológia I. Kriminálaetiológia. A bűntett embertani, fizikai és társadalmi tényezői. Athenaeum, Budapest, 1912

Lombroso, Cesare: Crime, its Causes and Remedies. Boston, 1911

Mayr, Georg von: Statistik und Gesellschaftslehre. Kap. III. Moralstatistik. Tübingen, 1917

Morris, Terence: The Criminal Area. Humanities Press, New York, 1957

Sauer, Wilhelm: Kriminologie, als reine und angewandte Wissenschaft. Walter de Gruyter, Berlin, 1950

Sutherland, Edwin H.: Principles of Criminology. J. B. Lippincott Co., Philadelphia–New York, 1966

A közlekedési deviancia régióspecifikus vonásai

A korábbi kutatási beszámoló folytatásaként egyrészt azt vizsgáltuk, hogy miként tér el egymástól Magyarország egyes régiói lakosságának beállítódása, másrészt azt, hogy milyen különbségek vannak az egyes régiók teljes lakossága és a megkérdezést megelőző egy éven belül csak anyagi káros közlekedési balesetbe keveredett polgárai között. Kitént, hogy általában a balesetbe keveredetteket jelölő kutatási minta – a teljes népességet átfogó mintával egybevetve – kevésbé toleráns a környezetével szemben, továbbá az is, hogy Magyarországnak a Dunától nyugatra eső régióiban a lakosság gondolkodása távlatosabb, a keletre eső területeken elsősorban a napi problémákra összpontosítja a figyelmét. A Tisza vonalától délre elterülő régiók lakossága sokkal toleránssabb a környezetével szemben, Dél-Dunántúl lakosságának legkedvezőtlenebb a jövőképe. A környezethez való kedvezőtlen beállítódás valamennyi régióban inkább jellemző az áldozattá vált mintára.

Baleseti statisztika és sértetti tapasztalatok

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatásnak a közlekedési viktimizációval foglalkozó része jórészt már nyilvánosságot kapott az ezt összegző tanulmánygyűjteményben.¹ Ezúttal a területi jellemzők összefoglalására kerül sor. Előljáróban meg kell jegyezni, hogy bár a minta szokatlanul nagy volt, mégis számos korlátot állított a feldolgozás elé. Viszonylag ritka események (például a megkérdezett személyek sérelmére megvalósult személyi sérüléses közlekedési balesetek) eloszlása nagy elemszámú kategóriák mentén (ilyen-

¹ Irk Ferenc: A közlekedési deviancia megítélése. In: Irk Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények II.* OKRI, Budapest, 2004, 101–150. o.

nek tekinthető esetünkben a 20-as elemszámú megyék szerinti kategorizálás) nem biztosítja a megbízható összehasonlítást. Ezért indokoltnak tekinthető a kategóriák számának csökkentése. Ezt eredményezi a régiók szerinti bontás, ami a korábbi 20-as elemszámot 7-re csökkenti. Ez a szűkítés annál inkább indokolt és időszerű, mert nincs messze az az idő, amikor a magyarországi megyerendszer, mint manapság még elfogadott földrajzi-területi kategória, a múlté lesz, s helyét átveszi a régiók szerinti területi felosztás.²

Az 1. és 2. számú táblázat a baleseti, valamint a saját kutatáson alapuló sértetti érintettséget mutatja előbb megyék, majd régiók szerinti bontásban.

A táblázat rubrikáinak összehasonlításából több következtetés is levonható. A baleseti helyzet területi bontása szerinti számsorokból (első négy oszlop) kitűnik, hogy jelentős eltérések vannak az egyes területi egységek között abból a szempontból, hogy a halálos, illetve a sérüléssel járó balesetek tekintetében milyen szerepet játszanak. A megsérültekhez képest a meghaltak számaránya Budapesten – majd a fővárost nagy távolságból követve Borsodban – a legkedvezőbb, Fejér és Somogy megyében a legkedvezőtlenebb.

A területi összevonások hatására érdekes rangsorbeli jellegzetességek figyelhetők meg. Elsőként az, hogy a meghaltak és megsérültek száma az ország különböző területi egységein nagyon hasonlóan alakult. A ranghely csupán Nyugat-, illetve Dél-Dunántúl esetében cserélődik meg. Abban semmi különös nincs, hogy a leginkább motorizált közép-magyarországi térség szerepel a saját kutatásunkban is az első helyen. Az azonban már jelzésértékű, hogy Magyarország többi régiójában a személyi sérüléssel járó baleseti leterheltség meglehetősen élesen elválik az anyagi káros balesetek eloszlásától. Ez utóbbi a motorizáltsági szintet inkább követi (lásd Dél-Dunántúl vs. Észak-Alföld), mint a baleseti halottak és sérültek száma.

2 Nem véletlen, hogy például 2003-tól kezdődően a közlekedési balesetekről számot adó hivatalos kiadvány is már alkalmazza ezt a kategorizálást. Központi Statisztikai Hivatal: Közlekedési balesetek 2003. Budapest, 2004

Balesetek következtében meghalt, megsérült személyek, valamint személyi sérüléssel és anyagi káros balesetekben érintett személyek száma megyei bontásban

megye	KSH 2003 szerint				saját kutatás szerint			
	meghaltak 2003-ban		megsérültek 2003-ban		sérülést el- sz szenvedettek 2002-ben		anyagi kárt sz szenvedettek a legutóbbi évben	
	abszo- lút	%	abszo- lút	%	abszo- lút	%	abszo- lút	%
Budapest	98	7,39	5208	19,56	3	12	204	25,6
Pest	188	14,18	3064	11,51	2	8	94	11,8
Nógrád	29	2,19	520	1,95	1	4	18	2,3
Fejér	95	7,16	1113	4,18	0	0	60	7,5
Komárom-Esztergom	43	3,24	849	3,19	0	0	17	2,1
Veszprém	55	4,15	1057	3,97	1	4	18	2,3
Győr-Moson-Sopron	60	4,52	1302	4,89	0	0	20	2,5
Vas	34	2,56	642	2,41	1	4	15	1,9
Zala	44	3,32	793	2,98	0	0	17	2,1
Baranya	56	4,22	1040	3,91	3	12	58	7,3
Somogy	83	6,26	875	3,29	4	16	16	2,0
Tolna	28	2,11	637	2,39	0	0	28	3,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	59	4,45	1565	5,88	1	4	37	4,6
Heves	43	3,24	719	2,70	1	4	19	2,4
Hajdú	72	5,43	1641	6,16	0	0	41	5,1
Jász-Nagykun-Szolnok	69	5,20	886	3,33	0	0	14	1,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	71	5,35	1599	6,01	4	16	36	4,5
Bács-Kiskun	103	7,77	1243	4,69	1	4	29	3,6
Békés	52	3,92	948	3,56	0	0	23	2,9
Csongrád	44	3,32	926	3,48	3	12	33	4,1

Ezúton is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy egyrészt annak önmagában semmiféle jelentősége nincs, hogy valamelyik régió a rangsorban milyen ranghelyen „landol”, mert ebben olyan fontos tényezők játszanak szerepet, mint például valamely régió motorizáltságának foka. Másrészt azonban a régiók rangsorára abból a szempontból is oda kell figyelni, hogy miként viszonyulnak egymáshoz a halálos és az egyéb sérüléssel járó balesetek. Mindenképpen kiemelt jelentőséget tulajdoníthatunk a közép-magyarországi régióknak, amely mindegyik mutatót tekintve az első helyen áll. Itt halnak meg a legtöbben: az országból csaknem minden negyedik ember. Itt sérül meg a bal-

Balesetek következtében meghalt, megsérült személyek, valamint személyi sérüléses és anyagi káros balesetekben érintett személyek száma régiós bontásban

megye	KSH 2003 szerint				saját kutatás szerint			
	meghaltak 2003-ban		megsérültek 2003-ban		sérülést el- szenvedettek 2002-ben		anyagi kárt szenvedettek a legutóbbi évben	
	abszo- lút	%	abszo- lút	%	abszo- lút	%	abszo- lút	%
Nyugat-Dunántúl	138	10,41 (6)	2737	10,28 (5)	1	4 (6,5)	52	6,5 (7)
Dél-Dunántúl	167	12,59 (5)	2552	9,58 (6)	7	28 (1)	102	12,8 (2)
Közép-Dunántúl	193	14,56 (4)	3019	11,34 (4)	1	4 (6,5)	95	11,9 (3)
Közép-Magyarország	315	23,76 (1)	8792	33,02 (1)	6	24 (2)	316	39,6 (1)
Észak-Magyarország	102	7,69 (7)	2284	8,58 (7)	2	8 (5)	56	7,0 (6)
Észak-Alföld	212	15,99 (2)	4126	15,50 (2)	4	16 (3,5)	91	11,4 (4)
Dél-Alföld	199	15,01 (3)	3117	11,71 (3)	4	16 (3,5)	85	10,7 (5)

esetekben részesek egyharmada, s – a vizsgálati személyek elmondása szerint legalábbis – 100 anyagi káros balesetet elszenvedett 18 év feletti állampolgár közül 40 ugyanebben a térségben lakik. Egy ilyen képzeletbeli somak a másik végén az észak-magyarországi régió található. Erre a két térségre indokoltnak látszik a továbbiak során is fokozottan figyelni.

A sérüléssel (1. számú ábra), valamint a sérülés nélkül (2. számú ábra) végződő baleseti részvétel régiónkénti bontásáról a következő képet kaphatjuk a megkérdezettek beszámolóí szerint.³

Figyelmet érdemel, hogy – különösen Közép-Magyarország térségében – markánsan tér el egymástól a két minta: 2002-ben csaknem kétszer annyian voltak azok, akik nem számoltak be sérülés-

3 Itt – éppúgy, mint a továbbiakban – az ország régiók „volt” és „nem volt” kategóriái külön-külön adják ki a 100%-ot.

ról, azokhoz képest, akik erről tudósítottak, míg a legutóbbi évben sérülés nélküli balesetet elszenvedettek körében éppen ez a régió a leginkább felülreprezentált. Dél-Dunántúl a sérülést elszenvedettek körében felülreprezentált. Csekélyebb mértékben ugyan, de ellentétes összefüggés figyelhető meg mind Észak-, mind Dél-Alföld esetében is.

TÉNYEK

A megkérdezettek szociodemográfiája

Bűncselekmény, illetve baleset áldozata volt már korábban?

A TM- (teljes minta) csoportban (aminek létszáma mintánkban 9792 fő volt) a megkérdezettek 68,5%-a, a KM-ben (balesetezőők kutatási mintája) (aminek létszáma mintánkban 569 fő volt) 49,4% állította, hogy soha nem volt bűncselekmény áldozata. A részletekről a 3. számú táblázat tudósít.

Ezúttal is feltűnő: a teljes mintával ellentétben, ahol a bűncselekmény áldozatává válás annak számosságával fordított arányban változik, a csak anyagi káros balesetek résztvevői között a bűncselekményszám növekedésével együtt emelkedik az abban részes személyek aránya is. Mindkét csoportban különösen a közép-magyarországiak magas részvételi aránya a figyelemre méltó. Az egyes régiók között ezúttal – leszámítva az imént jelzett megfigyélést – lényegi különbség nem tapasztalható.

3. számú táblázat

Volt-e bűncselekmény áldozata? (%)

	soha	egyszer	kétszer-háromszor	háromnál többször
teljes minta (TM)	68,5	11,6	10,6	7,7
balesetezőők kutatási mintája (KM)	49,4	15,3	16,3	18,5

A nem és az életkor szerepe

A TM-ben 46% a férfiak és 54% a nők aránya. A KM-ben 60%-nyi férfira jut 40% nő.

A TM-ben régióként semmiféle eltérés nem volt kimutatható. A KM-ben azonban a férfiak körében Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl, a nők körében Közép-Dunántúl és Dél-Alföld csekély mértékben felülreprezentált.

Amennyiben a TM (3. számú ábra) és a KM (4. számú ábra) korfáját egybevetjük, láthatjuk, hogy az utóbbiban a fiatal korosztály lényegesen nagyobb arányú.

A munka szerepe

A TM kisebbsége (45%), a KM többsége (63%) teljes munkaidőben dolgozik. A TM többsége (51%), a KM kisebbsége (31%) egyáltalán nem dolgozik. A nem dolgozók körében mindkét mintában felülreprezentált Észak-Magyarország. Ugyanitt dolgoznak a legkevesebben teljes munkaidőben. A nem dolgozás indokairól az 5. (TM-minta) és a 6. (KM-minta) számú ábrák adnak részletesebb eligazítást.

Az anyagi helyzet szerepe

Jelenlegi anyagi helyzetével elégedett?

A TM-ben az egyes régiók megítélése nagyban hasonlít egymáshoz: mindenütt legkevesebben vannak az elégedettek, s legtöbben az elégedetlenek. A KM-ben a régiók többsége a hezitálók csoportjába került (közepesen elégedett, azaz: nem is elégedett, de nem is elégedetlen), kivéve az észak-magyarországi régióban megkérdezetteket. Innen került ki a legtöbb elégedett, de a legtöbb elégedetlen is (következésképp az „is-is” választ adók aránya itt volt a legalacsonyabb). Ebbe a közepesre voksoló csoportba került viszont a teljes dunántúli régiócsoporthoz.

Van autója?

A TM-ben a többségnek (54%) nincs autója. Az autóval ellátottság legjobb a nyugat-dunántúli (50%), legrosszabb az észak-magyarországi (38%) régióban. A KM-ben a többségnek (71%) van autója. Az autóval rendelkezés régióként egyenletesen oszlik meg, az átlagosnál valamivel jobban (79%) motorizált Dél-Dunántúl.

Az autó értékének növekedésével (ezt az elemszám miatt csak a TM-mintában volt lehetséges végrehajtani) párhuzamosan növekszik Magyarország középső és nyugati részének súlya, s csökken a Dunától keletre eső országrésze.

Devianciák szerepe

Alkoholfogyasztás gyakorisága

Egyéves intervallumban vizsgálódva: az alkoholt egyáltalán nem fogyasztók aránya (39,9%) a balesetbe nem keveredettek körében (100%) meghaladja mind a rendszeresen ivók (26,6%, azaz + 13,3%), mind a ritkán ivók (33,5%, azaz + 6,4%) arányát. Másképp fogalmazva: az elmúlt évben személyi sérüléssel nem járó balesetbe keveredettek számarányából (100%) a rendszeresen ivók 30,6%-kal, a ritkán ivók 39,6%-kal, a nem ivók 29,7%-kal részesedtek. Szignifikáns különbségről azonban nem beszélhetünk.

A TM és a KM összehasonlítása során az állapítható meg, hogy a ritkán ivók és az egyáltalán nem ivók nagyobb arányban szerepelnek a teljes, mint a balesetekben részt vevő mintában (4. számú táblázat).

Régiók szerinti bontásban különösen figyelemreméltó, hogy a TM-ben a soha nem ivók kategóriájában a dél-alföldi régió 41,3, míg a KM-

4. számú táblázat

Alkoholfogyasztás gyakorisága (%)

	gyakran (hetente)	ritkán	soha
teljes minta (TM)	26,9	34,0	39,2
balesetezők (KM)	30,6	42,4	27,1

ben ugyanez a régió ugyanitt 27,1%-kal szerepel. A régiónkénti tájékozódást kívánja segíteni a 7. (TM-minta) és 8. (KM-minta) számú ábra.

Alkoholfogyasztás után vezetett autót az elmúlt egy évben?

A TM- és a KM-minta ezúttal is élesen elválik egymástól. A koccanásos balesetbe keveredettek 12, míg a teljes minta 4%-a vezetett az utóbbi egy évben alkoholfogyasztás után gépkocsit. A kedvezőtlen képet az sem befolyásolja, hogy a TM-beliek 44, míg a KM-be tartozók 22%-a nem vezet autót. A TM-ből az autót vezetőik 7,7%-a, a KM-ből az autót vezetőik 15,5%-a vezetett az említett időszakban alkoholfogyasztás után gépkocsit. Ez utóbbi körben kiemelkedik Dél-Dunántúl (18%), Észak-Magyarország (18%) és Dél-Alföld (14%) régiója.

Szabálysértési eljárás indítása az elmúlt egy évben

A TM-be tartozók 2,2%-a ellen indult szabálysértési eljárás, és 0,9%-ukat büntették meg; a KM-be soroltak 6%-a ellen folytattak szabálysértési eljárást, és 3%-ukat büntették meg. A kis elemszám miatt nem volt lehetőség a régiónkénti eltérések vizsgálatára.

VÉLEMÉNYEK

Az általános közérzet szerepe

Ami az elmúlt öt évben bekövetkezett változást illeti: az összlakosság vonatkozásában a régiók között nincs különbség (9. számú ábra). Amennyiben azonban kiválasztjuk a legutóbbi egy évben személyi sérüléssel nem járó balesetet elszenvedetteket, esetükben a régiók között szignifikáns eltérés mutatható ki. Jelentős az eltérés abban a tekintetben is, hogy az utóbbi közösség az össznépességhez képest sokkal kedvezőbben ítéli meg az elmúlt öt év fejleményeit (10. számú ábra).

Az előző megállapítás – mármint az, hogy a koccanásos balesetek résztvevői az összpopulációhoz viszonyítva az össznépességhez képest sokkal kedvezőbben ítéli meg az elmúlt öt év fejleményeit – érvényes a megelégedettség jelenlegi szintjére is. A koccanásos

balesetet elszenvedettek körében kiugróan magas a dél-dunántúliak elégedetlenségi aránya.

Szorongások feldolgozása

A becsületsértés lehetősége

A TM-ben ennek lehetőségét kevesen tartják elképzelhetőnek (átlag: 9%), a KM-ben – jelentős szóródás mellett – sokkal többen (átlag: 16%). Leginkább „ütésállónak” a közép-dunántúliak és észak-magyarországiak, legérzékenyebbeknek a dél-dunántúliak és közép-magyarországiak mutatkoznak. A KM-ben lényegesen többen vannak, akik e kérdésben nem tudnak vagy nem akarnak állást foglalni.

A testi sértés lehetősége

A két minta között az előbbihez hasonló eltérés mutatkozik azzal a különbséggel, hogy a KM-ben Dél-Dunántúl és Közép-Magyarország emelkedik ki magas „igen”-arányokkal.

A gyerek fizikai sérülésének lehetősége iskolában

A nagyobb szorongást ezúttal is a KM-be tartozók mutatják (24 vs. 19%), ahol az észak-magyarországiak a legkevésbé (9%), a közép-magyarországiak (30%) a leginkább szorongónak mutatkoztak.

Zaklatás, molesztálás lehetősége

A két legérzékenyebb régió ezúttal is a közép-magyarországi és a közép-dunántúli, legkevésbé pedig – különösen a KM-ben – a Dunától keletre eső régiók.

Lakásba betörés lehetősége

A kép teljes mértékben megegyezik az előzővel, azzal, hogy az észak-magyarországiak közül a KM-be tartozók közül különösen kevesen tartanak ettől a lehetőségtől.

Pénzzel teli pénztárca ellopásának lehetősége

A TM-ben kevesebben (28%) vannak, mint a KM-ben (33%), akik ennek lehetőségével számolnak. A TM-ben kevesebben vannak a hezitálók (27%), mint a KM-ben (30%), és többen, akik ettől nem tartanak (45% vs. 38%). A TM-ben Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl lakossága tart leginkább ettől, akikhez a KM-ben Dél-Dunántúl népessége zárkózik fel.

Más érték ellopásának lehetősége

A kép lényegében megegyezik az előbbivel, azzal a kiegészítéssel, hogy az értékek ellopásától legkevésbé a nyugat-dunántúliak és a Dunától keletre elhelyezkedő régiók lakossága tart.

Üzletben, vendéglőben túlszámlázás lehetősége

Erre az eshetőségre is a KM-be soroltak számítanak inkább (43% vs. 32%). E közös jellemzőn túlmenően azonban a két közösség regionálisan alapvetően eltérő jellegzetességeket mutat (TM: 11. számú ábra, KM: 12. számú ábra).

Megtörténhet, hogy ellopják a gépjárművét?

A TM-ben az élen Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl foglal helyet, az igen válaszok 30%-os arányával. A KM-ben Közép-Magyarország és a Dunától nyugatra elhelyezkedő régiók emelkednek ki igen válaszaikkal, de az igen válaszok átlaga is 38%.

A TM-be és a KM-be tartozók ismét eltérő véleményt adtak. Erről az 5. számú táblázatból kaphatunk képet.

5. számú táblázat

Tulajdon, értéktárgy megrongálásának lehetősége (%)

	nem	is-is	igen
teljes minta (TM)	64	22	15
balesetezők (KM)	51	27	22

A TM-ben ennek lehetőségével leginkább a közép-magyarországiak és a közép-dunántúliak, a KM-ben a közép-magyarországiak, a dél- és a nyugat-dunántúliak számoltak.

Bűncselekmény áldozatává válás lehetősége

A megkérdezettek többsége nem számol ezzel a lehetőséggel: a TM-ből 4% (13% bizonytalan), a KM-ből 6% (18% bizonytalan) véli úgy, hogy bűncselekmény áldozata lehet. A TM-ből a közép-magyarországi régió (6%), a KM-ből ugyanez (11%), valamint a közép-dunántúli régió (8%) lakosai számítanak a többségnél inkább e lehetőségre. A KM-ben az észak-magyarországi régióban kiugróan magas azok aránya, akik nem számítanak erre a lehetőségre.

Biztonságérzet – általában

A rendőrség ma képes garantálni a közbiztonságot?

Bár mindkét mintában többségben vannak azok, akik szerint a rendőrség erre nem, vagy inkább nem képes, az eltérés a két csoport között jelentős: a teljes minta régiónkénti bontása szerint szignifikáns eltérés nincs, ugyanakkor a koccanásos balesetet elszenvedettek között jelentős az eltérés. Az elégedetlenek körében pozitív irányban kiemelkedik Közép-Dunántúl, negatív irányban Észak-Magyarország; a

„hezitálók” körében (akik az ötfokú skálán 3-as értéket jelöltek meg) negatív irányban Közép-Dunántúl és Észak-Alföld, az elégedettek körében az észak-alföldi régió.

Jelenlegi közbiztonság helyzete?

A két minta között nemcsak az jelent lényegi eltérést, hogy a TM-ben jóval kevesebben vannak az elégedettek, hanem az is, hogy a KM-ben az egyes régiók között ismét jelentősek az eltérések. A rossz véleményt artikulálók között felülreprezentált Észak-Magyarország, alulreprezentált Észak-Alföld, a jó véleményt adók között ez utóbbi tűnik elsősorban ki.

Az ország közbiztonsági helyzete az elmúlt öt évben?

Figyelemre méltó, hogy mindkét mintában a nyugat-dunántúliak vélik legkisebb arányban azt, hogy romlott a közbiztonság, s gondolják úgy, hogy nem változott az ország biztonsági állapota.

Közbiztonsági helyzet a következő öt évben?

A két minta ismét eltér egymástól: bár mindkettőben túlnyomó többségben vannak azok, akik szerint vagy nem változik, vagy javul a helyzet, azonban eltérés, hogy míg a TM erősen homogén (13. számú ábra), addig a KM-ben régióként jelentősek az eltérések (14. számú ábra). A dél-dunántúliak sokkal nagyobb arányban számítanak a romlásra, mint a többiek, ugyanők a nyugat-dunántúliakkal leginkább felülreprezentáltak a „nem változik” kategóriában, míg e két régióban vannak legkevesebben az optimisták.

Közbiztonsági helyzet az EU-csatlakozás hatására?

Általánosságban nemcsak az figyelhető meg, hogy (a vizsgálat időpontjában még a csatlakozást megelőző év távlatából) túlnyomó többség javulást remélt az EU-tól, hanem azt is, hogy mindkét mintá-

ban a legpesszimistább képet a dél-dunántúli régióból válaszolók adták. A TM-ben a legoptimistábbak a nyugat-dunántúliak voltak, a KM-ben a közép-dunántúliak, a közép-magyarországiak és az észak-alföldiek.

Kevesebb vagy több bűncselekmény lesz-e az EU-csatlakozás után?

A TM-ben ismét Dél-Dunántúl megkérdezettjei tükröznek leginkább pesszimista hangulatot, ugyanakkor Közép-Dunántúl régiója jelzi a legoptimistábbat, egyúttal itt található a legnagyobb arányban a bizonytalanok is. A többség azonban arra számít, hogy vagy ugyanannyi, vagy több bűncselekmény következik be a jövőben.⁴ A KM-ben jelentősen polarizált kép alakult ki: Nyugat- és Közép-Dunántúlon bíznak leginkább abban, hogy kevesebb, Dél-Dunántúlon vélik legtöbbször azt, hogy több bűncselekményt fognak elkövetni. A „nem tudom” választ legtöbbször Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon adták.

Az autólopás problémát jelent Magyarországon?

A TM-ben a problémának tekintők véleményének szórása valamivel kisebb (68–79% között ingadozik, átlag: 73%), mint a KM-ben (61–82% között, átlag: 74%). A KM-ben Közép-Dunántúl, Észak-Magyarország és Észak-Alföld régiójában kevésbé tartanak ettől, mint a többi régióban, bár a problémát jelentő arány sehol nem csökken 60% alá.

A szervezett bűnözés problémát jelent Magyarországon?

Közép-Dunántúl felnőtt lakosai a többségnél kevésbé tulajdonítanak jelentőséget e problémának. Bár a súlyos megítélés ebben a régióban

⁴ E helyütt ismét emlékeztetni szükséges arra, hogy a lakosság által megélt és a hivatalos statisztikák által regisztrált bűnözési kép gyökeresen eltér egymástól. Erről, az indokokról, korábbi kutatási beszámolóinkban bőszégesen szóltunk.

is meghaladja a 60%-ot, azonban a TM-mintában a többi régióhoz képest jóval magasabb a magukat tájékoztatatlannak vallók és a veszélyeséget elutasítók aránya. Ugyanez – bár az előbbinél kisebb mértékben – jellemző Észak-Alföldre is. A KM-ben szintén hasonló helyzet figyelhető meg, csupán az eltérések közötti különbségek kisebbek.

Az erőszakos bűnözés problémát jelent Magyarországon?

A régiók megoszlásában az előbbivel teljes mértékben azonos kép alakult ki.

A lopások problémát jelentenek Magyarországon?

Az eddig feltett kérdésekre az ország különböző régiói ezúttal adták a leghomogénebb választ. A megkérdezettek 90,8%-a válaszolt mindkét mintában igennel.

A környezeti közérzet szerepe

A lakókörnyezeti problémák közül a következők érdemelnek megkülönböztetett figyelmet:

Utcai zaj

A kérdések többségétől eltérően ezúttal a szélső lehetőségek felé polarizálódtak a válaszok. Az emberek nagyobbik részét a lakókörnyezetében fellelhető utcai zaj nem zavarja. Ez alól a közép-magyarországi régió lakosai kivételek. A KM-be tartozók érzékenysége nagyobb a teljes populációnál.

Cigányok

Többségben vannak, akiket ez az állítólagos lakókörnyezeti probléma nem zavar. A TM-ben az észak- és közép-magyarországiakat (31, illet-

ve 28%) az átlagosnál inkább zavarják a cigányok, a KM-ben első helyen a közép-magyarországi régióba tartozó válaszadók szerepelnek (33%), akiket az észak-magyarországiak (28%) követnek. Akiket a cigányok nem zavarnak, azok aránya a TM-ben 49–68% között, a KM-ben 51–69% között van.

Utcai drogozás

A TM-ben, a közép-magyarországi régió és Dél-Dunántúl kivételével, 80% körül van azok aránya, akiket ez a jelenség nem zavar. A KM-ben a területi eloszlás szórtabb: a Dunától keletre eső régiók polgárait szignifikánsan kevésbé zavarja ez a jelenség, mint a többi, különösen pedig a már kiemelt két régió lakosait.

Fegyelmetlenül autósok

A lakossági vélemény mind a TM-ben (15. számú ábra), mind a KM-ben (16. számú ábra) meglehetősen megoszlik.

Hajléktalanok, kéregetők

A lakosság többségét nem zavarja, különösen nem a Duna vonalától keletre elterülő régiók polgárait. Leginkább zavarja a közép-magyarországi régióban élőket (itt TM: 21, KM: 26%), a KM-ben ezen túlmenően a Nyugat- és Dél-Dunántúl térségében élőket is (16, illetve 21%).

Rossz közvilágítás

A Dunától keletre elterülő, különösen pedig az Észak-, illetve Dél-Alföld lakosait kevésbé zavarja, mint a többi régióban élőket. A KM-ben különösen Dél-Alföld pregnáns példa erre, ahol a közvilágítással elégedettek aránya 86%-os, szemben a másik végponton elhelyezkedő Közép-Dunántúl 58%-ával.

Munkalehetőségek hiánya

Merőben más kép alakul ki, mert valamennyi régióban többségben vannak azok, akiket valamilyen mértékben zavar ez a probléma. Leginkább az észak-magyarországi és a dél-dunántúli régióban, legkevésbé Közép-Magyarországon, amelyhez a KM-ben csatlakozott Közép-Dunántúl.

Részegek

A többséget nem zavarja, különösen nem az észak- és a dél-alföldi régióban élőket. A közép-magyarországi és a KM-ben a közép-dunántúli régió lakosai a többségnél érzékenyebbek.

Utcai, zöldövezeti szemét, szenny

Mindkét mintában ez a probléma legkevésbé az észak- és a dél-alföldi régióban lakókat zavarja, leginkább a közép-magyarországi és a közép-dunántúli lakosokat.

Túl sok külföldi, menedékkérők

A lakosságnak csak egy kisebb hányadát zavarja, leginkább mégis a közép-magyarországiakat és a nyugat-dunántúliakat. Az e kérdésre érzékenyek aránya a KM-ben valamivel magasabb, ugyanakkor ez utóbbi megkérdezettek körében alig találhatók a Duna vonalától keletre eső régiók lakosai.

Unatkozó fiatalok

A lakossági vélemény ezúttal megosztott, sokan vannak a hezitálók körében (21, illetve 20%), mindkét mintában, de különösen a KM-ben erősen alulreprezentált Észak- és Dél-Alföld régiója.

Biztonságérzet – közvetlen környezetben

Biztonságos a lakókörnyezete?

A lakókörnyezeti biztonságról a megkérdezettek többsége pozitívan vélekedett. Legkevésbé a közép-magyarországiak, leginkább az észak-alföldiek (TM: 59 vs. 74%, KM: 56 vs. 82%).

Sötétedés után lakását, házát elhagyja?

A két mintasokaság között szignifikáns eltérés mutatkozik, s ez elsősorban az eltérő mozgásformákra vezethető vissza. A különbség különösen akkor jelentős, ha azok arányát vesszük szemügyre, akik szinte soha nem hagyják el lakásukat. A TM-ben az ilyen választ adók aránya régiónként 24–34% között ingadozik (átlag: 27%), a KM-ben 7–14% között változik (átlag 9%). Az észak-magyarországi régióban érzékelhető leginkább az éjszakai lakhely-elhagyási szorongás.

Hogyan változott a lakókörnyezetének közbiztonsága az elmúlt öt évben?

A túlnyomó többség úgy véli, hogy nem történt változás. Különösen igaz ez a dél-alföldi régióban élőkre, akik közül legkevesebben vélték úgy, hogy javulás következett be. Bár a romló helyzetet érzékelők mindenütt kisebbségben vannak, a közép- és észak-magyarországiak, továbbá a dél-dunántúliak a többi régióban élőkénél kedvezőtelenebbnek, a Közép- és Nyugat-Dunántúlon élők viszont a legkedvezőbbnek tartják a helyzetet. A KM-ben Észak-Alföld lakosai közül érzékelték a legkevesebben romlást és a legtöbbben javulást a legutóbbi fél évtizedben (6. számú táblázat).

Őn szerint hogyan fog változni a következő öt évben a közbiztonság a lakókörnyezetében?

A múltból alkotott összkép nagymértékben a jövővel szembeni elképzeléseket is mutatja. Bár a korábban már jelzett általános opti-

mizmus a lakókörnyezetre vetítve fokozottan érvényes, azonban ezúttal sem egyformán: az egyes régiók múltbeli kép során kialakult rangsora a jövőkép felvázolásakor sem módosul. A KM véleménye ezúttal is színesebb, jobban differenciált (7. számú táblázat).

6. számú táblázat
Hogyan változott lakókörnyezetének közbiztsága az elmúlt öt évben? (%)

régió	teljes minta (TM)			kutatási minta (KM)		
	romlott	változtatlan	javult	romlott	változtatlan	javult
Nyugat-Dunántúl	9,6	49,7	40,7	8,3	50,0	41,7
Dél-Dunántúl	13,8	51,6	34,7	15,6	55,6	28,9
Közép-Dunántúl	11,1	56,1	32,8	5,2	55,2	39,7
Közép-Magyarország	18,9	51,1	29,9	19,0	47,4	33,6
Észak-Magyarország	17,1	46,9	36,0	17,4	52,2	30,4
Észak-Alföld	11,2	52,2	36,6	1,4	56,5	42,0
Dél-Alföld	12,4	60,6	27,1	13,2	67,6	19,1

7. számú táblázat
Ön szerint hogyan fog változni a következő öt évben a közbiztség a lakókörnyezetében? (%)

régió	teljes minta (TM)				kutatási minta (KM)			
	nem tudom	romlik	nem változik	javul	nem tudom	romlik	nem változik	javul
Nyugat-Dunántúl	13,1	5,4	38,3	43,2	12,0	6,0	50,0	32,0
Dél-Dunántúl	8,1	9,0	40,8	42,1	2,2	13,0	47,8	37,0
Közép-Dunántúl	18,2	5,8	41,5	34,5	6,7	8,3	41,7	43,3
Közép-Magyarország	14,5	9,4	34,9	41,2	14,7	8,3	27,5	49,5
Észak-Magyarország	13,6	7,1	36,9	42,4	6,4	4,3	42,6	46,8
Észak-Alföld	21,1	7,9	31,3	39,7	12,7	2,8	42,3	42,3
Dél-Alföld	14,5	6,8	44,2	34,5	2,8	11,3	53,5	32,4

A bűnözés lakókörnyezeti problémakénti megélése régióként erős szórást mutat: Közép-Magyarországon jelzik a legtöbben (lényegében ugyanannyian, mint akik ezt nem tartják közvetlen környezetük gondjának), legkevesebben a nyugat-dunántúli régióban tekintik ezt problémának (17. számú ábra). A koccanásos balesetek résztvevői körében a közép-magyarországiak álláspontja erőteljesen felerősödik, s többségbe kerülnek azok, akik ezt problémának tartják. Ebben a mintában a közép-dunántúliak között vannak legnagyobb többségben a bűnözést problémaként megéllők (18. számú ábra).

Az ország többi részéhez képest mennyi bűncselekményt követnek el?

A megkérdezettek többsége saját környezetét az ország többi részéhez képest biztonságosabbnak tartja. Ez az érzés azonban régióról régióra változó képet mutat. A TM-ben Nyugat-Dunántúl emelkedik ki (19. számú ábra). A KM-ben, az előbbihez hasonlóan, a Dunától keletre elhelyezkedő régiók lakossága is túlnyomó többségben a környezetéhez képest nagyobb biztonságban érzi magát (20. számú ábra).

Mindennapi szorongásaink a bűnözéstől

Mindennapi életét befolyásolja a bűnözés?

A lakosság többségének mindennapi életét a bűnözés – legalábbis a megkérdezettek állítása szerint – egyáltalán nem befolyásolja. A hezitálók aránya alig haladja meg, a befolyásoltaké nem éri el a 20%-ot. A KM-ben többen vannak a részben befolyásoltak, s ugyanitt a közép-magyarországi és a közép-dunántúli régió lakosai közül többeket befolyásol a bűnözés. Az észak-alföldi és az észak-magyarországi KM-ben vannak legkevesebben azok, akiket befolyásol a bűnözés.

Lakókörnyezete biztonsága

A többség biztonságosnak tartja közvetlen lakókörnyezetét. Leginkább vélik ilyennek a Dunától keletre elterülő régiók lakosai, legkevésbé – különösen a KM-ben – a közép-magyarországiak.

Lakókörnyezetének biztonsága sötétedés után

A vélemény megegyezik az előbbivel.

Bántalmazás az utcán lakása közelében

A TM-ben ezt egy viszonylag homogén kisebbség (átlag: 27%) tudja elképzelni, közülük is legkevésbé az észak-alföldiek (21%). A KM-ben az átlagérték is magasabb (35%), s ezúttal is a már említett régió lakosai érzik magukat ebből a szempontból a legnagyobb biztonságban (Észak-Alföld: 24%). A lakóépületen belüli bántalmazás lehetőségét pedig alig néhány százaléknyi ember tudja elképzelni, leginkább a közép-magyarországiak és a közép-dunántúliak.

Lakásbetörés lehetősége I.

A többség (TM: 65, KM: 58%-a) szokott erre gondolni. A TM-ben legkevésbé a közép-magyarországiak, a KM-ben a nyugat-dunántúliak és a közép-magyarországiak.

Lakásbetörés lehetősége II.

A mintákbeli személyeknek mintegy fele (TM: 48, KM: 56%) elképzelhetőnek tartja, hogy lakásába betörjenek. Leginkább a közép-magyarországiak, a régiók között mintánként is jelentős eltérések tapasztalhatók (a 21. számú ábra a teljes, a 22. számú ábra a kis minta megoszlását mutatja).

Félelmében lakásából sötétben nem mer kimenni

Mindkét minta 37%-a idetartozik. A félelem az átlagosnál nagyobb a Közép-Dunántúltól Közép-Magyarországon át Észak-Magyarországig húzódó régiókban. Az ország északi fele különösen a KM-ben válik el egységesen és élesen a többi régiótól.

Speciális megközelítés:

Megtörténhet, hogy személyi sérüléssel járó baleset áldozata lesz?

A két minta véleménye összességében is és régióként is szignifikánsan különbözik egymástól. Bár mindkét mintában a három lehetséges válasz körül nagy a szóródás, azonban a TM-ben (23. számú ábra) többségben vannak a „nem”-mel válaszolók, míg a KM-ben (24. számú ábra) – az észak-magyarországi személyek kivételével – a többség „igen”-nel voksolt.

Onkéntes biztonságfokozás

Biztonsági zár

A KM-be soroltak valamivel magasabb készségről tesznek tanúbizonyságot (72%), mint a TM-be soroltak (66%). A Dunától keletre eső régiókban valamivel kisebb ez a tevékenység.

Hevederzár

A TM-be soroltak 23, a KM-ben lévők 31%-a gondoskodik ezzel a módszerrel biztonságáról. Mindkét mintában kitűnik az észak-alföldiek ez irányú alacsony (7 vs. 12%) igyekezete.

Ajtó- és/vagy ablakrács

A közép-magyarországi régiótól eltekintve ezen eszköz használatának elterjedtsége elhanyagolható: az itteni 27%-kal szemben másutt 5–7% közötti.

Helyi vagy ügyeletre bekötött riasztó

Az alkalmazás elterjedtsége még alacsonyabb. A közép-magyarországi régióban is csak 11% (TM), illetve 14% (KM), másutt ennek az értéknek a felét sem éri el.

A leginkább elterjedt biztonsági „eszköz”. Az állatok alkalmazása különösen elterjedt a Duna vonalától keletre elterülő országrészben, továbbá Dél-Dunántúlon, viszonylag alacsonyabb Közép-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlhoz tartozó megyékben.

Közösségi kapcsolattartás

A szomszédokkal való viszonyban Közép- és Észak-Magyarország térsége között van a legnagyobb különbség. Bár – és ez e kutatás korábbi részéből is már kiderült – a szomszédi viszony általában jónak mondható, azonban míg Közép-Magyarországon a ritka találkozás minden más régiónál gyakoribb, addig Észak-Magyarországon ugyanez mondható el a baráti viszony elterjedtségéről. A baráti viszony – különösen a KM-csoportba tartozók körében – a dél-dunántúli régióban a legkevésbé jellemző. Fontos, hogy mindkét bontásban az ország valamennyi régiójában a megkérdezettek mintegy négyötöde vallotta, hogy számíthat szomszédaira. Szolidaritásban azonban az egyes régiók között figyelmet érdemlő különbségek vannak. Amíg a TM-ben összességében ugyanannyian vélték úgy, hogy valamely közös célért együttesen lépnek fel (átlag 68%, míg a KM-ben 67%), addig a KM-ben viszonylag nagy a szórás: például Dél-Dunántúl 60%, Dél-Alföld 78%.

Következtetések

Általánosságban levonható az a következtetés, hogy a magyar felnőtt lakosság meglehetősen polarizált képet mutat a feltett kérdésekkel kapcsolatban (lásd a 8. számú táblázatot, amelyben a felül-, illetve alulreprezentált tények és vélemények vannak feltüntetve a hozzájuk tartozó megyéknél). Amennyiben az állásfoglalásokat egy hármas rendszerbe kívánjuk belehelyezni, azt láthatjuk, hogy az emberekre jellemző kedvezőtlen tények többnyire kedvezőtlen véleményekkel párosulnak, és fordítva. Ugyanakkor az is kitűnik,

hogy az áldozattá vált személyekből képzett csoport az ilyen hendi-keppel nem rendelkezőkhöz viszonyítva mind kedvezőtlenebb té-nyekkel, mind kedvezőtlenebb véleményekkel vannak eltelve. Fi-gyelmet érdemel – általánosságban – az a tény, hogy alapvetően deviáns, jelentős fokban szándékosan normasértő közlekedési résztvevőkből kerülnek ki a közlekedés koccanásos baleseteinek az áldozatai.

Mindezek többé-kevésbé már a kutatás korábbi szakaszában is nyilvánvalók voltak. Újdonság viszont, hogy Magyarország külön-böző régiói – bizonyos hasonlóságok mellett – markáns elté-réseket is mutatnak mind a tények, mind ezeken belül a nor-masértések, még inkább a környezettel kapcsolatos vélemények tekintetében.

A leginkább kiegyensúlyozott képet Nyugat- és Közép-Dunántúl mutat, a közvélekedés Dél-Dunántúlon a legpresszisztább. Talán meglepőnek tűnhet az észak-alföldi régióknak Nyugat- és Közép-Du-nántúlhoz nagyban hasonlító, kiegyensúlyozott állapota. Amíg Közép-Magyarország – érthetően – számos konfliktussal és problémával ter-hes, addig a sokak által „leírt” észak-magyarországi régió elsősorban nem elesettségével, hanem a pozitív és negatív tények, vélemények sokszínűségével rí ki a tömegből.

Kitűnik a vizsgálatból az is, hogy míg a Dunától nyugatra elterü-lő régiókban a makrokörnyezet és az ebbe helyezett múltból alko-tott vélemény és jövőkép viszonylag nagy szerepet játszik, addig a Dunától keletre eső régiókban az emberek – miközben számos, a jelen nyugalma és biztonságát zavarni képes tényezővel szemben a nyugatiaknál sokkal toleránsabb – távlatos gondolkodása kevés-bé tűnik ki. Ehelyett elsősorban aszerint alkotja meg véleményét, hogy a napi környezethez miként tud viszonyulni. Ez a vizsgálat nem célozta meg annak elemzését, hogy milyen mértékben mások a két országrész problémái, mint ahogy azzal sem foglalkoztunk: milyen problémafeldolgozás-technikai hasonlóságok és különbö-zőségek fedezhetők fel a szóban forgó területi egységek lakossága között.

Visszatérve a szorosabban vett elemzési feladatomhoz, végezetül arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy jelenleg az észak- és dél-alföldi régiókban élők környezeti mentalitása lényegesen kevesebb problémát látszik mutatni, mint az ország többi részében lakó, közlekedési balesetekbe keveredő embereké. A környezetükhöz való, túlnyomórészt pozitív és megértő viszonyulásuk még hosszú ideig segítheti őket a konfliktusok empatikus megoldásában.

Országgrégek – Healthiódások és szélsőségek

terület országgrégő	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)		
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
ÁLTALÁNOS	<p>TÉNYEK: Soha nem ivók</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Optimisták a jövővel illetően</p> <p>Becsültséértés nem valóságú</p> <p>Gyerekek fizikai sérülésétől kevésbé tart</p> <p>Pénztárcalapástól kevésbé tart</p> <p>Tulajdonrongálástól kevésbé tart</p>	<p>TÉNYEK: Többségnek nincs autója</p> <p>44% nem vezet autót</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Jelenlegi anyagi helyzet: elégedetlen</p> <p>4% vezetett ittasan</p> <p>Autót vezetőik 8%-a vezetett ittasan</p> <p>Szabálysértés 2% ellen, bűntette 1%</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Közérzet kedvezőtlenebb</p> <p>Elmúlt öt év inkább kedvezőtlen.</p> <p>Jelen közbiztonsági helyzet rossz</p>	<p>TÉNYEK: Ritkán ivók</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Közérzet kedvezőbb</p> <p>Elmúlt öt év inkább kedvező</p> <p>Optimisták a jövővel illetően</p>	<p>TÉNYEK: 22% nem vezet autót</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Jelenlegi anyagi helyzet: hezitál</p> <p>Elmúlt öt év inkább kedvező</p> <p>Optimisták a jövővel illetően</p>	<p>TÉNYEK: Gyakran ivók</p> <p>12% vezetett ittasan</p> <p>Autót vezetőik 16%-a vezetett ittasan</p> <p>Szabálysértés 6% ellen, bűntette 3%</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Becsültséértés inkább valóságú</p> <p>Gyerekek fizikai sérülésétől inkább tart</p> <p>Pénztárcalapástól inkább tart</p> <p>Tulajdonrongálástól inkább tart</p> <p>Utcai zaj zavaró</p>

terület országirégő	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)		
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
NYUGAT- DUNÁNTÚL	<p>TÉNYEK: Autoellátottság</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Közbiztonság el- múlt öt évben nem romlott EU hatására közbiztonság ja- vul</p> <p>Lakókörnyezet nem romlott</p> <p>Lakókörnyezeti bűnözés nem probléma</p> <p>Lakókörnyezet- ben kevesebb bűncselekmény</p>		<p>VÉLEMÉNYEK: Más ériék lopá- sától nem tart Közbiztonság el- múlt öt évben nem romlott EU hatására ke- vesebb bűncse- lekmény</p> <p>Lakókörnyezet- ben kevesebb bűncselekmény</p>		<p>TÉNYEK: Nem dolgozók Nyugtíjjasok Gyakran ivók</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Járműlopástól tart</p> <p>Tulajdonrongá- lástól inkább tart</p> <p>Hajléktalanok zavarók</p>

Országregiók – Beállítódások és szélsőségek (folytatás)

terület országregió	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)	
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES
DÉL-DUNÁNTÚL			<p>TÉNYEK: Anyagi káros baleset Autóellátottság jelenleg elégtelen</p>	<p>TÉNYEK: Férfiak Gyakran ivók Ittasan vezetett</p> <p>VÉLEMÉNYEK: testi sértés valószínű Járműlopástól tart Tulajdonroncsolástól inkább tart Közbiztonság következő öt évben romlik EU hatására közbiztonság romlik EU hatására több bűncselekmény Hajléktalanok zavarók Munkalehetőség hiánya</p>

Országjegyek – Beállítódások és szélsőségek (folytatás)

terület	TELJES MINTEA (TM)		KUTATÁSI MINTEA (KM)		
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
KÖZÉP-DUNÁNTÚL	<p>VÉLEMÉNYEK: Becsületserzés valószínűtlen EU hatására ke- vesebb bűncse- lekmény OK nem problé- ma Lakókörnyezet nem romlott</p>		<p>VÉLEMÉNYEK: Rendőrség ga- rantál biztonsá- got EU hatására közbiztonság ja- vul EU hatására ke- vesebb bűncse- lekmény Autólopás kis probléma</p>		<p>TÉNYEK: Nők VÉLEMÉNYEK: Zaklatás lehet- séges Járműlopástól tart Bűncselekmény áldozata lehet Rossz közvilági- tás zavaró Munkalehetőség hiánya Részegek zava- rók Lakókörnyezeti bűnözés problé- ma</p>

Országjegyek – Beállítódások és szélsőségek (folytatás)

terület országjegő	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)		
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
KÖZÉP- MAGYARORSZÁG			<p>TÉNYEK: Baleseti halottszám</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Becsüléscsökkentés valószínű járműlopástól tart</p> <p>Tulajdonrongálástól inkább tart</p> <p>Bűncselekmény áldozata lehet</p> <p>Utcai zaj zavaró</p> <p>Cigányok zavarók</p> <p>Hajléktalanok zavarók</p> <p>Részekék zavarók</p> <p>Utcai szemét zavaró</p> <p>Lakókörnyezet romlott</p> <p>Lakókörnyezeti bűnözés probléma</p>		<p>TÉNYEK: Anyagi káros baleset</p> <p>Nem dolgozók Nyugdíjasok</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Testi sértés valószínű</p> <p>Gyereksértülés valószínű</p> <p>Zaklatás lehetséges</p> <p>Járműlopástól tart</p> <p>Tulajdonrongálástól inkább tart</p> <p>Bűncselekmény áldozata lehet</p> <p>Cigányok zavarók</p> <p>Hajléktalanok zavarók</p>

terület országjegő	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)	
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES
ÉSZAK- MAGYARORSZÁG	TÉNYEK: Baleseti halotyszám	TÉNYEK: Autóellátottság	VÉLEMÉNYEK: Gyereksérülés valószínűtlen	VÉLEMÉNYEK: EU hatására több vagy kevesebb büncselekmény?
	VÉLEMÉNYEK: Becsülétsértés valószínűtlen	VÉLEMÉNYEK: Cigányok zavarók Munkalehetőség hiánya Éjszakai lakó- helyelhagyás Lakókörnyezet romlott	Más érték lopásról nem tart Büncselekmény áldozata nem lesz Autólopás is probléma Drogozás nem zavaró Menedékkérők nem zavarók Lakókörnyezet- ben kevesebb büncselekmény	TÉNYEK: Férfiak Nem dolgozók (tanulók) Ittasan vezetett VÉLEMÉNYEK: Zaklatástól nem tart Lakásbetöréstől nem tart Rendőrség nem garantál bizton- ságot Jelen közbizton- sági helyzet rossz Cigányok zavarók Munkalehetőség hiánya Éjszakai lakó- helyelhagyás

Országregiók – Beállítódások és szélsőségek (folytatás)

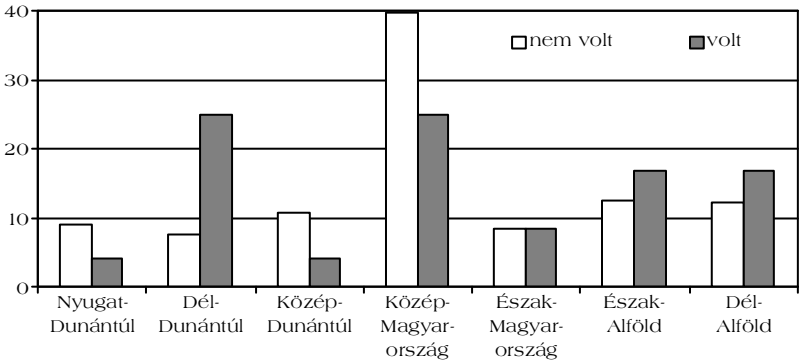
terület országregió	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)		
	KEDVEZŐ	SEMLEGES	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
ÉSZAK-ALFÖLD	<p>VÉLEMÉNYEK: Rossz közvilágítás nem zavaró Részegek nem zavarók Utcai szemét nem zavaró</p>		<p>VÉLEMÉNYEK: Zaklatástól nem tart Más érnék lopástól nem tart Jelen közbiztonsági helyzet inkább jó EU hatására közbiztonság javul Autólopás kis probléma Drogózás nem zavaró Rossz közvilágítás nem zavaró Utcai szemét nem zavaró Menedékkérők nem zavarók Unatkozó fiatalok nem zavarók Lakókörnyezet romlott Lakókörnyezetben kevesebb bűncselekmény</p>	<p>VÉLEMÉNYEK: Lakókörnyezet nem biztonságos</p>	<p>VÉLEMÉNYEK: Lakókörnyezet nem biztonságos</p>

Országregiónok – Beállítódások és széleskörűek (folytatás)

terület országregión	TELJES MINTA (TM)		KUTATÁSI MINTA (KM)		
	KEDVEZŐ SEMLEGES	KEDVEZŐTLEN	KEDVEZŐ	SEMLEGES	
DÉL-ALFÖLD	<p>TÉNYEK: Soha nem ivók</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Rossz közvilágítás nem zavaró</p> <p>Részek nem zavaró</p> <p>Utcai szemét nem zavaró</p>		<p>VÉLEMÉNYEK: Más ériék lopá- sától nem tart Zaklatástól nem tart</p> <p>Drogózás nem zavaró</p> <p>Menedékkérők nem zavarók</p> <p>Unatkozó fiata- lok nem zava- rók</p> <p>Lakókörnyezet- ben kevesebb bűncselekmény</p>	<p>VÉLEMÉNYEK: Utcai szemét nem zavaró</p>	<p>TÉNYEK: Nők Ittasan vezetett</p> <p>VÉLEMÉNYEK: Elmúlt öt évben közérzet romlott</p>

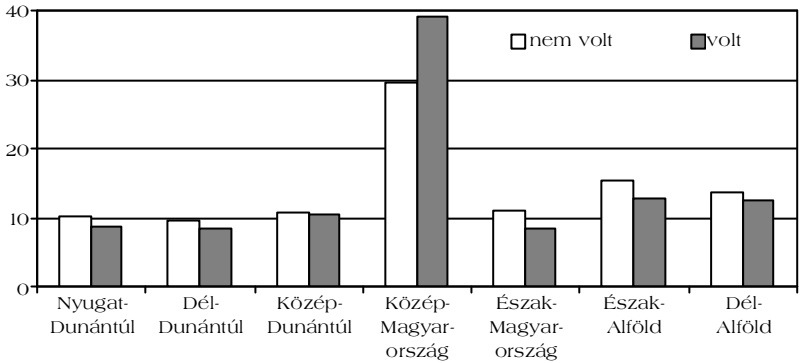
1. számú ábra

Személy sérüléses balesetek 2002. január és december között (%)

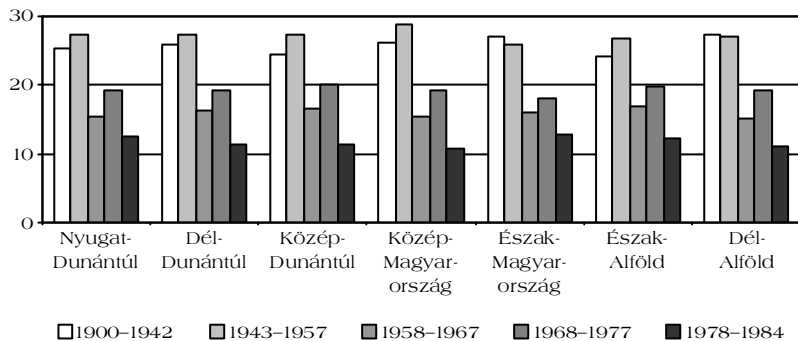

2. számú ábra

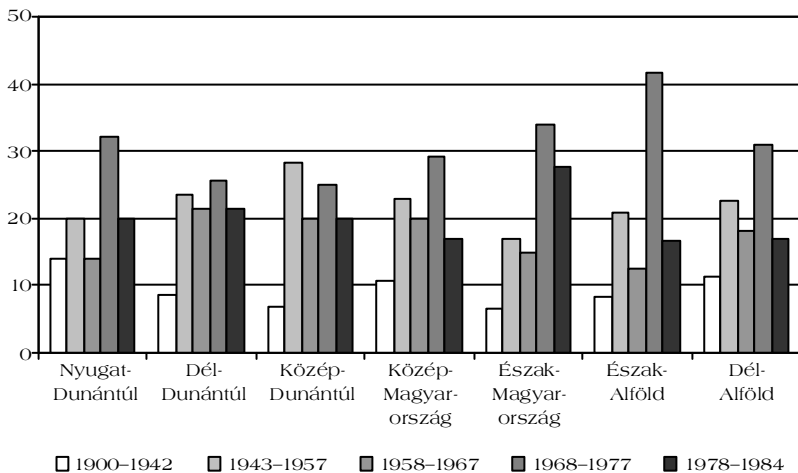
Személy sérülés nélküli balesetek 2002. január és december között (%)

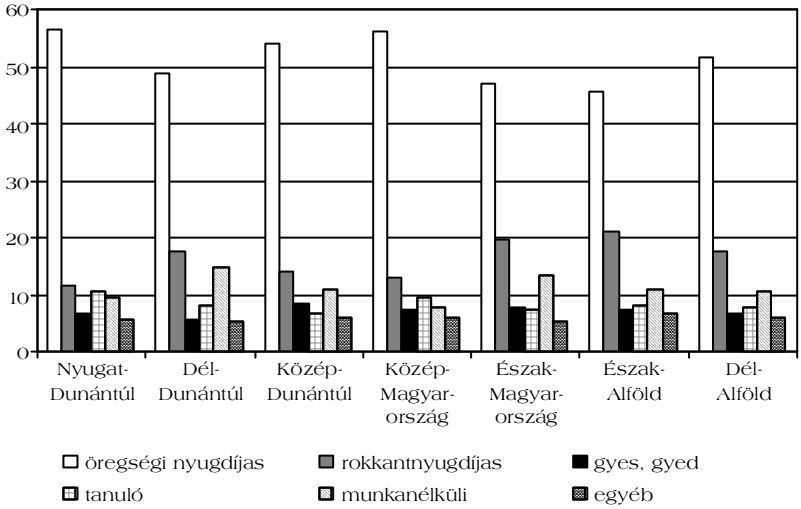
3. számú ábra
Korkategória
 (teljes minta - %)

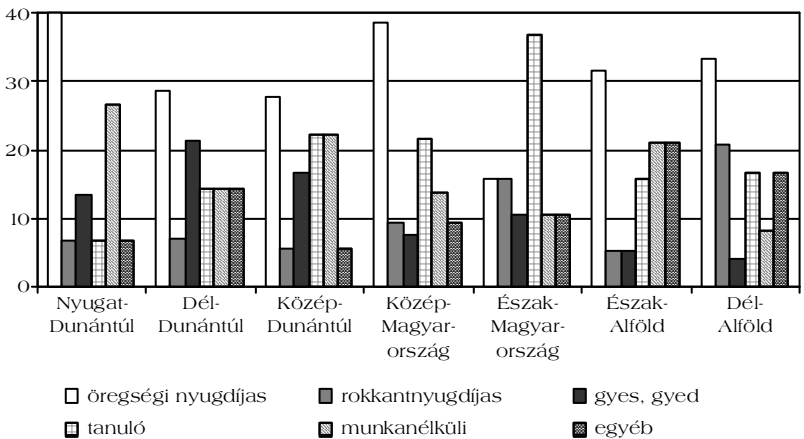
4. számú ábra
Korkategória
 (kutatói minta - %)

5. számú ábra
Miért nem dolgozik?
(teljes minta - %)

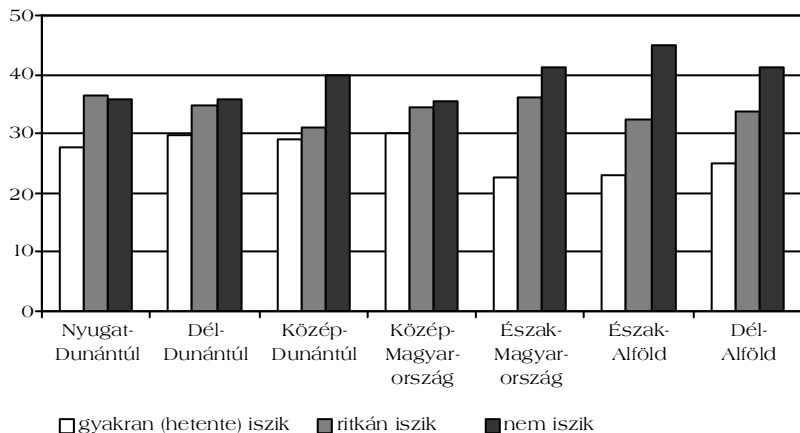

6. számú ábra
Miért nem dolgozik?
(kutatói minta - %)

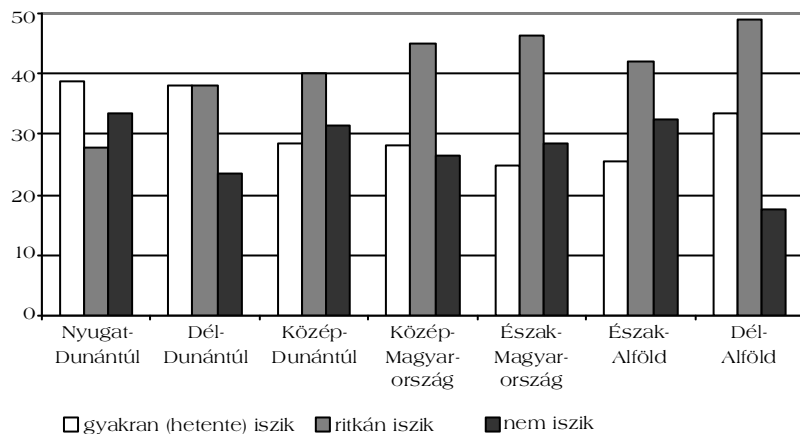

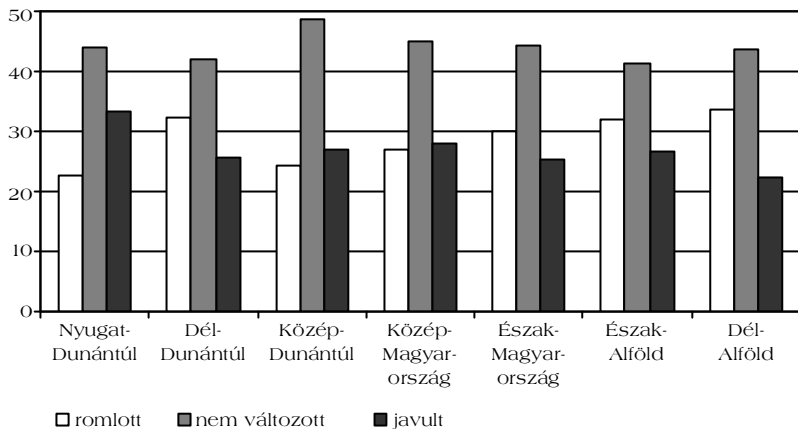
7. számú ábra
Alkoholfogyasztás gyakorisága
 (teljes minta - %)

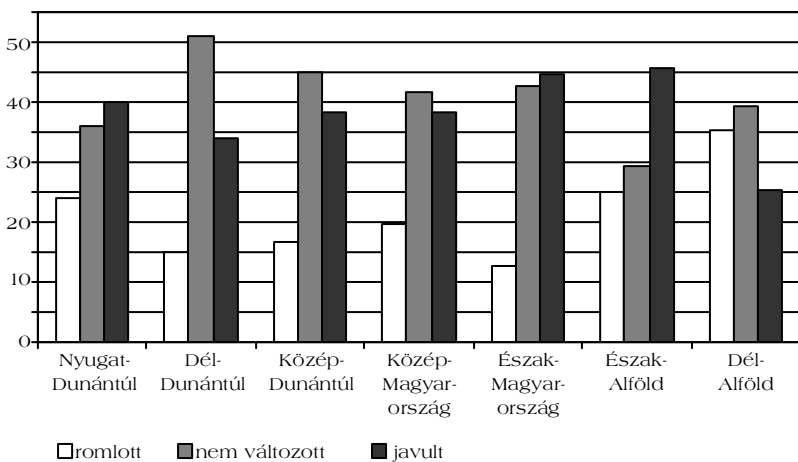
8. számú ábra
Alkoholfogyasztás gyakorisága
 (kutatói minta - %)

9. számú ábra
Saját közérzetváltozás az elmúlt öt évben
 (teljes minta - %)

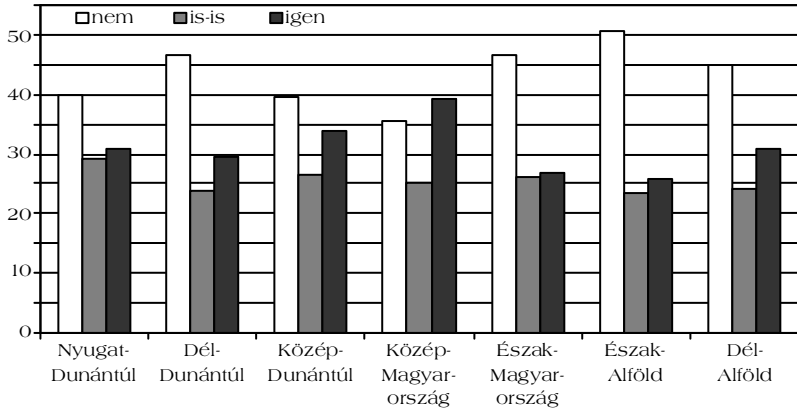

10. számú ábra
Saját közérzetváltozás az elmúlt öt évben
 (kutatói minta - %)

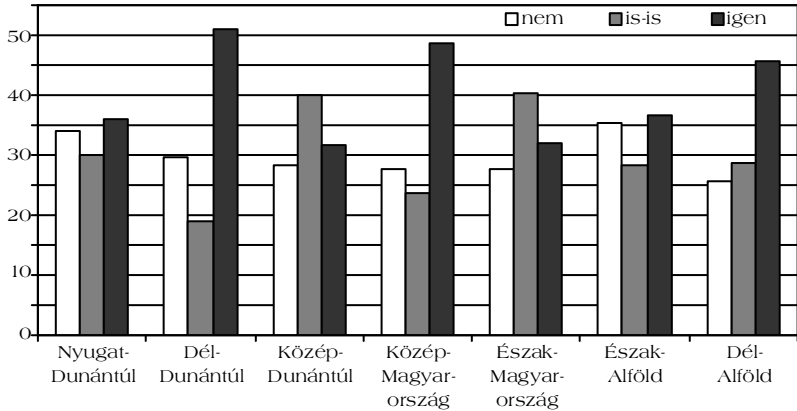
11. számú ábra

Megtörténhet, hogy üzletben, vendéglőben túlszámláznak?
(teljes minta - %)

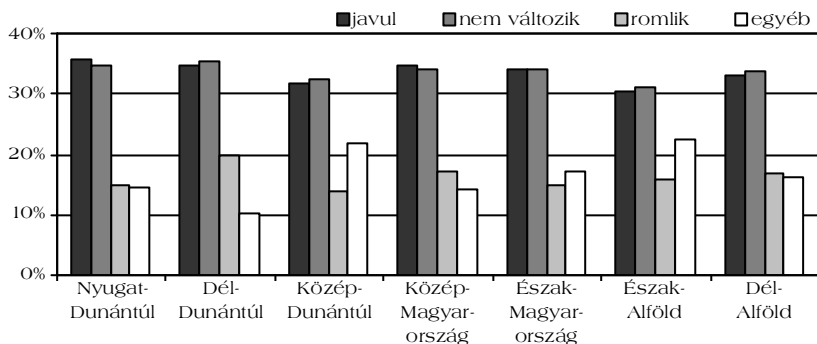

12. számú ábra

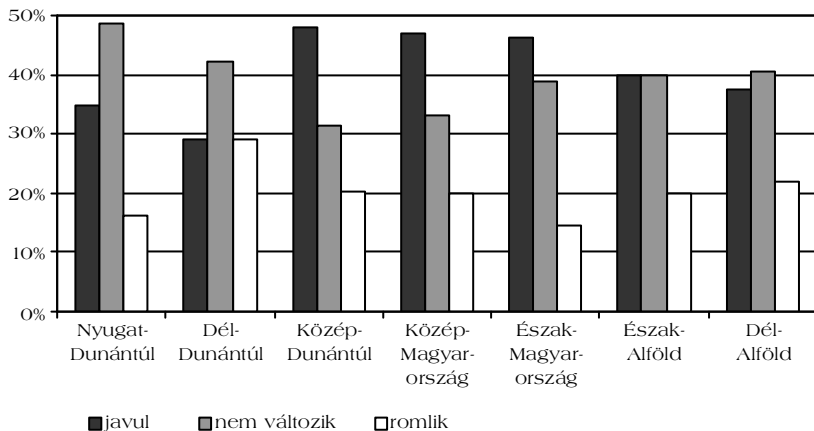
Megtörténhet, hogy üzletben, vendéglőben túlszámláznak?
(kutatási minta - %)

13. számú ábra
 Az ország közbiztonsági helyzete a következő öt évben?
 (teljes minta – %)

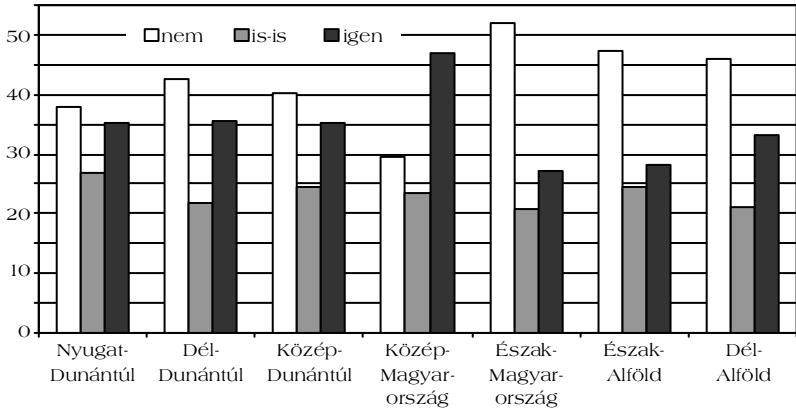

14. számú ábra
 Az ország közbiztonsági helyzete a következő öt évben?
 (kutatói minta – %)

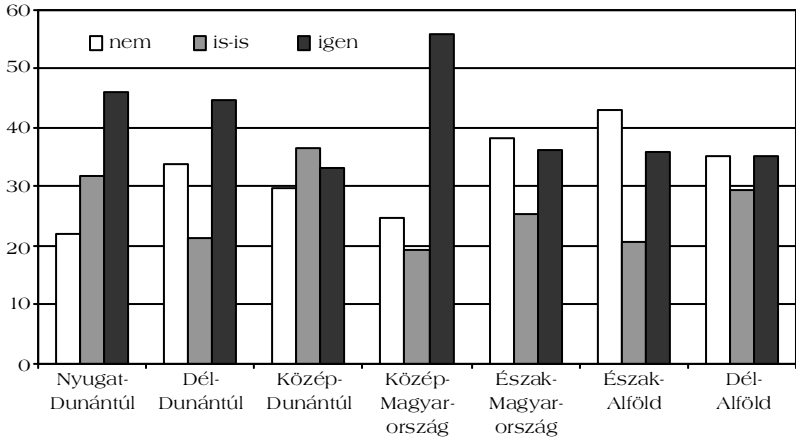
15. számú ábra

Lakókörnyezeti probléma: fegyelmezetlen autósok
(teljes minta - %)

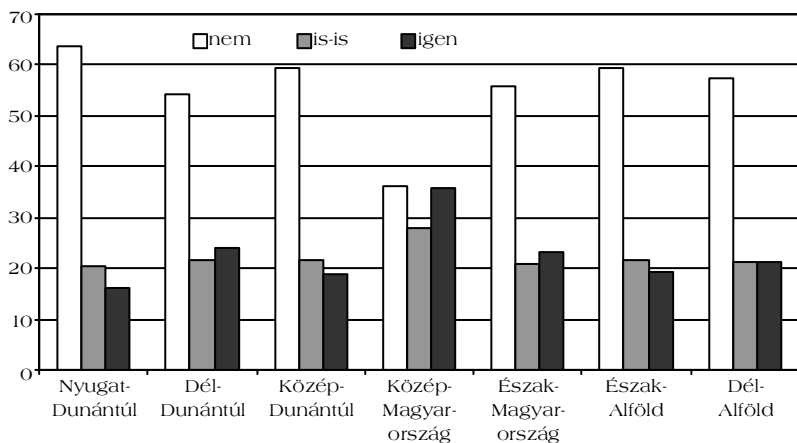

16. számú ábra

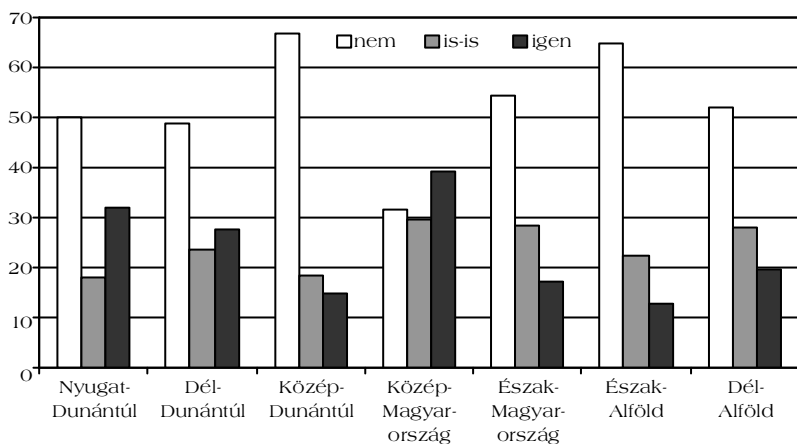
Lakókörnyezeti probléma: fegyelmezetlen autósok
(kutatói minta - %)

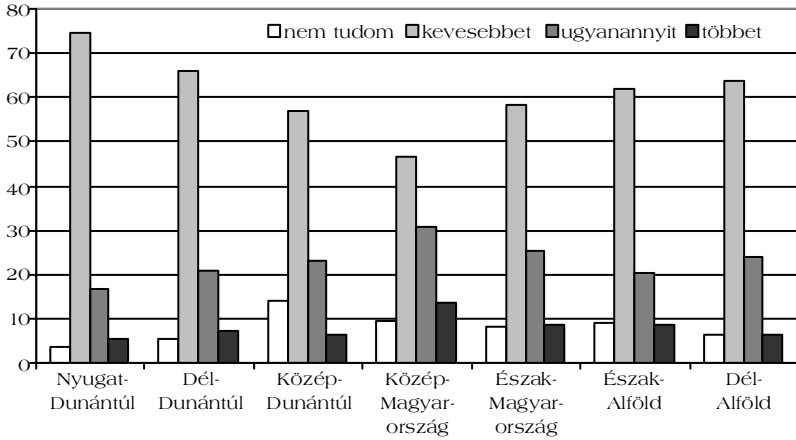
17. számú ábra
Lakókörnyezeti probléma: bűnözés
 (teljes minta - %)

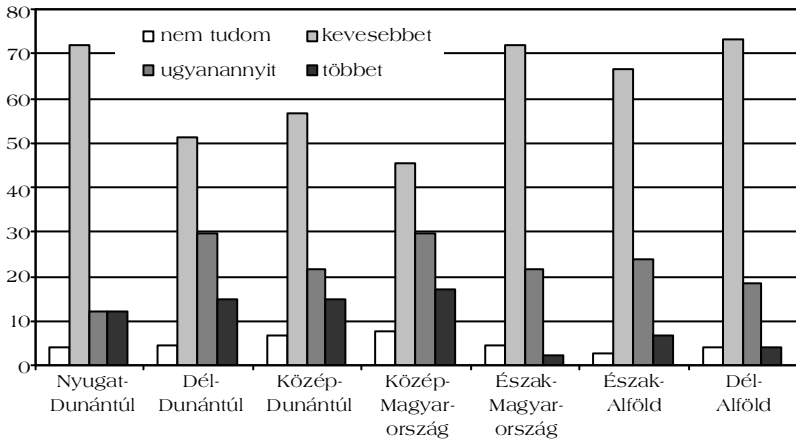
18. számú ábra
Lakókörnyezeti probléma: bűnözés
 (kutatói minta - %)

Az ország többi részéhez képest mennyi bűncselekményt követnek el?
(teljes minta - %)

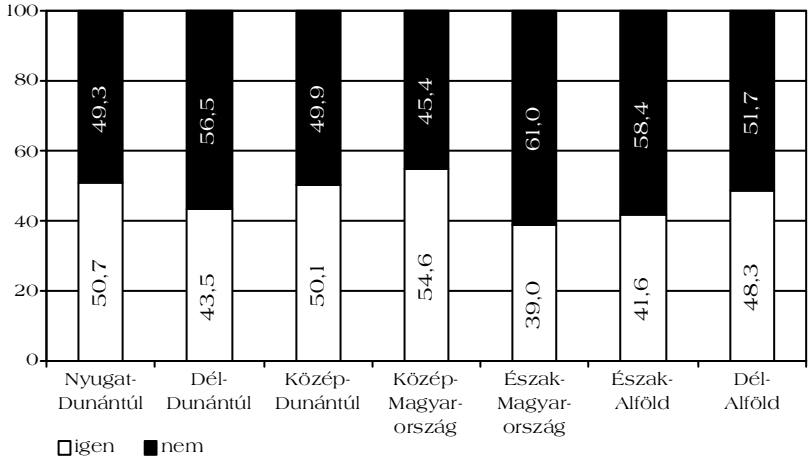

Az ország többi részéhez képest mennyi bűncselekményt követnek el?
(kutatói minta - %)

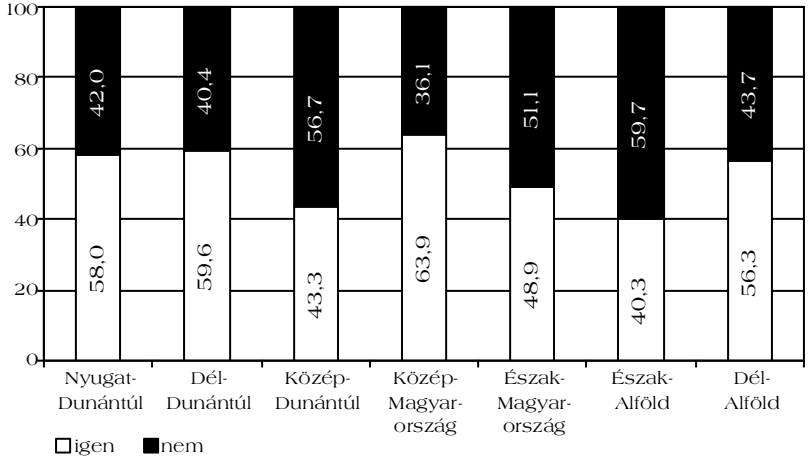
21. számú ábra

Elképzelhető, hogy betörek a lakásába?
(teljes minta - %)

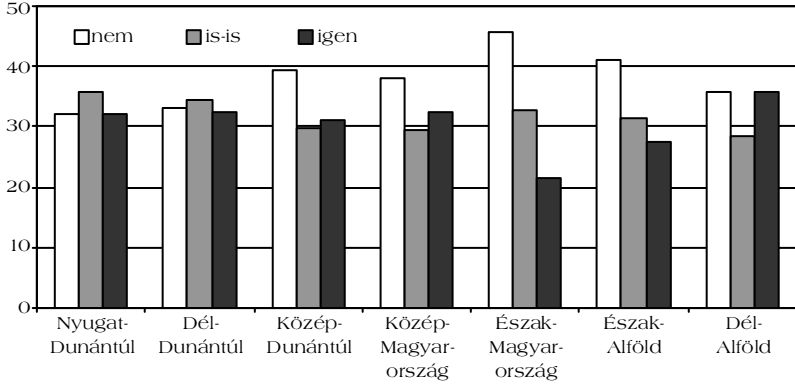
22. számú ábra

Elképzelhető, hogy betörek a lakásába?
(kutatói minta - %)

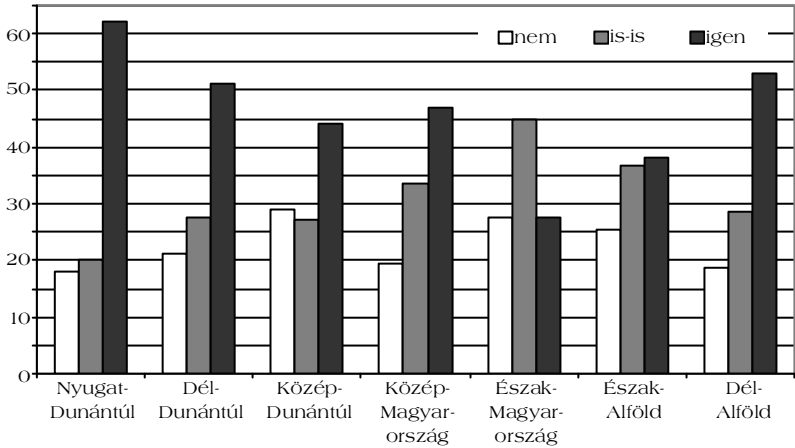

Megjörénhet, hogy személyi sérüléses baleset áldozata lesz?
(teljes minta - %)

Megjörénhet, hogy személyi sérüléses baleset áldozata lesz?
(kutatósi minta - %)

Illegális migráció, embercsempészet, emberkereskedelem

A tanulmány az emberkereskedelem problémáját a két leginkább elterjedt – prostitúcióval és az illegális migrációval, az embercsempészetrel való összefüggésében vizsgáló – iskola közül, elsősorban az utóbbi szerinti komplex megközelítésben tárgyalja. Rövid áttekintést ad az emberkereskedelem fogalmával, az illegális migrációval és az embercsempészetrel, valamint a szervezett bűnözéssel kapcsolatban, az elmúlt néhány év fejleményeiről, valamint az új nemzetközi dokumentumokról. A tanulmány az egyes témák nemzetközi és hazai aspektusait egyaránt érinti.

Az emberkereskedelem tanulmányozása során alapvetően két iskola alakult ki. Az egyik az emberkereskedelmet a prostitúcióval való összefüggésében vizsgálja, míg a másik az illegális migrációval fennálló szélesebb összefüggésében szemléli azt. S bár nézetünk szerint, mindkét megközelítésnek jogosultsága van, sőt együttes alkalmazásuk indokolt, a jelen tanulmányban az illegális migrációval és az embercsempészetrel való kapcsolat néhány kérdésének a vizsgálatára szorítokozunk.

Az illegális migráció fő jellemzői

Az országhatárokat átlépő, elsősorban Nyugat-Európa felé irányuló migrációnak számos kiváltó oka van. Befolyásolja azt jó néhány tényező, amelyek között szerepet játszanak a gazdasági, jogi, személyes indítékok. Utóbbi körben a migrálni szándékozó otthoni élet- és munkakörülményei, valamint egyéni érvényesülésének jövőbeli kilátásai, illetve a célországban az előbbi tényezőkhöz képest elérhető színvonal, azaz a költség-haszon elemzés racionális és érzelmi mérle-

ge igen nagy súllyal esik latba. A *menni vagy maradni*¹ dilemmájából a kiút megtalálása tehát az adott, tényleges helyzet és a jövőbeli perspektívák összehasonlítása függvényében (azaz az elemzés ki- menetele alapján) történik.

A döntés sürgetőbbben és tényezőit tekintve is szűkebb tarto- mányban mozgó, ha az adott ország gazdasági helyzete, illetve a potenciális migráns saját (tényleges vagy felismert) lehetőségei már abban a tartományban mozognak, amely a megélhetés legalacso- nyabb határait feszegeti, sőt a *túlélés* kérdésévé válik. Ebben a szituációban a migráció, illetve az illegális migráció kockázati tényezői szinte alig játszanak visszatartó szerepet. A szegénységnek, mun- kanélküliségnek tehát domináns szerepe van, s az ezzel sújtott po- pulációban a nők aránya, így a migráció feminizációja is nyomon követhető.

A *jobb élet* reményében vállalt migráció és a *túlélést* biztosító (vagy biztosítani vélt) migráció között elsősorban a *motivációt* és a *kockázatuállalást* illetően vannak lényeges különbségek. Az utóbbinál fennálló – szinte korlátlan – szubjektív *kockázatuállalási hajlandóságot* igyekeznek kihasználni az erre szakosodott bűnözői csoportok, ame- lyek az egyébként egyre szigorodó, legális beutazási, tartózkodási és munkavállalási feltételeknek meg nem felelő személyeket, anyagi el- lenszolgáltatás fejében, *illegális úton* juttatják be a *cél-* vagy az annak szomszédságában, közelében fekvő tranzitországba. Nem véletlen, hogy az azonnali hasznot hajtó *embercsempészet* mellett a hosszabb távon is rendszeres jövedelmet biztosító *emberkereskedelem* (elsősor- ban a *gyermek- és nőkereskedelem*) a szervezett bűnözés jól jövedel- mező üzletágává vált.

„A magyarországi illegális migráció a 90-es évek közepén tető- zött, amikor a határok mentén elfogott szöktetett személyek száma évente 27–30 ezer fő között mozgott. Ezt követően csökkenő *tenden- cia* vált jellemzővé, amelynek eredményeként – nem utolsósorban

1 Alexandros Tassinopoulos – Heinz Werner: To Move or Not to Move – Migration of Labour in the European Union. <http://doku.iab.de/topics/1999/topics35.pdf>

Románia EU-országok felé történő vízumkötelezettségének megszűnése miatt – *a tiltott határátlépések száma éves átlagban 8–10 ezer fő közötti számban stabilizálódott.* Míg azonban a 90-es évek közepén az összes szöktetett mintegy 20-25%-ánál működtek közre segítők vagy embercsempészek, *napjainkra ez az arány 70% fölé emelkedett.*²

Magyarország földrajzi elhelyezkedése és infrastrukturális jellemzői alapján három jól elkülöníthető befelé irányuló migrációs útvonal különböztethető meg. E migrációs csatornák képezik egyúttal az embercsempész-útvonalakat is. Az *első* ilyen útvonal *Oroszország–Ukrajna felől húzódik hazánkön át Ausztria és Szlovákia érintésével,* Németország és más nyugat-európai országok felé. (1999-ben volt először tapasztalható, hogy Budapestről a szöktetési csatorna kettévált. Az egyik útvonal közvetlenül Ausztria, míg a másik Szlovákia–Ausztria felé irányul.) A *második* embercsempész-útvonal Törökországból kiindulva Bulgárián, Románián keresztül húzódik Magyarország felé. Ez Budapesten kétfelé ágazik. Az egyik ága Szlovénia, Dél-Ausztria, Észak-Olaszország, míg a másik Ausztria, Németország, Hollandia, Anglia felé folytatódik. Végül, a *harmadik* embercsempész-útvonal Törökországon, Bulgárián, Szerbia-Montenegrón keresztül Magyarországra vezet (*úgynevezett klasszikus balkáni útvonal*). Ez a migrációs útvonal *fokozatosan tevődik át Szerbia-Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovénia, Olaszország felé.*³

Az embercsempészés

Az emberkereskedelemmel, illetve embercsempészetrel foglalkozó bűnszervezetek létezése, létrejötte világszerte nem ad hoc jelenség, hanem egy hosszabb, dinamikus folyamat eredménye. A 80-as évek második felétől, de még inkább a 90-es évektől az ember-

2 Demus Mária: A Magyar Köztársaság Határőrségének tapasztalatai az embercsempészés elleni fellépésben. In: Fehér Lenke et. al. (szerk.): Kézikönyv az emberkereskedelem megelőzéséről és kezeléséről, III. kötet, Rendvédelmi szervek. IOM, Budapest, 2004, IV. fejezet, 45. o.

3 Demus Mária: Uo. 40–41. o.

csempészet és emberkereskedelem problémája a korábbi ismeretlenségből kiemelkedve fokozottan a figyelem középpontjába került. S bár ezt követően rendkívül sok kutatás irányult a probléma különböző aspektusaira, úgy tűnik, hogy nemzetközi szinten még mindig igen csekély a komplex, interdiszciplináris és összehasonlító jellegű kutatások köre.

A nemzetközi tanácskozások gyakorlatában, az elméleti fejtegetésekben hosszú ideig egybemosódott és problémát jelentett az embercsempészet és az emberkereskedelem fogalmi elhatárolása. Így meglehetősen nehéz volt a különbségtétel, egészen a transznacionális szervezett bűnözésről szóló ENSZ-egyezmény⁴ jegyzőkönyveinek megszületéséig. (Ennek részben az volt az oka, hogy az emberkereskedelem definíciójának lényeges eleme volt – több ország törvényhozásában is – a sértettek határon túlra juttatása, illetve annak megszervezése, előkészítése.) Az embercsempészet és emberkereskedelem definíciója körüli vitákat az ENSZ transznacionális szervezett bűnözésről szóló két jegyzőkönyve⁵ sikeresen lezárta ugyan, e két bűncselekmény összefüggéseinek kutatása mégis kardinális kérdés. Kiemelésre érdemes azonban, hogy bár néhány területen átfedés is lehetséges az emberkereskedelem és embercsempészet között, a két bűncselekmény azonban lényeges elemekben különbözik egymástól.⁶

Az embercsempészet bűncselekményének fogalmi körébe személyeknek az egyes államok területére történő illegális beléptetésének elősegítése tartozik, ami általában (de nem feltétlenül) profitszerzés céljából történik. A transznacionális szervezett bűnözésről szóló ENSZ-egyezményt kiegészítő jegyzőkönyv a migránsok szárazföldi,

4 UN Convention on Transnational Organised Crime, 2000 (TOC).

5 Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children. Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organised Crime, Palermo, 12 December 2000; Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air. Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000

6 OSCE: Trafficking in Human Beings. Definition/elements of trafficking. <http://www.legislationline.org/index.php?topic=76>

tengeri vagy légi úton történő csempészéséről⁷ meghatározza az embercsempészés fogalmát, illetve az illegális belépés, valamint a hamis úti vagy személyi okmányokkal utazás fogalmát is. Az *embercsempészés* fogalma a következő: közvetlenül vagy közvetve pénzügyi vagy más anyagi haszonszerzés érdekében, személyek illegális belépésének elősegítése olyan szerződő államok területére, amelyek az adott személy nem állampolgára vagy állandó lakosa.⁸

(Az úgynevezett *illegális belépés a fogadó államba történő*, a jogszerű belépéshez szükséges követelményeknek meg nem felelő határátlépést jelenti. A *„hamis úti vagy személyi okmányok”* pedig bármilyen utazási vagy személyi okmányt jelentenek, amelyet

- bárki, az utazási vagy személyi okmányok kiállítására vagy kiadására jogszabályban feljogosított személyen vagy hatóságon kívül, valamilyen módon meghamisított vagy megváltoztatott; vagy
- amelynek kibocsátására vagy megszerzésére illetéktelenül, megfélemlítés, korrupció vagy kényszer, illetve más jogellenes módon kerül sor; vagy
- amelyet a jogosulttól eltérő személy használ fel.⁹⁾

7 Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air. Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000

8 Article 3. Use of terms: For the purposes of this Protocol: (a) „Smuggling of migrants” shall mean the procurement, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit, of the illegal entry of a person into a State Party of which the person is not national or a permanent resident (...)

9 Article 3. (b) „Illegal entry” shall mean crossing borders without complying with the necessary requirements for legal entry into the receiving State (c) „Fraudulent travel or identity document” shall mean any travel or identity document:

- (i) That has been falsely made or altered in some material way by anyone other than a person or agency lawfully authorized to make or issue the travel or identity document on behalf of the State; or
- (ii) That has been improperly issued or obtained through misrepresentation, corruption or duress or any other unlawful manner; or
- (iii) That is being used by a person other than the rightful holder (...)

Az emberkereskedelem esetében a bűncselekmény megvalósulásának nem szükséges eleme a határátlépés, illetve a határ illegális átlépése: a bűncselekmény megvalósul országhatárokon belül is, illetve a bűncselekmény számos áldozata legálisan kerül a célországba.

Az embercsempészet tehát az emberkereskedelemhez esetenként kapcsolódó, de más jogi tárgyat sértő bűncselekmény.¹⁰ A magyar jogi szabályozás szerint az előbbi bűncselekmény a Btk. XV. fejezetében, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni bűncselekmények körében, a rendészeti bűncselekményekről szóló II. cím 218. §-ában található. Az embercsempészet bűncselekményét az valósítja meg, aki az államhatárnak más által engedély nélkül vagy meg nem engedett módon történő átlépéséhez segítséget nyújt. A cselekmény alapesetének megvalósulásához nem szükséges, hogy e segítség vagyoni haszonszerzés céljából történjen, bár ez a tipikus. A „vagyoni haszonszerzés” célja azonban a minősítő körülmények sorában szerepel, a „több személynek segítséget nyújtva” történő elkövetés mellett. Még súlyosabban minősül a csempészt személy sanyargatásával, a fegyveresen, az üzletszerűen történő elkövetés. Az emberkereskedelemhez hasonlóan, az embercsempészésre irányuló előkészület is büntetendő.

Az emberkereskedelem sértettjeit is gyakorta át kell juttatni a cél- vagy tranzitországba, ha kell, embercsempészet révén is. A szervezett bűnözői csoportok egymás közötti és magánszemélyekkel kiépített kapcsolatai révén az emberkereskedelem sértettjeit esetenként (ha nincs más megoldás) így juttatják át a határon. Ilyenkor az embercsempész gyakran nem az átcsempésztett személyektől, hanem a szervezett bűnözői csoporttól kap anyagi ellenszolgáltatást. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az embercsempész tipikusan a sértett határon túlra juttatásáért részesül (általában azonnali és egyszeri) díjazásban, míg az emberkereskedő a sértett eladása vagy kizsákmányolása révén jut (általában hosszabb ideig) anyagi ellen-

¹⁰ Az embercsempészet jogi tárgya az államhatár biztonsága, míg az emberkereskedelemé az emberi szabadsághoz fűződő társadalmi érdek.

szolgáltatáshoz. Az 1. számú táblázat az utóbbi öt évben ismertté vált embercsempészás bűncselekmények számát szemlélteti.¹¹

1. számú táblázat
Embercsempészás
bűncselekmények száma az utóbbi öt évben

év	embercsempészás (Btk. 218. §)
1999	6 499
2000	5 178
2001	10 266
2002	3 639
2003	1 481

Forrás: ERÜBS

A nemzetközi emberkereskedelem nagyságrendje és főbb jellemzői

A nemzetközi emberkereskedelem nagyságrendjét illetően jelenleg nem állnak rendelkezésre pontos statisztikai adatok. A különböző (egymástól lényegesen eltérő) becslések alapján világszerte évente 500 ezerre¹², mások szerint 700 ezerre¹³, ismét mások szerint egymillióra¹⁴ tehető az emberkereskedelem áldozatainak száma. Olyan véleményekkel is találkozhatunk, amelyek szerint csak Európában 500 ezer azoknak az áldozatoknak a száma, akik évente az EU tagállamaiba kerülnek emberkereskedelem útján¹⁵. „Az IOM szerint Kelet-Európából évente 200 ezer nő és gyermek kerül az emberkereskedelem áldozatainak körébe. Az nyilvánvaló azonban, hogy

11 A statisztikai adatokat Tamásné Rózsa Katalin, az OKRI munkatársa állította össze.

12 IOM; idézi Stefano Volpicelli: Understanding and Counteracting Trafficking in Persons. The Acts of the Seminar for Women Religious, IOM, 2004, p. 8.

13 US State Department; idézi Stefano Volpicelli: Uo.

14 Interpol; idézi Stefano Volpicelli: Uo.

15 A svéd Kvinna till Kvinna civil szervezet becslése szerint ez a szám Európára érvényes. Idézi: Martti Lehti – Kauko Aromaa: Trafficking in Women and Children in Europe. HEUNI, 2003, p. 115.

az utóbbi tíz-tizenöt évben a cselekmények száma növekvő tendenciát mutat, és az is, hogy az áldozatok zöme kelet-közép-európai.

A nemzetközi adatok tanúsága szerint, az emberkereskedelem zöme Európában a prostitúciós célú, illetve a szexuális kizsákmányolás más formáival kapcsolatos emberkereskedelem. Egyes kutatási adatok szerint a délkelet-európai áldozatok 80%-a kerül a prostitúciós hálózatokba, 10%-uk pedig más erotikus jellegű szolgáltatási szektorba.¹⁶

Az emberkereskedelem definíciójával kapcsolatos hosszú vitákat követően, amelyek az utóbbi évtizedben több nemzetközi dokumentumban is megfogalmazást nyertek, és könyvtári irodalommal bírnak, itt és most csak az ENSZ-protokollra utalok, nevezetesen: *A transznacionális szervezett bűnözésre vonatkozó egyezményt kiegészítő protokoll az emberkereskedelem, különösen a nő- és gyermekkereskedelem megelőzésére, visszaszorítására és büntetésére.*¹⁷

Az említett, úgynevezett *palemói jegyzőkönyv definíciója*¹⁸ szerint: „személyek toborzása, szállítása, elszállásolása, vagy elrejtése, erőszakkal vagy fenyegetéssel, csalással, megtévesztéssel, vagy a hatalommal, illetve a kiszolgáltatott helyzettel való visszaéléssel, vagy vagyoni, illetve más javaknak az átadásával, illetve átvételével, kizsákmányolás céljából, a sértett felett befolyással rendelkező személy beleegyezésének elnyerése érdekében. A kizsákmányolásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostitúciójának a kizsák-

16 Marko Hajdinjak: *Smuggling in South-Eastern Europe*. Center for the Study of Democracy, 2002. Idézi: Martti Lehti – Kauko Aromaa: i. m. 114. o.

17 *The Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children. Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime*, 2001

18 „Trafficking in persons” shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.

mányolását, illetve a szexuális kizsákmányolás más formáját, a munkára vagy szolgáltatás nyújtására való kényszerítést, a rabszolgaságot, vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatot, a szolgáltatást, vagy a szervek eltávolítását.”

A jegyzőkönyv 63. pontja szerint¹⁹ „a kiszolgáltatott helyzetű való visszaélés úgy értendő, hogy a személy számára nincs valódi, elfogadható alternatíva a visszaélés elkerülésére”.²⁰

A prostitúció kizsákmányolását és a szexuális kizsákmányolás más formáit a jegyzőkönyv az emberkereskedelem kontextusában közelíti meg. Az idézett terminológiát nem definiálja, azt a részes államok belső jogára bízza.²¹

A 3. d) pont leszögezi, hogy a gyermekek²² toborzása, transzportja, transzferje, elszállásolása vagy elrejtése akkor is emberkereskedelem, ha az a 3. §-ban leírt módok egyikét sem foglalja magában.²³ Az értelmező rendelkezések 65. pontja pedig a szervátültetéssel

19 Report for the Ad hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organised Crime on the work of its first to eleventh sessions. Addendum. Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols thereto. A/55/383/Add.1.

20 „The reference to the abuse of position of vulnerability is understood to refer to any situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.”

21 According to the point 64 of the interpretative notes „the Protocol addresses the exploitation of the prostitution of others and other forms of sexual exploitation only in the context of trafficking in persons. The terms »exploitation of the prostitution of others« and »other forms of sexual exploitation« are not defined in the Protocol, which is therefore without prejudice to how State Parties address prostitution in their respective domestic law.”

22 Art. 3, subparagraph (d), gives the definition of „Child” as „ any person under eighteen years of age”.

23 Article 3, subparagraph c, of the Protocol provides that „the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered »trafficking in persons« even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of this [i.e. 3.] Article”.

kapcsolatban a gyermekdonorra vonatkozó szabályozáshoz fűzött magyarázatot tartalmazza.²⁴

A prostitúción túl más célra irányuló emberkereskedelemről²⁵, így például a kényszer-, illetve az úgynevezett rabszolgamunkáról még igen kevés adat áll rendelkezésre. (Hasonló a helyzet a szervezett bűnözés keretében elkövetett koldulásra, lopásra, zsebtolvajlásra kényszerítés tekintetében is.)

A szürke-, illetve feketegazdaságban, szezonális mezőgazdasági munkán történő foglalkoztatás esetében, bár az alkalmazás feltételei, illetve a munkafeltételek általában sokkal rosszabbak, mint a legális gazdaságban, a súlyos visszaéléseket nehezebb besorolni az emberkereskedelem fogalma alá. A kizsákmányolás célzata itt is evidens, de a sértett beleegyezésének kérdése másként vetődik fel.

A palermói jegyzőkönyv 63. §-a értelmében²⁶ a kiszolgáltatót helyzettel való visszaélés úgy értendő, hogy a személy számára

24 According to the 65. point of the interpretative notes „the removal of organs from children with the consent of a parent or guardian for legitimate medical or therapeutic reasons should not be considered exploitation”.

25 „NGOs and institutions working to combat trafficking increasingly emphasize the commonalities between persons trafficked for the sex trade and those trafficked for other purposes. Like victims of sex trafficking, people trafficked into sweatshops and other forms of forced labour or servitude suffer severe human rights and labour abuses, including deprivation of liberty, appropriation of income, illegal working conditions, and various forms of psychological, physical, and sexual abuse. They are trafficked using similar methods and channels, sometimes by the same criminal networks engaged in forced prostitution. Like victims of sex trafficking, few victims can escape their traffickers or negotiate the conditions of their „employment” or „marriage”. If discovered by authorities, they face arrest and immediate deportation. Few receive any assistance or restitution, or have any legal recourse against their traffickers. As in sexual trafficking, it appears that the majority of victims are female.” Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE Organization for Security and Cooperation in Europe. Review Conference, September 1999 ODIHR Background Paper, 3/1999.

26 Report for the Ad hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organised Crime on the work of its first to eleventh sessions. Addendum. Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols thereto. A/55/383/Add.1.

nincs valódi, elfogadható alternatíva a visszaélés elkerülésére.²⁷ Ha tehát a sértett anyagi helyzete, munkanélkülisége miatt, a túlélés érdekében, kénytelen elfogadni bármilyen rossz munkafeltételeket és körülményeket, akkor megállapítható a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés. Gyermekmunka esetében azonban, ahogyan azt a palermói jegyzőkönyv kiemeli, a cselekmény akkor is emberkereskedelem, ha nem a jegyzőkönyv 3. §-ában leírt módon történik.

Kiemelkedő jelentőségű, hogy az úgynevezett házi rabszolgaság²⁸ esetében az Európa Tanács közelmúltban kiadott parlamenti közgyűlési határozata ajánlásokat fogalmaz meg a jelenség elleni fellépés érdekében. Az ajánlások egyrészt általános, másrészt speciális, a háztartási rabszolgamunkával, az úgynevezett au pairekkel²⁹, illetve a „mail order bride”³⁰-dal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaznak.

Az utóbbi évek kiemelkedő eseményei közé tartozik, hogy az *Európa Tanács égisze alatt elkezdődött az emberkereskedelemtől szóló európai egyezmény előkészítése*, amelynek eredményeként, 2004 decemberében elkészült a tervezet szövege. Lényeges momentum, hogy az emberkereskedelemnek az ENSZ-egyezmény jegyzőkönyvében szereplő fogalmát érintetlenül hagyva, átemelte azt az európaiegyezmény-tervezet szövegébe. A tervezet³¹ az emberi jogi szempontokat, a nemek közötti esélyegyenlőség kérdéseit helyezi a figyelem középpontjába, illetve a sértett védelmének és segítésének széles módszer- és eszköztárát tartja kiemelkedően fontosnak. Emellett az emberkereskedelem országhatárokon belüli, illetve azon túllépő, valamint a szervezett és nem szervezett formái elleni küzdelmet egyaránt sürgeti, és nagy figyelmet szentel az egyezmény úgynevezett monitoringrendszerének kidolgozására is.

27 „The reference to the abuse of position of vulnerability is understood to refer to any situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.”

28 Domestic slavery.

29 Gyermekfelügyelettel foglalkozók.

30 „katalógusból vásárolt menyasszony”.

31 Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings.

„Az emberkereskedelem a transznacionális szervezett bűnözés gyorsan és nagymértékben kiterjedő területe, amely a szervezett bűnözés számára hatalmas profitot termel, s amely a kábítószer-, illetve fegyverkereskedelemmel, valamint az embercsempészettel együtt jár.”³² Az ellene való hatékony fellépés tehát koordinált és komplex nemzetközi összefogást igényel.

Az emberkereskedelem szabályozása és előfordulási gyakorisága Magyarországon

Mint ismeretes, a magyar Btk. 1998-ban szabályozta először az emberkereskedelem bűncselekményét, a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények körében.³³ (Ezt megelőzően, attól függően, hogy mely tényállás kereteibe volt beilleszthető a cselekmény, más és más törvényhely keretében került elbírálásra. Kiskorú sértett esetében például a családi állás megváltoztatása, felnőtt korúaknál pedig a személyi szabadság megsértése, a kerítés vagy más tényállás alapján volt büntethető a cselekmény.)

Ezt követően, 2002. április 1-jétől ismét módosult a Btk. számos tényállása, így többek között az emberkereskedelem (Btk. 175/B §) és a pornográfia szabályozása is (195/A § tiltott pornográf felvétellel visszaélése). Az emberkereskedelem vonatkozásában megváltozott és bővült az elkövetési magatartások köre, valamint a minősítő körülmények köre is gazdagodott. A változások az ENSZ határokon átívelő szervezett bűnözés elleni egyezményét kiegészítő – az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelmének megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló – jegyzőkönyvében³⁴ meghatározott követelményeknek megfelelően történtek.

A 2001. évi CXXI. törvénnyel módosított jelenleg hatályos törvény-szöveg értelmében az emberkereskedelem alapesete a következő:

32 OSCE Declaration on THB adopted in Porto, 2002

33 Az 1998. évi LXXXVII. tv. 1999. március 1-jén lépett hatályba.

34 Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children. Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2001

„Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatásként átad, vagy átvesz, más személyért elcseréli, úgyszintén, aki ennek érdekében toboroz, mást szállít, elszállásol, elrejt, másnak megszerez, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Elköveti tehát a cselekményt az, aki a sértettet eladja, vagy megvásárolja, aki ellenszolgáltatásként (például tartozás fejében) átadja, vagy átveszi, vagy más személyért elcseréli. Hasonlóan büntetendő, aki ennek érdekében toboroz, mást szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez.

A tényállás megvalósításához az *alapesetben* nem szükséges az erőszak, fenyegetés, kényszer, sőt a sértett beleegyezése esetén is megvalósul a bűncselekmény. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága egyik határozatában kifejtette: „az emberkereskedelem esetében az emberi szabadsághoz, méltósághoz és önrendelkezéshez való jog szenved sérelmet. Ezek az emberi léthez elválaszthatatlanul hozzá tartozó olyan alapjogok, amelyekről – az élethez való joghoz hasonlóan – érvényesen lemondani nem lehet, ezért az emberkereskedelem a passzív alany beleegyezése esetén is jogellenes magatartás. A bűnösség ténye szempontjából a sértettek beleegyezésének nincs jelentősége.”³⁵

Az emberkereskedelem bűncselekményének „jogi tárgya az emberi szabadsághoz fűződő társadalmi érdek. Az emberkereskedelmet tilalmazza a rabszolgaság tárgyában, Genfben, 1926. szeptember 25-én kelt nemzetközi egyezmény, amelynek kihirdetésére az 1933. évi III. törvénnyel került sor. A törvény rendelkezései szerint a rabszolgaság az egyénnek az az állapota, vagy helyzete, amelyben felette a tulajdonjog ismérveit gyakorolják. A rabszolga-kereskedés pedig magában foglal minden olyan cselekményt, amely az egyénnek rabszolgaságba vetésére irányul, így az ember rabszolgának eladását vagy csere céljára való megszerzését, átengedését. Az Em-

35 Idézi Hrabovszki Zoltán: Az emberkereskedelem büntetőjogi szabályozása. In: Hrabovszki Zoltán – Fehér Lenke (szerk.): Kézikönyv az emberkereskedelem megelőzéséről és kezeléséről, II. kötet – Igazságszolgáltatás és közigazgatás. IOM, Budapest, 2004, III. fejezet, 33. o.

beri Jogok Egyetemes Nyilatkozata is kinyilvánítja, hogy minden emberi lény szabadnak születik, illetve hogy minden emberi lénynek egyenlő emberi méltósága és joga van. Az alkotmány 55. §-ának (1) bekezdése szintén deklarálja az ember szabadsághoz való jogát. Ezekkel a rendelkezésekkel áll összhangban tehát a Btk. 175/B §-a, amikor az emberkereskedelmet büntetendővé nyilvánítja.³⁶

„A nemzetközi jog és az alkotmány szabályaival összhangban, a Btk. 175/B §-a azokat a magatartásokat rendeli büntetni, amelyek az emberi méltóságot, szabadságot és önrendelkezési jogot együttesen sértik, és amelyek révén az ember tárgyává válva – akaratától függetlenül, annak ellenére, illetve akaratnyilvánításra képtelen avagy nem teljesen képes állapotát felhasználva – a kereskedelmi forgalom része lesz.”³⁷ A miniszteri indokolás így folytatja: „Megjegyzendő, hogy az ember jogai közé tartozik saját képességeinek, munkaerejének áruba bocsátása, és ebből következően az érintett személy beleegyezése esetén – ha ő maga válik áruvá – általában hiányzik a jogellenesség.” Ahogy arra már korábban utaltunk, az úgynevezett palermói jegyzőkönyv definíciója szerint³⁸ az ilyen cselekmények (véleményem szerint) a 63. szakaszban az értelmező rendelkezésekben található, úgynevezett „kiszolgáltatót helyzettel való visszaélés”³⁹ fogalmi körébe

36 Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog – Különös Rész. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2001, 142. o.

37 A Btk. miniszteri indokolása.

38 „Trafficking in persons” shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs. Art. 3, subparagraph a.

39 Report for the Ad hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organised Crime on the work of its first to eleventh sessions. Addendum. Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols thereto. A/55/383/Add.1.

eshetnek, amely úgy értendő, hogy a személy számára nincs valódi, elfogadható alternatíva a visszaélés elkerülésére.⁴⁰ Ez sokkal egyértelműbb jogi megoldást kínál, mint a magyar szabályozás.

„A törvény a minősített esetek körének meghatározásánál a sértett *alanyi körnek*, az emberkereskedelem *céljának* és az *elkövetési módnak* tulajdonít nagyobb társadalomra veszélyességet.”⁴¹ A minősített esetek büntetési tétele 1–5, 2–8, 5–10 és 5–15 évig, illetve életfogytig terjedő szabadságvesztés.

A minősített esetek körében, azokhoz eltérő szankciókat fűzve, értékeli a törvényhozó a munkavégzés, fajtalanlás vagy közösülés, tiltott pornográf felvétel készítése vagy az emberi test tiltott felhasználása *céljából* történő elkövetést. Ugyancsak súlyosabban bünteti a következő *alanyi kör* sérelmére történő elkövetést: a 18. életévét be nem töltött személy sérelmére; a 12. életévét be nem töltött személy sérelmére a törvényben meghatározott célból vagy módon, a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére; a sértett sanyargatásával történő elkövetést; illetve az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére történő elkövetést. Az *elkövetési módok* alapján, a törvény az erőszakkal vagy fenyegetéssel, a megtevesztéssel, a bűnszövetségben vagy üzletszerűen történő elkövetést is a súlyosabban büntetendő alakzatok közé sorolja.

A büntetés akár életfogytig tartó szabadságvesztés is lehet, ha a bűncselekményt meghatározott *alanyi kör* (12. életévét be nem töltött személy) sérelmére, a *törvényben meghatározott célból* (munkavégzés, fajtalanlás vagy közösülés, emberi test tiltott felhasználása, tiltott pornográf felvétel készítése) *vagy módon* (erőszakkal vagy fenyegetéssel, megtevesztéssel, a sértett sanyargatásával) követik el.

40 „The travaux préparatoires should indicate that the reference to the abuse of position of vulnerability is understood to refer to any situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.” According to the point 64 of the interpretative notes „The travaux préparatoires should indicate that the Protocol addresses the exploitation of the prostitution of others and other forms of sexual exploitation only in the context of trafficking in persons.

41 A Btk. miniszteri indokolása.

Igen fontos rendelkezése a törvénynek, hogy a bűncselekménynek már az előkészületét is büntetni rendeli, és két évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálja.

Ha a tényállást összehasonlítjuk az emberkereskedelemnek a palermói jegyzőkönyvben található definíciójával, megállapítható, hogy a magyar szabályozásban az emberkereskedelem *alapesetének* nem része az elkövetés módjának erőszakos volta, a fenyegetés, a kényszer, a csalás, a megtévesztés vagy a hatalommal való visszaélés. A magyar szabályozás szerint viszont a *minősítő körülmények* közé tartozik (tehát súlyosabb büntetési tételekkel fenyegetett), többek között, az erőszakkal vagy fenyegetéssel, a megtévesztéssel, illetve a sértett sanyargatásával történő elkövetés.

A emberkereskedelem tényállásán túl a Btk. 175. § (2) és (3) bekezdése a „személyi szabadság megsértése” bűncselekménye minősített eseteként szabályozza annak cselekményét, „aki emberkereskedelemmel összefüggésben megszerzett és a személyi szabadságától megfosztott sértett személyi szabadságának megfosztását fenntartja, és a sértettet munkavégzésre kényszeríti”. Ennek büntetési tétele két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés. A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (3) bekezdésben felsorolt minősítő körülmények fennállnak, azaz a bűncselekményt aljas indokból vagy célból, hivatalos eljárás színlelésével, a sértett sanyargatásával, jelentős érdeksérelmet okozva, a 18. életévét be nem töltött sértett sérelmére követték el.

Az emberkereskedelem körében a gyakorlatban regisztrált esetek csekély száma miatt meglehetősen nehéz az emberkereskedelem hazai helyzetéről általános képet alkotni, s a jellemző vonásokat megragadni. Az általunk vizsgált néhány esetben⁴² azonban figyelemre méltó volt, hogy az elkövetők száma 2–9 között váltakozott, és a sértettek száma is általában egynél több volt (2-4). *Megjegyzendő, hogy a kriminálstatistikai adatok szerint az emberkereskedelem elkövetőinek száma 1999 és 2003 között 2 és 39 között mozgott.*⁴³

42 Mintegy húsz bűncselekmény az emberkereskedelem köréből.

43 Kovács Attila: Az emberkereskedelem elleni hatékony küzdelem Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozás fényében. *Ügyészek Lapja*, 2004/5., 24. o.

Magyarországon a prostitúciós célú emberkereskedelem fordult elő a leggyakrabban, általában újsághirdetések útján történő „toborzással”, amelyek háttérben rendszerint bűnszervezetek által felhasznált modell-, munka- és házasságközvetítő ügynökségek álltak.⁴⁴

Az úgynevezett belföldi, tehát a határainkon belül folyó emberkereskedelem eseteiben jellemző volt az elkövetők részéről a sértettek bántalmazással, külföldre történő eladással történő fenyegetése, illetve brutális bántalmazása. Az említett és más eszközökkel előfordult, hogy az elkövetők nyomást gyakoroltak a sértett/tanúra a büntetőeljárás alatt is. E tényezők hatására megtörtént, hogy a sértett többször változtatta, illetve visszavonta a tanúvallomását, ami hosszabbá tette és nehezítette a bizonyítási eljárást. Több esetben, amikor alkalmoszerűen prostitúcióból élő sértettek emberkereskedelemnek minősülő adásvételéről volt szó, a sértettek – annak ellenére, hogy ennek nincs jogi relevanciája – igyekeztek a prostitúciós életformával kapcsolatos tényeket elhallgatni, vagy azokat kitalált részletekkel helyettesíteni.

Az elkövetők teljes tagadása, vallomásukban a sértett belegyezésének, önkéntességének cinikus hangsúlyozása ugyancsak általánosnak volt mondható. Az elkövetők közel egyharmada volt büntetett előéletű vagy visszaeső. Az esetek a legkülönbözőbb módon jutottak a hatóság tudomására: a sértett feljelentése, eltűnés miatti körözés, közúti ellenőrzés, a hirdetések elemzése stb. kapcsán. Egyes esetekben a sértettek felkutatása, illetve az elkövetők kiténének felderítése igen hosszadalmas, aprólékos munkával vált csak lehetővé. Néhány esetben azonban ez átmenetileg vagy tartósan sikertelen maradt.

Az elkövetők a sértettek többségét vagy azonnal, vagy a bizalmi viszony kiépítése után, de mindkét esetben rendkívüli brutalitással kényszerítették prostitúcióra. A legkülönbözőbb esetek fordultak elő. Így például egy esetben élettársat használt autóért, valamint készpénztartozás-elengedés fejében elcseréltek; más esetben az intézetből hazalátogató rokont eladták, majd visszavásárolták, hogy nekik „dolgozzon”, az is előfordult, hogy otthonról elszökött fiatal lá-

44 Hasonló véleményen van Kovács Attila: Uo. 25. o.

nyokat erőszakkal magukkal vittek, majd megerőszakolták őket, és eladták. A sértettek egyikének például munkáltatás címén „irodázta-tást” ígértek, amelyről kiderült, hogy mobiltelefonon hívható, magánlakásban űzött prostitúciót fed. Ezzel a jelenséggel a civil szervezetek már korábban is találkoztak. (Az esetek nem tipizálhatók az empirikus minta csekély száma miatt.)

A nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan jellemző volt, hogy az elkövetők a sértettekkel durván bántak, félelemben és abszolút kontroll alatt tartva őket, az állandó felügyelet és megtorlás légkörében. Ez megnehezítette a sértettek szökését. Néhány esetben adásvétel útján adták tovább külföldre a fiatal lányokat, és az ismételt, sorozatos tranzakciók miatt esetenként nem derül fény minden vevő kilétére. A sértettek vagy magánlakásban vagy a fűtákon „dolgoztak” prostituáltként, akár napi 10 órát is. Az emberkereskedők a sértettek így szerzett jövedelmét szinte teljes egészében elvették.

A kriminálstatisztikai adatok szerint, mint említettük, az ismertté vált bűncselekmények között az emberkereskedelem (175/B §) és a személyi szabadság megsértése emberkereskedelemmel bűncselekménye igen csekély nagyságrendű, ahogyan azt a 2. számú táblázat szemlélteti.⁴⁵

Magyarország, kedvező geostratégiai helyzeténél fogva, az emberkereskedelem szempontjából elsősorban *tranzitországnak* szá-

2. számú táblázat

Az emberkereskedelem és emberkereskedelemmel összefüggő bűncselekmények száma az utóbbi öt évben

év	emberkereskedelem (175/B §)	személyi szabadság megsértése emberkereskedelemmel összefüggésben (175. § (2)–(3))
1999	2	7
2000	16	6
2001	34	20
2002	34	16
2003	19	11

Forrás: ERÜBS

45 A statisztikai adatokat Tamásné Rózsa Katalin, az OKRI munkatársa állította össze.

mít, és csak kis mértékben tekinthető *kiindulási és célország*nak. Ez utóbbi szerep azonban, a jelek szerint, változóban van⁴⁶, és a jövőben feltehetően növekszik mind az innen kiinduló, mind pedig az ide irányuló emberkereskedelem bűncselekmények száma.

A tranzitország szerepről, azaz a hazánkon keresztül zajló emberkereskedelem bűncselekményének nagyságrendjéről, az országon közvetlenül vagy rövid itt-tartózkodást követően átutaztatott, átjuttatott sértettek számáról csak becslések állnak rendelkezésre. Az országhatárokon belül folyó vagy innen kiinduló emberkereskedelemről már kissé pontosabb képet tudunk alkotni. A kriminálstatistikai adatokon túl más tényezők értékelése, így például a közelmúltban létrehozott speciális nyomozó csoport tapasztalatai, a sértettsegítő szervezetek tevékenysége alapján, a jövőben kialakítható kép talán valamivel közelebb áll majd a valósághoz.

A helyzet, illetve a rendelkezésre álló anyagok elemzése, a témában érdekelt, különböző szakértők előadásai és a velük folytatott eszmecserek adatai arra engednek következtetni, hogy a regisztrált emberkereskedelem bűncselekményének kis száma több alapvető okra vezethető vissza. Ebből a következőket emelnénk ki:

- 1) Az egyik ok abból következik, hogy Magyarország tranzitország jellege miatt *igen nehéz e bűncselekmények felderítése*, hiszen a sértettek zöme hazánkon csak átutazik, s ekkor gyakran még maga sincs tudatában a későbbi sértetté válása kockázatának. A viktimizációra utaló jelek híján tehát általában csekély a lehetőség arra, hogy ezt a folyamatot e korai stádiumban megszakítsuk. Erre csak akkor van mód, ha erőfeszítéseket teszünk arra, hogy a viktimizáció valamilyen módon nyilvánvalóvá váljon, illetve akkor, ha a sértett kizsákmányolása már Magyarország területén megkezdődik. Előbbi vonatkozásban a határőrség és a rendőrség együttműködése, az emberkereskedelem áldozata

46 „Erre utal, hogy jelentős számban jelentek meg hazánkban orosz, ukrán, illetve Délkelet-Európa országaiból, sőt Ázsiából érkező lányok, akik a jobb megélhetés reményében hagyták el hazájukat.” Kovács Attila: i. m. 25. o.

tával kapcsolatba kerülők folyamatos képzése, tréningje, a tapasztalatok megosztása bír rendkívüli jelentőséggel. Utóbbira nézve a célországok sértettsegítő civil szervezetei szerint vannak adatok, ezért ezen a területen is meg kell vizsgálni a civil szférával való hatékonyabb együttműködés és az emberkereskedelem elleni fellépés lehetőségeit. (Gyakori ugyanis, hogy a sértettek a tranzitorszámban szenvedik el először a kényszert, a bántalmazást, a prostitúcióra kényszerítést.)

- 2) Az emberkereskedelemnek minősülő bűncselekmények csekély számával szemben az embercsempészet körébe eső bűncselekmények magas száma⁴⁷ ugyanakkor felvetheti azt az elvi kérdést: vajon benne foglaltatnak-e ebben olyan bűncselekmények is, amelyek később, a magyar határokon kívül, a célországban talán emberkereskedelemként is megjelennének, ha nem szakítaná meg e folyamatot az embercsempészet bizonyítható bűncselekménye?

„A szervezett formában történő embercsempészes – írja Hrabovszki Zoltán – azonban nemcsak a zöldhatár vagy vízi határ tömeges, több ember által történő igénybevételét, ezáltal a legális határforgalom kikerülését jelenti, hanem azzal is jár, hogy az ilyen tevékenységhez segítséget nyújtok, »szolgáltatásuk ellenértékét« nem az átcsempésztettektől, hanem más szervezett csoportoktól kapják meg. E célból az országhatáron áthozottakat úgynevezett »pihenőhelyen« tömegesen tartják, gyakran személyi szabadságuk megsértésével, embertelen körülmények között.”⁴⁸

Korábban, a migránsokkal való ilyesfajta bánásmód még csak a Btk. 218. § (3) bekezdés a) pontja szerinti, csempésztett személy sanyargatásával elkövetett embercsempésztést, vagy a Btk. 175. § (3) bekezdés c) pontja szerinti sértett sanyargatásával elkövetett személyi szabadság megsértését valósította

47 Amely ugyan az utóbbi években erősen csökkenő tendenciát mutat.

48 Hrabovszki Zoltán Az emberkereskedelem büntetőjogi szabályozása. In: Fehér Lenke et al. (szerk.): i. m. 40. o.

meg. Törvényi tényállás híján azonban az emberkereskedelem, de még az emberrablás bűncselekménye sem volt megállapítható.

Az emberkereskedelem 2001. évi törvényi tényállásának változása folytán azonban felvetődik ezen elkövetési magatartás „szállít, elszállásol, elrejt” fordulata is, ezáltal pedig a Btk. 175/B §-a (3)–(5) bekezdéseinek alkalmazhatósága.

„Az emberkereskedelemre vonatkozó legújabb jogszabályi változás – folytatja Hrabovszki Zoltán – így a jogalkalmazó megítélésben is szemléletváltozást kell hogy eredményezzen. Az embercsempészség tehát a kis volumenű, eseti elkövetésű cselekményeknél kerülhet megállapításra. A tömegesen áthozott, a pénz kifizetéséig »pihenőhelyen« tartott, esetleg személyi szabadságuktól megfosztott személyeknél az emberkereskedelem megállapíthatósága kerül előtérbe. Erre pedig figyelemmel kell lenni az embercsempészség nyomozására hatáskörrel rendelkező határőrségnek is, vagyis elengedhetetlen az ilyen tárgyú ügyekben, a rendőrséggel történő együttműködés, egyeztetés.⁴⁹ Mindezen tényezők fennállása esetén azonban az emberkereskedelem megállapítására természetesen csak akkor kerülhet sor, ha a sértettek szállítása, elszállásolása, elrejtése az emberkereskedelem érdekében történik (eladás, megvásárlás, ellenszolgáltatásként átadás, vagy más személyért való elcserélés érdekében történik).

- 3) A harmadik tényező pedig az emberkereskedelem rejtetten maradása, annak okán, hogy a nyomozó szerv hivatalból nem szerez tudomást a bűncselekmény elkövetéséről, a bűncselekmény sértettje pedig nem tud vagy nem akar segítségért fordulni a nyomozó hatósághoz. A célszágok civil szervezeteinek gyakorlata alapján vélelmezhető, hogy e téren jelentős lehet a latencia mértéke. Ezen a helyzeten többek között a sértettközpontú eljárás, a sértett-/tanúvédelem módszer- és eszköztárának hatékonyabb alkalmazása, a sértett sokoldalú, civil szervezetek révén történő segítése, a menedékhelyek (shelters) létrehozása segíthet.

49 Hrabovszki Zoltán: i. m. 40. o.

4) Végül, említést érdemel, hogy évek óta hiányzik egy olyan *nemzeti stratégia és akcióterv*, amely az emberkereskedelem elleni küzdelem feladatait meghatározná, rangsorolná a tennivalókat, kijelölné a prioritásokat, valamint teret adna a különböző szervek együttműködésének. Az elmúlt év végén történtek erőfeszítések az emberkereskedelem elleni nemzeti stratégia és akcióterv létrehozására. Remélhetőleg, ezek a törekvések folytatódnak, és eléri a szándékolt célt.

Az előbbieken kívül számos más tényezőt is elemzés tárgyává kell tenni annak érdekében, hogy reális képet alkothassunk az emberkereskedelem hazai helyzetéről. Ez pedig folyamatos adatgyűjtést, empirikus kutatásokat is igényel.

Osszegzés

Az emberkereskedelemmel foglalkozó szervezett bűnözői csoportok manapság természetesen igyekeznek elsősorban a legális beutazási csatornákat hasznosítani, ám még így is gyakran kényszerülnek igénybe venni más embercsempész szervezetek segítségét. Azonban egyre gyakoribb, hogy azt maguk szervezik meg, s ekkor az emberkereskedelemmel foglalkozó szervezett bűnözés hálózatának részét képezi az ilyen irányú tevékenység is.

A nemzetközi kutatási adatok szerint az illegális migráció, az embercsempészet és emberkereskedelem fő útvonalai jelentős hasonlóságot mutatnak. Elsősorban három fő irányból (keleti, déli, délkeleti) haladnak Európa fejlettebb régiói felé (kiemelten Ausztria, Németország, Svájc irányába), s jellemzően azonos bűnöző hálózatok a lebonyolítók.⁵⁰ Lényeges tehát, hogy az embercsempészet és emberkereskedelem fogalmi külön tartása mellett folyamatosan vizs-

50 Robert Oberloher: To Counter Effectively Organised Crime Involvement in Irregular Migration, People Smuggling and Human Trafficking from the East. Europe's Challenge Today. p. 192. In: Organised Crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference on the European Society of Criminology. HEUNI Papers, no. 42., Helsinki, 2003

gáljuk a szervezett bűnözés által jellemzett és az elkövetési útvonalak egyezése vagy hasonlósága okán is összefüggő cselekmények kapcsolatát, fő vonásait, jellegzetességeit.

A nemzetközi felmérések megállapításai szerint a csekély befektetést kívánó, profitorientált és profit által motivált, az illegális migrációból közvetve és közvetlenül is óriási hasznot húzó szervezett bűnözésnek – sajnálatos módon még jelenleg is – viszonylag csekély felderítési kockázattal kell számolnia. A szervezett bűnözés illegális piacokat teremt, lát el áruval és tart fenn. A bűnözésből eredő tőke birtokában azután a szervezett bűnözés kapcsolatokat keres a legális szférával, az üzleti és politikai életben infiltráció, korrupció, pénzmosás révén. Mindezekre tekintettel az ellene való küzdelem komplex, koordinált és nemzetközi fellépést igényel.

IRODALOM

Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog – Különös Rész. HVG–ORAC Kiadó, Budapest, 2001

Demus Mária: A Magyar Köztársaság Határőrségének tapasztalatai az embercsempészés elleni fellépésben. IOM, Budapest, 2004

Hajdinjak, Marko: Smuggling in South-Eastern Europe. Center for the Study of Democracy, 2002

Hrabovszki Zoltán – Fehér Lenke: Kézikönyv az emberkereskedelem megelőzéséről és kezeléséről. II. kötet. IOM, Budapest, 2004

Fehér Lenke et al. (szerk.): Kézikönyv az emberkereskedelem megelőzéséről és kezeléséről. III. kötet. IOM, Budapest, 2004

Kovács Attila: Az emberkereskedelem elleni hatékony küzdelem Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozás fényében. *Ügyészek Lapja*, 2004/5.

Lehti, Martti – Aromaa, Kauko: Trafficking in Women and Children in Europe. HEUNI, 2003

Oberloher, Robert: To Counter Effectively Organised Crime Involvement in Irregular Migration, People Smuggling and Human Trafficking from the East. Europe's Challenge Today. In: Organised Crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference on the European Society of Criminology. *HEUNI Papers*, no. 42., Helsinki, 2003

Tassinopoulos, Alexandros – Werner, Heinz: To Move or Not to Move – Migration of Labour in the European Union, <http://doku.iab.de/topics/1999/topics35.pdf>

Volpicelli, Stefano: Understanding and Counteracting Trafficking in Persons. The Acts of the Seminar for Women Religious, IOM, 2004

Az illegális bevándorlás jellemzői Dél-Európában

A bevándorlás az Európai Unió döntéshozói számára egyre nagyobb fejtörést okoz. A problémát bonyolítja az is, hogy a kontinens társadalmi öregednek, számuk csökken, így a feladat a megfelelő egyensúly megtalálása, a bevándorlók megjelenését követő pozitív folyamatok kiaknázása mellett, annak ányoldalainak csökkentése. Az Európai Unió közös migrációs politikája még várat magára, illetve lépések folyamatosan történnek, de az egységes rendszer és hozzáállás még mindig kezdetleges. Egy azonban bizonyos: a bevándorlók száma folyamatosan emelkedik, sőt a szabálytalanul, papírok nélkül érkezők egyre többen vannak. Az EU országaiiba illegálisan vándorlók többnyire a mediterrán térség adta lehetőségeket használják ki. A következőkben ennek jellegzetességeit vázolom fel.

Illegális, irreguláris bevándorlás

A szakirodalom a szabálytalan, törvénybe ütköző módon történő bevándorlás, határátlépés fogalmát egymás mellett vagy helyett alkalmazza. Érdeemes néhány pillantást vetni ezekre, hangsúlyozva a különbségeket is.

A Nemzetközi Migrációs Szervezet (a továbbiakban: IOM) az illegális helyett az irreguláris¹ (szabálytalan) szót javasolja. Az irreguláris migráció szélesebb kategória, többféle nézőpontot is magában foglalhat. Egyrészt azokra a személyekre mondhatjuk azt, hogy irregulárisan érkeznek, akik később menekültstátust is kapnak, más né-

¹ Nagy Boldizsár: Lehetséges-e belső határok nélküli Európai Unió közép- és kelet-európai államokkal való bővülés után? In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): Táborlakók, diaszpórák, politikák. Budapest, 1996, 180–194. o.

ven azok a kényszervándorlók, akiknek helyzete már tarthatatlan a szülőföldjén, és akár határsértés útján is, de menekülnek onnan.² Másrészt az IOM szerint ennek számít az a személy is, akit kizsákmányolva szállítanak egyik államon keresztül a másikba.

Rítecz György szerint az illegális migráns az, „aki jogszabályokba ütköző módon kívánja tartós tartózkodási helyét (lakhelyét) egyik országból a másikba áthelyezni, és nem minősül menekültnek vagy menedékesnek”.³

Salvatore Strozza azt hangsúlyozza tanulmányában, hogy nem csupán a határon való átlépés az a kulcspont, amelynek során elkülöníthető a legális, illetve az illegális bevándorlás fogalma. Strozza szerint a határon lehet legálisan, illetve illegálisan átlépni, de a migráns státusa a tartózkodás során is változhat.⁴ Strozza definíciója szerint vannak olyanok, akik eleve illegálisan érkeznek és tartózkodnak („undocumented”), és vannak olyanok, akik, noha legális papírokkal érkeztek, nem újítják meg, nem hosszabbítják meg tartózkodási engedélyüket, és így válnak szabálytalan (irreguláris) bevándorlóvá.⁵

Nagy Boldizsár szerint az irreguláris migráció mind a kényszervándorlást, mind az illegális migrációt magában foglalja. „Kényszervándorlásnak tekintem azt, amikor az otthonát elhagyó személy nem önként dönt szokásos lakhelye feladásáról, hanem erre külső körülmények, személye vagy csoportja ellen irányuló üldöztetés kényszeríti, míg az illegális migráció kifejezés a személyek olyan mozgásaira utal, amelyek során az érintett a határátlépésre, letelepedésre és munkavállalásra vonatkozó szabályok megkerülésével és/vagy megsértésével lép be és tartózkodik egy adott állam területén.”⁶

2 World Migration 2003 – Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move. IOM Publications, 2003, p. 58.

3 Rítecz György: A migráció és a bűnözés. Kriminológiai Közlemények 60., 2002, 131. o.

4 Salvatore Strozza: Estimates of the illegal foreigners in Italy: a review of the literature. International Migration Review, Spring 2004, vol. 38., pp. 309–332., 310.

5 Uo. 310. o.

6 Nagy Boldizsár: i. m. 187. o.

Az illegális, irreguláris bevándorlás mellett a külföldi szakirodalom használja az „unauthorized”, azaz *jogtalan belépés* fogalmát is. Ez a fajta cselekmény a hamis vagy hamisított okiratokkal, vagy a nem legális úton-módon szerzett vízumokkal történő beutazást foglalja magában. Ugyanakkor ez csak egy aspektusa az irreguláris bevándorlásnak, és kizárólag a határátlépésre vonatkozik. A migráció úgy is lehet jogtalan, ha az egyébként nem illegális.⁷

Az irreguláris vagy jogtalan bevándorlás során mindig van segítő, aki a helyismeretét pénzért biztosítja a migránsnak. Az Európai Unió éppen ezért a migránsokon túl a „segítőket” is bünteti. Az Európai Tanács 2002/90-es számú irányelvében határozza meg a jogtalan belépéshez való segítségnyújtásra vonatkozó szabályozást⁸:

„1. cikk (1) Minden tagállam megfelelő szankciókat állapít meg az alábbiakkal szemben:

a) bárki, aki szándékosan segítséget nyújt olyan személynek, aki nem állampolgára egyik tagállamnak sem, abban, hogy az érintett állam külföldiek be-, illetve átutazásáról szóló jogszabályainak megsértésével egy tagállam területére beutazzon, illetve azon átutazzon;

b) bárki, aki anyagi haszonszerzés céljából szándékosan segítséget nyújt olyan személynek, aki nem állampolgára egyik tagállamnak sem, abban, hogy az érintett állam külföldiek tartózkodásáról szóló jogszabályainak megsértésével egy tagállam területén tartózkodjon;

(2) Bármely tagállam határozhat úgy, hogy az (1) bekezdés a) pontjában meghatározott magatartást nem szankcionálja, hanem saját nemzeti jogszabályait és gyakorlatát alkalmazza azokban az esetekben, amelyekben e magatartás célja az érintett személy számára történő humanitárius segítségnyújtás.”

7 Jørgen Carling: Unauthorized Entry at Europe's Southern Borders: Routes, Dynamics and Fatalities. International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis. European Association for Population Studies, Rome, 25–27 November 2004. Véleménye szerint „ez csak egy szegmense a bevándorlásnak, és ezt a terminológiát rosszul is használja az EU meghatározása”.

8 A Tanács 2002/90/EK irányelve a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról.

Mind a felbujtót, mind a bűnsegédekét, valamint e tettek elkövetőit büntetés sújtja.

Összefoglalva, a következők a jellemzői a szabálytalan, inkább törvénybe ütköző, jogsértő bevándorlásnak: az adott országba papírok nélkül érkezik be egy személy, azaz már a határátlépés során történik olyan esemény, amely felkeltheti a hatóságok figyelmét, és ennek megelőzésére hangsúlyt kell fektetni. Ez a határátlépés többféleképpen is történhet: egyrészt úgy, hogy egyáltalán nem kerül a határőrök szeme elé, azaz a földrajzi adottságokat kihasználva, az embercsempészek segítségével, másrészt vannak olyanok is, akik hamis vagy hamisított dokumentumokkal a határőrök lankadó éberségére apellálva próbálnak az állam területére bejutni.

Strozzára utalva: a szabályosan, valódi papírokkal érkezők is tartózkodhatnak szabálytalanul egy országban, hiszen a lejárt vízum (leggyakrabban a könnyen beszerezhető turistavízumról van szó) meg nem hosszabbítása is egy módja annak, amit az egyes szakirodalmak „illegális bevándorlásnak” neveznek. Ehhez kapcsolódóan kell még említést tenni azokról, akik feketemunkát végeznek az adott országban.

Az illegális határátlépést törvénytelen tartózkodás és engedély nélküli munkavállalás követi. Sok esetben erre szakosodott célszágbeli csoportok a frissen érkezett migránsokat zsarolással, fenyegetéssel kényszerítik a szervezett bűnözésbe való bekapcsolódásra, annak kiszolgálására. Különösen áll ez olyanokra, akiket készpénzfizetés híján annak fejében szállítanak illegálisan más országba, hogy ott majd ingyenmunkával „ledolgozzák” a tartozást (kábitószerek-kereskedelem, prostitúció).⁹

A migránsnak a cél- vagy a tranzitországba való megérkezése után tartósan vállalnia kell a rejtőzködés körülményeit: teljes kiszolgáltatottságban kell várnia sorsának további alakulását. Lebukhat, vagy lebuktathatják a hatóságok előtt, nem jogosult szociális juttatásokra, és az érdekvédelme sem biztosított. A mozgásszabadsága

9 Jungbert Béla: Az embercsempészet mint az illegális migráció egy fajtája. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): i. m. 198. o.

korlátozott, és életkörülményei semmiképpen sem tekinthetők normálisnak. *Jungbert Béla* szerint ezért az embercsempészet több, mint fel nem derített illegális határátlépés.¹⁰

Az illegális bevándorlás megfékezése céljából a fejlődő országok polgárai egyre nehezebben kapnak beutazási vízumot a fejlett régiók országaiba, ami ugyanakkor felértékeli a csempészek kínálta lehetőségeket, így elsősorban a hamis okmányokhoz való hozzájárulás lehetőségét. A hamisított vagy lopott okmányok forgalmazására egyes országokban önálló piac működik. A vízumkérelmekhez gyakran fikatív meghívóleveleket vagy munkaszerződéseket is mellékelnek.¹¹

Az irreguláris bevándorlás nagysága

Az Európai Unió területe nemcsak a szabályos, hanem a szabálytalan, törvénybe ütköző bevándorlás célterülete is lett. Az EU területére irregulárisan érkezők aránya a beérkezőkön belül egyharmadról a felére nőtt az elmúlt tíz év alatt.¹² Így a probléma megoldásának keresése napjaink egyik legégetőbb feladata, mind uniós, mind tagállami szinten.

Az Európai Unió területén az irreguláris migrációt 500 ezer főre becsülték 1999-ben. Ez *kilencszeres* növekedést jelent hat év alatt, 1993-hoz viszonyítva.

Az IOM legalább *hárommillió* nem hivatalos papírokkal érkező bevándorlóval számol. Becsléseik szerint ez a szám tíz évvel ezelőtt csupán *kétmillió* volt. Ugyanakkor senki sem tudja pontosan megmondani, hányan is érkeznek „papírok nélkül” az Európai Unió tagállamaiba. Csak becslések kerülnek napvilágra azokból az adatokból, amelyeket a schengeni területre hivatalos iratok nélkül érkezőkről rögzítenek.¹³

A legtöbb szabálytalanul érkező bevándorló a mediterrán térségből, illetve Kelet-Európából származik. Feltételezések szerint százez-

10 Uo.

11 Uo.

12 World Migration... i. m. 58. o.

13 Jean-Philippe Chauzy, az IOM szóvivője szerint.

rek érkeznek évente az EU területére Afrikából, Kelet-Európából, a Közel-Keletről, Közép-Ázsiából, illetve Kínából.¹⁴ Említést érdemel a bevándorlók nemzetisége is: többségük európai (64%), 16%-uk afrikai, míg 11%-uk ázsiai eredetű.¹⁵

Németországba minden évben 100 ezer főt csempésznek. Az Egyesült Királyságban egymillió körüli külföldivel számolnak, akik már letelepedtek és dolgoznak is. Belgiumban kb. 90 ezer, míg Franciaországban 500 ezer, Portugáliában pedig 60 ezer a becsült illegálisan ott-tartózkodók nagysága.¹⁶

Az 1990-es években öt uniós tagország elhatározta, hogy az addig illegálisan a területükön tartózkodók hivatalos státust kaphatnak. Ez a segítség az IOM becslése szerint ebben az évtizedben 1,5 millió embernek adott lehetőséget arra, hogy szabályossá tegye tartózkodását az egyes tagországokban.¹⁷

A mediterrán térség – az EU gyenge bástyája

A mediterrán térség országai (Portugália, Spanyolország, Olaszország és Görögország) a 80-as évek végéig kibocsátók voltak, azaz a jobb jövő reményében többnyire ezen államok polgárai mentek a gazdagabb európai régiókba, főleg Németországba, Franciaországba, Nagy-Britanniába, illetve az észak-európai országokba. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ők többnyire legálisan, az Európai Unió

14 World Migration... i. m. 253. o.

15 John Salt: Current Trends in International Migration in Europe. Council of Europe, Strasbourg, 2001

16 World Migration... i. m. 253. o.

17 Olaszország 716 ezer szabálytalanul az ország területén tartózkodó bevándorlónak adott papírokat három hullámban. Görögországban 370 ezer ember legalizáltan maradhatott az ország területén 1997–1998-ban, akik főként a balkáni államokból, illetve Kelet-Európából érkeztek. Spanyolország 260 ezer, főként Afrikából és Latin-Amerikából érkezett bevándorlónak adott hivatalos papírokat, míg Portugália 61 ezer migránsnak adott hivatalos tartózkodási engedélyt. World Migration... i. m. 254. o. Az természetesen más kérdés, hogy például Belgiumban ennek hatására emelkedett a szabálytalanul bevándorlók száma. Sőt a „családegyesítés” címén jelentkezők száma 2122-ről (1999) 4500-ra (2003) emelkedett. COM [2004] 412.

személyek szabad mozgása elvének kihasználásával mentek időlegesen pénzt keresni.

Ez az utóbbi 8-10 évben megváltozott. Az új bevándorlási célpontok éppen ezek az országok lettek. Ennek okai összetettek. Fontos szerepet játszik ebben az, hogy az olasz területeken kívül Görögország után Spanyolország és Portugália is az EU tagja lett. Az uniós tagság pozitív oldala az, ami a bevándorlók szemében fontos érv, vagyis a gazdasági felemelkedés, a kvázi biztos gazdasági, társadalmi háttér. Továbbá éppen ezek az országok azok, amelyek az elmúlt másfél évtizedben jelentős pénzügyi injekcióval tudtak gazdasági problémáikon enyhíteni. A mediterrán térség országai az EU igazi haszonélvezői voltak.

Éppen emiatt váltak vonzóvá ezek az országok, de emellett viszonylag könnyű a megközelítésük is. Nincsenek olyan szigorú szabályok, a határátlépés nem ütközik akkora nehézségekbe, mint a kontinens szárazföldi területein. Azaz a tenger kedvező terepet nyújt a szabálytalan bevándorlók, illetve az erre szakosodott bűnözők számára.

Mindezek következtében a mediterrán térség vált az utóbbi nyolc év egyik gócpontjává, a szabálytalan bevándorlás „központjává”, tranzit-, de egyre inkább célterületévé. A törvénszegő módon érkezők többsége Olaszországon és Spanyolországon keresztül közelíti meg a célországokat, amelyek főleg Franciaország, Németország, Svájc és az Egyesült Királyság vagy más gazdag észak-európai állam. Ennél szomorúbb tény, hogy százas nagyságrendű évente azon halálesetek száma, amelyek az illegális határátlépés során történnek.¹⁸ 1999 és 2003 között, Jørgen Carling számításai szerint, 2500-an vesztették életüket ily módon. A legtöbben a spanyol (42%), az olasz (38,4%) és a görög (16%) partok mellett lelték halálukat, 90%-uk fulladás következtében.

Egyes számítások szerint a Görögországban¹⁹ és Olaszországban tartózkodó bevándorlók egynegyede; míg a spanyol és portu-

¹⁸ World Migration... i. m. 254. o.

¹⁹ Ebben a dolgozatban csak az olasz, a spanyol és a portugál helyzetet mutatom be.

gál földön tartózkodók 15%-a érkezett vagy tartózkodik papírok nélkül az adott országban.²⁰

Olaszország

Az Olaszországra nehezedő illegális bevándorlásból eredő nyomás az utóbbi tíz évben kezdődött.²¹ Amíg az olasz hatóságok 34 100 főt fogtak el 1991–1993 között, 2000-ben már 130 791-et, 2002-ben pedig 149 783-at (100 esetből 59-et²²) tartózkodási vízum vagy egyéb más dokumentum hiánya miatt.²³

Ezzel egy időben a legálisan tartózkodó külföldiek száma is ugrás-szerű növekedést mutat. 1985-ben 423 ezer, 1991-ben 896 800, 2000-ben viszont már egymillió 388 200 külföldi tartózkodott tartósan Olaszországban. A változás egyértelműen mutatja, hogy a korábbi kibocsátó országból befogadó országgá vált Itália, sőt a legnagyobb jelentőségű emelkedést az 1990-es évek második felében tapasztalta.

20 Németországban és Franciaországban ez az arány kb. 5%.

<http://www.migration.ucdavis.edu/mn>

21 A probléma komolyságára utal az is, ahogy a 2004 nyarán történt esetet az olasz hatóságok kezelték: Migránsok ezrei utaztak hajón Észak-Afrikából Olaszország déli partjaira, miután 2600-an megérkeztek Lampedusába, amely földrajzilag közelebb fekszik Tunéziához, mint Európához, az 1951-es genfi egyezményvel ellentétes módon, az olasz kormány visszaküldte a bevándorlókat Líbiába. Az olasz hatóságok csak az eritreai, az etióp és a szomáliai bevándorlók számára engedték meg, hogy maradjanak, a többieknek vissza kell térniük szülőföldjükre, de elsőként Líbiába. (A líbiai kormány, amely ugyan nem írta alá a genfi egyezményt, azt tervezi, hogy mielőtt visszaküldenék őket szülőföldjükre, egy befogadóállomáson szállásolják el őket.) A tengeren érkezők száma is érdekes lehet: 9985 bevándorlót találtak az olasz déli part mentén a hajókon 2003 júliusa és 2004 júniusa között, míg az azt megelőző évben 19 294-et.

22 Maria Concetta Chiuri: *Illegal immigration into Italy: Evidence from a field survey*. International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis. European Association for Population Studies, Rome, 25–27 November 2004

23 Maria Concetta Chiuri – Giuseppe De Arcangelis – Giovanni Ferri: *Crisis in the Countries of Origin and Illegal Immigration into Europe via Italy*. CHILD Working Papers, no. 16., 2004, <http://www.child-centre.it>

Az állampolgársági kérelem, a honosítás Olaszországban tíz év helyben lakást követel meg. Amíg 1995-ben 7442-en, addig 1999-ben 11 570-en kérték és kapták is meg az olasz állampolgárságot (nagy többségük házasságkötés következtében).

Jogi háttér

Olaszországban az első amnesztia-törvény az illegálisan tartózkodó külföldiek számára az 1980-as évek második felében született meg. Ezekben az években került először az ország központi kérdései közé a bevándorlás problémája. 1990-ben alkották meg az úgynevezett *Martelli-törvényt*, amely az első széles körű bevándorlással kapcsolatos jogi szabályozást keltette életre.²⁴ Több szempontból is jelentős lépéseket tartalmazott a törvény, egyrészt belpolitikai, másrészt külpolitikai téren is sikerült a bevándorlás kérdését némileg, időlegesen enyhíteni.

Az olasz hatóságok később is a jogszerűen tartózkodók szabályos vízumhoz jutásával próbálták enyhíteni a negatív hatásokat. Az olasz „regularizációs” program a 489/1995-ös törvény alapján működik. Az 1995. évi 489. számú rendeleti törvény (úgynevezett *Decreto Legge Dini*) rendelkezik a kiutasítás – mint biztonsági és mint közgazgatási intézkedés – alkalmazásának feltételeiről és végrehajtásának módjáról. Ennek alapján a kiutasítás az úgynevezett *questore* (rendőrkapitány) hatáskörébe tartozik, és elsődleges módja, hogy a kiutasított személyt rendőrök kísérik az országhatárhoz (ez többnyire a repülőtérré kísérést jelent, hiszen a kiutasított külföldit saját országába kell küldeni; ez pedig az esetek többségében nem határos Olaszországgal). Ez a rendeleti törvény új bűncselekményi tényállást is meghatároz: az *illegális bevándorlás elősegítését* (amely egytől három évig terjedő szabadságvesztéssel és pénzbüntetéssel, ha a cselekményt haszonszerzési céllal csoportosan követik el, négytől tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel és pénzbüntetéssel, illetve ha szexuális kizsákmányolás vagy prostitúció folytatása cél-

24 <http://www.migrationinformation.org>

jából követik el, öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel és pénzbüntetéssel büntetendő); valamint felemeli az 1986. évi 943. törvényben meghatározott külföldi munkavállaló illegális alkalmazása bűncselekményének büntetési tételét egytől öt évről kettőtől hat évre. A IV. fejezetben található az a rendelkezés, amely „regularizálja”, azaz törvényesíti azokat, az országban illegálisan tartózkodó külföldieket, akik igazolják, hogy szabályos munkával rendelkeznek, és mind a munkáltatót, mind a munkavállaló külföldi állampolgárt felmenti a büntetőjogi felelősség alól az addigi illegális foglalkoztatás, illetve tartózkodás miatt.²⁵ A munkával rendelkező illegális bevándorlók törvényesítése egész Európában bevált módszer lett az 1990-es években²⁶.

Ugyanakkor csak az 1998-as bevándorlási törvényben tettek először különbséget az olasz jogalkotók menekült és bevándorló között.²⁷ Ez a jogszabály szigorúbb fellépést biztosít az illegális bevándorlókkal szemben²⁸, kvótarendszer bevezetésével szabályozza a bevándorlási engedélyeket, és nagyobb figyelmet szentel a migránsok beilleszkedése kérdésének is. Az irreguláris bevándorlás elleni lépések végrehajtása a deportálások nagy számát vonta maga után.

Az új törvény, amelyet *Bossi-Fini*.²⁹ törvénynek is neveznek, kiegészíti az 1998-ast, és új cikkelyeket is tartalmaz. A legjelentősebb változások a következők voltak: a bevándorlók számának korlátozása; a kötelező munkáltató-bevándorló szerződés; szigorúbb irregulárisbe-

25 Kelemen Katalin: Bevándorlók és szervezett bűnözés Olaszország és Közép-Kelet-Európa viszonyában. *Ügyészek Lapja*, 2004/5., 54. o.

26 Spanyolországban 1991-ben és 1996-ban, Portugáliában 1993-ban és 1996-ban, Franciaországban 1997-ben, Görögországban 1998-ban, és Belgiumban 1999-ben. Magyarországon az uniós csatlakozás után próbálták meg ezen az úton szabályos papírokhoz juttatni a hazánkban illegálisan tartózkodó külföldieket.

27 Lásd bővebben Kelemen Katalin: i. m. 55. o.

28 Tovább szigorította a büntetőjogi rendelkezéseket, azaz az illegális bevándorlás szankciójában a pénzbüntetés nagyságát minden segített bevándorló után 15 ezer euróra emelte, a négy évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztés-büntetést haszonszerzési céllal csoportosan elkövetett bűncselekmény esetén. Kelemen Katalin: i. m. 55. o.

29 2002. évi 189-es törvény.

vándorló-kitoloncolási gyakorlat; amnesztia azoknak az irreguláris bevándorlóknak, akik több mint három hónapja élnek és dolgoznak az országban; továbbá új bevándorlási hivatali rendszer kiépítése, amely segíti a bevándorló munkásokat, valamint a családegyesítést³⁰.

A törvény értelmében az olasz rendőrök megállíthatják azokat a bevándorlókat, akik érvénytelen személyi okmányokkal érkeznek, és egy közösségi szállásra viszik őket, ahol 60 nap áll rendelkezésükre, hogy azonosítsák magukat, vagy ahol politikai menekült státustért folyamodhatnak. Ha az utóbbit választják, akkor átszállítják őket egy befogadóállomásra. Máskülönben illegális bevándorlónak minősítik őket, és egy másik központba (kb. az „ideiglenes tartózkodási állomásra”) kerülnek, ahol kapnak egy visszautasítási rendeletet³¹, és el is kísérik őket a legközelebbi határig, vagy egy kiutasítási parancsot, amely után három napon belül el kell hagyniuk az országot (ez korábban 15 nap volt).

Ez a törvény két esetben biztosítja az irreguláris bevándorlók számára a legalizációt: egyrészt azoknak, akiket házvezetőnként vagy háztartási kisegítőként alkalmaznak, másrészt azoknak, akik a második keresők a családban.³²

Olaszországban a 2003-ban tartott törvényesítést célul tűző programba 705 ezer fő jelentkezett, ami a második legnagyobb szám az ilyen típusú programok között. A megjelentek 20%-a Romániából, 15%-a Ukrajnából, további 8-8%-a Marokkóból, illetve Albániából érkezett törvénytelen úton.

Az Olaszországban kiéleződött helyzetet bilaterális egyezményekkel, de főleg a Líbiával történő együttműködéssel próbálják a hatóságok kezelni.³³ Tengeri, légi és szárazföldi őrzőparat szeretnének

30 Lásd bővebben a kiutasító határozat alkotmánybíróági felülvizsgálatát Kelemen Katalin: i. m. 56. o.

31 Ezt a helyi hatóságok, a questurák adják; míg a kiutasító rendeletet a prefektusok.

32 Az eredeti: „dependent worker”, feltételezi, hogy más is keres a családban, és az általa keresett összeg csak kiegészíti a családi költségvetést, azaz vannak családtagjai az országban, nem várható, hogy mások is érkeznek. <http://www.migrationinformation.org>

33 <http://www.migration.ucdavis.edu/mn>

Líbiával közösen kialakítani (hiszen ez az egyetlen olyan észak-afrikai ország, amelynek nincsen megállapodása az EU-val az illegális bevándorlás felszámolásával kapcsolatban), amelynek segítségével gátat szabhatnak az illegális bevándorlásnak. Emellett olyan „centrum” létrehozását is tervezik, amely „lebeszelné” a bevándorlókat arról, hogy hajóval Európába menjenek; 2004 augusztusában ugyanis bejelentette a líbiai kormány, hogy az országukban tartózkodó 1,5 millió bevándorló Európába szándékozik menni.

A legtöbb Olaszországba érkező bevándorlónak nincsenek személyi okmányai, és bár néhány vizsgálat szerint az egyiptomiak vannak többségben, ennek ellenére azt mondják magukról, hogy palesztinok vagy szudániak, így nem küldik őket vissza szülőföldjükre.³⁴

Maria Concetta Chiuri és kollégái 2003-ban végeztek egy felmérést az Olaszországban illegálisan tartózkodó bevándorlókkal kapcsolatban. Azokat keresték meg, akik kevesebb mint hat hónapja tartózkodnak Itáliában, és 18 évnél idősebb menekültek, vagy bujkálók voltak.³⁵

A kutatásuk során szerették volna megismerni egyrészt azt, hogy milyen körülmények között éltek ezek az emberek otthonuk elhagyása előtt, amikor eldöntötték, hogy útra kelnek, milyen jövőbeni reményekkel tették azt, másrészt azt, milyen személyes és anyagi rizikója volt (bevándorlásuknak).³⁶

A vizsgálat során szerzett adatok, bár nyilvánvalóan csak kis szeletét reprezentálják az Olaszországba szabálytalanul érkező bevándorlóknak, ugyanakkor fontosak, hiszen kevés ilyen jellegű felmérést lehet készíteni.

A 920 fős minta 55 különböző nemzetiségű személyből állt. A többségük (86%) férfi volt. Azok a nők, akiket megkérdeztek, többnyire Kelet-Európából (Ukrajnából, Kosovóból és a volt jugoszláv területekről) érkeztek. A válaszadók kétharmada 18 és 30 év közötti volt. A vallási kérdésre közel 60%-uk muszlim vallásúnak vallotta magát.

34 <http://www.migration.ucdavis.edu>

35 A mintavétel a befogadóállomásokon tartózkodó külföldiek körében történt.

36 Uo.

A mintában szereplők 70%-a alacsony iskolázottságú, 85%-uk pedig azt állította, hogy az elmúlt öt évben anyagi problémája volt. 2002-ig a többségük munkanélküli volt. A válaszolók 68%-ának nincsen gyermeke. A mintában szereplők nagy része (84%-a) egyedül vállalkozott az olaszországi útra. A válaszadók háromnegyede azt állította, hogy ők Olaszországban is szeretnének maradni (ezen belül is Lombardiában³⁷; Észak-Olaszországban), míg 10%-uk Németországba, 5%-uk Franciaországba szeretne továbbmenni.³⁸

A felmérésben részt vevők 54%-a azt mondta, hogy megkeresett fizetését hazaküldi a családjának. A válaszadók nem szeretnének örökre Olaszországban maradni, csupán 3–10 évet terveznek távol maradni otthonuktól.

A megkérdezettek harmada egy hétnél kevesebb ideig utazott Olaszországba. Közel egynegyedük hajóval közelítette meg Olaszországot, és átlagosan 1800 dollárt „költöttek” erre.

Érdekes ugyanakkor, hogy a válaszadók 83%-a azt állította, hogy nincsen rokona Itáliában, és ő az első a családból, aki megpróbálja külföldön megvetni lábát.

Az akár jogtalanul/szabálytalanul történő bevándorlás vállalásában két fő ok játszott szerepet: egyrészt a pénzkeresés, az anyagi haszonszerzés; másrészt az, hogy politikailag szabad országban szerettek volna élni.

A kérdőív szerkesztése során az olasz kutatók fontosnak tartották azt is megkérdezni, hogy miért maradtak otthon azok, akik nem keltek útra. A válaszadók egyharmada szerint ennek anyagi okai vannak, ugyanakkor 16%-uk azt állította, hogy tudomása van olyanokról, akik tervezik, hogy a közeljövőben elhagyják szülőföldjüket.

37 Milánóban főként. Ez a szabályosan érkezők számára is kedvelt célpont Róma mellett.

38 Az a tendencia figyelhető meg az olasz irreguláris bevándorlás során, hogy bár a déli partoknál próbálják megközelíteni az országot, a bevándorlók kedvelt célpontja mégis inkább az északi (54%) és a középső (34%) (gazdagabb) területek. (Milánó mellett Róma kedvelt célpontja a bevándorlóknak.) Az viszont más kérdés, hogy az északi területeken a közvélemény a bevándorlók számának növekedésével összefüggőnek tartja a bűnözés és a szegénység emelkedését is.

Spanyolország

Az olaszokhoz hasonló módon a spanyolok sem engedhetik meg maguknak, hogy ne foglalkozzanak az irreguláris bevándorlás következményeivel, de ők más szempontból közelítik meg azt.

1850 és 1950 között 3,5 millió spanyol hagyta el szülőföldjét azért, hogy Amerikában próbáljon szerencsét.³⁹

A XX. század második felében a spanyol vándorlási folyamatok két különböző módon változtak radikálisan. Egyrészt azzal, hogy a spanyol kivándorlók fő célpontja már nem elsősorban az amerikai kontinens, sokkal inkább az észak-európai országok lettek. Másrészt azzal, hogy amíg Spanyolország tradicionálisan kivándorló ország volt, a XX. század második felében befogadóvá vált. Spanyolország az észak-afrikai és a latin-amerikai munkaerő célpontja lett. Spanyolországban 2,7 millió külföldit regisztráltak 2004-ben, míg csak 1,3 milliónak volt legális tartózkodási engedélye. 1996-ban csupán 500 ezer külföldi volt Spanyolországban. 2003-ban kb. 850 ezren tartózkodtak jogtalanul, papírok nélkül Spanyolországban.

A külföldi lakosok főleg az európai országokból érkeznek Spanyolországba, ennek ellenére 2001-ben már a két legnagyobb csoport marokkói és ecuadori nemzetiségűekből állt. Amíg 1995-ben csupán 95 ezer főt számláltak az afrikai kontinensről, addig 2000-re már 261 ezren voltak.⁴⁰

A legtöbben Marokkóból, Ecuadorból, Nagy-Britanniából és Németországból költöznek spanyol földre, két különböző okból. Míg a marokkói, illetve az ecuadori bevándorlók a gazdasági, anyagi haszon reményében, addig a brit és német polgárok a kedvező időjárás adta lehetőségeket kiaknázva szeretnék nyugdíjas éveiket Spanyolországban eltölteni.

39 <http://www.migrationinformation.org>

40 Uo.

A bevándorlással kapcsolatos kérdésekkel az 1980-as évek közepétől foglalkoztak már kormányzati szinten, azonban a mindennapi élet színterére csak tíz évvel később került.⁴¹

Az első bevándorlással kapcsolatos törvény 1985-ben született meg Spanyolországban, amely az ott tartózkodó külföldiek jogairól szólt. Ezt a törvényt 2000-ben módosították⁴², és 2001-ben kiegészítették.⁴³ Ez már a bevándorlók beilleszkedésére is hangsúlyt helyez, amellyel, hogy a bevándorlási folyamatok kontrollálását is célul tűzi ki.

2000-ben az új törvény egy programot is elindított, amelynek feladata a külföldiek problémáinak és a bevándorlás kérdésének szabályozása és felügyelete volt. Ez volt a Greco⁴⁴ terv 2001–2004 között. Ez a terv négy fontos tényezőt határozott meg: elsőként fontosnak tartják azt, hogy a bevándorlás Spanyolország területére szervezett keretek között menjen végbe. Hangsúlyt helyeznek arra, hogy a bevándorlókat és családjaikat úgy integrálják társadalmukba, hogy ezzel a gazdasági növekedés aktív részeseivé is váljanak. Olyan módon kívánják az engedélyek szabályozását kialakítani, amely biztosítja a békés együttélést a spanyol társadalomban. Az utolsó lényeges célkitűzése ennek a tervnek az, hogy a menekültek és hontalanok befogadását továbbra is lehetővé tegyék.⁴⁵ A Greco-terv a négy említett téma keretén belül 72 különböző intézkedést hozott.

A spanyolok is a legalizációhoz fordultak segítségért abban a reményben, hogy a papírok nélkül tartózkodókról világos képet kapnak, illetve azért, hogy az irreguláris migránsok legális státussal tartózkodjanak az ország területén. 1991-ben 110 ezer bevándorló folyamodott ezen az úton törvényes engedélyért, mégis három évvel később 50%-uk ismét illegális státusba került, hiszen az 1996-

41 Uo.

42 Law 4/2000.

43 RD 894/2001.

44 Global Programme on Regulation and Coordination of Immigration and Alien Affairs in Spain, <http://www.mir.es>

45 <http://www.mir.es>

ban, 2000-ben, illetve 2001-ben adott tartózkodási engedélyek csupán egy évre szóltak.⁴⁶

A 2004-es új tervezet szerint három hónap haladékot adnának a szabálytalanul érkezőknek, hogy legalizálják státusukat. Jelenleg mintegy 200 ezer illegális bevándorló élhet ezzel a lehetőséggel.

2004 augusztusában a spanyol kormány 800 ezer illegálisan dolgozó külföldinek adta meg a legális státust, azzal a kitételrel, hogy a munkaadóiknak be kell őket jelenteniük a társadalombiztosításnak.⁴⁷

A Spanyolországba nem legálisan érkezők többnyire Észak-Afrikából (Marokkó, Algéria), Latin-Amerikából (Kolumbia, Ecuador, Dominikai Köztársaság), valamint Kelet-Európából (Románia, Ukrajna, Lengyelország) érkeznek.⁴⁸ Számos bilaterális egyezményt kötött Spanyolország Ecuadorral, Kolumbiával, Marokkóval, továbbá Lengyelországgal és Romániával is.

Spanyolország földrajzi helyzete miatt is az EU nyugati kapuja. A Gibraltári-szoros, a Kanári-szigetek kiváló lehetőséget nyújtanak a nem legális úton érkezők számára. Éppen ezért az Európai Unióba évente 500 ezer nem legálisan érkezők negyede ezen az úton ér uniós területre. Ennek érdekében a spanyol kormány együttműködési szerződést írt alá Marokkóval. Sőt a spanyoloknak két „beékel” területe van a marokkói partoknál (Melilla és Ceuta), amelyek azt a célt szolgálják, hogy mind a marokkói, mind az afrikai bevándorlókat távol tartsák Európától. 2004 augusztusában több száz afrikai kísérelte meg ezeket a pontokat áttörni Melillánál, és a migránsok százai táboroztak e területek mellett a lehetőségre várva, hogy átlépjék a határt. A Marokkóból érkező bevándorlók megfékezésére az éves GDP-jük 10%-át utalja az unió, hogy segítse és támogassa az otthon maradásukat.⁴⁹ Spanyolországba főként embercsempészet útján juttatják be az oda vágyókat, de az állam még mindig sokkal inkább tranzit-, mint célország.⁵⁰

46 <http://www.migrationinformation.org>

47 <http://www.migration.ucdavis.edu/mn>

48 <http://www.dgei.mir.es>

49 <http://www.migration.ucdavis.edu/mn>: létezik egy Spanyol–Marokkói akcióterv, ez adja a jogi hátteret ezen intézkedéseknek.

50 <http://www.dgei.mir.es>

A Szahara környéki államokban élő afrikaiak ezrei táboroztak Tangier külvárosaiban a lehetőségre várva, hogy hajón elmehesse- nek Spanyolország déli részébe. Elszántságukat mutatja, hogy voltak olyanok is, akik megpróbáltak 100 mérföldet menni Marokkón keresztül, hogy eljussanak a Kanári-szigetekre, ahol csak 2004 első hét hónapjában 3300 főt fogtak el.⁵¹

Amíg 1999-ben 3500 főt fogtak el, amint éppen a határt akarták átlépni szabálytalanul, addig ez a szám 2003-ra 19 ezerre növekedett.⁵²

A többi európai állammal szemben, amelyek a magasan képzett munkaerőt próbálják csábítani, a spanyol munkaerőpiac az alacsony iskolai végzettségűeket preferálja. A gazdasági szektor munkaadói a képzetlen munkaerőt igénylik, főként a külföldiekre számítanak. Éppen ezért jelentős azok száma, akik illegálisan dolgoznak a spanyol munkaerőpiacon. De általában is elmondható, hogy a bevándorlók egyre jelentősebb szerepet játszanak a spanyol munkaerőpiacon. Ennek következtében Spanyolország kvótarendszert vezetett be a külföldi munkavállalók számának szabályozása érdekében. 2002-ben ezt némileg módosították, éppen az illegális munkavállalók számának csökkentése érdekében, hiszen korábban a papírok nélkül érkező külföldiek ezt használták ki.⁵³

Portugália

Portugália a másik két vizsgált országgal szemben más problémákkal küszködik. Földrajzi elhelyezkedése miatt könnyű hajón megközelíteni. Portugália a tengerészek és a kivándorlók országa volt sokáig, míg az 1990-es években a bevándorlási statisztikája már pozitív volt.

A portugál külügyminisztérium számításai alapján 4,3 millió portugál él az ország határain kívül. Nekik szoros kapcsolatuk van a

51 <http://www.migration.ucdavis.edu/mn>

52 Uo.

53 2002-ben 32 079; 2003-ban 24 247; 2004-ben a kvóta szerint 30 978 külföldi kaphatott munkát Spanyolországban. <http://www.migpolgroup.com>

szülőfölddel. Ennek következtében az országnak az egykori portugál gyarmatokkal mindig különleges viszonya volt. Elsőként Brazíliát említhetném, vagy a portugál nyelvet beszélő afrikai államokat⁵⁴ (például Angolát, Mozambikot), amelyek később fontos szerepet játszottak a portugál bevándorlás történetében.⁵⁵

A portugál helyzetet így két szempont alapján lehet meghatározni. Egyrészt jelentős az a portugál diaszpóra, amelynek szoros társadalmi, gazdasági és kulturális kötődése van az anyaországhoz, másrészt a volt gyarmatok területeiről érkező bevándorlók, akik a megosztottság ellenére előnyt élveznek a más országból érkezőkkel szemben.⁵⁶

Portugáliából a XIX. század közepétől az 1950-es évekig közel kétfélmillióan vándoroltak ki a jobb élet reményében az Egyesült Államokba és Brazíliába. Ezt további 1,5 millióan követték, akik Észak- és Közép-Európába mentek dolgozni. 1986-ban Portugália az Európai Unió tagállamává vált, amit a szabad mozgás következményeként további kivándorlás követett.

A Portugáliába történő bevándorlás az 1960-as években kezdett fontos szerepet játszani az ország életében. Elsők között az afrikai gyarmatok lakói érkeztek, akiknek száma az 1970-es évek közepére elérte a félmilliót. Ők főként Mozambikból, Angolából és Bissau-Guineából érkeztek. Miattuk változtattak a törvény azon szabályozásán, hogy az automatikus portugál állampolgárságot csak azok kapják meg, akik Afrikában születtek, de szüleik, nagyszüleik Portugáliában. Azok viszont nem kaptak, akik az 1974-es forradalomig legalább öt évet nem éltek Portugáliában.

Az 1986-os uniós csatlakozás okozta a legnagyobb változást a portugál bevándorlás történetében. Megváltozott és megnövekedett az országot célpontnak tekintők száma. Amíg korábban a bevándorlók több mint egyharmadát a cape verde-i lakosok tették ki, ma már a többség Brazíliából, Kongóból, Szenegálból, Kínából és Indiából érkezik.⁵⁷

54 Rövidítve PALOP-államoknak nevezik ezeket.

55 <http://www.migrationinformation.org>

56 Uo.

57 Uo.

Az új bevándorlókat három csoportba lehet sorolni. Egyrészt vannak az alacsonyán képzett munkaerők a PALOP-államokból, akik főleg az építőiparban helyezkednek el. Másrészt azok a magasan képzettek, akik főként Nyugat-Európából, kis részük pedig az Egyesült Államokból érkezett. A harmadik csoportba tartoznak a brazilok, akik például fogorvosként vagy újságíróként helyezkednek el.

Mindezek ellenére manapság Portugáliában a legnagyobb problémát azok a kelet-európaiak okozzák, akik papírok nélkül érkeznek, főleg Ukrajnából, Oroszországból, Moldáviából és Romániából. Az elkövetkező öt évben a számítások alapján a harmadik legjelentősebb nemzetiség a bevándorlók körében az ukránoké lesz.

Portugáliában igen magas a munkanélküliségi ráta, ez komoly problémákat okoz a bevándorlással kapcsolatos teendők során is. 2001-ben 125 ezer érvényes munkavállalási engedélyt adtak azoknak, akik részt vettek a 2001-es legalizációs programban.

Portugáliában az 1990-es évek elején foglalkoztak először azzal a gondolattal, hogy a szabálytalanul érkező és tartózkodó bevándorlók számára jogi háttérrel biztosítsanak. Ennek következtében 1993–1994 között 40 ezren jutottak legális státushoz. A második program során, 1996-ban, 35 ezren (akiknek kétharmada a PALOP-államokból érkezett) kaptak szabályos tartózkodási engedélyt.⁵⁸

1995-ben további lépéseket tettek a migrációval kapcsolatos kérdések megoldása terén, részben azzal, hogy létrehoztak egy olyan feladatkört, amely éppen a különböző beilleszkedést segítő tevékenységeket koordinálja⁵⁹, 1998-ban pedig tanácsadó testületet⁶⁰ alapítottak a bevándorlási kérdések megoldására.

A legújabb migrációval kapcsolatos törvényt 2003 februárjában alkották meg.⁶¹ Ez szabályozza a belépést, a tartózkodást, a kiuta-

58 Uo.

59 ACIME – kb. bevándorlási és kisebbségi főbiztos intézménye.

60 Conselho Consultivo para os Assuntos da Imigração; COCAI

61 34/2003-ast 2003. február 25-én. Érdekes azonban, hogy a portugálok-nak nincsen kifejezetten az emberkereskedelem ellen büntetőjogi szankciója, illetve az ellen csak más bűncselekményekkel együtt lépnek fel, a 159. fejezetben a „rabszolgaságot” kriminalizálják, 5-től 15 évig terjedő börtönbüntetéssel büntetik. www.legislationonline.org

zást, valamint a kiutasítást az ország területéről. Ez az új jogszabály három pilléren áll. Egyrészt sokkal szabályozottabb rendszert próbál létrehozni, úgy is, hogy olyan módon próbálja elősegíteni a legális bevándorlást, amely a portugál munkaerőpiac igényeinek is megfelelő. A második pillére a bevándorlók hatékony integrációja. A bevándorlási és kisebbségi főbiztos⁶² hatáskörét bővítették, feladatai közé emelték a rasszizmus és a társadalmi kirekesztés felszámolását is. Az új törvény harmadik pillére foglalkozik az illegális bevándorlás jelenségével, illetve az ellene történő fellépés erősítésével. Újra megerősítik a külföldiek és határátlépők hivatalának⁶³ szerepét és hatáskörét, a belépés ellenőrzése, a tartózkodás és a személyi okmányok nélkül tartózkodó külföldiek visszaküldése során. Ez utóbbi hivatali menetét egyszerűsítették. Emellett szigorították az illegális munkásokat alkalmazók büntetését, ennek mértéke aszerint változik, hogy mekkora a cég.

Egy 2004-ben végzett felmérésben a Portugáliába törvénytörő módon történő bevándorlás jellemzőit próbálták megragadni.⁶⁴ Portugáliában mind az embercsempészet, mind az emberkereskedelem hálózatai megtalálhatók. Ugyanakkor egyértelművé vált számukra, hogy a Kelet-Európából érkező románok, oroszok, ukránok és moldávok többnyire embercsempészek segítségével, míg a Brazíliából érkezők – főként nők – mind az embercsempészek, mind az emberkereskedők segítségével érik el a portugál partokat.⁶⁵ A kelet-európaiak, João Peixotoék szerint, többnyire turistavízummal érkeznek, leggyakrabban Németország területére, és innen közvetítő se-

62 Alto Comissário para a Imigração e Minorias Étnicas; ACIME.

63 Serviço de Estrangeiros e Fronteiras; SEF.

64 João Peixoto: Migrants trafficking in Portugal: causes, agents and strategies. *International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis*. European Association for Population Studies. Rome, November 25–27 2004

65 A braziloknak természetesen nincsen semmilyen nyelvi problémájuk a beilleszkedés, illetve a kapcsolatteremtés szempontjából, azaz azok a nők, akiket emberkereskedők szexuális szolgáltatások fejében visznek Portugáliába, más problémát jelentenek az államnak, így e helyütt csak a kelet-európai irreguláris bevándorlók jellemzőit vázolom.

gítségével érkeznek Portugáliába, kb. 750 és 1900 euró közötti összeg fejében⁶⁶. A portugál közvetítő gyakran munkát és segítséget ígér az első hetekre, de ez legtöbbször megghiúsul. Két közvetítőt találtak az embercsempészet felkutatása során, egyrészt a kibocsátó országban, másrészt Portugáliában. A Portugáliába irányuló embercsempészet igen szervezettnek tűnik.

Osszegzés

A legújabb szakirodalmak Európa Rio Grandéjának hívják a mediterrán térséget, utalva a híres tengerpartra, ahol mexikóiak ezrei próbálnak átjutni az ígéret földjére, az Egyesült Államokba.

Az okok nagyon sokfélék. Egyrészt megváltozott a politikai térkép, hiszen 1990 után, a rendszerváltozást követően, a délszláv háború következményeként vált célponttá Európa déli térsége.⁶⁷ Ugyanakkor ma már Észak-Afrika, Törökország és a balkáni államok is a migrációs útvonalak közé tartoznak.

A dél-európai országoknak (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Görögország és – 2004 májusától – Málta és Ciprus) két feladatot kell összeegyeztetniük. Kötelességük alkalmazni azokat a szigorú szabályokat, amelyeket a schengeni acquis megkövetel tőlük, másrészt viszont meg kell küzdeniük az ezzel járó bürokrácia hatékonyabbá tételével is.

Az embercsempészek hálózatai megkeserítik a mediterrán térségben élők életét, hiszen nemcsak a hatóságnak okoznak fejtörést, hanem a befogadó társadalomnak is. Ezek a konfliktusok továbbgyűrűzhetnek, deviáns viselkedések (például a rasszizmus, a xenofóbia stb.) kialakulásában nyilvánulhatnak meg, amelyek további problémákat szülhetnek. Az illegális bevándorlás a törvénytelen határátlépésen túl a fekete- vagy szürkegazdaság erősödését is magában hordozza. Ezek egyelőre még beláthatatlan károkat okoz(hat)nak.

66 Minibuszokon általában Francia- és Spanyolországon keresztül.

67 Véleményem szerint, Ciprus és Málta is a közeljövőben hasonló problémák megoldására kényszerül majd.

Az olasz kutatásból az derült ki, hogy olyan alacsony iskolázottságú, nőtlen, muszlim, fiatal férfiak érkeznek Dél-Európába, akik itt próbálják megvetni lábukat. Elképzeléseik szerint csak 3–10 évet szeretnének maradni, de erre persze semmilyen biztosítékot nem kaphatunk. Éppen ezért az EU elszánt abban, hogy ezt a térséget „megerősítse”, anyagi segítséget nyújtva a legjelentősebb kibocsátó országoknak, amellyel otthon tarthatók ezek a fiatalok.

A dél-európai országok szabályozásai összefoglalóan a következő módokon próbálják meg kivédeni az irreguláris bevándorlás jelenségét⁶⁸.

- Csak a már garantált munkahellyel rendelkezők kapnak engedélyt a belépésre.
- Rövid idejű engedélyeket (egy-két év) adnak csak ki.
- A folyamatos foglalkoztatottság az engedélyek megújításával jár (hat hónapot engedélyeznek új munkahely keresésére, ha megszűnik az előző).
- Agresszív fellépés az illegális bevándorlók felkutatására.
- Csökkentik vagy visszavonják a már megadott jogokat.
- Gyakoribb vízi-, légi ellenőrzés a tenger felett, szigorúbb kontroll a határoknál.
- Több bilaterális megállapodás, együttműködés a kibocsátó és tranzitországokkal; ami gyakran anyagi segítséget is jelent.

Az embercsempészet negatív következményei aláaknázzák a legális migráció előnyeit mind a bevándorlók, mind az érintett országok számára, egyúttal pedig diszkreditálják a legális migráció rendszerét⁶⁹.

68 Vö. az Európai Tanács 13791/03-as számú programjával: „Programme of measures to combat illegal immigration across the maritime borders of the European Union”. 2003 szeptemberében az EU a tengeri határok megerősítése miatt létrehozta az úgynevezett CIVIPOL-t (11490/1/03). Érintőlegesen meg kell említeni még a további fontos lépések miatt a 2004. október 27-én elfogadott 13993/04-es számú programot: „Hágai program: a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének erősítése az Európai Unióban” címmel. Ebben az Európai Unió Tanácsa a következő öt évre határozza meg a további lépéseket.

69 Jungbert Béla: i. m. 199. o.

Az irreguláris bevándorlás a nemzeti és a nemzetközi jog szabályai-
ba ütközik, így a közös fellépés ellene egyre sürgetőbb, sőt hazánk
számára is elengedhetetlen.

IRODALOM

Agrela, Belén: Spain as a Recent Country of Immigration: How Immigration Became a Symbolic, Political and Cultural Problem in the “New Spain.” Visiting Research Fellow, Center for Comparative Immigration Studies. Working Paper, no. 57., August 2002

Carling, Jørgen: Unauthorized Entry at Europe’s Southern Borders: Routes, Dynamics and Fatalities. Analysis International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis. European Association for Population Studies, Rome, 25–27 November 2004

Chiuri, Maria Concetta – De Arcangelis, Guiseppe – Ferri, Giovanni: Crisis in the Countries of Origin and Illegal Immigration into Europe via Italy. CHILD Working Papers, no. 16., 2004. <http://www.child-centre.it>

Chiuri, Maria Concetta: Illegal immigration into Italy: Evidence from a field survey. International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis. European Association for Population Studies, Rome, 25–27 November 2004

Fehér Lenke: A migrációval kapcsolatos büntetőjogi tényállások. Migráció, prostitúció, emberkereskedelem. Kriminológiai Közlemények 60., 2002

Jungbert Béla: Az embercsempészet mint az illegális migráció egy fajtája. In: **Sik Endre – Tóth Judit (szerk.):** Táborlakók, diaszpórák, politikák. Budapest, 1996

Kelemen Katalin: Bevándorlók és szervezett bűnözés Olaszország és Közép-Kelet-Európa viszonyában. *Ügyészek Lapja*, 2004/5.

Nagy Boldizsár: Lehetséges-e belső határok nélküli Európai Unió közép- és kelet-európai államokkal való bővülés után? In: **Sik Endre – Tóth Judit (szerk.):** i. m.

Peixoto, João: Migrants trafficking in Portugal: causes, agents and strategies. International Migration in Europe: New Trends, New Methods of Analysis. Rome, 25–27 November 2004

Ritecz György: A migráció és a bűnözés. Kriminológiai Közlemények 60., 2002

Salt, John: Current Trends in International Migration in Europe. Council of Europe, Strasbourg, 2001

Strozza, Salvatore: Estimates of the illegal foreigners in Italy: a review of the literature. *International Migration Review*, Spring 2004, vol. 38.

World Migration 2003 – Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move. IOM Publications, 2003

<http://www.migrationinformation.org>

<http://www.migration.ucdavis.edu/mn>

<http://www.migration.ucdavis.edu>

<http://www.mir.es>

<http://www.dgei.mir.es>

<http://www.migpolgroup.com>

<http://www.legislationonline.org>

Az e-bűnözésről készült statisztikák jellemzői

A számítógépes, illetőleg az interneten elkövetett bűncselekmények kvantitatív jellemzőinek vizsgálata speciális statisztikai adatbázis nélkül nem lehetséges. Számszerű adatokra és előrejelzésekre azonban ne számítsion az olvasó, a kutatás csupán a hazai internetes bűnözés volumenének meghatározását adja. Ennek oka egyfelől a hazai statisztikai rendszerek hiányossága, másfelől az internetes elkövetés területén feltételezhető magas latencia. A teljes képhez hozzátartozik az is, hogy az egyes nemzeti statisztikákból nem végezhető összesítés. A számítógépes elkövetésről az EU tagországokban rendelkezésre álló nemzeti statisztikák strukturálisan különbözőek. Az internetes bűncselekményekre nem létezik egységes fogalmi meghatározás, az elkövetési magatartásokat az egyes jogrendszerek nem egységesen határozzák meg. A világ különböző szervezetei által felállított adatbázisok sem rendelkeznek egységes fogalmi rendszerrel, adatgyűjtési módszerekkel.

A kutatás célja az internet segítségével elkövetett bűncselekmények volumenének felmérése volt. Szerinte a világon különböző statisztikai adatgyűjtések igazolják az internetes bűnözés elterjedését. Ezek az adatbázisok (mint például a CERT¹ vagy a CSI/FBI Computer Crime and Security Survey²), bár különböző forrásokból – rendőri, feljelenté-

1 CERT: Computer Emergency Response Team, a világ számos országában jelenlévő 7/24 hálózat. Fő tevékenységként a komputeres hálózatokban bekövetkezett működési problémákra – beleértve az internetes támadásokat is – rövid határidővel problémamegoldó alternatívákat fogalmaz meg. Néhány egysége, mint az ausztrál vagy az észak-amerikai, nem a teljességre törekedő statisztikai gyűjtéssel is foglalkozik.

2 CSI/FBI: A Computer Security Institute az FBI-jal közösen kutatásokat végez a komputeres támadásokról az alkalmazott védelmi rendszerek tökéletesítése érdekében.

lakossági felmérések – gazdálkodnak, eredményeikben fő vonalakban megegyeznek. Alátámasztják azt a logikus feltételezést, miszerint az internetes bűnözés nagyságrendje a hálóval való lefedettséggel egyenes arányban növekszik. A különböző szervezetek által felállított és folyamatosan fejlesztett adatbázisok azonban nem rendelkeznek egységes fogalmi rendszerrel – mint ahogyan az bizonyos szint fölött nem is várható, a kontinentális és a common law jogrendszerek eltérő alapjai és az egyes szuverén jogrendszerek fogalmi különbözőségei miatt. Emellett azonban egyéb okok miatt sem lehetséges az eredmények összevetése, vagy akár nemzeti sajátosságok megfigyelése. Az adatbázisok általában nem kormányzati szervek kezelésében állnak (a CERT-eket kivéve), így fordulhat elő, hogy fogalmi rendszerekben és csoportosítási alapjaikban nem igazodnak a büntetőjogi tényállásokhoz és elkövetési magatartásokhoz. A teljességhez hozzátartozik, hogy a rendőri-ügyészi statisztikák általában sokkal régebből datálódnak, mintsem a bűncselekmények a maihoz hasonló aggasztó mértékben begyűrűztek volna a világhálóra. A hagyományos jogalkalmazói statisztikai rendszerek éppen az internetes bűncselekmények differentia specificájaként számon tartott elkövetésieszköz- és módszeroldal regisztrálhatóságát nem teszik lehetővé.

El kell fogadnunk azonban azt, hogy az e-világ állandóan fejlődő technikai közegének soha nem is lehetne száz százalékig megfeleltetni sem a büntetőjogi tényállásokat, sem a statisztikai alapstruktúrát. Megegyezhetünk abban is, hogy az internet olyan elkövetési közeg, amely óriási latenciát rejteget a háttérben. Az elkövetés valódi nagyságrendjére csak a lakosság internethasználati szokásairól készült felmérésekből és a világhálós lefedettség mértékéből vonható le némi távoli következtetés.

Jelen tanulmányban kísérletet teszek az internetes közegben elterjedt bűnözés volumenének érzékeltetésére. Talán sikerül igazolni a felhasználói, szolgáltatói, fogyasztóvédelmi, valamint az igazságszolgáltatás, a nyomozás, a felderítés területén tapasztalható, az utóbbi két-három évben megjelenő kezdeményezéseket. Ezek a kezdeményezések arra az alapra épültek, hogy az internet elkerülhetetlenül je-

meg újabb követeléseket támaszt a „papír alapú” társadalom megújulása és a társadalomtudományok alkalmazkodása felé. E változásokat, sajnos, néha éppen a vezető szerepet betöltő szakemberek nem veszik figyelembe.

Mérési szempontok a rendelkezésre álló statisztikákban

A vizsgálat során nem találtam a számítástechnikai bűnözésre vonatkozó különálló statisztikai adatbázisokat. Az egyes országos, illetve területi szintű rendőrségi statisztikának nincs – a számítógép segítségével, illetve az interneten elkövetett bűncselekményeket is felölelő – átfogó gyűjtése. Viszont szép számmal olvashatók a különböző sértetti bejelentőhelyek (független, nonprofit szervezetek) éves jelentései. Említésre méltó felméréseket készít az egyesült államokbeli Computer Security Institute (CSI) az FBI-jal közösen. A felmérések az internetes támadási formákra, azok gyakoriságára és költségvonzatára helyezik a hangsúlyt, némi előrejelzéssel is próbálkozva. A CERT statisztikája a sértettek oldaláról közelíti meg az internetes támadásokat. Honlapján rendszeresen közzéteszi az észlelt (és bejelentett) rendszersérüléseket, károsodásokat, rendszerréseket. Rögzíti a segélyvonalra befutó hívásokat és az azokra adott válaszokat – további lehetséges megoldásokkal együtt. A CERT-hálózat hazai csoportja, a Hun-CERT, már 1998-tól segítséget nyújt „incidenskezelésben”, azaz a befutó segélykérésekre rövid határidővel – egy napon belül – válaszolnak. Kérésre hálózatbiztonsági konzultációt és céges oktatást tartanak, de feladataik közé tartozik a biztonsági rendszerek tervezése és kivitelezése, valamint a rendszerek biztonsági átvilágítása és minősítése is. A befutó hívásokról, a támadási fajtákról és a védekezési hajlandóságról azonban nem készítenek kimutatást, bár az előrejelzéseknél ennek jelentős hasznát vehetnék.³

3 A Hun-CERT nem azonos az egyesült államokbeli kezdeményezésre létrejött és nemzetközivé fejlődött hálózattal rendelkező CERT Hungary szervezettel, amelynek megalakulása 2005 folyamán várható. A Hun-CERT oldalát lásd www.cert.hu (2004. X. 15.)

zésről, hanem csupán a számítógépes rendszerekkel összefüggő támadásokról – az internetes elkövetésekről – tartalmaznak adatokat. A számítógéppel elkövetett bűncselekmények adatait az egyes rendőrkapitányságok honlapján lehet megtalálni, de jellemzően csak akkor, ha működik külön a számítástechnikai bűnözéssel foglalkozó részleg is. Európában a legnevesebb és a legátfogóbb statisztikai gyűjtést az angol National Hi-Tech Crime Unit (NHTCU) készíti. Az NHTCU egy a kormányzervekkel, a nyomozó hatóságokkal és a nemzeti titkosszolgálattal is együttműködő független szervezet, amely az üzleti szektor internetes tevékenységére vonatkozó felméréseivel alátámasztott megelőzési stratégiákat dolgoz ki. Ennek keretében oktatási tevékenységet vállal, közreműködik az egyes vállalatok védelmi rendszerének kiépítésében, valamint gyakorlati tanácsokat ad a nyomozó hatóságoknak az internetes bizonyítékszerzésben. Mivel fő célja az internetes bűnözés ipari szektorban történő visszaszorítása, így a támadás potenciális célpontjaira vonatkozó adatokat gyűjt.

A külföldi tapasztalatok hazai alkalmazhatósága érdekében a statisztikai összesítéshez két, alapvetően eltérő struktúrájú adatbázis lenne szükséges.

- 1) Az egyik az önkéntes bejelentésen alapuló sértettközpontú statisztika,
- 2) a másik pedig a nyomozó hatóság speciális részlege által regisztrált – a számítógépes és az internetes elkövetési módot külön-külön jegyző – elkövetői statisztika.

Így képet kaphatnánk az elkövetés háttéréről, a veszélyforrásokról és az elkövető–sértett kapcsolat trendjét felállítva előrejelzéseket készíthetnénk, felhívhatnánk a figyelmet a közelgő veszélyekre. Hangsúlyozni szükséges, hogy a sértetti statisztika nem csupán azokra vonatkozna, akik feljelentéssel éltek, hanem azokra is, akik csak bejelentették a bűncselekményt, vagy bármilyen formában segítséget kértek a támadások ellen. Az így kapott adatok akár nemzetközi szinten is összehasonlíthatók lennének, hiszen az osztályozási kategóriák meghatározásánál nem az egyes országok szuverén bűn-

nosan előforduló elkövetési magatartások lennének irányadók.

A világhálón elérhető nemzetközi adatbázisok ugyanakkor csak részben felelnek meg az összehasonlítási szempontoknak, mivel nem egységes alanyi kört céloznak meg: többségük csak jogi személyektől érkező bejelentéseket tartalmaz, figyelmen kívül hagyva a legalsóbb felhasználói szintet, az otthoni felhasználókat. Ugyanakkor az osztályozás sem egységes szempontok alapján zajlik: a bejelentőknek nem ugyanazokat a kérdéseket teszik fel. Az összegyűjtött adatok kiértékelése is különböző szempontok szerint folyik. Nemzetközi szinten nem készülnek viktimizációs vizsgálatok, így a sértettek bejelentési, feljelentési hajlandóságáról, tehát a bűncselekmények valódi előfordulási gyakoriságáról nincs tudomásunk.

Hazánkban viszont egyáltalán nem készülnek felmérések az internetes felhasználókat fenyegető támadásokról, és nem körvonalazható a fenyegető támadások nagyságrendje, jellege, típusa sem. Hiányoznak a bejelentésen alapuló vizsgálatok, amelyek – az ERÜBS adatainak kiegészítéseként – hiteles képet rajzolhatnának a potenciális áldozatokról, a fenyegető veszélyekről.

Az internetes bűnözés mérésének nehézségei

Az internet mint „virtuális” tér önmagában megfoghatatlan, tehát – látszólag – nincs nyoma az itt végzett tevékenységeinknek, ebben a közegben – látszólag – nem található a hagyományos értelemben vett, kézzelfogható bizonyítási eszköz a büntetőeljáráshoz. A „láthatatlanság” azonban nem minden esetben csak fikció. Az internetes, rendszer elleni támadások többségét ténylegesen nem észlelik a felhasználók, mivel nem rendelkeznek a támadókat elérő (illetve azt megközelítő szintű) technikai tudással.

A szakirodalmi megállapítások és a hackerek vallomása szerint a támadások általában a nagyvállalatok, ismert politikusok vagy más közéleti személyiségek ellen irányulnak, és csak ritkán tévednek az egyéni felhasználók „felségvizeire”. Ezek a kijelentések azonban csak feltevések, nem ellenőrizhetők. A tényleges támadások az

zéssel kapcsolatban számos szerző hangsúlyozza a mérhetőség feltételét, az úgynevezett dupla filterezést.⁴ Nem minden sikeres támadást észlelnek, és az észlelt támadásoknak csak egy részét jelentik be.⁵ A sértetteket visszatartja a hatóság bevonásától, a hírnévvesztéstől való félelem, az eljárás elhúzódása, költségei, valamint az, hogy nem bíznak a nyomozás eredményességében. A megtámadott vállalatok inkább választják a rendszer saját erőből történő helyreállítását, mintsem a bizonyítékokat rögzítő adathordozók, illetve a bizonyítási eszköznek minősülő számítástechnikai eszközök hosszú időre történő lefoglalását, azaz „üzleti életből” történő kivonását. A tét a bizonytalan kimenetelű büntetőeljárás, vagy a rendszerkárok helyreállítása és a szolgáltatás újraindítása.

A mérhetőség másik kardinális akadálya az okozott kár összetétele. Ha egy honlap tartalmát jogellenes behatolás után megváltoztatják, vagy órákra elérhetetlenné teszik a felhasználók számára, már önmagában a helyreállítás is milliós ráfordítást követelhet. A helyreállítással okozott – materiális – kár mellett azonban jóval nagyobb lehet az eszmei kár, amely a felhasználók tömegének elvesztéséből, vagy pusztán a kieső látogatásokból ered. Az elmaradt vagyoni előny felbecslésére pedig – általában – maga a sértett sem képes. (Ki tudja, hányan látogatták volna meg a kieső időben a weboldalt? Ki mondja meg, hány klikkelést veszített a tartalomszol-

4 Soumyo D. Moitra: Analysis and Modelling of Cybercrime: Prospects and Potential. Research in Brief. Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law. Freiburg i. B., 2003, pp. 22–26.; lásd még: S. D. Moitra – Suresh L. Konda: An Empirical investigation of network attacks on computer systems. Computers and Security, no. 23., Elsevier Publishing, 2004, pp. 43–51.; valamint David L. Speer: Redefining borders: the challenges of cybercrime. Crime, Law and Social Change, no. 34., 2000, pp. 259–273.

5 A CERT/CC 2004-es, éves beszámolója szerint a bejelentett támadások számát többszörösen meghaladhatja a ténylegesen megtörtént támadásoké. Ez az oka annak, hogy a 2004. évtől már nem is közlik a bejelentések számát. Ehelyett felhívást tettek közzé a tényleges támadások felbecslésének és fajtáinak felmérésére kidolgozandó metrikus eljárásra. www.cert.org (2004. XI. 10.)

jövőben hányan választják inkább a konkurenciát, mert az biztonságosabb szolgáltatást nyújt?)

A hazai statisztikák

Magyarországon az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikából, az ERÜBS-adatbázisból kaphatunk képet az elkövetőkről, a sértettekről, a büntetőeljárás megindulásáról és eredményéről, valamint az okozott kárról – bűncselekmények és elkövetési helyek szerinti bontásban. A büntető törvénykönyv által szabályozott bűncselekmények közül szinte nincs olyan, amelyet ne lehetne elkövetni internet segítségével. (Még a korábban személyes kapcsolatot feltételező emberölés büntette is megvalósítható, például a gyógyszeradagok megváltoztatásával, a kórházi számítógépes rendszerbe való illegális behatolás eredményeként.) Az ERÜBS-ben azonban nem kereshetünk rá a számítógépes, illetőleg az internetes elkövetésre, a számítógépes elkövetési módszerre regisztrált adatok nem találhatóak. Azoknál a bűncselekményeknél sem található külön, a számítógépes, illetőleg az internetes elkövetésre vonatkozó utalás, amelyek az utóbbi években megjelentek az interneten és ott egyre nagyobb gyakorisággal észlelhetők (ilyen például a szerzői és szerzői joghoz kapcsolódó szomszédos jogok megsértése). Ott, ahol a számítógépes elkövetés a tényállás eleme (például készpénz-helyettesítő fizetésieszköz-hamisítás, számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény), természetesen egyértelműen következtethetünk a módszerre is. A többi bűncselekmény esetén azonban nincs ilyen megkülönböztetés, mert az elkövetési mód nem jelenik meg a statisztikában. A Robotzsaru nevű rendőrségi, belső használatú ügyfeldolgozó rendszer szintén nem teszi lehetővé az internet felhasználásával történő elkövetés szempontja szerinti egységes keresést a regisztrált bűncselekmények között. Kikereshetjük az egyes olyan bűncselekményeket, amelyek az utóbbi időben elterjedtek az interneten, illetőleg azokat, amelyeket egyre többször követnek el számítógép segítségével. Ezáltal azonban

közegben elkövetett bűncselekményekről tájékozódhatunk. A kép teljességéhez szükség volna az összes bűncselekmény vagy bűncselekménytípus számítógépes, illetve internetes elkövetésének adataira, legalább jelzésértékkel. Az elkövetési módszer azonban még ebből sem derülne ki, még kevésbé a motiváció, a számítógép, az internetes kapcsolat helye – tehát azok az adatok, amelyek a kriminológiai elemzéshez nagy segítséget nyújtanának. A hiány pótlására alkalmas lenne egy olyan adatbázis (illetőleg az ERÜBS olyan kiegészítése), amely az egyes bűncselekmények nevesített számítógépes, illetve internetes elkövetési módszerét is regisztrálná. Emellett, internetes elkövetés esetén, az elkövetés egyes fázisainak további elemzésére szolgáló adatok – a számítógép, az internetkapcsolat helye – rögzítésére kerülné sor.

A hazánkban fellelhető, sértetti bejelentéseken alapuló statisztikák – mint az Infomédiátorhoz vagy az ombudsmanhoz érkező bejelentések – szintén nem alkalmasak következtetések levonására az internetes bűnözésről. Ezek a statisztikák ugyanis csak azoknak a sértetteknek a számát mutatják, akik be is jelentették a bűncselekményt – miután sikeresen észlelték azt.

Módszertan és számszaki adatok a hazai statisztikában

A statisztikai rendszerezéshez először a számítógép fogalmi meghatározására van szükség.

Szigorúan technikai meghatározás szerint a „számítógép” olyan gép, amely képes három feladatot végrehajtani: strukturált bemeneti adatokat fogadni, előírt szabályok szerint feldolgozni őket, majd az eredményeket visszaadni.⁶ A számítástechnikai bűnözésről szóló egyezmény 1. cikkének meghatározása szerint „számítástechnikai rendszer” minden olyan önálló eszköz, illetőleg egymással kapcsolatban lévő vagy összekötött eszközök összessége, amelyek – ille-

6 MoBiDic 4 Microsoft Számítógép Szótár. SZAK Kiadó, 2001

adatok automatikus feldolgozását biztosítják. A számítástechnikai adat információknak, tényeknek, fogalmaknak olyan formában való megjelenése, amely számítástechnikai feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak a számítástechnikai rendszer által való végrehajtását biztosítja.

A büntető törvénykönyv miniszteri indokolása szerint számítástechnikai rendszer minden olyan berendezés, amely közvetlen emberi beavatkozás nélkül (automatikusan) végez adatfeldolgozást, azaz adatok bevitelét, kezelését, tárolását, továbbítását. A számítástechnikai rendszerek körébe tartoznak a számítástechnikai adatfeldolgozásra épülő, memóriával rendelkező olyan egységek is, amelyek megjelenésükben nem hagyományos számítógépet jelentenek. A törvény szerinti fogalom így többek között átfogja a közcélú távbeszélő-szolgáltatás, illetve a közcélú mobil-, rádiótelefon-szolgáltatás igénybevételére szolgáló elektronikus kártyákat, a közcélú mobiltelefonot vezérlő mikroszámítógépeket, valamint a számítástechnikai berendezések felhasználásával működő hírközlési telekommunikációs rendszereket is. A számítástechnikai rendszer fogalma azonban nemcsak az egyes berendezésekre terjed ki, hanem felöleli az azok összekapcsolása révén létrejött hálózatot, valamint az adattovábbítást, a kapcsolatfelvételt biztosító műszaki berendezéseket is. Az értelmező rendelkezés szerint az egyes berendezések közötti kapcsolat nem jelent feltétlenül fizikai összekapcsoltságot. A számítástechnikai rendszerek között az összeköttetés létrejöhet elektronikus vagy optikai jeleket továbbító kábelek vagy vezetékek útján, valamint rádióhullámok, infravörös, illetőleg rövidhullámok segítségével, vagy műholdas sugárzás igénybevételével is.

A számítógép tehát, a törvény értelmezését követve, a számítástechnikai rendszer olyan önálló eleme, amely képes az adatok automatikus feldolgozására és a rendszerben található más önálló számítástechnikai eszközzel való fizikai vagy láthatatlan kapcsolat létesítésére.

A következőkben számba vesszük a kizárólag számítógéppel előkövethető bűncselekményeket, valamint azokat a bűncselekménye-

időkben egyre gyakoribb. (Tekintve, hogy a Btk.-ban nevesített bűncselekmények túlnyomó része elkövethető számítógép segítségével, illetve online, a számítógéppel, illetve az interneten elkövethető bűncselekmények összesítése irreleváns lenne, illetőleg csak arra engedne következtetni, hogy a bűncselekmények egyre nagyobb hányada valósítható meg a fejlett technika eszközeivel – ami pedig szinte törvényszerű.)

A kizárólag számítógéppel elkövethető bűncselekmények a következők:

- Kézpénz-helyettesítő fizetésieszköz-hamisítás (313/B §);
- Kézpénz-helyettesítő fizetésieszköz-hamisítás elősegítésének egyes fordulatai (készítés) (313/D §);
- Kézpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés (mert a leolvasást számítógép végzi) (313/C § (1) bek. a)–b) pont);
- Számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (300/C §);
- Számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása (amikor a számítástechnikai rendszerbe való illegális behatolást elősegítendő, számítástechnikai programot, jelszót stb. készít) (300/E § (1) bek. a) pont);
- Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok védelmét biztosító műszaki intézkedés kijátszása (329/B § (1) bek. a) pont)⁷;
- Jogkezelési adat meghamisítása (329/C §);
- Magántitok jogosulatlan megismerésének bizonyos elkövetési magatartása (178/A § (1) bek. d) pont II. ford.);
- Pénzhamisítás (304. §);

7 A szóban forgó bűncselekmény elkövetési magatartásai közé tartozik olyan eszköz, termék, berendezés vagy felszerelés készítése, előállítása ((1) bek. a) pont), amely sérti a szerző saját művén fennálló kizárólagos rendelkezési jogát: a szerzői jogokat. Mivel az (1) bekezdés a) pontjában meghatározott elkövetési magatartás speciális műszaki ismereteket feltételez, és az előállítás általában számítógép segítségével, illetve számítógéppel vezérelt rendszer (például műhold) útján történik, ezért a bűncselekménynek ezen fordulatát is a kizárólagosan számítógéppel elkövethető cselekmények közé soroltam.

- sa (számítógépes program készítése) (304/A § I. ford.);
- Bélyeghamisítás (307. §).

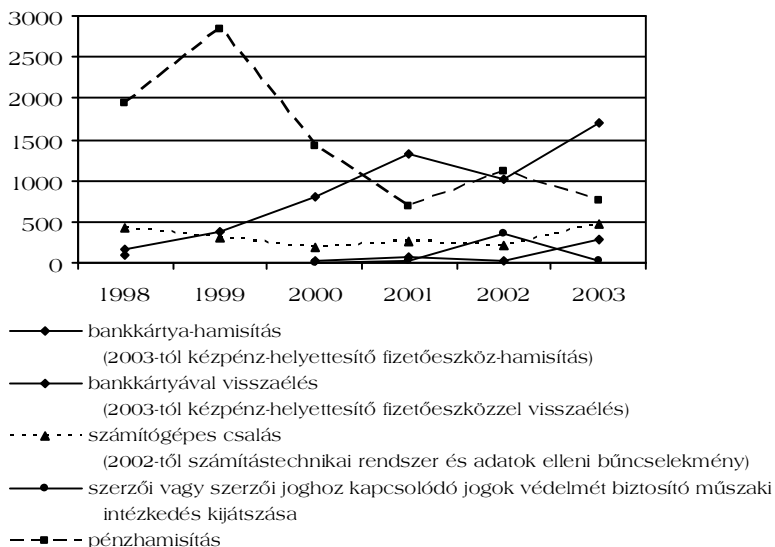
A nem csak számítógéppel elkövethető, de napjainkra tipikusan számítógép segítségével elkövetett bűncselekmények a következők:

- Tiltott pornográf felvétellel visszaélés (195/A §);
- Számítástechnikai rendszer védelmét biztosító műszaki intézkedés kijátszása (a hacking vagy a social engineering módszerével) (300/E §);
- Szerzői és szomszédos jogok megsértése (329/A §);
- Közérdekű üzem működésének megzavarása (260. §);
- Visszaélés személyes adattal (177/A §).

A továbbiakban csak azoknak a bűncselekményeknek az ERÜBS-ben fellelhető adatait vizsgáljuk meg, amelyeknek a megvalósításához feltétlenül szükség van a számítógépre. Bár a táblázatokból az adatok hiányossága miatt nem készíthetünk összesítést, de segíthetnek abban, hogy megítéljük a számítógéppel elkövetett bűncselekmények volumenét.

Látható, hogy a pénzhamisítás és a bankkártyával visszaélés messze a „legnépszerűbb” bűncselekmények a csoportban. Míg a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz-hamisítás, a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés és a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény körében az elmúlt évben a bűncselekmények száma emelkedett, addig a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok védelmét biztosító műszaki intézkedés kijátszása és a pénzhamisítás száma csökkent. A pénzhamisítások számának csökkenése azonban visszavezethető arra, hogy 2001-től, illetve 2002-től hatályosak bizonyos a pénzhamisításhoz képest speciális bűncselekmények (készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés, készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisításának elősegítése). A bűncselekményszámot tekintve nem állapítható meg általánosan sem csökkenő, sem növekvő tendencia.

**A számítógéppel elkövethető bűncselekmények
szám szerinti alakulása (1998–2003)**

Megjegyzendő, hogy egyes bűncselekményeknek csak bizonyos pontjai, illetve fordulatai sorolhatók a kizárólagosan számítógépes elkövetési körbe. A meglévő statisztika viszont csak az adott bűncselekményre mint egészre vonatkozik, nem tárgyalva külön a számítógép segítségével megvalósítható (megvalósított) elkövetési magatartásokat. Így a táblázatok adatai nem kizárólag a számítógépes elkövetésre vonatkoznak. Hozzávetőleges tudomásunk sincs arról, vajon az adott bűncselekményen belül milyen arányú a számítógép segítségével történő elkövetés.

A kiragadott bűncselekményeket tehát csak egészében vehetjük vizsgálat alá, így nem kaphatunk pontos képet azon bűncselekmények elkövetési gyakoriságáról, elkövetőinek számáról, amelyek feltétlenül a számítógéphez kapcsolódnak. Továbbá, az ERÜBS adatbázisából kiindulva, az elkövetési és a megtérülési értéket csak az

A vizsgálat alá vont bűncselekmények közül csak kettő kiemelt bűncselekmény (a bankkártyával, illetve a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés és a számítógépes csalás, illetve számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény), így az elkövetési és a megtérülési érték csak e két bűncselekménynél található meg.

Ha valamely bűncselekmény előfordulási gyakoriságáról és egyéb statisztikai jellemzőiről szeretnénk képet kapni, akkor az adatok más bűncselekménnyel, illetőleg bűncselekménycsoporttal történő összevetésére van szükség. Az összehasonlításhoz a vizsgálandó tényállásokhoz hasonló jellegű bűncselekmények adataira van szükség, mert csak így lehetséges analógiák vagy ellentmondások keresése. A hasonló jelleg meghatározásánál elsődleges szempontnak tekintetem a károsodott vagyon jellegét. Az összehasonlítás alapját csak azok a bűncselekmények képezték, amelyeknél a kár közvetlenül a fogyasztónál keletkezik.

A számítógépes bűncselekmények

Értelmezésemben a „számítógépes bűncselekmények” tipikus elkövetési formájának az számít, ha a gépet nem egyszerűen az elkövetést könnyítő, korszerű technikai szerkezetként használják, hanem mint a megvalósítás egyetlen lehetséges eszközét. Ebben a megközelítésben a tipikus elkövetési mód a számítástechnikai rendszerek összekapcsolódási képességén alapul. Így tipikus elkövetés valamely számítógépes rendszerbe való illegális behatolás, például valamely intézmény vagy szolgáltató weboldalára való betörés. Már a betörés önmaga bűncselekményt valósít meg, ám mérhető, helyreállításra szoruló kár csak akkor keletkezik, ha a weblap tartalmát is megváltoztatják, netán elérhetetlenné teszik. A kár összetétele ugyanakkor sajátos: míg a weblap tartalma órákon belül helyreállítható, és a helyreállítás önmagában nem jelent jelentős kiadást, addig a helyreállítás ideje alatt elszalasztott látogatók nagy száma miatt felbecsülhetetlen értékű veszteség keletkezhet. Vegyünk például egy tar-

lap látogatottsága (a klikkelések száma) alakítja. Ennek a tartalom-szolgáltatóknak a vesztesége elsősorban nem a helyreállítási költségek-ből, hanem a kieső reklám- és egyéb üzleti bevételekből tevődik össze. Az elmaradt vagyoni előny tehát – ami nem mérhető, csak hozzávetőleges összegben határozható meg – sokszorosa lehet a tényleges vagyoni kárnak. Még kevésbé mérhető a bizalomvesztés miatt bekövetkező kár, például hogy hány felhasználó választ a jövőben más szolgáltatót abban a hitben – nem teljesen alap nélkül –, hogy a megtámadott szolgáltató rendszere nem biztonságos. A *lucrum cessans* számítása azonban nem jöhet szóba olyan szolgáltatás esetében, amelynek tevékenysége nem üzleti alapú, és fennmaradása nem a látogatottság, illetőleg a népszerűség függvénye. Ezek a szolgáltatások általában az állami intézmények, a kormányzati szervek tevékenységét kiegészítő számítógépes rendszerrel kapcsolatosak, amilyen például egy minisztérium honlapja, vagy az adóhatóság számítógépes nyilvántartása. Ezeknek a fórumoknak a támadása, a honlap feltörése, az adatbázis pillanatnyi elérhetetlensége nem közvetlenül az állampolgárok jövedelmében jelenik meg. Másképpen fogalmazva, ha az állami költségvetés redisztribúciós alapját képező pénztartalékban jelentkezik a kár, akkor ezt a fogyasztók nem „saját” veszteségként ítélik meg, hiszen nem éri közvetlen fenyegetés pénztárcájukat. A vizsgálódás körébe tehát csak azokat a bűncselekményeket soroltam, ahol a kár, illetve az elmaradt vagyoni előny olyan vagyonban jelentkezik, amely nem az államnak a közösségi szolidaritás alapján nyújtott társadalmi újraelosztási funkcióját szolgálja. Így, a számítógépes bűncselekmény tipikus elkövetési módjára tekintettel, kikerültek az összehasonlítási alapként szolgáló bűncselekmények közül az adó- és társadalombiztosítási csalás és az egyéb, állami tőkét sértő tényállások.

Az elkövetés módja

Az összehasonlításához szolgáló bűncselekmények kiválasztásában második szempontként szerepelt az elkövetés módja. A számító-

lamely számítástechnikai rendszerbe való illegális behatolás, számítógépes adatbázisok törlése, módosítása, azok hozzáférhetetlenné tétele. A jogalkotó feltételezte, hogy a betöréssel egyúttal az adatok jogellenes megismerése is megvalósul. Ez a magatartás a tulajdon elleni támadásokkal mutat rokonságot, tehát az analógiát a vagyon elleni bűncselekmények között kerestem.

A következő lépésben kiválasztottam a tipikusnak mondható vagyon elleni tényállásokat – amelyek nem az egy aktussal okozott anyagi kár nagysága miatt, hanem a legnagyobb ismertté vált bűncselekményszámmal tűnnek ki. A közvélemény ezeket a deliktumokat tekinti a társadalomra legnagyobb mértékben veszélyesnek. A „tipikus” számítástechnikai bűncselekmény fogalmának leírásakor is olyan elkövetési magatartást választottam, amely tömeges előfordulásával – és a részben emiatt kialakuló magas latenciával⁸ – a közvéleményre sokkoló hatást gyakorol („nem csak az utcán, de már otthon, számítógép előtt sem lehetünk biztonságban...”). Emellett az összehasonlíthatósághoz elengedhetetlen volt valamiféle tényállásbeli (védett jogi tárgy, elkövetési magatartás) egyezést is keresni. Ez azonban igen nehéz feladatnak bizonyult. A számítógépes rendszer és adatok elleni bűncselekmény tényállási elemei leginkább a magánlaksértéshez hasonlatosak, míg a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel kapcsolatos tényállások, valamint a pénz- és a bélyeghamisítás esetében ugyan szerepel a számítógép – az elkövetés eszközeként –, azonban nem történik (számítógépes rendszerbe való) behatolás. Így ezek a tényállások nem tartalmazzanak rokon elemeket a (betöréses) lopással. Ugyanakkor, az utóbb

8 A számítástechnikai – és az általam „tipikusként” megjelölt – bűncselekmények körében nagy a latencia. Ennek egyik oka a statisztikai törvényszerűségekből rejlik: minél több bűncselekményt követnek el, annál nagyobb a „szóródás” is. A másik ok a számítástechnikai rendszer „megfoghatatlanságában” rejlik. A felhasználók többsége nem rendelkezik olyan technikai ismeretekkel, hogy észlelhessen a betöréseket, ugyanakkor a delikvensnek megfelelő tudás birtokában nem hagynak nyomot maguk után a rendszerben. Így nemcsak hogy a nyomukba eredni nem lehet, de a támadást (illetve a változást) észlelni is képtelenség.

nikai színvonalának megfelelő eszköz lépett be az elkövetés folyamatába, a korábbi, egyszerűbb, kezdetleges technikai eszközök helyett. A statisztikai elemzéshez tehát szükségesnek tartottam elsősorban olyan „számítógépes bűncselekmények” tényállásait alapul venni, amelyek a számítógépes rendszerek egymás közötti átjárhatóságára, kommunikációs képességére mint alapvető technikai feltételre épülnek. Másodsorban olyan tényállások kerültek az összehasonlításba, amelyek elkövetése korábban, az adott kor technikai színvonalát el nem érő számítógépek nélkül korábban megvalósíthatatlannak lettek volna.

Az összehasonlításba bekerült az egyik oldalon a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (300/C §), a másik oldalon pedig – a „hagyományos” bűncselekmények közül – a lopás (316. §), a sikkasztás (317. §) és a csalás (318. §) képezte az összehasonlítás alapját.

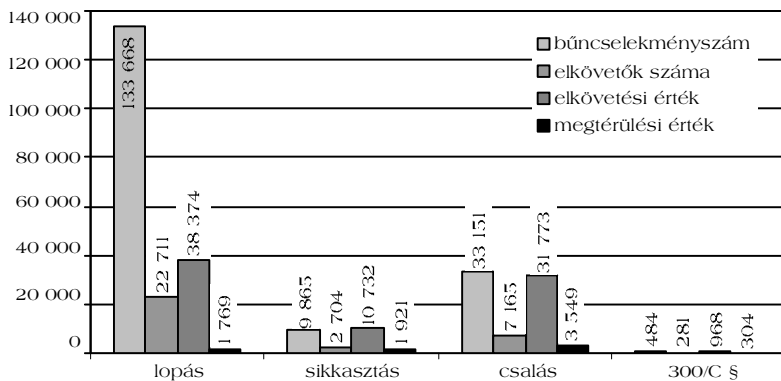
A lopás az „adatlopás” analógiájának hordozójaként került be a mintába. Elkövetési magatartása a jogtalan eltulajdonítás, amely a számítógépes rendszerbe történő illegális behatolással (bennmaradással) és az ott tárolt adatok jogosulatlan megismerésével, törlésével, hozzáférhetetlenné tételével rokon. A sikkasztás szintén hasonló tényállási elemeket tartalmaz, tudniillik amikor az elkövető az egyébként meglévő jogosultsága kereteit túllépve behatol vagy bennmarad valamely számítógépes rendszerben, és az ott tárolt adatokkal „sajátjaként rendelkezik” (értsd: jogosultsága kereteit túllépve azokat megismeri, megváltoztatja, hozzáférhetetlenné teszi). A csalás azért került be a csoportba, mert rendkívül hasonlós lehet a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény olyan megvalósításával, amikor az elkövető valamely, a rendszer használatára, az adatbázis tartalmának megismerésére, annak kezelésére jogosult személy félrevezetésével, „tévedésbe ejtésével vagy tévedésben tartásával” hatol be a számítógépes rendszerbe.

A mintába kerülhetett volna még a számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásának az az esete, amikor az elkövető a rendszerbe való behatolást lehetővé tevő számítógépes

ugyanis mindenképpen szükség van a támadási célpont – az idegen számítástechnikai rendszer – ismeretére. Ha úgy tetszik, a programozó csak a rendszerrel „együttműködve” dolgozhatja ki a támadási stratégiát. Az említett bűncselekmény azonban csak 2002. április 1-jétől hatályos, és csak igen kis számú esetet regisztráltak, ezért az összehasonlításra kevéssé alkalmas. Hasonló megfontolások miatt került sor a magántitok jogosulatlan megismerésének mellőzésére is. Bár egyik pontja kifejezetten a számítógépes rendszerbe történő illegális behatolást (és a küldött üzenetek „lehallgatását”) pönalizálja (178/A § (1) bek. d) pont), az adott pont csak 2002. április 1-jétől hatályos, és a 2003-as évet is beleértve, összesen 13 bűncselekményt regisztráltak. Nem tudható azonban, hogy ebből az önmagában is kis számból mennyi az összesítés szempontjából releváns, azaz hány ered a számítástechnikai rendszerben továbbított adatok „kifürkészéséből”.

A mintába ugyanakkor bekerült a számítógépes csalás, amelyet 2002. április 1-jével a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény váltott fel. A számítógépes csalás – nevével ellentétben – nem annyira a csalással, hanem inkább utódjával, a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekménnyel mutatott rokonságot. Számítógépes csalást követett el az, aki valamely számítógépes adatfeldolgozás eredményét nem megengedett műveletek segítségével, jogtalanul befolyásolta. A tévedésbe ejtés, illetve tévedésben tartás nem volt a tényállás eleme, ugyanakkor a károkozás – a jogtalan haszonszerzési célzat mellett – csak vagylagos feltétel volt. Az új tényállás, a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény annyiban szigorúbb „elődjénél”, hogy már a rendszerbe történő jogtalan behatolás vagy a jogosultság kereteit túllépve történő bennmaradás megvalósítja a bűncselekményt. A károkozás a hatályos szabályozás értelmében igaz, már konjunktív tényállási elem, de csak a minősített esetben szerepel.

Vizsgáljuk meg először, milyen képet mutat a két csoportba tartozó bűncselekmények, az ismertté vált elkövetők száma, valamint az elkövetési és a megtérülési érték egymáshoz viszonyítása alapján (2. számú ábra).

A 2003. évre vonatkozó összesítés magában hordozza a vizsgált évek mindegyikében tapasztalt tendenciát: a lopásnak majdnem minden vizsgált mutatója vezet. Egyébként 1998-ban és 1999-ben olyan nagy számbeli eltérések voltak a lopás és a 300/C §⁹ bűncselekménye között, hogy ugyanazon az ábrán lehetetlen volt megjeleníteni a két bűncselekményt, amelyek viszont mindenképpen benne kellett hogy legyenek az összehasonlításban. Ezért döntöttem úgy, hogy a továbbiakban nem szám szerint, hanem arányai-ban hasonlítom össze a vizsgált csoportokat (1. számú táblázat).

Ha megvizsgáljuk az összehasonlításban szereplő bűncselekményekkel okozott kár nagyságát, látható, hogy a 300/C § arányai-ban 0,1–11-szer nagyobb kárt okozott, mint a vizsgálatban szereplő bűncselekmény. Ahol ez az adat az egyes szám alatt marad, az azt

9 A Btk. 300/C § 2002. április 1-jétől a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény tényállását takarja. Megelőzőleg ebben a paragrafusban a jogalkotó a számítógépes csalást szabályozta. A két tényállás adatait azonos ábrán mutatom be, az összesítésbe a 2002 előtti és utáni adatokat is bevettem, az összehasonlíthatóság érdekében. Az ábrán, az áttekinthetőség kedvéért, a két egymást követő tényállást „300/C §”-ként jelöltem.

Mennyivel nagyobb kárt okozott arányaiban a 300/C §
a vizsgált bűncselekményeknél?¹⁰

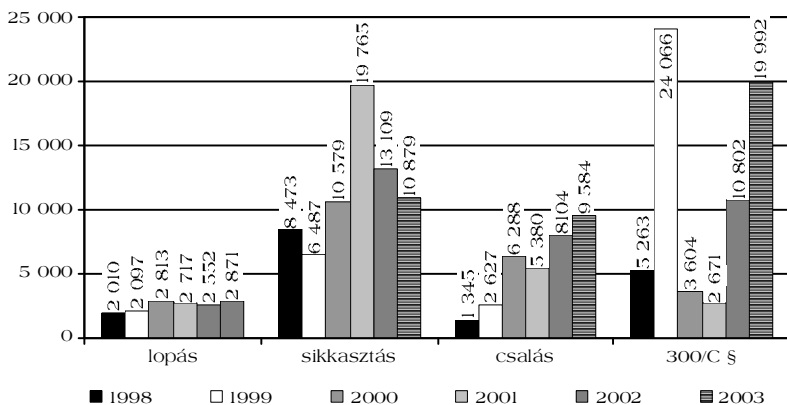
bűncselekmény	1998	1999	2000	2001	2002	2003
lopás	2,6	11,0	1,3	1,0	4,2	7,0
sikkasztás	0,6	3,7	0,3	0,1	0,8	2,0
csalás	3,9	9,2	0,6	0,5	1,3	2,0

jelenti, hogy a 300/C § által okozott kár arányaiban nem éri el a többi bűncselekménnyel okozott kárt. Látható azonban, hogy – egyes kirívó esetektől eltekintve – a számítástechnikai bűncselekmény arányában egyszer-négyszer több kárt okozott a lopásnál, a csalásnál és a sikkasztásnál.

A szám adatok szerint az egy bűncselekménnyel okozott kár tekintetében a 300/C § együtt mozog a lopással, ahol az egy bűncse-

3. számú ábra

Az egy bűncselekménnyel okozott kár (100 forintban)

10 A táblázatban szereplő arányszámok azt mutatják, hogy ha a vizsgált években a vizsgált bűncselekményekkel (lopás, sikkasztás, csalás) okozott kárösszeget egy egységnek vesszük, akkor ennek hányszorosa volt a 300/C §-ban szabályozott büntettel okozott kár nagysága.

lekményre jutó elkövetési érték (a statisztikában azonos az okozott kárral) 200 ezer-300 ezer forint körüli, míg a 300/C § esetében átlagosan 110 ezer forint, tehát mintegy fele a vizsgált vagyron elleni bűncselekményekkel okozott kárnak. Kiugróan magas összegű kár az 1999. évben tapasztalható (2 406 600 forint/bűncselekmény). A 2002. és a 2003. évi kiugrás (1 080 200 forint/bűncselekmény és 1 999 200 forint/bűncselekmény) a jogszabály-módosításnak tudható be: 2002. április 1-jétől a számítógépes csalást a szigorúbb számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény váltotta fel, amely alapesetben már nem követel sem jogtalan hasznoszerzési célzatot, sem pedig károkozást. Ugyanakkor a jelenleg hatályos tényállás már kifejezetten a számítástechnikai rendszerbe történő jogosulatlan behatolást (vagy a jogosultság kereteit túllépve bennmaradást) szankcionálja, így jobban szemlélteti az általam „tipikusnak” vett számítástechnikai bűncselekmény elkövetési magatartását is. Tehát, ha úgy tetszik, a 2001 utáni adatok inkább alkalmasak a számítástechnikai bűnelkövetés jellemzésére, mint az azt megelőző, a számítógépes csalásra vonatkozó adatok. Ezek az adatok pedig – az egy bűncselekménnyel okozott kár tekintetében – nem csak arányaiban, de számukban is jóval magasabbak az összehasonlíthatási értékeknél. (A számítógépes csalás annyiban nem volt „tipikus” számítástechnikai bűncselekménynek mondható, hogy még nem a rendszerbe való pusztán behatolást, hanem valamely számítógépes adatfeldolgozás eredményének jogtalan befolyásolását pónalizálta.) (2. számú táblázat.)

Láttuk, hogy a 300/C §-nál az egy bűncselekménnyel okozott kár értéke az 1999-es, a 2002-es és a 2003-as évben kiugróan meghalad-

2. számú táblázat

Az okozott kárnak hány százaléka térült meg? (%)

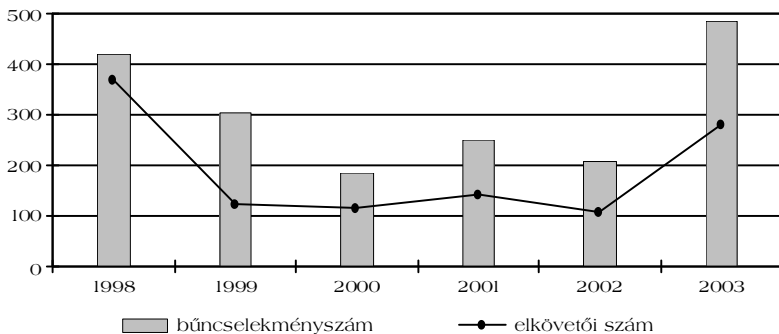
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
lopás	5,7	6,0	5,0	5,0	5,4	4,6
sikkasztás	14,8	16,5	15,3	11,5	22,5	17,9
csalás	11,6	18,4	9,0	19,0	9,4	11,2
300/C §	67,5	13,4	11,0	1,7	23,0	31,5

Ezt megmagyarázná az a tény, hogy a számítógépes rendszerekbe történő illegális behatolások általában lényegesen nagyobb és sokrétűbb anyagi kárral járnak (az okozott kár mellett az elmaradt vagyoni előny talán még nagyobb). Azonban látható az is, hogy egyes években (1998, 2002 és 2003) a megtérülési arány is jelentősen nagy e bűncselekménynél. Ennek lehetséges magyarázata a sérteti reakciók természetében keresendő: a hírnévesztéstől és a helyreállítással való késlekedéstől, annak negatív következményeitől való – nem minden alap nélküli – félelem miatt az áldozatok csak akkor élnek feljelentéssel, ha 1) van valamiféle sejtésük az elkövető személyéről, esetleg nyomra vezető bizonyítékkal szolgálnak a büntetőeljáráásban; 2) alappal bíznak abban, hogy káruk vagy annak legalább egy része valamilyen módon megtérül. Így a büntetőeljárást – annak anyagi, időbeli vonzataival, valamint bizonytalan kimenetelével (az elkövető azonosítása, felkutatása, a bűnösség bebizonyítása, a kár megtérítése) együtt – nem élik meg aránytalanul nagy teherként.

Végül nézzük meg, milyen tendenciát mutat a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény – a bűncselekmény és az elkövetők számára, valamint az okozott és megtérült kárra tekintettel (4., 5. számú ábra).

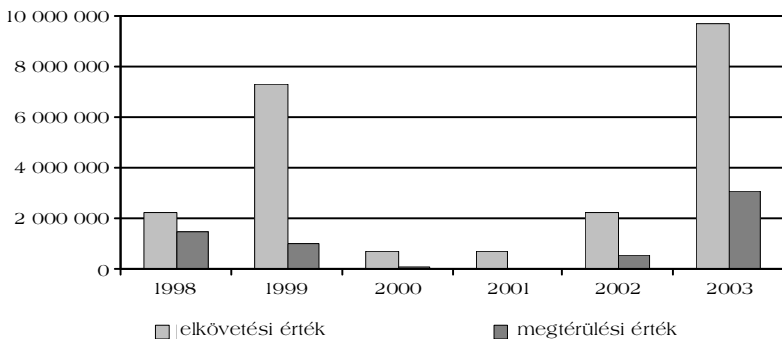
A 2002. évi visszaesést követően emelkedés tapasztalható mind az ismertté vált bűncselekmények és az elkövetők, mind pedig az elkövetési és a megtérült érték összegében. Az emelkedés valószínűleg az új, szigorúbb tényállás megfogalmazásának következménye. A számítástechnikai rendszerbe történő jogellenes behatolást pönalizáló tényállás azonban csak 2002-ben lépett hatályba, így a rendelkezésre álló egy-másfél év adataiból elhamarkodott lenne bármilyen következtetést levonni a jövőre nézve.

Látható, hogy a számítástechnikai rendszerek elleni bűnelkövetés nem számában, hanem az okozott kár nagyságrendjében jelentős. A 300/C § ismertetője inkább az, hogy viszonylag kisszámú bűncselekmény arányaiban nagy összegű kárt okoz. Az egy bűncselekményre jutó kárösszeg a lopás és a számítástechnikai bűncselekmények esetében hasonló, de vannak olyan évek (1998, 2002 és

5. számú ábra

Elkövetési és megtérülési értékek, 300/C § (1998–2003)

2003), amikor ez az érték is kiemelkedő, meghaladja az egy lopással, sikkasztással, illetve csalással okozott kárt.

Osszegzés

A kiválasztott, „tipikus” számítástechnikai bűncselekmény adatainak a hasonló bűncselekményekkel történő összehasonlítása nem egyszerű, bizonyos kategóriáknál lehetetlen. A számítástechnikai tényállások meglehetősen új keletűek – a ma hatályos elkövetési maga-

a számítástechnikai tényállások általában nem tartoznak a statisztikában a „kiemelt” bűncselekmények közé, így igen kevés adatot lehetett felhasználni az összehasonlításnál, ugyanis a nem „kiemelt” bűncselekményeknél az elkövetési és a megtérülési értéket a statisztika nem jegyzi. Ugyanakkor a meglévő adatok is torzítanak, hiszen az egyes tényállásoknál nem jelzik külön a számítógép segítségével, illetve a számítógép nélküli elkövetést. Nem található külön adatok a számítógépes elkövetésről mint a tényállás minősített esetéről vagy alpontjáról sem.

A számítástechnikai bűncselekmények kis számmal szerepelnek a statisztikában, azonban az adott évben a számítástechnikai bűncselekménnyel okozott kár arányaiban jóval – esetenként háromszor-négyszer – meghaladja az összehasonlításban szereplő bűncselekményekkel okozott kár értékét. Az egy bűncselekménnyel okozott kár általában hasonló mértékű a 300/C § és a lopás tekintetében, azonban egyes években a 300/C § mutatói meghaladják az összehasonlításban szereplő, „hagyományos” bűncselekményekkel okozott kárt. A számítógépes bűncselekményeknél a megtérült kár mutatói ugyanakkor kedvezőbbek. Ennek lehetséges magyarázata, hogy csak azok a sértettek fordulnak a nyomozó hatósághoz, akiknek alapos feltevésük van az elkövető kilétéről, céljáról, a motivációról, így alappal bíznak a büntetőeljárás sikerében.

A számítógépes elkövetésről még akkor sem kaphatnánk a valóságnak megfelelő képet, ha a statisztika részletes és megbízható lenne. A számítógépes – helyesebben a számítógépes adatbázisokkal kapcsolatos – bűncselekményeket ugyanis nehéz észlelni, de emellett a büntetőeljárás sikertelenségének elterjedt nézete, a „költésztakarékosság”, valamint a hírnévvesztés is visszatartja a sértetteket a feljelentéstől.

A számítógéppel elkövethető bűncselekmények tehát, igaz, kis elkövetési számmal vannak jelen a statisztikában, azonban ez nem jelenti azt, hogy tényleges számuk is ilyen alacsony. A statisztika szerint a valódi fenyegetést az egy bűncselekményre jutó kár nagy összege jelenti, valamint a becslések szerinti magas latencia.

bázis megújítására van szükség. Az egyes tényállások számítógép segítségével, illetőleg a számítástechnikai rendszerek közötti átjárhatóság (az internetes technológia) útján történő elkövetést külön nem regisztrálják, így nincs tudomásunk arról, valójában mennyire fenyegetett a társadalom az új technikát használó elkövetők által. Olyan rendőrségi regisztrációs rendszer létrehozásával, amely az internetes elkövetés egyes módozatainak (például DoS, spoofing stb.) rögzítését (esetleg a támadás rövid leírásával együtt) is biztosítaná, az elkövetési szokások is körvonalazhatók lennének. Ezzel szemben viszont szükséges lenne olyan sértetti, ingyenes „bejelentő fórum” létrehozása, amelyet az online atrocitást elszenvedők a rendőrség bevonása – a bűncselekmény feljelentése – mellett, illetőleg attól függetlenül igénybe vehetnének. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az 1998 óta működő Hun-CERT rendszere erre nem alkalmas. Azon túl, hogy egyes internetszolgáltatókkal, illetve azok rendszergazdáival folyamatos kapcsolatot alakított ki, nem vált a lakossági bejelentések fórumává – megjegyzendő, a szervezetnek, nagyságát tekintve, erre nem is lenne kapacitása. A közérdekű, tömeges lakossági bejelentéseket is fogadni, illetve ellátni képes fórum létrehozásával körvonalazhatóvá válna az internetes bűncselekmények potenciálisan veszélyeztetett sértetti rétege. Az elkövetési szokások rögzítésével, a sértetti kör csoportosításával és a védekezési stratégiák felmérésével lehetne hatékony preventív módszereket kidolgozni. Ebben segíthetne a nyomozó hatóság és a „segélyszolgálatok” tanácsadó tevékenysége.

A megújult (illetve újonnan létrehozott) statisztikai rendszer által regisztrált adatok lehetővé tennék az internetes bűnözés alakulásának előrejelzését, a tipikus elkövetési magatartások vizsgálatát. Elősegítené, hogy a védelmi politika arra a területre koncentráljon, amely a leginkább veszélyeztetett az internetes elkövetés által, és lehetővé válna a célirányos cselekvési-védekezési programok kidolgozása makro- (nemzeti) és mikro- (kisvállalatok, iskolák, háztartások) szinten is.

A tanulmány elején szoltam arról, hogy az internetes bűnözés térnyeréséről éppen a vezető szerepet gyakorlók feledkeznek el. Pe-

adás feltételeinek megteremtése. A rendőrség jelenleg a státusleépítések, az eszközhány és az oktatás elégtelensége miatt nem alkalmas az interneten megjelenő bűncselekmények szakszerű kezelésére. Fejlődésre akkor számíthatunk, ha a gazdasági és a politikai szféra szereplői közötti párbeszédben kikristályosodik a változtatás igénye. Ehhez azonban a nagyvállalatok kell hogy felhívják a figyelmet arra, milyen mértékű az interneten elkövetett bűncselekmények miatt őket ért (materiális és eszmei) kár. A gazdasági folyamatok egyensúlyának veszélyeztetése, illetve a veszély tudatosulása alakíthatja ki e változtatás igényét.

A környezetvédelem szabálysértési gyakorlata

A tanulmány a 2004-ben lefolytatott empirikus vizsgálat részletes eredményeit mutatja be, amelynek során 699 környezetvédelemmel kapcsolatos szabálysértési ügy feldolgozására került sor. A kutatás célja az volt, hogy egységes statisztika hiányában képet kapjunk a szabálysértési joggyakorlat e területéről.

A fontosabb megállapítások a következők: leggyakrabban a természetvédelmi, környezetvédelmi és növényvédelmi szabálysértést követik el, differenciált elkövetési magatartásokkal lehet találkozni, nem jellemző a társas elkövetés, legtöbbször pénzbírság kiszabására kerül sor.

A szabálysértési jogban nem létezik az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikához (ERÜBS) hasonló regisztrációs rendszer. Azonban nem kizárólag a statisztikai számbavétel hiányzik, de nem folyik rendszeres kriminológiai kutatás sem, amely a bűncselekmények morfológiájához hasonlóan a szabálysértések kriminológiai jellemzőit foglalná össze. Ezek hiányában arra a feladatra vállalkoztunk, hogy képet kapjunk a környezeti szabálysértésekről, a leggyakrabban előforduló tényállásokról, valamint az elkövetők köréről. E kutatás eredményeként született meg a következő tanulmány.

Szabálysértési ügyiratok képezték az empirikus kutatás alapját, amelyeket a megyei főügyészségek bocsátottak rendelkezésünkre, tekintettel arra, hogy a környezetvédelmi és a természetvédelmi törvény rendelkezései szerint az ügyész törvényességi felügyeleti jogkörében eljárva, a rá vonatkozó jogszabályok alapján közreműködik a környezetvédelmi és természetvédelmi hatóságok eljárásai és döntései törvényességének biztosításában (1995. évi LIII. tv. 109. § (3) bek.; 1996. évi LIII. tv. 60. § (3) bek.).

Minél frissebb adatok, az új szabálysértési törvény (1999. évi LXIX. tv.) hatálybalépése után (2000. március 1.) elbírált cselekmények feldolgozása volt a cél, ezért az elmúlt három esztendő (2001–2003) környezeti szabálysértési ügyei tanulmányozására került sor.

A szabálysértési törvény és az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet (a továbbiakban: rendelet) alapján az ügyészségek a következő tényállásokat sorolták a környezeti szabálysértések közé és küldték meg az ezzel kapcsolatos iratanyagot: Sztv. 147. § természetvédelmi szabálysértés; Sztv. 148. § környezetvédelmi szabálysértés; Sztv. 149. § jogosulatlan vadászat; rendelet 19. § tilos fakivágás; rendelet 106. § növényvédelmi szabálysértés; rendelet 107. § vetőmag, szaporítóanyag előállítására, forgalomba hozatalára vonatkozó szabályok megsértése; rendelet 108. § szőlő- és gyümölcsstermesztési szabálysértés; rendelet 111. § mezei szabálysértés; rendelet 117. § talajvédelmi kötelesség elmulasztása; rendelet 120. § engedély nélküli fakitermelés; rendelet 121. § tiltott erdei legeltetés; rendelet 125. § vízjogi szabálysértés; rendelet 126. § vízszennyezés; rendelet 127. § ár- és belvízvédelmi szabálysértés.

A megyék kiválasztásánál két szempont volt irányadó: egyrészt, hogy a tavalyi évben végzett kutatásban (A környezetkárosítás és a természetkárosítás jogalkalmazói gyakorlata a büntetőjogon belül és azon kívül) részt vevő megyék szerepeljenek a jelen felmérésben is, másrészt területükön nemzeti park igazgatóság működjön. Így a következők képviseltették magukat:

- 1) Baranya megye: Duna–Dráva Nemzeti Park Igazgatóság,
- 2) Bács-Kiskun megye: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság,
- 3) Békés megye: Körös–Maros Nemzeti Park Igazgatóság,
- 4) Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság,
- 5) Győr-Moson-Sopron megye: Fertő–Hanság Nemzeti Park Igazgatóság,
- 6) Heves megye: Bükk Nemzeti Park Igazgatóság,
- 7) Komárom-Esztergom megye,
- 8) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye,
- 9) Budapest: Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság.

Szerettünk volna képet kapni az egyes megyék általános környezeti állapotáról is. Ehhez a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisát hívtuk segítségül.¹

Bács-Kiskun megye levegőjének minőségét tekintve az ország egyik legkevésbé szennyezett részéhez tartozik. A legnagyobb problémát a kommunális hulladékok (a szilárd és folyékony hulladékok kezelése csak részben megoldott) gyűjtése, kezelése jelenti. A kijelölt hulladéklerakók nagy része nem felel meg a környezetvédelmi követelményeknek, nem rendelkeznek műszaki védelemmel. Illegális lerakók is működnek, amelyek jelentősen veszélyeztetik a talajvizet.

Békés megyében javuló tendenciának lehetünk tanúi, hiszen 2000-ben 55 település és 123 ezer lakás volt bevonva a rendszeres hulladékgyűjtésbe, ami több mint kétszerese a tíz évvel korábbinak.

Borsod megye a környezet állapotát tekintve két részre osztható. A zempléni települések lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak, mint az ipari térségek. Bár ez utóbbiaknál elmondható, hogy az ipari termelés visszaesésével csökkent a kibocsátott szennyező anyagok mennyisége és javult a folyók vizének minősége. A legnagyobb gond az ipari és kommunális hulladék elhelyezése és kezelése.

Győr-Moson-Sopron megye az ország legtisztább levegőjű megyéi közé tartozik. Elősegítette ezt, hogy megszűnt az ipar koncentrációja, és sor került a gépjárműforgalom elterelésére. A felszíni vizek minősége megfelelő. Ez köszönhető a szennyvíztisztításnak és a javuló csatornázottságnak. A legnagyobb gond az illegális lerakóhelyen keletkező hulladékok elszállítása.

Komárom-Esztergom megye iparosodott településein korábban igen szennyezett volt a levegő. Az elavult termelési technológiák felszámolásával azonban javult a helyzet. A szélsőséges időjárás sok helyen talajeróziós károkat okoz. Súlyos gond a felszíni vizek szennyezettsége az ipari és mezőgazdasági tevékenység következtében. Javult a termelési és települési hulladékok kezelése.

1 A Központi Statisztikai Hivatal megyéket bemutató összefoglalója:
www.ksh.hu

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében elsősorban a porszennyeződé-
s haladja meg a megengedett mértéket. Gondot okoz a felszíni
vízkészletek (amelyek 98%-a a szomszédos országokból származik)
időszakos szennyeződése és a felszín alatti vizek (egyes települése-
ken magas a talajvíz nitrát- és foszfátion-tartalma) szennyezettsége.
Megyeszerte sok illegális személerakó működik. Ez veszélyt jelent
a felszíni és felszín alatti vízbázisra.

Az ügyek megyénkénti megoszlása a következő:

Baranya megye	129
Bács-Kiskun megye	38
Békés megye	41
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	58
Budapest	39
Győr-Moson-Sopron megye	44
Heves megye	111
Komárom-Esztergom megye	30
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	209

Így végül összesen 699 ügyet vizsgáltunk (ebből 93-ban az eljárást
megszüntették), amelyeket 679 ismertté vált eljárás alá vont sze-
mély követett el. Valamennyi ügyről és eljárás alá vont személyről
külön kérdőívet állítottunk ki.

Összesen 93 ügy (a vizsgált esetek 13%-a) zárult az eljárás meg-
szüntetésével. Ebből 38 esetben környezetvédelmi szabálysértés
(Sztv. 148. §), 32-ben pedig természetvédelmi szabálysértés (Sztv.
147. § (1) bek. a), b) pont) miatt indult eljárás.

Az eljárás megszüntetésére 22 ügyben azért került sor, mert a
cselekmény nem minősült szabálysértésnek, nem volt megállapít-
ható 20 esetenél az eljárás alá vont személy kiléte, tartózkodási he-
lye, 12-nél pedig a szabálysértés elkövetése, 11 esetben nem a fele-
lősségre vont személy követte el a cselekményt.

Néhány konkrét példa:

- Környezetvédelmi szabálysértés miatt indult eljárás akkor, ami-
kor egy kft. – felhívás ellenére – elmulasztotta megkötni a hulladék
elszállítására vonatkozó kötelező közszolgáltatási szerződést.
Tekintettel arra, hogy a cselekmény nem szabálysértés, az eljá-
rást megszüntették.

- Szintén az előbbi szabálysértés miatt indult eljárást szüntettek meg akkor, amikor az eljárás alá vont személy a polgármester utasítására, saját tulajdonú szippantóautójáról szennyvíziszapot engedett ki a polgármesteri hivatal használatában lévő területre. Az ehhez szükséges szakhatósági engedély beszerzése a hivatal kötelessége lett volna.
- Nem történt környezetvédelmi szabálysértés abban az esetben, amikor a környezetvédelmi szolgáltató tevékenységre szakosodott kft. ugyanúgy folytatta a tevékenységét az általa alkalmazott környezetvédelmi szakértő távozása után, hiszen a kellő szakértői jogosultsággal nem rendelkező új munkatárs működése során a kft. nem okozott veszélyhelyzetet a környezetre nézve.
- Az elkövető kilétének hiánya miatt került sor az eljárás megszüntetésére, amikor a szennyvízcsatorna-hálózatba engedély nélkül és szabálytalanul valaki gyümölcssavakat juttatott, a szennyvízcsatorna-hálózat eldugult, és a kiömlő szennyvíz a halastóba jutott, veszélybe sodorva ezzel annak élővilágát.
- Szeméttelenen három fuvar építési törmelék elhelyezése nem szabálysértés, mert ezt önkormányzati rendelet engedélyezi.
- Az elkövető kilétének hiánya miatt szüntették meg a természetvédelmi szabálysértés miatt indult eljárást akkor, amikor védett természeti területen engedély nélkül tüzet gyújtottak, és ennek következtében fél hektár védett gyepterület károsodott.
- Nem történt természetvédelmi szabálysértés, amikor az eljárás alá vont személy forgalomtól elzárt területen engedély nélkül használta az erdei utat, és az eljárás során derült ki, hogy volt engedélye, csak nem látható helyre tette.
- Engedéllyel tartózkodás fokozottan védett természeti területen nem szabálysértés.
- Nem védett területen nagy mennyiségű liba tartása nem természetvédelmi szabálysértés.
- Elévülés miatt szűnt meg az eljárás abban az esetben, amikor az eljárás alá vont személy védett virágot (tavaszi csillagvirág) árult a piacon.

Ebben a csoportban összesen 182 ügyet tekintettünk át.

Az eljáró hatóság valamennyi esetben jegyző, illetve polgármesteri hivatal volt.

A szabálysértési hatóságok az esetek 74%-ában pénzbírságot, 25%-ában pedig figyelmeztetést alkalmaztak.

A környezetvédelmi szabálysértések többségét 2001-ben és 2003-ban követték el, általában a tavaszi és nyári hónapokban.

Hatvan szabálysértést Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, harmincötöt Borsodban, huszonhetet Győr-Moson-Sopron, húszat Bács-Kiskun, tizennyolcat Komárom-Esztergom, tizenegyet Heves, hetet Baranya, kettőt Vas, egyet pedig Nógrád megyében valósítottak meg. Az elkövetés helyszíne 33%-ban város, 31%-ban megyeszékhely és község, 4%-ban pedig külterület volt.

A környezetvédelmi szabálysértéseket általában cég telephelyén, illetve ház udvarán követték el.

A szabálysértési hatóság a cselekményekről a rendőrségtől (62 eset), a környezetvédelmi felügyelőség munkatársaitól (54 eset), illetőleg magánszemélyektől (20 eset) szerzett tudomást.

A szabálysértést megvalósító magatartások nagyon változatosak, legtöbbször a következők fordultak elő: műanyag- és textilhulladékok égetése; veszélyes hulladék nem megfelelő tárolása, illetve kezelése; szennyvízürítés; rézkábelekről réz, illetőleg alumíniumkábelekről a műanyag rész leégetése; nyílt téri égetés; ingatlanon elszaporodott gyomnövényzet, parlagfű stb.

A következőkben röviden bemutatjuk a környezetvédelmi szabálysértéseket:

- Külterületi ingatlanon szennyvízszippantó kocsiból folyékony hulladék elhelyezése, kommunális hulladékszállításhoz szükséges engedélyek nélkül.
- 3753 kg nejlon műanyag csomagolási hulladék és 1465 kg papír csomagolási hulladék átvétele hulladékkezelési tevékenységhez szükséges engedély nélkül.

- Műszaki védelemmel el nem látott regionális szeméttelep mögötti területen kb. 920 tonna bontott aszfalt elhelyezése közvetlenül a földön.
- A környezet jelentős mértékű megterhelése úgy, hogy a hulladéklerakó területén a tömörített hulladék földréteggel való letakarása elmaradt, tűz keletkezett, aminek következtében füst és bűz terjengett a környéken.
- Veszélyes hulladék ártalmatlanítása a környezetvédelmi előírásoktól eltérő módon.
- Hulladék hasznosítása (útépítési törmelékből halastó töltésének megerősítése) a környezetvédelmi hatóság engedélye nélkül.
- Szállításra átvett veszélyes hulladék tárolása és továbbításának elmaradása a veszélyes hulladék kezelésére jogosult cégnek.
- Szeméttelenen – a tűzgyújtási tilalom ellenére – körülbelül három köbméternyi motortekercsről a műanyag burkolat leégetése színesfém (réz) visszanyerése céljából.
- Zenegép túl hangos működtetése.
- Szántóterületen tarlóégetés engedély nélkül.

Környezetvédelmi szabálysértést összesen 203 személy követett el. A szabálysértési hatóság 149 elkövetővel szemben szabott ki pénzbírságot, 54 személyt pedig figyelmeztetésben részesített. A pénzbírság összege általában 10 ezer, 5000 és 15 ezer forint – egyetlen esetben 100 ezer forint – volt.

Kifogást csak 11 személy nyújtott be, aminek során legtöbbször a bíróság a határozatot hatályában fenntartotta (40%), illetve az első fokú szabálysértési hatóság a határozatot visszavonta vagy módosította (40%).

Jogesetek

a természetvédelmi szabálysértés köréből

Összesen 285 olyan ügyet vizsgáltunk, amelyeket az eljáró hatóság természetvédelmi szabálysértésnek minősített.

Valamennyi esetben nemzeti park igazgatóságok jártak el. Az ügyek igazgatóságok szerinti megoszlását az 1. számú táblázat mutatja be.

1. számú táblázat

**A természetvédelmi szabálysértési ügyek megoszlása
nemzeti park igazgatóságok szerint**

Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság	108	37,9%
Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	89	31,2%
Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság	36	12,6%
Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság	34	11,9%
Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság	9	3,2%
Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság	8	2,8%
Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság	1	0,4%
Összesen	285	100,0%

Az igazgatóságok 220 esetben pénzbírságot szabtak ki, 63 ügyben figyelmeztetést alkalmaztak, kétszer pedig mellőzték a felelősségre vonást.

Legtöbbször (201 ügyben) a természetvédelmi szabálysértést ügy követtek el, hogy a természetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy szakhatósági hozzájárulásához kötött tevékenységet engedély vagy szakhatósági hozzájárulás nélkül, vagy az engedélytől, szakhatósági hozzájárulástól eltérő módon végeztek vagy végeztették, illetőleg bejelentési kötelezettségüknek nem tettek eleget (Sztv. 147. § (1) bek. a) pont). 75 esetben természeti területen – beleértve a védett természeti területet is – a természetvédelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenységet folytattak, szemeteltek, a területet más módon szennyyezték, tiltott helyen tartózkodtak, tiltott módon közlekedtek, engedély nélkül tüzet raktak (Sztv. 147. § (1) bek. b) pont). Hétszer minősítették az elkövetett cselekményt az Sztv. 147. § (1) bek. c) pontja szerint.

A szabálysértési cselekmények elkövetési ideje 1999 és 2003 közé tehető.

A legtöbb cselekményt tavasszal követtek el, a legkevesebbet pedig a nyári hónapokban.

A megyék szerinti megoszlást tekintve (ezt részletezi a 2. számú táblázat) Tolna, Borsod, Baranya megye és a főváros emelkedik ki.

A természetvédelmi szabálysértések megyék szerinti megoszlása

Tolna	45	15,8%
Borsod-Abaúj-Zemplén	40	14,0%
Baranya	38	13,3%
Budapest	33	11,6%
Heves	31	10,9%
Békés	25	8,8%
Nógrád	23	8,1%
Somogy	13	4,6%
Bács-Kiskun	11	3,9%
Győr-Moson-Sopron	8	2,7%
Csongrád	4	1,3%
Hajdú-Bihar	3	1,1%
Jász-Nagykun-Szolnok	2	0,7%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2	0,7%
nem sikerült megállapítani az elkövetési helyet	7	2,5%
összesen	285	100,0%

A település jellege szempontjából községekben 159, városokban 44, a fővárosban 34, megyeszékhelyen pedig 30 cselekményt hajtottak végre. A konkrét elkövetési helyet tekintve leginkább védett és fokozottan védett természeti területen történt a szabályszegés.

A hatóság általában a természetvédelmi őrszolgálattól (69%), a rendőrségtől (7%) és határőrizeti kirendeltségtől (6%) szerzett tudomást a természetvédelmi szabálysértésről.

A legtipikusabb elkövetési magatartás a fokozottan védett természeti területen való tartózkodás volt (15%), de kiemelkedik még a védett természeti területen való horgászás erre feljogosító okmányok nélkül (11%), védett természeti területre gépkocsival való behajtás engedély nélkül (11%), védett területen fakivágás (10%), védett madár engedély nélküli birtokban tartása (6%), védett természeti területen tiltott helyen való tartózkodás (6%), engedély nélküli tüzgyújtás (4%).

És most következzen néhány idetartozó eset:

- Védett természeti területen található tavon kisbaltával lék vágása.

- Védett természeti területen új földút kialakítása engedély nélkül úgy, hogy számos galagonyabokor megsérült, a felszaggatott gyep miatt fellazított talajon erózióveszély keletkezett.
- Védett természeti területen a természetvédelmi hatóság engedélye nélkül rendezvény tartása.
- Barlanglátogatási engedély megszegése azáltal, hogy a látogatáshoz szükséges barlangkulcsot négynapos késéssel adták le.
- Területátalakítási munkálatok következtében védett növény (hússzínű ujjasbokor) élőhelyének veszélyeztetése.
- Ötven kilométeres teljesítménytúrán való részvétel az engedélytől eltérő módon kerékpárral és nem gyalogosan.
- Védett növények (szúrós csodabogyó, lónyelvű csodabogyó, tavaszi csillagvirág, májvirág és szártalan kankalin) engedély nélküli árusítása piacon.
- Vízsüllyesztéses kutatás végzése barlangban az engedély lejártát követő évben, az engedély meghosszabbítását elutasító határozat ellenére.
- Engedély nélkül két darab krokodilfejből és kígyóbőrből kombinált kínálócsésze birtokban tartása.
- Védett természeti területen, nem kijelölt útvonalon, tiltott járművel (kerékpárral) való közlekedés.

Az általunk megvizsgált természetvédelmi szabálysértési ügyekben 332 elkövető magatartását tanulmányoztuk.

A szabálysértési hatóságok 256 személynél pénzbírságot szabtak ki, 75-nél elegendőnek tartották a figyelmeztetést.

A pénzbírság összege a legtöbbször 10 ezer (88 elkövetőnél), 15 ezer (43 elkövetőnél), 5000 (41-nél) és 20 ezer (32-nél) forint volt.

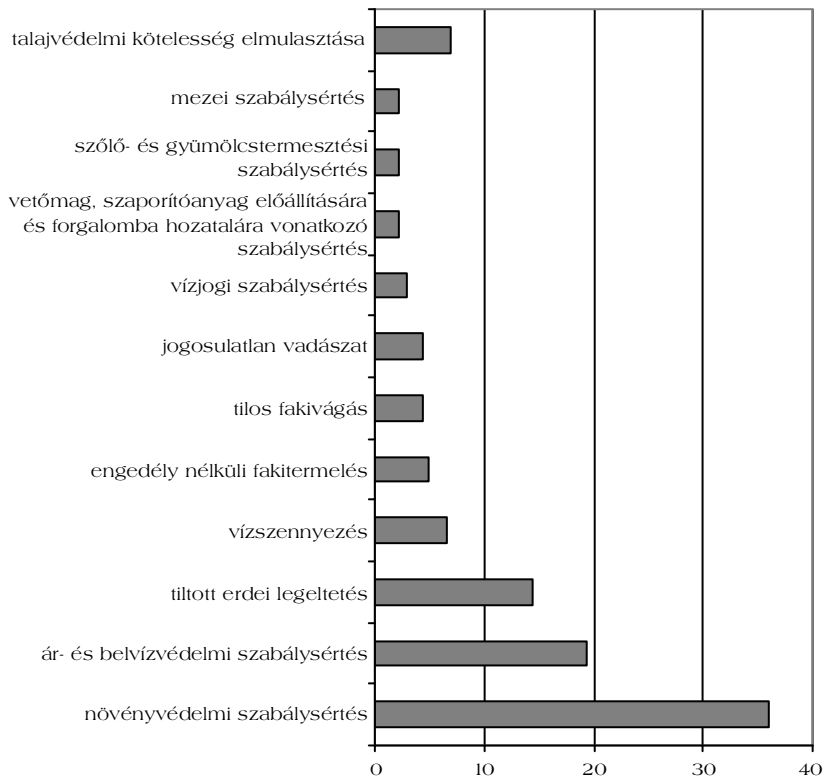
Kifogást 28 eljárás alá vont személy terjesztett elő, amiből 16 személy esetén a bíróság a határozatot hatályában fenntartotta, nyolcnál a határozatot megváltoztatta, és enyhébb büntetést vagy intézkedést szabott ki, három személy a kifogást késve terjesztette elő, így elutasították, egynél pedig a szabálysértési hatóság a határozatát visszavonta, illetve módosította.

Egyéb környezeti szabálysértések

Az ebbe a kategóriába tartozó ügyeket és megoszlásukat a 1. számú ábra szemlélteti.

1. számú ábra

Az egyéb környezeti szabálysértések megoszlása (%)

Az idetartozó 139 eset jellemzői a következők:

Az eljáró hatóság valamennyi esetben jegyző, illetve polgármesteri hivatal volt.

A szabálysértési hatóság 54%-ban pénzbírságot, 46%-ban figyelmeztetést alkalmazott.

A cselekményeket 2000 és 2003 között, főként a tavaszi hónapokban követték el.

A megyék közül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (95 eset) emelkedik ki (3. számú táblázat).

3. számú táblázat

Az egyéb környezeti szabálysértések megyék szerinti megoszlása

Szabolcs-Szatmár-Bereg	95	68,3%
Borsod-Abaúj-Zemplén	9	6,5%
Jász-Nagykun-Szolnok	6	4,3%
Komárom-Esztergom	6	4,3%
Bács-Kiskun	4	2,9%
Hajdú-Bihar	4	2,9%
Budapest	3	2,2%
Heves	3	2,2%
Csongrád	1	0,7%
Győr-Moson-Sopron	1	0,7%
Veszprém	1	0,7%
Baranya	1	0,7%
nem sikerült megállapítani az elkövetési helyet	5	3,6%
összesen	139	100,0%

A település jellege szerint az ilyen jellegű szabálysértéseket főként községekben (63%) és városokban (22%) követték el.

A konkrét elkövetési helyek közül kiemelkedik a víz melletti töltés (19%), ingatlan (18%), ház udvara (16%), erdő (12%) és a külterület (11%).

A szabálysértési hatóság 22 ügyről a vízrendészettől, 21-ről a növényvédelmi felügyelőtől, 14-ről a növény- és talajvédelmi szolgálattól, 13-ról pedig a mezőortól szerzett tudomást.

Az elkövetési magatartások közül kiemelkedik: az ingatlanon elszaporodott gyomnövényzet, parlagfű; védtöltésen való közlekedés engedély nélkül; juhok legeltetése más tulajdonát képező földterületen; engedély nélküli fakivágás.

Példák az ügyek ezen csoportjából:

- Ingatlanon engedély nélküli tereprendezési és építési beruházási munkák végzése, a munkálatokat felfüggesztő határozat

- ellenére. A cselekmény megvalósította a talajvédelmi kötelesség elmulasztásának szabálysértését.
- Vízszennyezést követett el az eljárás alá vont személy akkor, amikor szippantótartályból három alkalommal szennyvizet eresztett le a szövetkezet haszonbérletében lévő, tavaszi árpával vetett földterületre. A cselekmény káros hatást gyakorolt a talajra, a növényzetre, és bekövetkezett a vizek fertőzése, illetőleg káros szennyeződése.
  - Engedély nélküli fakivágás külterületen lévő részben szántó, részben fásor ingatlanon, amely megvalósította az engedély nélküli fakitermelés szabálysértést.
  - Vízjogi szabálysértést állapítottak meg, amikor engedély nélküli és nem megfelelő minőségű vízből (tisztított szennyvíz) öntözésre került sor a bt. tulajdonában lévő dinnye- és paprikaültetvényen.
  - Az eljárás alá vont személy télialma-ültetvényében nem tett eleget a növényvédelmi felügyelő károsítók elleni védekezésre kötelező határozatának, és ezzel elkövette a növényvédelmi szabálysértést.
  - Gyommentesítési kötelezettség elmulasztása a felszólítás ellenére – szintén megvalósította az előbbi szabálysértést.
  - Az elkövető a nagybani piacon tartott ellenőrzés során az árusított termékhez nem tudott bemutatni permetezési naplót, így növényvédelmi szabálysértést követett el.
  - Jogosulatlan vadászat szabálysértése a vadászat során tiltott hangcsali használata.
  - Az eljárás alá vont személy a tulajdonát képező ingatlanán 7 darab, nagy értékű csertőlgyet vágott ki jegyzői engedély nélkül, és ezzel elkövette a tilos fakivágás szabálysértését.
  - Növényvédelmi szabálysértést állapítottak meg akkor, amikor az elkövető olyan személy számára biztosította az első forgalmi kategóriás növényvédő szerhez való hozzájutást, aki nem rendelkezett az annak felhasználásához szükséges engedéllyel.

Az általunk megvizsgált ügyekben 144 elkövető valósította meg a környezetvédelmi és természetvédelmi szabálysértésen kívüli cselekményeket.

A szabálysértési hatóság 77 esetben pénzbírságot szabott ki – amelynek összege általában 5000 vagy 10 ezer forint volt –, 67 ügyben pedig figyelmeztetést alkalmazott.

Kifogást 12 elkövető nyújtott be, hat ügyben a bíróság a határozatot hatályában fenntartotta, négyben az első fokú szabálysértési hatóság a határozatot visszavonta vagy módosította.

Kriminológiai jellemzők

Magyarországon nem csak az egységes szabálysértési statisztikát kell nélkülöznünk, a szabálysértések kriminológiai vizsgálata is hiányzik az ilyen jellegű kutatások köréből. Ebben a témakörben csak két tanulmányról van tudomásunk.² Így munkánk során nem tudunk igazán semmilyen hasonló elemzésre támaszkodni. A szabálysértés fogalmából indultunk ki, amelynek legpontosabb meghatározását az Sztv. 1. § (1) bekezdése adja: szabálysértés az a jogellenes, tevékenységben vagy mulasztásban megnyilvánuló cselekmény, amelyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati rendelet szabálysértésnek nyilvánít, és amelynek elkövetőit az e törvényben meghatározott joghátrány fenyeget. A (2) bekezdés szerint szabálysértés nem állapítható meg, ha a cselekmény bűncselekményt valósít meg. A törvényi meghatározásból az derül ki, hogy a szabálysértés jogellenes cselekmény, és a jogellenesség fokában tér el a bűncselekménytől. Papp László a szabálysértés és a bűncselekmény fogalmának elemeit összehasonlította (emberi magatartás-társadalomra veszélyesség–bűnösség–büntetendőség szempontjából), és egy elkülönítési szempontot talált, nevezetesen a társadalomra

2 Dános Valér: A szabálysértések kriminológiai jellemzői. In: A szabálysértési jogterület tanulmánykötet. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály, Budapest, 1986; Kránitz Mariann: A bűnözés „előszobája”? Kriminológiai Tanulmányok, 39., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002, 179–211. o.

veszélyességnek a kisebb mértékét.³ Mindkét fogalomra jellemző, hogy objektíve hatóképes és szubjektíve akaratlagos emberi magatartás, jogellenes (tényállásszerű), büntetendő, bűnös (szándékos és gondatlan), valamint veszélyes a társadalomra. Csak a szabálysértés kisebb mértékben.⁴

Így ha a szabálysértésekre a bűncselekmények oldaláról tekintünk, azt láthatjuk, hogy a szabálysértési jog által szabályozott normaszegések csekély jelentőségűek, kisebb mértékben veszélyesek a társadalomra, mint a bűncselekmények. Tekintettel erre, a szabálysértéseket hasonló szempontok alapján vizsgáltuk meg, mint a bűncselekményeket. Ennek megfelelően a kutatás során többek között megnéztük, hogy mely szabálysértéseket követik el a leggyakrabban, kik valósítják meg ezeket a cselekményeket, az eljáró hatóság által kiszabott büntetéseket, intézkedéseket, a szabálysértési cselekmények megyénkénti megoszlását, a konkrét elkövetési helyet, az elkövetési magatartásokat, valamint azt, hogy a szabálysértési hatóság honnan szerzett tudomást a szabálysértési cselekményről.

A rendelkezésre álló iratokból megállapítottuk, hogy az esetek nagy százalékában nem került sor büntetőeljárásra, azaz a cselekmények nem érték el a büntetőjogi értékelés határát. A nyomozás-megszüntetéssel vagy -megtagadással zárult ügyekben általában lopás, környezetkárosítás, természetkárosítás miatt indult meg a büntetőeljárás.

Az eljárás alá vont személyek száma az esetek többségében egy volt, tehát nem jellemző a társas és a szervezett módon való elkövetés. Az azonban jól látható az ügyekből, hogy a szabálysértési cselekmény elkövetése láncfolyamat. Sokszor több személy járul hozzá a cselekmény megvalósulásához, és mégis csak az utolsó személyt vonják felelősségre. Tipikus példa erre, amikor az eljárás alá vont személy a polgármester utasítására szippantóautójából szenny-

3 Papp László: Dekriminalizáció és a magyar szabálysértési jog. Állam és Igazgatás, 1983/10., 906. o.

4 Nagy Marianna: A közigazgatási jogi szankciórendszer. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 61. o.

vizet ereszt ki nem megfelelő területen. Az ehhez hasonló ügyek kapcsán felvetődik, hogy nem lenne-e szükség ezen a jogterületen is a jogi személy felelősségre vonásának bevezetésére.

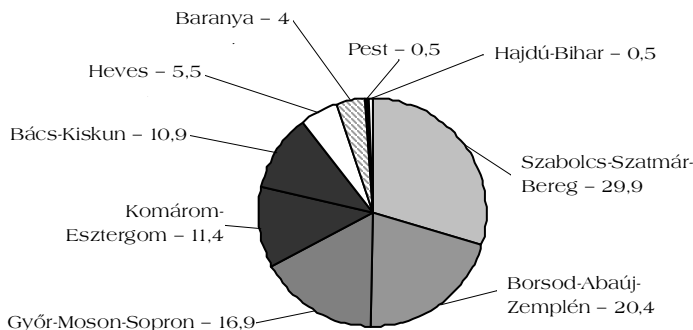
Az általunk feldolgozott ügyekből megállapítható, hogy a szabálysértést elkövetők túlnyomó többsége férfi, és magyar állampolgár.

Leggyakrabban a természetvédelmi, környezetvédelmi és növényvédelmi szabálysértést követik el. A természetvédelmi szabálysértések tekintetében megállapítható, hogy általában védett természeti területen történnek, ugyanis az emberek nincsenek tisztában egy terület védett minőségével, illetőleg nem tudják, hogy ha itt tartózkodnak, milyen szabályok kötik őket. Az elkövetők többsége községben lakik (41%), Baranya és Borsod megyében.

A környezetvédelmi szabálysértések általában olyan anyagok (például műanyag, réz, textil) égetésével valósulnak meg (sokszor a házhoz tartozó udvaron), amelyek hatalmas füsttel és bűzzel hívják fel magukra a figyelmet. Az is jellemző, hogy a cégek egy része nincstisztában a veszélyes hulladékok különleges kezelésével és tárolásával. Visszatérő eset, hogy a szennyvízürítésre nem a megfelelő helyen kerül sor. A cselekményt elkövető személyek lakóhelye főként Szabolcs-Szatmár-Bereg (30%) és Borsod (20%) megyében (2. számú ábra) a megyeszékhelyeken (41%), illetőleg városokban (35%) található.

2. számú ábra

A környezetvédelmi szabálysértés miatt eljárás alá vont személyek lakóhely szerinti megoszlása (%)

Az egyéb környezeti szabálysértéseket tekintve elmondhatjuk, hogy a vizsgált esetek közül a növényvédelmi szabálysértés valósult meg legtöbbször, mégpedig oly módon, hogy az elkövetők házuk udvarán felszólítás ellenére sem tettek eleget gyommentesítési kötelezettségüknek. Az elkövetők lakóhelye 89%-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye községeiben található.

A szabálysértési hatóságok előszeretettel alkalmazzák a büntetések közül a pénzbírságot és az intézkedések sorából a figyelmeztetést.

Az eljárás alá vont 679 személy közül 51-en éltek azzal a jogukkal, hogy kifogást terjesztettek elő, a többiek elfogadták a szabálysértési hatóság döntését. A benyújtott kifogások elbírálásának eredménye legtöbbször az lett, hogy a bíróság a szabálysértési hatóság határozatát hatályában fenntartotta.

A jogalkalmazók vonatkozásában arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy felkészültségüket próbára teszi egyrészt az, hogy sokrétű, változatos elkövetési magatartásokkal találkoznak, másrészt a szabálysértési tényállások többsége kerettényállás, amely széles körű jogszabályismeretet feltételez.

A környezeti szabálysértések jobb áttekinthetősége érdekében nagyon fontos lenne egységes statisztikai rendszer kidolgozása, és szükség lenne több ilyen irányú kriminológiai kutatás folytatására is.

A környezeti bűnözés elleni hatékonyabb fellépés elősegítése érdekében nélkülözhetetlen az eljáró szervek jobb együttműködése, összehangolt fellépése, valamint egy kifejezetten környezeti, széles körűen összehangolt bűnmegelőzési stratégia kidolgozása, amelynek alapját a környezettudatos magatartás képezné.

A szabálysértések területén lefolytatott kutatás után óhatatlanul felvetődik az a kérdés, hogy végső soron mi okozza a környezet rohamosan romló állapotát és vajon tényleg ennyire komoly-e a helyzet. Számunkra a világméretű fölmelegedés távolinak, megfoghatatlannak, hihetetlennek tűnik. A változások távoli tájakon történnek. Ugyanakkor nap mint nap sokkoló híreket olvashatunk az éghajlat változásáról, arról, hogy például a globális felmelegedés első áldozata egy csendes-óceáni, kilenc szigetből álló miniállam, Tuvalu lehet,

hiszen a világ egyik legkisebb és legalacsonyabban fekvő országa. A globális felmelegedés hatásait a vízszintemelkedés, a gyakoribbá váló ciklonok, az egyre pusztítóbb hullámverések és a felgyorsult parti erózió jelzi. A veszély reális voltát bizonyítja, hogy néhány évvel ezelőtt a kilenc sziget egyike három ciklon hatására a tengerszint alá süllyedt⁵.

Tudományosan bizonyított tény, hogy bolygónk éghajlata melegszik. Ebben nagy szerepe van az ipar, a mezőgazdaság, az erőművek és a gépkocsik által kibocsátott üvegházhatású gázoknak is.

Szintén a helyzet súlyosságát jelzi az is, hogy a klíma gyors és radikális változásával, ennek nemzetbiztonsági vonatkozásaival a Pentagon is foglalkozik (Marshall-tanulmány). Előrejelzésük szerint a globális felmelegedés káros hatásainak következtében az éghajlati fordulat 2010-ben elkezdődhet, és tíz év múlva jégkori éghajlati viszonyok uralják majd a Földet. Ennek következtében a termőföldek kiszáradnak, az atomhatalmak viszonyai átrendeződnek, Európában szibériai hőmérséklet lesz, a túlélés érdekében óriás nemzetszövetségek alakulnak. A tanulmány kitér arra is, hogy minden nemzetnek ki kell alakítania saját védelmi stratégiáját a környezeti változások vonatkozásában.⁶

Hazánkban a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV. 15.) kormányhatározatnak is részét képezi a környezetvédelem: *„Az emberiség számára az egyik legnagyobb horderejű kihívást a környezetvédelemmel és a civilizációs fenyegetésekkel járó (...) problémák jelentik. Természeti erőforrásaink, a természeti területek és természeti értékek megóvása, valamint a környezeti egyensúly megóvása növekvő terhet ró a társadalmakra. Az olyan globális problémák, mint az őserdők pusztulása, az ózonréteg károsodása, az üvegházhatás, a levegő, víz és a talaj szennyezettségének növekedése, Földünk egészére nézve veszélyt jelentenek. A természeti és civilizációs katasztrófák különösen súlyosan érintik a térség szűkös erőforrásokkal és fejletlen gazdasági rendszerrel ren-*

5 National Geographic, 2004. február

6 Index, 2004. február 13. <http://index.hu/tech/kornyezet/klima0212>

delkező országait. Magyarországra földrajzi adottságainál fogva fokozottan hatnak a Kárpát-medence szomszédos országokban keletkező környezeti és civilizációs ártalmak, az árvizek, a víz- és levegőszennyezés, valamint az esetleges katasztrófák.”

Csak nehogy addig tétovázzunk, amíg majd bekövetkezik az, amit egy öreg indián mondott: „Amikor a fehér ember kivágja az utolsó fát, amikor annyira megmérgezi a földet, hogy már semmi sem nő, amikor kipusztul az utolsó növény és állat, amikor a levegőt annyira beszennyezi, hogy nem lehet lélegezni, akkor fogja megtanulni és felismerni, hogy a pénzt nem lehet megenni...”

IRODALOM

Cardelle, Frank: A sas szárnyalása. Bioenergetic Kft., Budapest, 2004

Dános Valér: A szabálysértések kriminológiai jellemzői. In: A szabálysértési jogterület tanulmánykötet. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály, Budapest, 1986

Károlyiné dr. Müller Erzsébet – Kovalik Pál – Mészáros József – Papp László: Új szabálysértési jogszabályok, magyarázatokkal. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000

Kincses Ildikó – Kántás Péter: A szabálysértési jog. KJK-KERSZÖV Kft., Budapest, 2002

Kránitz Mariann: A bűnözés „előszobája”? Kriminológiai Tanulmányok, 39. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002

Nagy Marianna: A közigazgatási jogi szankciórendszer. Osiris Kiadó, Budapest, 2000

Papp László: Dekriminalizáció és a magyar szabálysértési jog. *Állam és Igazgatás*, 1983/10.

Papp László: A közigazgatás és a büntetőjog határán. *Rendészeti Szemle*, 1992/8.

Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában

A kutatás keretében vizsgáltuk azt, hogy az uniós térségben a fiatalkorú elkövetők büntetőjogához rendelt kezelési célt szolgáló elvek hogyan érvényesülnek a magyar joggyakorlatban. A statisztikai adatok igazolták, hogy a hazai gyakorlat meghatározó túlsúllyal nevelő jellegű intézkedéseket alkalmaz a fiatalkorú terheltekkel szemben. Meg kellett állapítanunk azonban azt is, hogy szankciórendszerünk nem nyújt elég széles körben lehetőséget a személyre és környezetre specializált jogkövetkezmények alkalmazására. A fiatalkorúak büntetőjogának fő pillére a jogkövetkezményekhez mintegy 90%-ban kapcsolódó pártfogó felügyelői rendszer. A jogintézmény fontossága miatt kiemelten tanulmányoztuk annak jogi hátterét, a garanciális elvek érvényesülését, a megreformált pártfogói rendszer gyakorlatát és lehetőségeit. Tapasztalataink alapján néhány javaslatot fogalmaztunk meg a gyakorlat számára.

A szűkebb tematika kijelölése

Alapvető feladatunknak azt tekintettük, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó jogelvek és speciális szabályok érvényesülését és azok hatékonyságát vizsgáljuk. Munkánk során tehát nem a kriminológia, hanem a *büntető anyagi és eljárásjog oldaláról* közelítettünk a kijelölt témához.

E megközelítést a következő körülmények és szempontok befolyásolták:

- A fiatalkori és gyermekbűnözés szerkezetének, jellegének és okainak elemzése – kiemelkedő fontossága miatt – a kriminológiai tanulmányok gyakorta választott témája, így a fiatalkori bűnözés kriminológiai jellemzőinek feldolgozása napi aktualitásban is teljesnek tekinthető.

- A fiatalkori bűnözés tematikai feldolgozása során a kriminológiai elemzésnél kevesebb figyelmet kapott a fiatalkorúakra vonatkozó jogintézmények hatályosulásának és a terheltekre gyakorolt hatásainak a vizsgálata.
- A jogalkalmazásnak az egyik – és talán legprogresszívabb – feladata, hogy aktív és eredményes szerepet vállaljon a bűnözés kontrolljában. Az ilyen irányú megközelítés lehetővé teszi, hogy az újabb, fiatalkorúakra vonatkozó szabályok érvényesülésével kapcsolatos jogi és gyakorlati problémákat feltárja.
- Jelenleg folyamatban van a büntető törvénykönyv kodifikációja és az eljárási szabályokkal kapcsolatos indokolt változtatási szükségletek felmérése, így alapvető fontosságú, hogy a jogalkalmazó ügyészség kezdeményezze az általa is indokoltnak tartott változtatásokat.

Speciális jogelvek a deklaratív szabályokban, érvényre jutásuk a gyakorlatban

A magyar büntetőjog szemléletét a megtorló és kezelő elvek egyidejű jelenléte alakítja. Megjegyzendő, hogy e kettős hatás napjainkban inkább az egyes irányok jogintézményeinek egymásmellettségét, mintsem harmonikus elvi és funkcionális egységét eredményezi.

A szemléleti kettősség egyrészt jelen van a szankciórendszer dualitásában: a büntetések, (mellékbüntetések) és intézkedések rendszerében. Ismert dogmatikai tétel, hogy a szankciórendszerben a fő- és mellékbüntetések jellegükön, alkalmazhatóságukon és alkalmazottságukon keresztül elsődlegesen a tetтарыos megtorlás elvét, míg az intézkedések a kezelés rendeltetését hivatottak betölteni. Büntetőjogi szemléletünk dualizmusa másrészt megnyilvánul abban is, hogy más megközelítéssel fordul a felnőtt és a fiatalkorú elkövetők ügyei felé. A felnőtt korú bűnelkövetők büntetésének kiszabásánál a megtorló szemlélet, míg a fiatalkorúak ügyeinél a kezelési célok elvi és gyakorlati igényei érvényesülnek. A két korcsoport tekintetében a reflexiók különbözőségének igényét a tételes szabályok is egyértelműen deklarálják, amely célokhoz a büntetés-kiszabási gyakorlat is hűen igazodik.

A Btk.-nak a büntetés céljára vonatkozó általános – felnőttekre irányadó – rendelkezése (Btk. 37. §) a büntetést a bűncselekmény miatt alkalmazott „joghátrányként” definiálja. E meghatározás utal a tett és a szankció közötti szoros, kölcsönös reflexióra, a büntetés tetтарыos, joghátrányt okozó karakterére. Ennek megfelelően a gyakorlatban a fő- és önállóan alkalmazott mellékbüntetések meghatározó túlsúlya érvényesül, az intézkedések alkalmazása pedig kivételesnek tekinthető (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

A felnőtt korú elkövetőkkel szemben alkalmazott fő- és mellékbüntetések és intézkedések aránya

év	büntetések		intézkedések	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
2001	74 433	84,4	13 808	15,6
2002	77 673	84,1	14 732	15,9
2003	73 361	83,9	14 115	16,1

A téma részletezése nélkül jegyezzük meg, hogy célszerűnek tartanánk az általános szabályok között – különösen a mellékbüntetések körében – már a szabályozásnál is tisztábban érvényesíteni a megtorló szemlélet tetтарыos követelményeit, és ahhoz, a társadalomvédelmi érdekek érvényesítésére, egy gazdagabb palettájú intézkedési rendszert párosítani. Jelenleg hatályos szabályozásunk ugyanis – véleményünk szerint – egyes mellékbüntetéseknel kezelő szempontokat is érvényesít. Ez a megoldás a felnőtt korúak ügyeiben a két szemlélet egymás melletti, egymást kiegészítő és nem egymás terhére történő érvényesülését szolgálja.

A Btk. 108. §-ának rendelkezései a fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések, a büntetések és intézkedések közös céljáról szólnak, szemben a felnőtt korúakra vonatkozó deklaratív rendelkezéssel, amely a büntetés célját csak a fő- és mellékbüntetések vonatkozásában határozza meg, míg az intézkedések rendeltetéséről hallgat. Ez lehet pusztán „kodifikációs véletlen”, hiszen a Btk. 108. §-át 1979. június 1-je óta módosították, míg a 37. § változatlan szöveggel van érvényben. Véleményünk szerint azonban a Btk. 108. §-ának

jogkövetkezményekre meghatározott együttes célja kifejezetten a „kezelő” büntetőjogi szemlélet normatív deklarációját jelenti. A cél teljesülése megmutatkozik a büntetések és intézkedések százalékos arányában is (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A fiatalkorú elkövetőkkel szemben az alkalmazott fő- és mellékbüntetések és intézkedések aránya

év	büntetések		intézkedések	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
2001	2568	36,7	4431	63,3
2002	2670	36,6	4615	63,4
2003	2447	36,5	4253	63,5

Nemzetközi elvek és szabályok

A fiatalkorúak esetében a kezelő szemlélet alapvetően determináló volta az egész európai jogi kultúrának és az angolszász jogszemléletnek is mérvadó sajátja. E szemléletet a külföldi nemzetközi normatívák hangsúlyosan megjelenítik.

A fiatalkorúakkal foglalkozó nemzetközi dokumentumok közül kiemelkednek az úgynevezett *pekingi szabályok*.¹ A pekingi szabályok tartalmi jellemzőit Lévai Miklós dolgozta fel 1989-ben megjelent munkájában.²

1989-ben, New Yorkban, ugyancsak az ENSZ égisze alatt született *egyezmény a gyermekek jogairól*.³ Az egyezmény 40. cikke foglalkozik a büntető igazságszolgáltatással. E jogszabályhely főként olyan anyagi jogi és eljárásjogi kívánalmakat fogalmaz meg, amelyek a magyar büntetőjogban már érvényre jutottak.

A nemzetközi tapasztalatokat és elvárásokat az 1995-ös – jelenleg folyamatban lévő – kodifikációt előkészítő tanulmányok a következőkben összegezték:

1 Az ENSZ Közgyűlésének 40/33/1985. számú határozata.

2 Lévai Miklós: A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi Szabályok”. Jogtudományi Közlemény, 1989/12., 664–668. o.

3 Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel nyert kihirdetést.

- A fiatalkorúak anyagi jogában elvárt, az általánosnál enyhébb, a fiatalkorúak fejlődési sajátosságait figyelembe vevő jogkövetkezmények meghatározása.⁴ E speciális terület személyi hatóköre a 14-15 éves kortól 18 éves korig terjedő korcsoportra hatályosul. A szerzők foglalkoznak továbbá azzal is, hogy indokoltnak tartanak a fiatalkorúakra érvényes szabályok egy részét a joggyakorlatban fiatal felnőttként kezelt 18-21 éves korosztályra is kiterjeszteni. A szerzők mindegyike kiemeli, hogy több európai államban a büntetőjogi felelősségre vonásnak nem csupán életkori, hanem megfelelő erkölcsi és szellemi érettséghez kötött feltétele is van.⁵
- Szabadságelvonó jogkövetkezmények csak végső esetként, az általános szabályokhoz képest enyhébb tartalommal alkalmazhatók, a szabadságelvonás nem lehet a nevelés eszköze, csak tett- és bűnösségarányos szükséglet.
- A szabadságelvonással nem járó következmények körében egyre nagyobb szerepet kapnak a büntetőeljárás lefolytatásától eltekintő, „elterelő” (diverziós) megoldások.⁶ Ezzel összefüggésben a „nemzetközi gyakorlatban számos, elsősorban a „resztoratív” igazságszolgáltatás eszmeiségét magán viselő új jogintézményt először a fiatalkorúak büntetőjogában vezettek be. Így például Franciaországban a jóvátételt, Ausztriában a bírósági úton kívüli jóvátételt mint elsőbbséget élvező reakcióformát, Németországban az egyes jóvátételi formákat, mint például a tettes-sértett egyezséget.⁷

Hazai elvek és jogelvi korlátok

Hazai jogunk a fiatalkorúak bűnelkövetésével kapcsolatos állami reflexiók terén a nemzetközi megközelítési trendekhez és vállalt kötelezettségekhez való igazodásra törekszik.

4 Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről. Magyar Jog, 1994/5., 285–293. o.

5 Csemáné Váradi Erika – Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1.

6 Nagy Ferenc: i. m. 285–293. o.

7 Csemáné Váradi Erika – Lévay Miklós: i. m.

Kiemelést érdemel azonban az Országgyűlés 115/2003. (X. 28.) számú határozata a bűnmegelőzésről, amelyben rögzítik: „A büntető igazságszolgáltatás nem rendelhető alá a bűnmegelőzés szempontjainak. A jogbiztonság követelménye és az állampolgári jogok védelme érdekében úgy kell megőrizni a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, garanciákban gazdag rendszerét, hogy az ne rendelődjön alá a társadalmi bűnmegelőzés sajátos szempontjainak. A büntetőpolitika működésével kapcsolatos alkotmányos elvárások csak erre figyelemmel teljesülnek.”

Ezen elvi megfontolás igen fontos garanciális korlátja és egyben érvényesülési biztosítóka a kezelő szemléletű büntetőjogi elveknek. Megjegyezzük, hogy véleményünk szerint a kezelő szemléletű, a bűnözés kontrollját hatékonyan szolgálni képes büntetőjog intézményrendszere és gyakorlata csak akkor alakítható ki, ha meghatározást nyernek azok a régi és új büntetőjogi alapelvek, amelyek biztosítják, hogy a büntető igazságszolgáltatás ne alárendeltje legyen a bűnmegelőzés szempontjainak, hanem garanciális jellemzőinek megőrzése mellett hatékonyan szolgálja azt.

Az országgyűlési határozatban megfogalmazott korlátozás két szempontból is jelentőséggel bír. A „*nulla poena sine lege*” elvének a kezelő jellegű jogkövetkezmények mellett is érvényesülnie kell, ami szoros értelemben azt jelenti, hogy a megállapított bűnösség esetén, az azt követő szankciónak az elkövetés idején pontosan előre láthatónak, törvényben szabályozottnak kell lennie.

Sajátos megközelítésbe helyezik azonban e jogelv érvényesülését azok az eljárások, amelyekben a hatóság valamilyen magatartási szabályt határoz meg az elkövetőnek, és ennek a megtartásától teszi függővé, hogy kívánja-e érvényesíteni vádigényét (védelhalasztás), büntetési igényét (próbára bocsátás) vagy büntetés-végrehajtási igényét (felfüggesztett szabadságvesztés mellett alkalmazott pártfogó felügyelet). A védelhalasztás és próbára bocsátás során dogmatikai értelemben nincs szó büntetés kiszabásról, és felfüggesztett szabadságvesztés esetén a magatartási szabályok érvényesülése sem a büntetés ismérveivel bír. Mindhárom esetben tagadhatatlan azonban, hogy anyagi jogi – a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját, a bű-

nösség megállapítását követő – következményről van szó, és mint ilyen, indokolt e vonatkozásban is a „nulla poena” elvének vagy azt kiváltó másik jogelvnek az érvényre juttatása.

Véleményünk szerint a magatartási szabályok hatósági meghatározásánál sem válhat a kezelő szemléletű büntetőjog parttalanná. Szükséges, hogy az alkalmazható magatartási szabályok a lehető legtágabb körben, konkrétan és törvényi szinten meghatározottak legyenek. Ezen túlmenően, ha az ezektől való eltérés, az egyediesítés érdekében szükséges, a „nulla poena” elve által támasztott követelményt kötelezően a terhelt „vállalása” egészítse ki.

Garanciális korlátként kell továbbá érvényesülnie annak is, amire Nagy Ferenc mutat rá⁸: *„...a bűnösen cselekvő fiatalkorúval szemben alkalmazható büntetőjogi szankció felső határát az elkövetett cselekmény súlyával és az elkövetői bűnösség fokával adekvát arányosság szabja meg. (...) Ettől a felső határtól lefelé lehet eltérni egy preventív minimumig.”* A tetterányosság és a preventív minimumhatár tehát olyan garanciális értékek, amelyek az alkalmazandó jogkövetkezmény felső és alsó limitjét képezik.

Az itt megfogalmazott elv nagyon fontos korlátja lehet az egyéni társadalomra veszélyesség – mint arányosító büntetéskiszabási tényező – kezelő szemléletű érvényesülésének. Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy az egyéni adatottságokat figyelembe vevő arányosság csak a tetterányosság által kijelölt – fiatalkorúak esetében az általános normákhoz képest enyhébb és lefelé tágabb – keretek között érvényesülhet. A kezelés érdekében az alkalmazható tételkeretek felfelé sem és – egy racionális minimum alatt – lefelé sem tágíthatók.

A fiatalkorúak büntetéskiszabási mutatói

A fiatalkorúak büntetőjogában deklarált kezelő szemléletnek megfelelően a büntető törvénykönyv VII. fejezete elsőbbséget biztosít az intézkedéseknek és a szabadságelvonással nem járó jogkövetkezményeknek. Az intézkedések elsődlegességére utaló szabályok mel-

8 Nagy Ferenc: i. m. 285–293. o.

lett e fejezet igen szélesre tágítja a legjellemzőbb intézkedés, a próbára bocsátás alkalmazási feltételeit, míg a fő- és mellékbüntetések tartalma és alkalmazhatósága vonatkozásában jelentős megszorításokat tesz. A fiatalkorúak büntetőjogának szankciórendszeréhez az igen tág körben alkalmazott pártfogó felügyelői rendszeren keresztül a társadalmi szervek együttműködését is csatlakoztatja.

3. számú táblázat

Jogerősen elítélt fiatalkorúakkal szemben alkalmazott jogkövetkezmények megoszlása

jogkövetkezmény	1999		2000		2001		2002		2003	
	szá- ma	%	szá- ma	%	szá- ma	%	szá- ma	%	szá- ma	%
összes	7705	100,0	7505	100,0	6999	100,0	7285	100,0	6700	100,0
szabadságvesztés	2255	29,3	2103	28,0	1952	27,0	1934	26,5	1882	28,1
ebből										
végrehajtható	520	6,7	463	6,2	476	6,8	502	7,0	472	7,0
felüggesztett	1735	22,5	1640	21,9	1476	21,1	1432	19,7	1410	21,0
közérdekű munka	163	2,1	135	1,8	164	2,3	203	2,8	180	2,9
pénzbüntetés	566	7,3	540	7,2	374	5,3	444	6,1	323	4,8
önállóan										
mellékbüntetés	94	1,2	102	1,4	78	1,1	89	1,2	62	0,9
önállóan										
intézkedés	4627	60,1	4625	61,6	4431	63,3	4615	63,4	4253	63,5

A 3. számú táblázat százalékos értékeinek szemrevételezésével könnyen felismerhető, hogy a fiatalkorúak ügyében folytatott jogkövetkezmenyi gyakorlat is messzemenően megfelel a normatíváknak, valamint a hazai és nemzetközi jogelveknek.

A hatóságok bírói szakban az elkövetők több mint 60%-ánál a bűncselekmény elkövetésének megállapítása mellett is próbaidőre lemondanak az állam büntetőigényének az érvényesítéséről. A lemondási hajlandóság az elmúlt öt évben lassú emelkedő tendenciát mutat (4. számú táblázat). (Már itt jelezni kívánjuk, hogy e szám igen magas volta okkal veti fel annak a lehetőségét, hogy a büntetőigényről való lemondás lehetősége már a büntetőeljárás korábbi szakaszában, a vádemelés feltételeinek fennállásakor is nagyobb számban érvényesített legyen.)

Ha – megjelenési hasonlósága miatt – a próbára bocsátások mellé számításba vesszük még a felfüggesztett szabadságvesztéseket is, elsőprő túlsúlyba kerülnek azok a jogkövetkezmények, ahol a fiatalokú esélyt kap arra, hogy valamely próbaidő alatt bizonyítsa jogkövető készségét. Az együttes vizsgálatot megtehetjük azért is, mert tapasztalati tény, hogy az elítéltek többsége nem tesz semmilyen különbséget aközött, hogy a büntetés kiszabását vagy a kiszabott büntetés végrehajtását halasztja-e el a bíróság próbaidőre.

4. számú táblázat

**„Próbaidős” jogkövetkezmények:
felfüggesztett szabadságvesztés és próbára bocsátás alkalmazása
a fiatalokúak ítélkezési gyakorlatában**

év	összes	„próbaidős” jogkövetkezmény	
1999	7705	1735 + 4413 = 6148	79,8%
2000	7505	1640 + 4368 = 6008	80,1%
2001	6999	1476 + 4143 = 5619	80,3%
2002	7285	1432 + 4314 = 5746	78,9%
2003	6700	1410 + 4034 = 5444	81,2%

A „próbaidő” beiktatási lehetőségének túlsúlya, véleményünk szerint, azonban nemcsak a jogpolitikai és ítélkezési szemlélet kezelő jellegű beállítottságából, hanem – a helyes elvi alapok rögzítése mellett – a fiatalokúakkal szemben reálisan alkalmazható jogkövetkezmények korlátozott, jelenleg sematikus jelleget mutató voltából is fakad.

A Btk. szankciórendszerében a jelenleg meghatározott jogkövetkezmények közül reálisan – a fiatalokúaknál jellemző bűnözési struktúrát is figyelembe véve – *csak kevés alkalmazható*. Hiszen végrehajtandó szabadságvesztés vagy javítóintézeti nevelés alkalmazása – annak szabadságelvonó jellege miatt – csak kivételes lehet. A közérdekű munka és a pénzbüntetés alkalmazási feltételei olyan életkori, illetve egzisztenciális feltételhez kötöttek, amelyek a tényleges fiatalokúban szinte alkalmazhatatlanná teszik azokat. Ha a két főbüntetési nem együttesen – a 3. számú táblázatnak megfelelően, az ott írt sorrendben – 9,4, 9,0, 7,6, 8,9 és 7,6% arányban fordul elő a jogkövetkezmények sorában, nyugodtan kijelenthető, gya-

korlatilag diszfunkcionálisak, vagy – mint ahogy jelen esetben is megfigyelhető – kiegészítő jellegűek. Megállapítható tehát, hogy *főbüntetésként* – leszámítva a kirívó személyi vagy tárgyi paraméterrel bíró eseteket – csak a felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazható, a próbaidő miatt hozzákapcsolt pártfogó felügyelettel.

A *mellékbüntetések* alkalmazási lehetőségei a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények jellege, valamint a mellékbüntetések alkalmazásával szembeni általános és speciális szabályok folytán ugyancsak igen szűk körűek (5. számú táblázat). A mellékbüntetés rendeltetését tekintve olyan tetterányos joghátrány, amely – az elkövetett cselekmény különös jellegzetességeihez igazodóan – speciális hátrányt okoz az elkövetőnek. A fiatalkorúak bűnelkövetésére ugyanakkor meghatározó arányban nem jellemzőek azok az ismérvek, amelyek a mellékbüntetések alkalmazását indokoltá, illetve lehetségessé tennék.

5. számú táblázat

**Mellékbüntetés alkalmazása a fiatalkorúak ügyeiben
(valamennyi elítélés esetén, illetve önállóan alkalmazva)**

év	összes	mellékbüntetés összes/ önállóan alkalmazott	
1999	7705	330:4,4%	104:1,3%
2000	7505	319:4,3%	102:1,4%
2001	6999	274:3,9%	78:1,1%
2002	7285	291:4,0%	89:1,2%
2003	6700	295:4,4%	62:0,9%

A statisztikai mutatókból egyértelműen megállapítható, hogy mellékbüntetést a bíróságok a bűnelkövetők 3,9-4,4%-ánál alkalmaznak. Az itt nem közölt további bontásból az is megállapítható, hogy az alkalmazott mellékbüntetések javarészt közügyektől eltiltások és járművezetéstől eltiltások. A közügyektől eltiltás a társadalom etikai igényét elégíti ki, annak különösen a fiatalkorú bűnelkövetőkre gyakorolt hatása, alappal vélhetően, elenyésző. A közügyektől eltiltás olyan jogosultságokat érint, amelyekkel a fiatalkorú vagy fiatal felnőtt korú elkövetők nem rendelkeznek, nem ambicionáltak, és ezért nagy valószínűséggel

számukra értéktelenek. A járművezetéstől eltiltás – a hozzá kapcsolt utánképzési rendszer szisztémájára tekintettel – alkalmassá tételei, bűnmegelőzési szempontból, megítélésünk szerint, az egyedüli, a hatékonyság lehetőségét magában rejtő mellékbüntetés. Hozzá kell fűzni ugyanakkor azt a véleményünket is, hogy a járművezetéstől eltiltáshoz „kapcsolt” utánképzés kezelő jellegű, intézkedés természetű jogkövetkezmény. (Szükséges is lenne, hogy az a Btk.-ban ilyen rendszertani formációban jelenjen meg.) További következtetés, miszerint a mellékbüntetések jelenlegi rendszere nem nyújthat megfelelő támogatást a fiatalok eljárásaival szemben támasztott igények érvényesítésére.

Az *intézkedések* körébe a megrovás, a próbára bocsátás és – a szabadságvesztés felfüggesztéséhez, a próbára bocsátáshoz, a feltételes szabadságra bocsátáshoz, valamint a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátáshoz a fiatalok elkövetők esetében jogszabályi kötelezéssel rendelt – pártfogó felügyelet tartozik. Mind a felfüggesztett szabadságvesztés, mind a próbára bocsátás az elítélt számára a pártfogó felügyeletben ölt ténylegesen testet. A kisebb százalékban alkalmazott közérdekű munka végrehajtása is a pártfogó felügyelői rendszeren keresztül valósul meg. Az eljárási szabályokra tekintettel a vádelhalasztások esetén ugyancsak kapcsolatba kerülnek a fiatalok a pártfogó felügyelői rendszerrel, a pártfogó felügyelői vélemények beszerzése és a pártfogó felügyelet kötelező elrendelése okán. *A fiatalok büntetőjogának fő pillére a pártfogó felügyelet.* A pénzbüntetés és megrovás alkalmazásának esetét leszámítva a fiatalok kapcsolatba kerül a pártfogó felügyelettel.

A fiatalok büntetőjogával kapcsolatban megfogalmazott jogelvek, a jogkövetkezményekkel szemben támasztott elvárások alapvetően a pártfogó felügyelői rendszeren keresztül érvényesülnek. Ennek megfelelően a fiatalok büntetőjogának hatékonysága, formális vagy érdemleges szerepe alapvetően a pártfogó felügyelői rendszer kiépítettségén, jogi szabályozásának tisztaságán, szakmai színvonalán, államilag finanszírozott voltán alapul.

Ha kizárólag a szoros értelemben vett büntető jogszabályok adta lehetőségeket vizsgálánk, abból az adódna, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazható jogkövetkezmény-rendszerünk rendkívül

szegényes. Nem biztosít variációs lehetőségeket, így egyediesítést sem, ami nélkül lehetetlen a jogkövetkezmenyi célok megvalósítása. Ennek elismerésével a büntetőeljárás és a hatóság ítélete pusztán állami demonstrációvá degradálna, és beismernék, hogy büntetőpolitikánk lemond a fiatalokúakkal szembeni eljárások hatékonyságának ideájáról. Továbblépésként legalább két út áll a jogalkotók előtt. Egyik megoldásként kialakítható a Btk.-n belül egy a fiatalokúakra specializált egyedi szankciórendszer. E megoldás ismét felveti a fiatalokúak büntetőjogának a jelenleginél markánsabb szerkezeti külön tartását. Másik megoldásként adódik a pártfogó felügyelői rendszerek mint a fiatalokúak fő büntetőjogi intézményének az önálló szintű, a büntetőjogi szabályozással szembeni alkotmányos elvárásokat teljesítő minőségű szabályozása. A magunk részéről az első megoldást mind garanciális szempontból, mind a klasszikus jogi hagyományok megőrzése okán megfelelőbbnek tartanánk.

A bíróság által alkalmazott pártfogó felügyelet hatékonysága a fiatalokúak büntetőügyeiben

A Fővárosi Főügyészség – az adatvédelemhez szükséges törlések elvégzése után – rendelkezésünkre bocsátotta 33 fiatalokú elkövető erkölcsi bizonyítványát. Az erkölcsi bizonyítványok közös vonása, hogy az elkövetők első büntetése az 1999-es, illetve a 2000-es évre, a „lekérdezés” pedig 2004 nyarára esik. E két időpont által meghatározott intervallumban már szignifikánsan vizsgálható a kriminológiai értelemben vett visszaesés.

Az ilyen értelemben felfogott visszaesés pedig tovább bontható aszerint, hogy milyen jogkövetkezmenyi alkalmazását követte újabb bűncselekmény végrehajtása. Ha vizsgálatunk mintabázisa szűkös is, úgy véljük, hogy az ebből levont következtetések nem mutatnak lényeges torzítást, és azok általános konzekvenciákat is orientálhatnak. Az érdemi értékelés lehetőségét javította továbbá az is, hogy a 33 elkövetőhöz 93 elítélés tartozott, a hatékonyság pedig részben az elítélések számához, azok fajtájához kapcsolható.

A vizsgált 33 fiatalkorú terhelt közül – a velük szemben a jelzett időszakban lefolytatott eljárások eredményeként – 26 személynél alkalmazott a bíróság olyan jogkövetkezményt, amely a próbaidő beiktatását, és ezzel összefüggésben pártfogó felügyeletet és magatartási szabályok érvényesülését vonta maga után. A felhasznált minta szerint tehát az elítéltek 78,9%-ánál a büntető igazságszolgáltatással történő találkozás során egyrészt az állam a büntetőigény alkalmazása vagy végrehajtása vonatkozásában bizalmat szavazott a fiatalkorú elkövetőnek, másfelől kezelő szemlélettel a fiatalkorú „helyes irányú fejlődését” a pártfogó felügyeleten keresztül, magatartási szabályok alkalmazásával, illetve előírásával kívánta támogatni. (Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy az itt közölt 78,9% nagyon közel esik a hivatalos statisztikai adatok alapján készült országos átlaghoz, ami ugyancsak 80,0% körül mozgott. Ez is mutatja, hogy az általunk felvett minta eredményei jó közelítéssel tükrözik az általános tendenciákat.)

A 33 fiatalkorú terheltre tartozó 93 elítélésből 50 esetben alkalmazott a bíróság próbaidőt tartalmazó jogkövetkezményt, ami az összes elítélések 53,8%-a. Ebből azt is megállapíthatjuk, hogy a vizsgált esetekben a büntetőügyekben alkalmazott jogkövetkezményeknek mintegy 53-54%-ánál a hatékonyság a pártfogó felügyeleti rendszeren keresztül biztosítható. A számadatok azt is jelentik, hogy még ötéves intervallumban is – 1999–2004-ig –, a bűnisméltéseket is figyelembe véve, a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott jogkövetkezmények 50-55%-a próbaidőt tartalmazó, „esélyt adó” jogkövetkezmény.

Az 50 ügyből, ahol pártfogó kirendelésére került sor, 32 olyan eset volt, amikor az újabb marasztalást megalapozó cselekményt a fiatalkorú terhelt a pártfogó felügyelet, illetve a felfüggesztett szabadságvesztés jogerőre emelkedését követő három éven belül követte el. (A hároméves, bűnisméltés szempontjából relevánsnak tekintett időt a büntetőjogi visszaesés ismérveire tekintettel határoztuk meg.) Ez azt jelenti, hogy a „próbaidős–pártfogó felügyelős” jogkövetkezmények 64,0%-ánál nem beszélhetünk kellő hatékonyságról, míg az adott jogintézmény alkalmazása 36%-ban eredményre vezetett. Ugyanezt az

összefüggést az elkövetők oldaláról vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 26 fiatalkorú közül, akivel szemben a bíróság próbaidős jogkövetkezményt alkalmazott, 19-en három éven belül bűnismétlővé váltak. A terheltek 73,1%-ánál tehát *nem volt kellő hatékonyságú* a jogkövetkezmény.

Ez a magas szám a vizsgált időszakban a pártfogó felügyelői rendszer csekély eredményességére utal. Korábban látható volt, hogy a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott jogkövetkezmények mintegy 80%-a bíróság által meghatározott próbaidőt tartalmaz. E 80%-nak azonban közel 70%-a nem eredményes, vagyis az összes szankció mintegy 55-56%-a eredménytelen marad. Ez azt jelenti, hogy vagy a szankciók szigorítására, vagy a pártfogói munka minőségének javítására lenne szükség.

A próbaidő és a pártfogó felügyelet jövője

A kedvezőtlen mutatók mellett a jövőről való gondolkodásnál azonban figyelembe kell venni azt a rendkívül fontos körülményt, hogy 2002-ben megkezdődött a *pártfogó felügyelői munka és intézményrendszer állami koncepción alapuló reformja*.

Az új struktúrában is részlegesen elkülönülnek a fiatalkorúakkal és a felnőtt korúakkal foglalkozó szervezeti egységek. A megyei (fővárosi) hivatalokban fiatalkorú, illetve felnőtt korú elkövetőkkel foglalkozó osztályok működnek. 2004-ben a fiatalkorúak ügyeivel 190 pártfogó felügyelő foglalkozott, fejenként átlagosan egy időben 45-55 pártfogolttal, ezenkívül ellátják az egyéb feladatokat: környezettanulmányokat, pártfogó felügyelői véleményeket készítenek.

A *környezettanulmányok* szakmai színvonalát a bíróságok és ügyészségek – a korábbi, rendőrség által készített véleményekhez képest – emelkedőnek, a büntetőeljárásokban érdemben használhatónak tekintik.

A *pártfogói vélemény* mint új jogintézmény gyakorlata még nem teszi lehetővé az általános értékelést, azt azonban látni kell, hogy ezeknek a véleményeknek a büntetőeljárás szerepe a fiatalkorúak büntetőügyeiben kiemelkedő jelentőségű. Rendeltetésük szerint e vé-

lemények ugyanis megalapozó szerepet töltenek be a büntetőügyekben eljáró hatóságok döntésénél, mind az eljárás továbbvitele, mind – bűnösség megállapítása esetén – az alkalmazott további jogkövetkezmény és annak konkrét tartalma vonatkozásában. A pártfogók a pártfogói véleményekben testet öltő munkájukat és azok eljárási szerepét a szakértői véleményekhez hasonlítják. Ez a megállapítás nem véletlen, hiszen maga a Be. 114/A § (6) bekezdése rendelkezik úgy, hogy „a törvénynek a szakértőkre vonatkozó rendelkezései a pártfogó felügyelői véleményt készítő pártfogóra is irányadók”, bizonyos kivétellel (díjazás, közreműködés a szakértő eljárása során).

Ókkal adódik a következtetés, hogy a pártfogói véleményt készítő személy szakértő, a vélemény pedig szakvélemény. Meglátásunk szerint azonban, míg a büntetőeljárársban a szakértők helyzete, szerepe, a szakvéleménnyel kapcsolatos nézetek alapvetően tisztázottak, és az eljárások jelentős hányadában érvényesülnek, ugyanez az elvi és szabályozási letisztultság nem jellemző a pártfogó felügyelői véleményt készítő pártfogóra. A pártfogó felügyelői véleményt készítő pártfogó eljárási szerepe nem képezhető le a szakértővel való párhuzamba állítással, a két szerep – a jelenlegi szabályozás mellett – lényegesen eltér egymástól.

A véleményt készítő pártfogó ugyanis elvileg megkezdheti a terhelttel való foglalkozást is, ami olyan személyes kapcsolatot jelent, amelynek alapján a 103. § (1) bek. g) pontjában meghatározott kizáró ok – „elfogulatlan vélemény egyéb okból nem várható” – fennállni látszik. Ez a probléma az abuzált gyermekekről véleményt adó gyermekpszichológusok esetében ugyancsak elvi, etikai jelleggel merült fel. E szakértő elvileg, mint a kezelésben részt vevő, nem adhatna szakvéleményt, etikája azonban tiltja, hogy a kezelésre szoruló gyermekben a vizsgálati szituációban ne segítsen.

A véleményt készítő pártfogónak az a joga, hogy „javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabályok elrendelésére” (Be. 114/A § (3) bek.), „kvázi ügyészi” pozícióba helyezi őt, amely ugyancsak kizárásgyanús körülmény lehetne.

Amikor e pártfogó a vélemény beszerzéséhez szükséges ismereteit szerzi meg, mintegy „megkeresett”, „bizonyítást felvevő” ható-

sággként tevékenykedik, így a személyi körülményeket, a cselekmény elkövetéséhez vezető okokat feltáró bizonyítás a bíróságon kívülre helyeződik. Ha e személy még a végrehajtásban is részt vesz, ellátja a kapcsolódó pártfogó felügyeletet, akkor kijelenthetjük, hogy az eljárás jelentős, lényegi része az eljárási szerepek tényleges megosztása nélkül zajlott le.

A pártfogó felügyelői vélemény szerves része a fiatalkorúakkal szemben folytatott büntetőeljárásnak. Az ilyen formában kapcsolódó eljárási cselekmények során ugyanúgy érvényesülnie kell a büntetőeljárás alapelveinek, mint ahogy az eljárás más cselekményeinél. A pártfogó felügyelőkre háruló feladatok tartalmi jellegzetességei alapján szükséges, hogy e rendszeren belül is kellően objektíválódjon a Be. 1. §-ában foglalt eljárási feladatok megosztásának a követelménye.

Javaslatok

az eljárások hatékonyságának növelése érdekében

A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárásokban a jogelvek érvényesülésére és az eljárás hatékonyságának növelésére a következő lehetőségeket látjuk reálisan megvalósíthatónak.

1) A fiatalkorú és a nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy együttes vád alá helyezése (a büntetőjogi felelősségre vonás gyakorlatának a tágítása) a komplex, hatékony jogkövetkezmények meghatározása érdekében. – A kiskorú veszélyeztetése büntette első fordulatainak szélesebb körű értelmezése.

Orell Ferenc János, a Pest Megyei Főügyészség tanácsosa, 1994-ben, megítélésünk szerint, progresszív gondolatokat fogalmazott meg a kiskorú veszélyeztetésének büncselekményével összefüggésben:⁹ „Álláspontom, hogy a kiskorú veszélyeztetésének első alakza-

9 Orell Ferenc János: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatából ügyészi szemmel. Magyar Jog, 1994/8., 491–494. o.

ta [Btk. 195. § (1) bek.] jelenlegi formájában nem szolgálja megfelelően – amelyet a jogalkotó elérni szándékozott – a kiskorú védelmét. (...) Célszerűbb lenne – osztiwa más szerzők véleményét¹⁰ –, ha a konkrét szülői, illetve gondozói tevékenységet rendelné büntetni. Így például a gyermek által elszenvedett olyan fizikai és lelki sérülést büntetné, amely kegyetlen, embertelen bánásmód, vagy szándékos felróható magatartás eredménye.” A gondolat, megítélésünk szerint, helyes. Ugyanakkor határozott véleményünk szerint a normahely jelenlegi formájában is – ilyen tartalmú jogértelmezés és vádemelési gyakorlat mellett – megfelelően szolgálhatja a fiatalok devians viselkedésének környezeti kontrolljával szembeni társadalmi elvárás érvényesítését.

A Btk. 195. § (1) bekezdéséhez fűzött Kommentárban foglaltak szerint: *„A nevelés fogalmán lényegileg teryszerű magatartások sorozatát értjük, amelyek célja részben az ismeretanyag, illetve a képzet-, érzelemvilág gazdagítása, tágítása. Szűkebb értelemben nevelés a kiskorú testi és értelmi fejlődését elősegítő tudatos ráhatások összessége. Kissé tágítva a kört, idetartozik a szülői példamutatás stb. (...) Felügyeleti kötelesség a kiskorú magatartásának, körülményeinek folyamatos, időről időre visszatérően, vagy akárcsak meghatározott időtartamra korlátozódó figyelemmel kísérése, ellenőrzése, aminek célja a kiskorú befolyásolására és a testi épségének sértésére alkalmas környezeti ártalmak elhárítása.”*

A fiatalok büntetőügyeiben a gondozó meghallgatása során rendre tetten érhető, hogy a bűncselekmény elkövetését megkönynyítette az ellenőrzési kötelezettség elmulasztása, vagy a devians viselkedésre utaló körülmények figyelmen kívül hagyása. Nyilvánvaló, hogy ezek a magatartásformák nem értékelhetők a Btk. 195. § (2) bekezdés szerinti felbujtói vagy felbujtó jellegű, „sui generis” magatartáskörben. A gondozókkal szembeni büntetőjogi eszközökkel történő fellépés azonban a fiatalok bűnözésének hatékonyabb kontrollját szolgálhatja.

10 Kerecsi Klára: A gyermekek jogainak és érdekeinek büntetőjogi védelme. *Ügyészségi Értesítő*, 1993/2., 30–34. o.

Véleményünk szerint a Btk. 195. § (1) bekezdés vonatkozásában – az előbbi magyarázat és tapasztalat alapján is – ésszerűen támogatható az a jogfelfogás, amely szerint „a kiskorú magatartásának, körülményeinek folyamatos, időről időre visszatérően, vagy akár csak meghatározott időtartamra korlátozódó figyelemmel kísérése, ellenőrzése” meghatározás körébe beilleszthető annak ellenőrzése is, hogy a kiskorú (fiatalkorú) nem folytat-e bűnöző életmódot. A többrendbeli vagy folytatólagos egységbe tartozó – jellemzően vagy elleni – bűnelkövetések tárgyi és személyi nyomai, az arra utaló személyi körülmények és magatartásmódok ugyanis a családi környezetben fellelhetők, a deviáns életvitel a gondozók részéről felismerhető.

Megfontolható tehát, hogy az ilyen jellegzetességgel bíró fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekben történő eljárások esetén a nevelésre, felügyeletre, gondozásra köteles személyekkel szemben is vádemelésre kerüljön sor a Btk. 195. § (1) bek. alapján. A vádemelés értelme itt a gondozóval szemben is a büntetőjogi kezelő jellegű szankció lehetőségének a megteremtése. Olyan, főként nem szabadságelvonással járó büntetés alkalmazása, amely valamelyest lehetővé teszi a komplex családterápiát. A 195. § (1) bekezdésének jelenlegi büntetési tétele szerint a felnőtt korú esetében az alkalmazott jogkövetkezmény (ha annak alkalmazása nem kizárt) – enyhítő szakasz alkalmazása nélkül – csak felfüggesztett szabadságvesztés lehet. Ez pedig a Btk. 82. § (1) bek. alapján lehetőséget nyújt a pártfogó felügyelet intézményének alkalmazására, ahol a Btk. 82. § (5) bek. alapján a hatóság olyan magatartási szabályokat írhat elő a 195. § (1) bek. alanyainak, amely a fiatalkorúval szembeni konkrét kötelezettségeket fogalmazza meg, amelyek támogathatják az azonos eljárásban elmarasztalt fiatalkorúval szemben alkalmazott eljárási szabályok érvényesülését.

A gyermekpszichológiával, -pszichiátriával foglalkozó szakértői körben markánsan jelenik meg az a törekvés, amely a környezeti tényezők feltárására és kezelésére komplex, a nevelőket is érintő vizsgálatok és vélemények elkészítését sürgeti. Miután a társadalomtudomány szakmai készsége megvan, a lehetőséggel a jogalkalmazásnak

is élnie kellene. A probléma komplex kezelése, az együttes (gyermek és szülő) terhelti pozíció, a teljesebb körű szakértői vélemények egymásra tekintettel lévő, összhangban meghatározott jogkövetkezmények alkalmazását teszik lehetővé, ami növelheti az eljárás és következményei hatékonyságát.

2) A megfelelő erkölcsi és szellemi fejlettség kívánalmának érvényesítése a beszámítási képesség büntetőjogi feltétele körében. – Meghatározott elkövetői körben a gyermekpszichológus kötelező kirendelése.

A nemzetközi gyakorlat és a hazai szerzők részéről felsorakoztatott érvek mellett indokoltnak tűnik, hogy a „nem megfelelő erkölcsi és szellemi fejlettség” mint speciális büntethetőségi akadály a fiatalkorúak esetében tételesen is megfogalmazódjon. Ennek esetleges megvalósulásáig indokoltnak látnánk a szervezeten belül előírni a beszámítási képesség tartalmi kellekeit képező – a társadalmi veszélyességre vonatkozó – felismerési és akarati képesség vizsgálatát meghatározott elkövetői körben.

A szempont – bár általános büntetőjogi fogalmi körbe vonható – nem a „klasszikus” kóros elmeállapot vizsgálatával foglalkozó szakértőkkel és vizsgálati módszereikkel oldható meg. Általános vélemény szakértői körökben, hogy a fiatal elkövetők körében a vizsgálat csak akkor szolgáltat hiteles eredményt, ha azt gyermekpszichológus végzi. A hatóság előírhatja kirendelő határozatában, hogy a vizsgálatot valamilyen speciális ismerettel rendelkező szakértő végezze. Ennek gyakorlati bevezetése a fiatalkorúak ügyeiben általában is indokolt, fokozottan indokoltá válik azonban, ha a vizsgálat életkori mentális fejlettségi sajátosságok felmérésére irányul.

Nyilvánvalóan szakmai kidolgozást igényelnének a „megfelelő szellemi és erkölcsi fejlettség” szakmai kritériumai is, amelyek a kóros elmeállapot hagyományos fogalmaival – törvényben példálózóan kiemelt megjelenési formával – nem írhatók le. Véleményünk szerint ez a körülmény önmagában indokoltá teszi elkülönült törvényi szabályozását. A fogalompárban különösen a „*megfelelő erkölcsi fejlettség*” tartalmi elemeinek meghatározása igényli az elméleti és gyakorló jogászok, valamint a szakértők együttműködését.

A vizsgálatot célszerűnek tartanánk elvégeztetni a gyermekkort kevéssel meghaladó, 14-15 éves kori elkövetés, iskolai előmenetelében visszavetett, halmozottan hátrányos helyzetű bűnelkövetői körből kikerülők esetében.

A szakvélemény beszerzése mind az adott szempont eljárási rendeltetése, mind az elkövetőről az elkövetés idejére vonatkozó reális képalkotás, mind a terhelt együttműködési készsége miatt a nyomozati szakban célszerű. A szakvélemény beszerzésének indokoltságát generálhatja a pártfogó felügyelői vélemény, amely adott ügykörben való beszerzésének állandó gyakorlatát ugyancsak minden esetben indokoltnak tartjuk.

3) A vádelhalasztás alkalmazási körének bővítése. Vádelhalasztás alkalmazása azokban az ügyekben, ahol a rendelkezésre álló nyomozati anyag alapján az ügyész nagy valószínűséggel próbára bocsátás alkalmazására tesz indítványt a tárgyalás eredményéhez képest is.

A jogkövetkezményeket bemutató statisztikai részben látható volt, hogy az elmúlt öt évben a fiatalkorú elkövetők valamivel több mint 60%-a esetén alkalmazta a bíróság a próbára bocsátás jogkövetkezményét. Véleményünk szerint logikusan vetődik fel a lehetőség, hogy „próbaidő” beiktatására az eljárás korábbi szakaszában, a nyomozati eljárás végén, vádemelés helyett kerüljön sor. Ez teljes mértékben megfelel a büntetőpolitika jelenlegi és nemzetközi igényekhez igazodó koncepciójának.

„A Be. 114/A §-t 2003. július hó 1. napjával a 2003. évi II. tv. 39. §-a iktatta be az eljárási törvénybe (...) A miniszteri indokolás szerint a törvény büntetőpolitikai célkitűzései között fontos célként szerepel a bíróságok tehermentesítése és az igazságszolgáltatás hatékonyabbá tétele. A törvényalkotás nem titkolt célja volt, hogy a kisebb súlyú és a társadalomra kevésbé veszélyes bűncselekmények vagy ne a büntető igazságszolgáltatás rendes menetében kerüljenek elbírálásra, vagy ha igen, akkor lehetőség szerint a szabadságvesztés-büntetés kiváltására alkalmas más jogintézmények alkalmazásával.”¹¹

¹¹ Kommentár a Be. 114/A §-ához.

Az effajta gyakorlatnak a fiatalkorúak bűnözésének kontrolljára gyakorolt kedvező hatása vitán felül áll, az alkalmazás szükségességét mind a hazai, mind a külföldi elméleti munkák és normatívák egyértelműen megfogalmazzák. Természetesen ilyen helyzetben értékelni kell az elvek gyakorlati megvalósíthatóságának feltételeit is. Meglátásunk szerint a vádelhalasztások számának jelentős emelése nem jelentené a bűnüldöző szervek munkaterhének lényegi emelkedését. Ez a megoldás nem jelent többletmunkát a nyomozó hatóságnak, amely változatlan feltételek mellett folytatja a releváns nyomozati tevékenységet. Tagadhatatlanul növelné azonban a pártfogó felügyelők munkaterhét, amennyiben ügyészi szakban be kell szerezni a pártfogó felügyelői véleményt. Ugyanakkor az is alappal valószínűsíthető, hogy a bűnüldözési koncepció tartalma miatt a munkateher-növekedéssel az államnak egyébként is számolnia kellett, tehát a szervezeti feltételek hamarosan adottak lesznek. A szakvélemény beszerzésének és a meghallgatás tartásának kötelezettsége növelné ugyan az ügyészség tárgyaláson kívüli munkaterhét, de bizonyosan csökkenti a tárgyalási terhet. Biztosra vehető, hogy a meghallgatások és véleménybeszerzések munkaideje nem érné el a tárgyalási kötelezettségek csökkenésével járó munkaidőt. A bíróságok munkaterhe pedig igen jelentősen csökkenne.

E technikus – rendszerszemponjú – megközelítés mellett a lényegi előnyök is egyértelműek. Az eljárások *időszerűségének* az elkövetők a motívumgazdálkodására gyakorolt hatása közismert, jelentőségére a kodifikáció előkészítői is rámutattak.¹² A resztoratív és elterelő intézkedések bevezetése előtt azokat modellprojektek keretében kipróbálták, a „hatásvizsgálatok” e jogintézmények eredményességét igazolták. Az eljárás „*nevelő*” hatása, a bűncselekmények elkövetésével szembeni állami demonstráció a nyomozati szakkal és az ügyészi meghallgatással kellő intenzitással érvényesülhet. A tényleges hatékonyságú pártfogó felügyelői gondozás és követés pedig kellő időben, aktuálisan feltárt személyi körülmények között érvényesülhet.

12 Csemáné Váradi Erika – Lévay Miklós: i. m.

4) *A fiatalkorúak büntetőeljáráshoz kapcsolódó pártfogó felügyelői rendszerrel kapcsolatos javaslatok – Garanciákat biztosító jogi háttér, egyes módosítások.*

Mint a korábbiakban bemutattuk, a fiatalkorúak büntetőjogának elveire tekintettel, a konkrét eljárás az ügyek igen jelentős százalékában a pártfogó felügyelői rendszeren keresztül, annak tevékeny közreműködésével érvényesül. Megkezdődött a pártfogói felügyelet intézményi reformja. E fejlődéstől elmarad azonban a büntetőjogi szabályozás, így azoknak a garanciális intézményeknek a beépítése, amelyek figyelembe veszik a kezelő büntetőjog törekvéseit, ugyanakkor biztosítják azt is, hogy a büntetőjog megőrizze klasszikus értékeit.

A pártfogó felügyelői rendszer és annak meglévő, valamint tervezett szabályozása két vonatkozásban teszi szükségessé garanciális rendeltetésű szabályok bevezetését. Egyrészt a pártfogói intézményrendszerhez kapcsolt feladatok és az azokat teljesítő személyek eljárási helyzetét kell tisztázni, beleértve a kizárási szabályok következetes érvényesítését. Másfelől a magatartási szabályok szankció jellege azok kiszámíthatóságát követeli, az individualizáció viszont a változó életkörülményekhez történő illeszkedésüket kívánja.

Az első kérdés vonatkozásában korábban már kifejtettük azt a nézetünket, miszerint a büntetőjogi garanciális elvek érvényesülése a diverziós megoldások mellett is szükséges. Így nem lehet ugyanaz a pártfogó felügyelő az eljárásnak ugyanabban a szakaszában „szakértője”, „kezelője” ugyanannak a személynek, aki ráadásul a hatóságnak is „szaktanácsot ad” a célszerűnek tartott jogkövetkezmények szempontjából, majd nem lehet a jogkövetkezmény „végrehajtója” is. A pártfogó felügyelők eljárási szerepének várható alakulása mellett az elvi alapok pontos megrajzolása, valamint garanciális jogi szabályok megteremtése elengedhetetlen. Ezért szükségesnek mutatkozna annak jogszabályi rögzítése vagy gyakorlati bevezetése, hogy az a pártfogó, aki az eljárásban pártfogói véleményt készít, ugyanazzal a személlyel szemben, ugyanabban az eljárásban ne láthasson el egyéb pártfogói feladatokat.

A második kérdés tekintetében – ugyancsak a korábban kifejtett garanciális kívánalmak miatt – továbbra is szükségesnek tartanánk

az alternatíván választható magatartási szabályok jogszabályi listájának meghatározását is. Természetesen a lista „korszerűsített”, a pártfogói intézményrendszer háttérintézményeit szem előtt tartó megfogalmazása mellett. Ez azért is indokolt, mert a büntetés-végrehajtási törvény általunk ismert tervezetében – a törvény egyéb vonatkozású kiemelkedő pozitívumai mellett – a magatartási szabályok túlzottan „felpuhított” módon fogalmazódnak meg.

Míg a korábbi törvényerejű rendelet az állandó magatartási szabályok mellett a külön előírható szabályokat is felsorolta, a tervezet erről hallgat. (Feltehetően azért, mert ebben a szabad mérlegelésnek és az egyéniesítésnek kíván teret adni.)

Fontos iránymutatás lehet viszont az ügyész számára, hogy a magatartási szabályok meghatározása a terhelt egyetértésével történjen. A vádelhalasztás jogintézményével kapcsolatban a jogszabályhoz fűzött kommentár már visszatérően hangsúlyozza annak a gyakorlati szükségességét, hogy a terhelt vállalja is a számára előírt magatartási szabályokat. „A meghallgatás célja annak megállapítása, hogy, ha a vádemelés elhalasztásának a feltételei fennállnak, az intézmény alkalmazásának a konkrét esetben van-e értelme. A Be. 222. § (2) bekezdésben írt esetben, ha a gyanúsított a folyamatos gyógykezelést nem vállalja, akkor a vádemelés kötelező elhalasztásának szabálya nem érvényesül. Azon esetekben pedig, ha az ügyész által előírt magatartási szabályok, illetve kötelezettségek *teljesítését a gyanúsított nem vállalja*, akkor a vádemelés elhalasztása nem látszik célszerűnek. Amennyiben a gyanúsított nem akar az ügyéssel együttműködni, akkor a Be. 222. § (1) bekezdésében írt – mérlegelést igénylő – esetben az ügyész a Be. 216. § (1) bek. d) pontjának első fordulata szerint vádat emel. (...) A jogszabály szerint a pártfogó felügyelői vélemény beszerzése a vádemelés elhalasztása előtt akkor kötelező, ha az ügyész magatartási szabályok megállapítását, vagy kötelezettség előírását látja szükségesnek. Ennek elkészülte után a gyanúsított meghallgatására kerül sor, azon tisztázni kell, hogy a *gyanúsított vállalja-e* a vádemelés elhalasztásával együtt járó kötelezettségek teljesítését.”¹³ (A szerzők kiemelései.)

13 Kommentár a Be. 224. §-ához.

Ezek az elvek, véleményünk szerint, mindazokra az esetekre is érvényesek, amikor a bíróság határozza meg a próbaidőre vonatkozó magatartási szabályokat.

Szakmai konzultációk során felmerült, hogy más eljárási felülvizsgálati intézkedésekhez hasonlóan, a döntés jogerőre emelkedése után is ajánlatos lenne annak kötelező vizsgálata, hogy nem szükséges-e a *magatartási szabályok utólagos módosítása*. Ilyen kötelező felülvizsgálat garanciális okokból más jogintézményeknél (előzetes letartóztatás, kényszergyógykezelés) alkalmazottak. A hatékonyság fokozása ugyancsak megalapozhatja a felülvizsgálatot.

A gyakorlatban a magatartási szabályok elrendelését követően – történjen az eljárás bármely szakában – 30-40 napon belül a pártfőgők elkészítik a pártfogói tervet.

Ez olyan stratégiai terv, amely a pártfogó felügyelet hatékonyságát hivatott szolgálni. Ennek része lehetne annak vizsgálata, hogy a hatóság által előírt magatartási szabályok, az esetlegesen megváltozott körülményekre is tekintettel, módosításra szorulnak-e.

A módosított előterjesztést a pártfogó felügyelő tenné meg, minden esetben az ügyésznek a jogszabályban meghatározott határidőn belül (például 60 nap). Az ügyész erre rövid megállapító átirat formájában reagálhat, abban az esetben, ha a magatartási szabályok megváltoztatása nem szükséges. Amennyiben a szabályok megváltoztatása szükséges, vádelhalasztás esetében a magatartási szabályokat maga módosítja, próbára bocsátás esetében a szabályok megváltoztatását kezdeményezi a bíróságnál.

Meggyőződésünk, hogy e mozzanat kötelező bevezetése nem jelentene lényeges munkateher-növekedést, ugyanakkor megfelelően szolgálná a hatósági „utánkövetést” a próbaidő mind eredményesebb tétele érdekében.

IRODALOM

Csemáné Váradi Erika – Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/1.

Kerecsi Klára: A gyermekek jogainak és érdekeinek büntetőjogi védelme. *Ügyészségi Értesítő*, 1993/2.

Lévai Miklós: A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi Szabályok”. *Jogtudományi Közlöny*, 1989/12.

Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről. *Magyar Jog*, 1994/5.

Orell Ferenc János: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatából ügyészi szemmel. *Magyar Jog*, 1994/8.

A fiatalkorú elkövetők gyermekkora – az elkövetővé válás előzményei

Kutatásunk során fiatalkorú elkövetőket (128 fő) kérdeztünk arról, hogyan telt eddigi életük, eltért-e az ideálistól, és ha igen, miben volt más az ő gyermekkoruk. A megkérdezettek a Szőlő Utcai Előzetesházban, Tökölön vagy Rákospalotán (leány javító-nevelő intézet) töltötték előzetes letartóztatásukat vagy jogerős szabadságvesztés-büntetésüket. Kérdéseink főként a 14 éves koruk betöltése előtti időszakra koncentrált. A családi háttér, az iskola, a lakóhely, illetve a baráti társaság mennyiben befolyásolta a későbbi bűnözővé válást? Arra próbáltunk választ találni, vajon mikor és hol kezdődhetett a sodródás a fiatalok életében, milyen előzményei lehettek jelenlegi helyzetüknek, ki és mennyiben lehet felelős azért, hogy ide jutottak.

A mai kutatások nagy része fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozik. A felmérések címe nem feltétlenül jelöli meg a fiatalkorú bűnelkövetést, mégis oda lyukad ki, hiszen számos bűncselekményfajtát inkább a fiatalabb korosztály követ el. Az ember személyiségfejlődése során ebben az életkorban a legaktívabb, a legerősebb és a leginkább kockázatvállaló, viszont ilyenkor legbizonytalanabb a helyzete. A 14–18 évesek már elszakadnának a szülőktől, életüket sok szempontból maguk irányítják, és törekszenek arra, hogy előbb-utóbb saját lábukra álljanak. Azonban a családi háttér, a szülőkhöz való kötődés, illetve az iskolai kapcsolatok ebben az életkorban is óriási szerepet játszanak, és nagyban befolyásolják a későbbi életpálya alakulását.

A **fiatalkorú elkövetők számarányát** tekintve a következő adatok emelendők ki¹: a fiatalkorú elkövetők száma 2003-ban 10 473 volt,

¹ Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS) 2003. évi adatai.

aránya az összes elkövetőhöz képest évek óta 8-9% körül mozog (2003-ban 8,9, 2002-ben 9,6% volt). A fiatalkorú elkövetőkön belül a fiúk aránya körülbelül hatszorosa a lányokénak.

Vizsgálatunk során kiderült, hogy a megkérdezettek jelentős része szinte semmilyen téren nem rendelkezett stabil háttérrel. Kíváncsiak voltunk, vajon a gyermekkorban elkövetett cselekmények tekinthetők-e a bűnözői karrier kezdetének. A megkérdezés **három hipotézis** igazolására irányult:

- 1) Igaz-e, hogy minél fiatalabb korban követ el valaki bűncselekményt először, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a későbbiekben is elkövetővé válik?
- 2) Igaz-e, hogy a kezdetben kisebb súlyú bűncselekményeket elkövetők később egyre súlyosabb cselekményeket valósítanak meg?
- 3) Végül igaz-e, hogy az erőszakos jellegű bűncselekmények elkövetését nem erőszakos jellegű bűncselekmények előzik meg?

A kutatás **empirikus vizsgálaton**, összesen **128 fogva tartott** fiatalkorúval készített interjún alapult. A beszélgetés vezérfonalát egy félig strukturált kérdőív adta, az interjúkról hangfelvétel készült. A beszélgetést a bűnügyi aktákban szereplő szakvélemények egészítették ki, így a pszichológusi, nevelői, esetleg igazságügyi elmeszakértői vélemények. Az intézeti nevelőktől szóban kértünk felvilágosítást az esetlegesen hiányzó vagy nem teljesen egyértelmű információkkal kapcsolatban. Kutatásunk sajátossága, hogy a kapott válaszok **önbevalláson** alapulnak, amelynek hátránya, hogy a válaszokból a szubjektív értékítéletet és az emlékek elhalványulását nem lehet figyelmen kívül hagyni, viszont előnye, hogy jól tükrözi a megkérdezettek értékrendjét.

Egy fiatalkorú esetében **három „helyszínről”** beszélhetünk: **az otthon, az iskola és a baráti társaság**. A megkérdezettek nagy részénél a három helyszínből kettő hiányzik, vagy nem megfelelően működik. Általában a baráti társaság játssza a legmeghatározóbb szerepet, az iskola sokaknak már nagyon korán kimarad az életéből, a családi háttérük pedig rendezetlen. Szinte törvényszerűen kerül bele egy bűnöző társaságba, és válik elkövetővé.

Az elkövetőket – Gönczöl Katalin tipológiája² alapján – két csoportra osztottuk: a vagyon elleni bűncselekményeket elkövetőkre és az erőszakos cselekményeket elkövetőkre, a válaszokat ennek mentén, illetve a nemi különbségeket tekintve vizsgáltuk. Az adatok értékelésénél nem maradhat figyelmen kívül, hogy a kutatás során megkérdezettek fogva tartott személyek, tehát nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetői, általában bűnismétlők. Az összes fiatalkorú elkövetőre ezért az itt leírtakat nem lehet általánosítani, hiszen a fiatalkorú elkövetők kb. 5%-a³ kerül fogva tartó intézménybe (bv. intézet, előzetes letartóztatás).

A kutatás alapadatai

A 128 fiatalkorú fogvatartott közül 107 férfi (83,6%) és 21 nő (16,4%) volt. Jelenlegi bűncselekményüket tekintve 84,4% volt erőszakos jellegű, 15,6% pedig vagyon elleni bűncselekmény. Akik mindkét fajta bűncselekményt elkövették, azokat az erőszakos elkövetőkhöz soroltuk, mivel úgy véltük, hogy kriminológiai szempontból releváns tény, képes-e valaki erőszakot is alkalmazni a cselekmény elkövetésekor. A megkérdezettek által elkövetett jelenlegi bűncselekmények megoszlása az 1. számú táblázatban látható.

1. számú táblázat

A fogva tartás alapjául szolgáló bűncselekmények megoszlása (%)

jelenlegi bűncselekmény	megoszlás
rablás	66,4
lopás	25,8
autófeltörés	5,5
emberölés	4,7
egyéb	14,8

A megkérdezett elkövetők többségének lakóhelye a fővároson kívül, városban van. Látható, hogy zömében erőszakos jellegű bűncselekmény, főként rablás bűntette miatt kerültek fogva tartó intézménybe, amelyet jellemzően 17 éves korukban követtek el. Bár – mint az elején utaltunk rá – ezek a fiata-

2 Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. KJK, Budapest, 1980, 223–285. o.

3 A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság statisztikai adatai 1999–2003, Budapest, 2003. <http://www.im.hu/bvop>

lok nem rendelkeztek stabil családi háttérrel, közülük csak nagyon kevesen kerültek intézeti nevelésbe.

A családi „háttér”

A „háttér” szó nem véletlenül került idézőjelbe. Ideális esetben a „háttér” valamiféle biztonságot nyújtó, az ember otthonát, fő támaszát jelentő fogalom. A megkérdezettek nagy része nem rendelkezik a hagyományos értelemben vett családi háttérrel. Az általunk megkérdezettek felénél a szülők elváltak, és külön élnek (52,3%), illetve viszonylag gyakran előfordult, hogy az egyik szülőt még kisgyermek korában elveszítette (7,8%). A megkérdezettek körülbelül egyharmada rendelkezik teljes családdal (35,9%). A hivatalos statisztika szerint kb. 2,15 millió nő és 2,1 millió férfi házas, és csak négy-százezer nő és háromszázezer férfi az elvált, tehát az országos arány fordított, mint a mintabeli.⁴

Az elvált szülők gyermekeinek több mint a fele (64,2%, az összes megkérdezett 33,6%-a) egyáltalán nem tart kapcsolatot azzal a szülővel, akivel nem él együtt. A családok összesen 60,2%-a abszolút értelemben véve is egyszülős (nem tart kapcsolatot, vagy meghalt az egyik szülő).

Azt tapasztaltuk, hogy a **válások vagy az egyik szülő halálának** több mint háromnegyede (76,5%) már a megkérdezett 10. életévének betöltése előtt bekövetkezett, mi több, az ilyen esetek több mint a fele már a gyermek hároméves kora előtt megtörtént. (Feltehető, hogy a kapcsolatok jelentős része már a gyermek születése előtt tönkrement, illetőleg a szülők össze sem házasodtak.)

A családi kapcsolatok kuszaságát mutatja, hogy **az elvált (egyedül maradt) szülők 73%-ának van új partnere.** Az elvált (egyedül maradt) anyák 60,3, az ugyanilyen apák 38,5%-a választott új élettársat magának. *Ebből úgy tűnik, a kiskorúakat inkább az anya partnerüül-*

4 Az arány azonban annyiban megtévesztő, hogy a KSH egy adott „pillanatot” mutat be – tehát a házások és elváltak arányát –, míg az általunk végzett felmérésben csak a vér szerinti szülők együttélésére kérdeztünk rá.

tása veszélyezteti, valószínűleg az anyai kötődés hiánya súlyosabban érinti a gyerekeket, mint az apához való kötődés gyengesége.

A **szülővel való kapcsolat** tekintetében a válaszadó szubjektív értékítélete tükröződött. A válaszok 40,6%-a volt pozitív, 36,7%-a semlegesnek tartja a kapcsolatot, és mindössze 22,7%-a nevezte egyértelműen rossznak. Ez azért is érdekes, mert a fogvatartottak majdnem fele (42,5%) számolt be rendszeres családi veszekedésekről, aminek 25%-a durva családi háborúskodás volt. Ebből az következik, hogy a fiatalkorú fogvatartottak nagyobb része – a családi veszekedések, botrányok ellenére – jónak, de legalábbis semlegesnek vallja kapcsolatát a szülőkkal. Lehetséges, hogy a megkérdezettek kevésbé érzékenyek az akár durvább konfliktusokra, esetleg a békés és jó viszony a szülőkkal vágyként jelent meg a válaszokban. A családi viszály tehát nem feltétlenül jelenti a gyermek és a szülő közötti kapcsolat megromlását.

A **szülők iskolai végzettsége** általában alacsony (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A szülők iskolai végzettsége (%)

iskolai végzettség	anya	apa
szakképzetlen	39,8	27,3
szakmunkás	42,2	60,2
érettségizett	8,6	4,7
felsőfokú végzettségű	0,8	0,8

A családtípus leírásába illeszkedik az apa szakképzettsége és az anya szakképzetlen volta: nagyon gyakori az egykeresős, kényszerháztartásbelis családmodell.

Az apák többsége dolgozik valahol (a rendszeres alkalmi munkát végzőket is a dolgozók közé soroltuk), egyharmaduk munkanélküli vagy nyugdíjas, míg az anyáknak csupán fele dolgozik, közülük legtöbben háztartásbeliek, szinte soha nem rendelkeztek munkahellyel.

A válaszadóknak jellemzően sok testvérük volt, több különböző kapcsolatból, előfordult akár 10-14 testvérral rendelkező megkérdezett is (5,5%). Ez különösen érdekes adat annak fényében, hogy 1988 körül, amikor ezek a fiatalkorúak megszülettek, az úgynevezett

termékenységi mutató 1,8 volt, azaz egy nő 1988-ban átlagosan 1,8 gyermeknek adott életet. Ehhez képest az általunk megkérdezettek átlagosan 4,5 testvérük van.

Lényegesebb viszont a családok, testvérek kusza és bonyolult kapcsolatrendszere. Összesen a testvérral rendelkező megkérdezettek **44,6%-ának** volt **mostoha- vagy féltestvére**, és 58,7%-a nem vagy csak részben élt együtt a testvéreivel. A szülők 73%-a változtatott partnert, elképzelhető tehát, hogy a megkérdezett születése előtt a szülők korábbi partnerkapcsolatából származott az idősebb mostoha- vagy féltestvér. *Jellemzően tehát sokféle kapcsolatból sok gyermek születik, akik általában különböző családokban élnek – a nagy gyermekszám tipikusan nem egy háztartást jellemez, hanem többet.* A válások aránya párhuzamot mutat azzal, amikor a gyermek nem, vagy csak részben él együtt a testvéreivel (a válások aránya 52,3%, a részben együtt élő testvérek aránya 58,7%). Az eddigiek alapján feltételezhető, hogy összefüggés lehet a korai válás és a gyermekek nagy száma között: rövid házasság után, a gyermek kis-korában következik be a válás, így elképzelhető, hogy a későbbi párkapcsolatokban további gyermekek nemzésére és több család alapítására is sor kerül.

Életszínvonal, földrajzi mobilitás

A megkérdezettek értékelése szerint **anyagi szempontból** a családjaiknak „megvolt mindenük” (69,5%), bár ez valószínűleg nem jelenti azt, hogy a fogvatartottak 69,5%-a átlagos életszínvonalon élt. A válaszok gyakran szépítők, esetleg szégyellősek – a szegénységre senki sem büszke. A megkérdezettek 6,3%-a tartotta családját kifejezetten jómódúnak, és 24,2%-uk nyilatkozott úgy, hogy sokat nélkülöztek.

A válaszadók családjaira nem jellemző a **földrajzi mobilitás**: mindössze egyharmaduknál módosult a lakóhely a településtípus szempontjából. Ha költözés történt, jellemzőbb volt a kisebb településről nagyobb költözés (25,8%). Az interjúkból úgy tűnik, hogy a telepü-

lésváltás sok esetben a szülők válásához és az ezzel járó szétköltözésekhez kapcsolódik. A területi összehasonlító kriminológiai vizsgálatok kimutatták, hogy az erőszakos bűnözés gyakorisága a városokban a legnagyobb.⁵ A legutóbb készült viktimológiai kutatás⁶ adatai szerint a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek többsége városi panellakásban, kisebb részük falusi kertes házban lakik.

A családi devianciák

Az interjúk során az olyan személyeknél előforduló devianciákra voltunk kíváncsiak, akik a fiatalkorúakkal a családi kapcsolatokból adódóan viszonylag szoros kapcsolatban álltak, vagy a szülők partnerváltása miatt – és nem vérségi alapon – kerültek a megkérdezett rokonságába (például nevelőapa, mostohatestvér). Jelen esetben deviáns magatartásként a következőket soroltuk fel: **bűnelkövetés, alkoholizmus, drogfüggőség vagy játékszenvedély, gyógyszerfüggőség, az öngyilkosság és a lelki vagy elmebetegség.** A megkérdezettek 75,8%-ánál a devianciák közül egy vagy többféle is megjelent a családban, és csak 24,2%-ban nem. A korábban említett erőszakos konfliktusmegoldások jelenléte szinte minden esetben a családtagok társadalmi elvárásoktól és szabályoktól eltérő magatartásával függött össze.

Leggyakrabban az **apa deviáns** magatartása fordult elő a családokban (a megkérdezettek 50%-a esetében), amely főként **alkoholizmus** (43,8%), még több esetben **bűnelkövetés** formájában (62,5%) jelent meg a megkérdezettek beszámolóí alapján.

Az **anyák** esetében az alkoholizmus játssza a vezető szerepet, hiszen a deviáns anyák (N = 22) fele tekinthető alkoholistának, de sokan (22,7%) közülük gyógyszerfüggők, ugyanennyien követtek el bűncse-

5 Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévy Miklós: Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1998, 163. o.

6 Kránitz Mariann: A vagyon elleni bűnözés sértettjei. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények II. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004, 41. o.

lekményt, és szintén ugyanennyien szenvednek lelki vagy elmebetegségben. Az összes megkérdezett (N = 128) 17,2%-ának édesanyja deviáns, és ez az összes megjelenő deviancia 12%-át teszi ki. Meg kell említeni, hogy az anyák háromszor annyian követtek el vagy kíséreltek meg öngyilkosságot, mint az apák.

A **nevelőszülők** (a vér szerinti szülő új partnere) közül a nevelőapák esetében beszélhetünk devianciáról. A deviáns nevelőapák (N = 11) 90,9%-a alkoholista, 36,4%-a bűnelkövető, illetve 9%-a drogfüggő. Az apák új élettársa (nevelőanya) egyetlen esetben sem volt deviáns – legalábbis a megkérdezettek szerint.

A **nagyszülőknél** az alkoholizmus és a bűnelkövetés fordul elő. A deviáns nagyszülők közül (N = 9) hatan alkoholisták voltak, és hárman követtek el bűncselekményt. A nagyszülői deviancia az összes előforduló deviancia 4,9%-át teszi ki.

Egyéb hozzátartozóknál szintén a bűnelkövetés fordul elő legnagyobb arányban, mert a deviáns hozzátartozók (N = 34) 70,6%-a bűnöző vagy korábban az volt. A másik leggyakrabban megjelenő magatartás a drogfüggőség (20,6%). Az összes megkérdezett egynegyedénél (26,6%) fordul elő a szélesebb rokonságban valamilyen deviancia.

Az összes megkérdezett 29,7%-ának valamelyik **testvére** már tanúsított deviáns magatartást. Az ilyen testvérek (N = 38) 81,6%-a esetében a bűnelkövetés jelent meg, illetve nagy arányú közöttük a drogfüggőség is (21%). A testvérek által elkövetett törvénybe ütköző cselekmények az összes előforduló deviancia 23,9%-át jelentik.

A megkérdezettek családi környezetében a leggyakoribb **deviáns viselkedésforma a bűnelkövetés** (az összes deviancia 56%-a), **illetve az alkoholizmus** (az összes deviancia 33,7%-a). A családi viselkedésminták alapján talán nem is csodálkozhatunk azon, hogy az általunk megkérdezett fiatalok is a bűnelkövetés útjára léptek.

Veszekedés vagy verekedés a családban

A megkérdezettek abszolút szubjektív értékítélete alapján kapott válaszok szerint a családok 57,5%-ánál nem volt sem veszekedés, sem verekedés a szülők között, az otthoni légkör békés és nyugodt volt.

17,3%-nál már voltak nagyobb veszekedések, de verekedés nem fordult elő, egynegyedüknél (25,2%) már a verekedés (vagy verés) is előfordult. A vagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt fogva tartottak családjában valamivel kisebb arányban fordult elő verekedés a szülők között. Figyelemre érdemes, hogy a megkérdezettek körében csak az erőszakos cselekményt elkövetőknél fordult elő, hogy a bántalmazás már olyan súlyos volt, hogy a rendőrséget is ki kellett hívni. Összesen az erőszakos elkövetők egynegyedénél volt verekedés is a szülők között. *Az erőszakos elkövetést a családban is előforduló agresszió, bántalmazás fokozhatja, bár számottevő eltérésről a vagyon elleni elkövetőkhöz képest az erőszakosok javára nem beszélhetünk (5,9%). Ebből következően az általunk megkérdezett erőszakos elkövetők agresszióját alapvetően nem a szülők közti verekedés okozza.*

Példakép a családban

Mint már említettük, a személyiségfejlődés korai szakaszában nyújtott – elsősorban szülői – minta az egész életre kiemelkedő hatással lesz. Láthattuk, hogy az általunk megkérdezett fiatalok családjában előforduló devianciák magas aránya nagy valószínűséggel befolyásolja a gyermek későbbi bűnelkövetővé válását. Erre tekintettel kér-tük meg interjúalanyainkat, nevezzék meg családjukból azt a személyt, akit gyermekkorukban példaképüknek tekintettek. Nagyon sokan (37,5%) azt állították, hogy nincs és nem is volt példaképük – ez a legszomorúbb. Az elveszettség, a kötődések hiánya, a kallódás eszünkbe juttatja az *anómiás (értékvesztett) társadalom*⁷ fogalmát, amely bűnözést gerjeszt, hiszen hirtelen elvesz, amiben az emberek addig hittek és ahová kötődtek. A megkérdezett fiataloknál valójában nem volt soha olyan társadalmilag is elfogadott érték, amelybe kapaszkodni tudtak, így náluk az anómia inkább a valahová tartozás, illetve a valakihez mint számukra értékes és egyben a társadalmi normáknak is megfelelő magatartást tanúsító emberhez kötődés hiányában nyilvánul meg.

7 Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévay Miklós: i. m. 108. o.

A megkérdezettek között a népszerűségi listát a családtagok közül az apa vezeti: akiknek volt a családban példaképük, azok 40%-a az apát, 13,8%-a az anyát és 27,5%-a a testvért jelölte meg példaképül.

Arra a kérdésre, hogy miért ő a példakép, legnagyobb számban (47,5%) azt a választ kaptuk, hogy azért, mert „becsületesen él, dolgozik, gondoskodik a családjáról”. Ezt követte (28,8%) az „anyja helyett anyja, apja helyett apja volt, mindent meg lehetett vele beszélni” típusú válasz. Jó anyagi helyzetben élő, sikeres példaképet („van pénze, háza, autója”) kevesen (13,8%) választottak. A sorban az utolsó helyet (8,9%) a fizikai erő és bátorság mint a példakép erénye („nagyon erős ember, nem fél senkitől, inkább tőle félnek”) foglalta el.

Érdekes, hogy a bűnözői életmód ellenére a leginkább preferált érték a becsületesség és a törődés – mint klasszikus értékek – a hagyományosnak nem mondható családmodellben és életmódban is a fő szempont a példaképuválasztásban. Ez természetesen kissé idealizált képet fest, amiből kiderült, hogy a fiatalokú bűnelkövető vágyai és a valóság nagyon távol állnak egymástól – de azt is jelentheti, hogy a fogvatartott pozitívabb színben kívánt feltűnni előttünk, mint amilyen valójában.

Az iskola, a baráti kör és az elkövetett bűncselekmények

Az iskolakerülés és a bűnözés összefüggései

Az iskola – mint a gyermekkor egyik legfontosabb színhelye – a megkérdezettek körében nem feltétlenül úgy jelent meg, mint ideális esetben. Erről árulkodik a válaszadók iskolai végzettsége is (3. számú táblázat).

A 128-ból 59-en (46%) hagyták abba az iskolát a tanulmányok folytatása alatt úgy, hogy attól kezdve nem jártak iskolába. A lányok 61%-a, a fiúk 43%-a hagyta abba a tanulást. Elmondhatjuk, hogy a megkérdezettek majdnem fele döntött úgy, hogy nem jár többet iskolába, és ezt meg is tehetette.

3. számú táblázat
A megkérdezettek
iskolai végzettsége (%)

iskolai végzettség	gyakoriság
1–4. osztály	9,4
5–7. osztály	42,2
általános iskolai végzettség	47,7
szakiskolai végzettség	0,8

Mivel a megkérdezettek között nagyon magas a tanévet ismétlők aránya, ezért azt vettük figyelembe, hogy a megkérdezettek hány éves korukban hagyták abba a tanulást. Volt, aki egészen korán kiszakadt az iskolarendszereből: 14,1% 10-12 éves korától, 18%-uk 13-14 éves korától nem járt iskolába. *Megállapítható, hogy a lányok nagyobb számban – kétszer annyian – hagyták abba 10-12 évesen a tanulást, mint a fiúk.* Az iskolát abbahagyók 22%-a hivatalosan egy ideig **magántanulóként** folytatta tanulmányait, azonban vizsgát nem tett le, valójában nem folytatta a tanulást.

Az iskolát abbahagyóknál és az iskolába járóknál a csonka családban élő gyerekek aránya nem mutat jelentős eltérést, sőt az iskolába járók esetében több gyerek családja esett szét.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy **a családban előforduló durva veszekedés, verekedés mennyiben játszott közre az iskolakerülésben.**

Az iskolát abbahagyók 34%-ánál, az iskolába járók 27,5%-ánál volt otthon durva veszekedés vagy verekedés a szülők között, tehát az iskolakerülőknél valamivel gyakrabban fordul elő. Jelentős eltérés volt az iskolakerülő fiúk és lányok között, mert a lányok majdnem kétszer annyian vallották, hogy a szüleik bántalmazták egymást. *Válószerűleg a lányokat érzékenyebben érintette a családi viszály, illetve a fiúk talán kevésbé vallják be, hogy a szülők magatartása lelkiileg megviselte őket.*

Összehasonlítottuk az iskolakerülők és az iskolába járók **alkohol- és drogfogyasztási szokásait.** Először tekintsük át, hogy a megkérdezettek mikor ittak alkoholt életükben először (4. számú táblázat)!

4. számú táblázat

Az iskolai tanulmányok félbeszakadása és az alkoholfogyasztás összefüggései (%)

Mikor ivott először alkoholt?	abbahagyták az iskolát		nem hagyták abba az iskolát	
	fiúk (N = 46)	lányok (N = 13)	fiúk (N = 61)	lányok (N = 8)
14 év felett	13,3	0,0	16,4	12,5
14 évesen	26,6	23,0	32,8	25,0
12-13 évesen	40,0	30,8	34,4	62,5
10-11 évesen	8,9	7,7	6,6	0,0
10 év alatt	0,0	0,0	3,3	0,0
soha nem ivott	11,0	13,3	6,6	0,0

Mindkét csoportban legtöbb esetben az első alkoholfogyasztás időpontja a 12-13 éves kor körüli időszak.

A drogfogyasztási szokásoknál is érdekes adatokra derült fény (5. számú táblázat).

5. számú táblázat

Az iskolai tanulmányok félbeszakadása és a drogfogyasztás összefüggései (%)

Fogyasztott-e drogot életében?	abbahagyták az iskolát		nem hagyták abba az iskolát	
	fiúk (N = 46)	lányok (N = 13)	fiúk (N = 61)	lányok (N = 8)
igen, kipróbálta	77,7	46,1	68,9	75,0
még nem próbálta	22,2	53,8	31,1	25,0

Az iskolakerülők és az iskolába járók között az illegális kábítószer-kipróbálás arányában nincs különbség, mindkét csoport 70%-a már tülesett az első droghasználaton. *Úgy tűnik, hogy a droghasználattal szemben az iskola nem nyújt megfelelő védelmet.* Akik naponta vagy majdnem mindennap fogyasztanak kábítószer, drogfüggőnek tekinthetők, ennek alapján az összes megkérdezett 19,6%-a drogfüggő volt (!). A két csoport között 6%-os eltérés van a drogfüggők tekintetében, az iskolakerülők javára. Az iskolába járók ugyanolyan könnyen (ha nem könnyebben) jutnak hozzá a kábítószerhez. *Az iskolába járó lányok háromszor annyian éltek már tiltott szerekkel, mint akik abbahagyták a tanulást. Lehetséges, hogy az iskolák környékén előforduló droghasználók elsősorban őket célozzák. A drog- és alkoholfogyasztás lehet az iskolakerülés velejárója, de az iskolába járás sem akadály a tiltott szerek használatának.*

Az előbbi csoportosítás nélkül a **kábítószer-fogyasztással** kapcsolatban a következő adatokat kaptuk: a megkérdezettek 68,8%-a már kipróbált valamilyen kábítószer, míg 31,3%-uk nem. 2002-ben, országosan, a HBSC-vizsgálat⁸ adatai szerint a 9–11. évfolyamos (14–17 év közötti) diákok 21,5%-a használt már életében valamilyen tiltott drogot. A marihuánát és a hasist – mint a két legelterjedtebb

8 Health Behaviour in School-aged Children (kb. iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása).

kábítószer – minden ötödik diák már kipróbálta. Az ecstasy és az amfetamin 4,5 és 3,6%, az opiátok, kokain, LSD (hallucinogének), oldószer és a crack kipróbálási aránya 0,7 és 2,1% között mozog.⁹ Az általunk megkérdezett fogvatartottak közül azok, akik kipróbáltak valamilyen drogot (88 fő), a következő arányban fogyasztották azokat:

- a megkérdezettek 80,7%-a fogyasztott már marihuánát vagy hasist, ez megfelel az általános adatoknak is, hiszen ezek a legelterjedtebb és a legtöbb fiatal által preferált szerek;
- a következő leginkább közkedvelt kábítószer az úgynevezett diszkódrogok (az ecstasy és a speed 42%);
- a keményebb drogokat kisebb arányban fogyasztották (heroin 11,4, kokain 9,1%);
- a hallucinogének sem terjedtek el annyira körükben (LSD 11,4%);
- a kipróbálók 36,4%-a már többféle drogot is fogyasztott.

A kábítószer-fogyasztás gyakoriságával kapcsolatban a kipróbálók 27,3%-a csak kipróbálta az adott drogot, tehát csak egy-két alkalommal élt vele. 14,8%-uk hétvégeként, „bulizáshoz” használ kábítószer; 6,3% hetente kétszer-háromszor, 7% majdnem mindennap és 13,3% naponta él tiltott szerekkel. A megkérdezettek **ötöde** (19,5%) válaszolta azt, hogy **a bűncselekményeket alkohol vagy kábítószer hatása alatt követte el. Alkohol vagy kábítószer megszerzése érdekében 9,4%-uk követett el bűncselekményt. 71,1%-ban alkoholnak vagy kábítószernek nem volt köze az elkövetésekhez.**

A 6. számú táblázat szerint minél korábban nyúlt valaki alkoholhoz, annál nagyobb eséllyel próbált ki valamilyen kábítószer.

6. számú táblázat
Az első alkoholfogyasztás ideje és a későbbi drogfogyasztás összefüggései

Mikor ivott először alkoholt életében?	Hány százalékuk próbált már ki valamilyen drogot?
10 év alatt (N = 2)	100,0
10-11 évesen (N = 9)	88,9
12-13 évesen (N = 48)	77,1
14 évesen (N = 37)	67,6
14 év felett (N = 17)	58,8

9 Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről – 2003. Gyermek-, Ifjúsági- és Sportminisztérium, Budapest, 2003

Az elkövetett „stiklik”, az első bűncselekmény és a jelenlegi bűncselekmény

Kutatásunk középpontjában a gyermekkor, azaz a 14. életév betöltése előtti időszak áll. A gyermekkori élményekhez szorosan hozzátartozik a baráti kör, illetve a családi minták követése, a szülőkkel való viszony, ezért ezekre ebben a fejezetben visszatérünk.

Gyermekkori „stiklik”, bűncselekmények

A fiatalkori bűnözéssel foglalkozó szakirodalom szerint a baráti társaság az egyik legmeghatározóbb tényező a bűnelkövetővé válás folyamatában. Vizsgálatunk adatai szerint a megkérdezettek **baráti társasága tagjainak életkora** 60%-ban megegyezett a megkérdezettel, és a válaszadók 37%-ának voltak idősebb barátai. A **baráti kör nemi összetételére** általánosan (64,3%) jellemző, hogy azt a megkérdezettel azonos nemű „haverok” alkották. Korosztályi sajátosság, hogy a fiúk fiúkkal, a lányok lányokkal barátkoznak, csak később fordulnak a másik nem felé.

Az interjúhelyzet – a körülményekhez képest – lehetőséget teremtett a fiatalok bizalmának elnyerésére. A szabad idő eltöltésével kapcsolatban megpróbáltunk rákérdezni a **csínytevésekre, kisebb súlyú bűncselekményekre**, amelyek nem feltétlenül derültek ki a hatóság előtt, illetve az **első bűncselekmény** elkövetésére.

A **„Miket játszottak?”** felvezető kérdés a szabad idő eltöltésére vonatkozott. A csoportosítás a különböző divatstílusok és az ezekhez általában társuló magatartások alapján történt. A „deszkások” (gördeszka, görkorcsolya, graffiti) csoportjába a megkérdezetteknek csak 9,4% tartozott, de közülük többen mást is megjelöltek szórakozásként. Legtöbben csavarogtak, a parkokban, plázákban lógtak (50,4%), ezt követi a játékterem, kocsma, diszkócsoport (30,7%), és csak kevesebben (27,6%) töltötték szabad idejüket biciklizéssel, focival vagy kosárlabdázással.

A következőkben már a bűnelkövetés útjának első állomását próbáltuk kideríteni. A kezdeti balhékon az első kisebb súlyú bűn-

cselekmények értendőek, amelyek általában sem a rendőrség, sem a szülők előtt nem derültek ki. A válaszok alapján *a megkérdezettek 83%-a már elkövetett valamilyen bűncselekményt 14 éves kora előtt* (7. számú táblázat).

7. számú táblázat

*A megkérdezettek által gyerekkorukban elkövetett
kisebb súlyú bűncselekmények („balhé”)
előfordulása (%)*

az elkövetett „balhé”	a „balhé” előfordulásának gyakorisága
rongálás (például játékból betörték ablakokat)	15,7
bolti lopás (például csoki-, üdítő-, cigarettalopás)	46,5
verekedés vagy ezzel fenyegetőzés	36,2
illegális üzletelés (például petárda, CD), pénzlopás szülőktől	7,9
aláírás-, bérlet-, orvosiigazolás- hamisítás	2,4

Kiemelendő, hogy sokan (36%) agresszív, verekedős gyerekek lehetnek, a konfliktusokat valószínűleg pofonokkal oldották meg, illetve fizikai erejüket kihasználva félemlítettek meg másokat.

Ugyanakkor megállapítható, hogy a megkérdezettek 21,9%-a azt állította, hogy nem csinált semmi rosszat, nem vett részt „balhéban”.

Az első bűncselekmény

Eljutottunk az **első** – a megkérdezett által is annak tartott – **bűncselekmény** elkövetéséhez. Volt, aki több bűncselekményt is megjelölt, ezért a különböző cselekmények előfordulásának gyakoriságát vizsgáltuk (8. számú táblázat).

Mindemellett rákérdeztünk: **hány éves volt, amikor először részt vett bűncselekmény elkövetésében** (N = 128) (9. számú táblázat).

Megvizsgáltuk, hogy volt-e **összefüggés az első bűncselekmény elkövetése és az intézetbe kerülés között**. Intézetbe a megkérdezett-

Az első bűncselekmény típusa és annak gyakorisága (%)

bűncselekmény típusa	gyakoriság
autólopás, autófeltörés, jármű jogtalan használata	6,3
betöréses lopás	9,4
bolti lopás, besurranós lopás, biciklilopás	42,5
testi sértés, rongálás, garázdaság	16,5
rablás	20,5
egyéb (például kábítószerrel visszaélés)	7,9

Életkor az első bűncselekményben való részvétel idején

életkor	(%)
10 év alatt	5,5
10-11 éves	12,6
12-13 éves	37,0
14 éves	18,1
14 év felett	26,8

tek 27%-a (34 fő) került. Úgy tűnik, a bekerült gyerekek egy része a **cselekmény elkövetése miatt került a hatóság látóterébe**, az eljárás megindulásával pedig fény derült az elkövető családi körülményeire, amelynek alapján a gyámhatóság elrendelte az intézeti nevelést. **Másik része** viszont elképzelhető, hogy az intézetben szerzett barátok hatására követett el bűncselekményt, ugyanis az intézetbe került megkérdezettek 40%-a állította, hogy az intézetben kezdte el a bűnelkövetést, 45,7% mondta azt, hogy az intézeti évek alatt folytatta a bűnözést, és ehhez társakat is talált. Ezeket az adatokat a tízéves kor felett bekerültek vonatkozásában lehet értelmezni.¹⁰

10 Általában azok, akik tízéves koruk előtt kerültek intézetbe, szinte egész életüket ott töltötték, és szüleikkel nem, vagy csak nagyon alacsony intensitással tartanak kapcsolatot.

Megállapítható, hogy minél korábban kerül valaki intézetbe, annál korábban követi el az első bűncselekményét. Az intézetbe kerülési életkortól függetlenül legtöbbször 12-13 éves korukban követik el az első bűncselekményt, de az is igaz, hogy ebben a korban kerülnek legtöbbször intézetbe. Összesen az intézetbe került megkérdezettek 67,6%-a 10-13 éves kora között követte el az első bűntényét.

Felmerül a kérdés, hogy ha a **megkérdezettek jellemzően 12-13 éves korban követték el az első bűncselekményüket**, milyen életkorban **kerültek először a rendőrség elé**. A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek fele (50,8%) 14 éves kora felett találkozott először gyanúsítottként a rendőrséggel. 28,9%-ban 14 évesen, 7,8%-ban 11 évesen vagy az alatt néztek szembe a hatósággal. 12-13 évesen – amikor a legtöbbször léptek a bűnözés útjára – „csupán” 12,5% bukkott le a rendőrség előtt. Ez azt bizonyítja, hogy a gyermekkorú elkövetők felderítésében igen magas lehet a latencia.

A hivatalos kriminálstatisztika szerint a **fiatalkorú elkövetők 62,1%-a nem egyedül, hanem társakkal együtt követi el a bűncselekményt**.¹¹ A felmérésünkben szereplő megkérdezettek 67,1%-a csoportosan, 19,5%-a másodmagával és 13,3%-a egyedül követte el a bűncselekményt. Tehát 86,6%-ban nem egyedül követték el a cselekményt.¹² Láthatjuk, hogy a fiatalkorú elkövetőknél jól érvényesül a „csapatszellem”, a kortárs csoport hatása egyértelműen látszik.

A jelenlegi bűncselekmény

Mintegy végállomásként, rögzítettük azoknak a bűncselekményeknek a sorát, amelyek elkövetése miatt jelenleg a megkérdezettek elő-

11 Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika 2003. évi adata: 3966-an egyedül, 3088-an fiatalkorúval, 364-en gyermekkorúval és 1449-en felnőttel együtt követték el a bűncselekményt.

12 Az általunk megkérdezettek között azért nagyobb arányú a csoportos elkövetés a hivatalos statisztika adataihoz képest, mert a csoportos elkövetés minősített esetként súlyosabb büntetést érdemel, a fiatalkorú fogvatartottak legnagyobb része egyébként csoportosan elkövetett rablás miatt van bent.

zetes letartóztatásukat vagy szabadságvesztés-büntetésüket töltik. A bűncselekmények előfordulási aránya a következőképpen oszlik meg (10. számú táblázat).

Az általunk megkérdezett **fiatalkorú elkövetők döntő többsége rablást követett el**, tehát a javak megszerzése érdekében a fizikai erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza. A rablás tényállása részletes elemzésének mellőzése mellett azonban megjegyezzük: a büntetőjogászok véleménye és a bírói gyakorlat is megosztott abban a kérdésben, hogy például a táska vállról történő letétele rablásnak vagy lopásnak minősül-e. A rablás tényállását ezen kívül kimeríti az erőszakkal való fenyegetés hatására odaadott érték, illetve a fizikai erőszaknak is lehetnek fokozatai.

Kiemelendő, hogy a korábban gyakrabban előforduló autólopásokat és autófeltöréseket felváltotta a **mobiltelefonok rablása**. Az általunk megkérdezettek 16,4%-a követett el rablást kifejezetten mobiltelefon megszerzése érdekében, ami az összes rablást elkövetett személy negyede (24,7%).

„Mit érzett, amikor az első vagy számára legemlékezetesebb bűncselekményt elkövette?” – tettük fel a kérdést az interjúalanyoknak. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók 13,4%-a nem emlékezett az érzésre; ők kivétel nélkül fiúk voltak. Ezt követően azt elemeztük, hogy milyen összefüggés fedezhető fel az első bűncselekmény idején betöltött életkor és az elkövetés utáni érzélem között.

A **nem emlékezők** (13%) 47%-a 12-13 évesen követte el az első bűncselekményét, 35%-a pedig 14 éves kora felett.¹³ Aki **félt a következményektől** (20,5%), azok 31%-a 12-13 évesen, 23%-a 14 évesen és 27%-a 14 év felett követte el az első cselekményt. 12 éves kor alatt csak 19% félt

13 Megjegyzés: furcsa, ha a jelenlegi bűncselekményével kapcsolatos érzéseire nem tud visszaemlékezni.

10. számú táblázat

A jelenlegi fogva tartás alapjául szolgáló bűncselekmények gyakorisága (%)

bűncselekmény	gyakoriság
lopás	25,8
rablás	66,4
autólopás/feltörés	5,5
testi sértés	15,6
emberölés	4,7
egyéb	14,8

a következményektől. Úgy tűnik, hogy 12 éves kor alatt még nem gondolnak bele az elkövetők a lebukás veszélyébe, és minél idősebbek lesznek, annál inkább tartanak a hatóságtól vagy más büntetések-től. Akikben **felébredt a lelkiismeret** (29,1%), azok 46%-a 14 év felett, 22%-a 12-14 évesen, 11%-a 10-11 évesen követte el az első bűncselekményt. A tízévesnél fiatalabb elkövetők közül senki nem bánta meg a tettét. Láthatjuk, hogy minél idősebb korban követi el valaki az első bűncselekményét, annál inkább fordul elő a megbánás, szégyenérzet, rossz lelkiismeret. Hozzá kell tenni azonban, hogy a válaszadók közül sokan „rutinosak” abban, hogyan kelhetnek szimpátiát akár a kérdezőben, akár a rendőrök előtt, hiszen a gyanúsított kihallgatáskor is megkérdezik tőle, megbánta-e tettét. Talán annyit megállapíthatunk, hogy idősebb korban legalább elméleti szinten tudják, mit kellene érezniük akkor, ha megkárosítanak valakit. Hozzá tesszük, hogy a jogászok között zajló vita a büntethetőségi életkor leszállítása tekintetében, amint az előbbiekből is látható, nem megalapozott. A 12 évesek vagy annál fiatalabbak körében a megbánás, lelkiismeret-furdalás vagy a hatóságtól való félelem ritkán jelenik meg. A büntetőjogi eszközökkel történő fenyegetés esetükben nem jelentene visszatartó erőt, mivel náluk nem tapasztalható a büntetéstől való félelem.

A megkérdezettek többsége (37%) **örömet, büszkeséget** érzett a „jól elvégzett munka” után. Közülük 49% 12-13 évesen követte el az első bűncselekményét.

Végül kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezettek **hány bűncselekményt követtek el eddig, és hányszor kerültek a rendőrség elé**. Talán ez volt számukra a legnehezebb kérdés, mert sokuk esetében nem könnyű számba venni, megbecsülni az elkövetett cselekmények számát. A megkérdezettek **14,8%-a** válaszolta azt, hogy **csak a jelenlegi bűncselekményt**, tehát összesen egyet követett el egész életében, így rendőrség elé is csak ebben az ügyben került. Akik **30-nál több bűncselekményt** követtek el (46,9%), azok 35%-a már több mint 30 esetben volt rendőrség előtt, mert ha a környéken bűncselekmény történt, a rendőrök rögtön előállították az illetőt, és sokszor tényleg jó nyomon jártak; 21,7%-uk viszont most bukott le először, és 23,3%-uk 2-5-ször találkozott a rendőrökkel.

Ahhoz képest, hogy a megkérdezettek majdnem fele több mint 30 bűncselekményt követett el, csak 16,4%-uk volt 30-nál több esetben a rendőrség előtt. *Nyilván minél több bűncselekményt követ el valaki, annál többször bukik le, azonban a lebukás gyakorisága nem áll egyenes arányban az elkövetés gyakoriságával, hiszen az elkövetett cselekmények száma sokszorosa a lebukásokénak. Megállapítható, hogy ha már néhányszor elkaptak valakit, utána egyre többször kerül rendőrkezdre, mert a hatóság fokozottabban figyel. A bűncselekmények nagy része latenciában marad, akkor is, ha egy lebukás alkalmával több cselekmény elkövetésére is fény derül.*

Az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények elkövetői közötti eltérések a mintában

Mint ahogy azt már említettük, Gönczöl Katalin a visszaeső bűnözők¹⁴ körében végzett felmérése keretében állította fel az erőszakos bűnelkövetők és a vagyon elleni bűncselekményeket elkövetők tipológiáját, kutatása során e két csoport eltéréseit és hasonlóságait vizsgálta. Az elkövetők bűnözői karrierjét tanulmányozva megállapította, hogy a vagyon elleni bűnelkövetők bűnözői karrierje nagyobb arányú homogenitást mutat, és ők ritkán követnek el erőszakos bűncselekményt, ha mégis, azt főként a haszonszerzés motiválja. Ugyanakkor az erőszakos bűnelkövetői karriert befutó személyek gyakran követnek el más jellegű, főként vagyon elleni bűncselekményt is. Bűnözői karrierjük során a kezdetben elkövetett kisebb súlyú erőszakos bűncselekményeket a súlyosabb, erőszakos cselekmények követik.

Mindezek alapján az **erőszakos** és a **vagyon elleni** bűncselekmények elkövetőivel mint két csoporttal foglalkozunk. Azokat az elkövetőket, akik mindkét típusú bűncselekményt végrehajtották (például lopást és rablást is), az erőszakos elkövetők csoportjába soroltuk.

A személyiségről szóló információkat a rendelkezésünkre bocsátott pszichológiai és nevelői szakvéleményekből nyertük. A vizsgált

¹⁴ Gönczöl Katalin: i. m. 223–228. o.

mintában az erőszakos és a vagyon elleni elkövetők személyiségében nem találtunk alapvető különbséget. A megvizsgált fiatalok elkövetők személyiségének érettségét jelzi, hogy mindkét csoportban az infantilis vonásokkal rendelkező fiatalok vannak túlsúlyban, akiknek a koncentráció képessége is általában gyenge. Az erőszakos elkövetők között több a konfliktusos (konfliktuskereső, kötekedő) személyiségvonással rendelkező egyén, ez talán magyarázza a fizikai erő alkalmazását a bűncselekmények elkövetésénél. Végül a megkérdezettek általában sodorható, befolyásolható személyek, ami a nagy arányú csoportos elkövetés bizonyítéka.

Megvizsgáltuk, hogy van-e összefüggés a **jelenlegi bűncselekmény jellege és az első bűncselekmény idején betöltött életkor** között. Mindkét csoportban 12-13 évesen követték el az első bűncselekményüket, de az erőszakos elkövetők között nagyobb a szóródás. A vagyon elleni elkövetők 45, az erőszakos elkövetők 35,5%-a követte el az első bűncselekményét 12-13 éves korban. Ezek alapján nem mondhatjuk, hogy aki korábban kezdte a bűnözést, az később súlyosabb, erőszakos cselekményt fog elkövetni, hiszen 10 év alatt és 10-11 éves korban egyenlő arányban követték el a vagyon elleni és az erőszakos cselekményeket. Érdekes, hogy az erőszakos elkövetők 12 évesen vagy afölött kezdték bűnözői pályafutásukat, és viszonylag sokan (29,9%) a jelenlegi és egyben az első bűncselekményük elkövetése alkalmával már erőszakot alkalmaztak. A vagyon elleni bűncselekmények elkövetői általában korábban kezdték a bűnözést, és meg is maradtak ennél a típusnál.¹⁵ Az erőszakos bűnözőket akár az első elkövetés miatt szabadságvesztésre ítélik, vagy előzetes tartóztatásukat rendelik el. A megkérdezettek 26,8%-ának a jelenlegi fogva tartás alapjául szolgáló bűncselekménye volt az első, vagy ha több bűncselekmény miatt tartják fogva, azokat a közelmúltban és viszonylag rövid időn belül valósította meg.

A megvizsgált fiatalok bűnelkövetők eddigi bűnözői karrierjét mint **folyamatot** tekintve a **következőket állapíthatjuk meg**: 22%-uk

¹⁵ A vagyon elleni elkövetőknek csupán 10%-a kezdte a bűnözést 14 évnél idősebb korában, míg az erőszakosok esetében ez az arány 29,9%.

kezdetben nem vett részt „stiklikben”, hanem már első tettként bűncselekményt követett el. A megkérdezettek 23%-a agresszív, „verekedős” gyerek volt, míg 41,4%-uk az erőszak alkalmazásától távol tartotta magát. Az első bűncselekmény döntő többségben vagyon elleni cselekmény volt (62,5%), és kb. egyharmad arányban már az első alkalommal is erőszakos cselekményt valósítottak meg. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy akik első alkalommal erőszakos bűncselekményt követtek el, azok nagy része ezt 14 évesen vagy idősebben tette, sokuknak ez volt a jelenlegi bűncselekménye.

Ki kell emelni, hogy a jelenlegi bűncselekményeknél megfordul az arány, a döntő többséggel szemben erőszakos cselekmény elkövetése miatt alkalmaznak szabadságkorlátozó kényszerintézkedést. Megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett fiatalokúak bűnelkövető pályafutásának vizsgálata azt jelzi, hogy ezeknél a személyeknél **a kezdeti kisebb súlyú és nem személy ellen irányuló vagyon elleni elkövetéseket később a súlyosabb, erőszakos bűncselekmények elkövetése váltja fel. Kutatásunk hipotézise, miszerint a bűnözői karrier során az elkövető kisebb súlyú bűncselekmények elkövetésétől halad a súlyosabbak felé, ezek alapján beigazolódni látszik.** Megjegyezzük azonban, hogy miután fiatalokú elkövetőkről van szó, és sokuknak ez volt az első cselekménye, ez azt jelenti, hogy csak későbbi pályafutásukat nyomon követve lehetne minden kétséget kizáróan igazolni az előbbi állítást. Ugyanakkor sajnálatos tény, hogy igen kevés empirikus ismeret áll rendelkezésre a hazai fiatalokú bűnelkövetői karrierek kezdetéről és lefolyásáról.

Nézzük meg az egyes állomások közötti átmeneteket! **A kezdeti balhékat követően milyen típusú bűncselekmény történt először?** Beigazolódik-e a hipotézis a kezdeti csínytevések és az első bűncselekmény vonatkozásában?

Gönczöl Katalin kutatási adataival egyezően a mi mintánkban is nagyobb homogenitást mutattak a vagyon elleni elkövetők, mint az erőszakos elkövetők. Ezt támasztja alá az a tény, hogy közülük azok, akik kezdetben csak vagyon elleni „csínyt” követtek el, 86,8% első bűncselekményként is vagyon elleni bűncselekménnyel vádolható. A mindkét típusú balhéban részt vevők nagyjából fele-fele

arányban követtek el először vagyon elleni, illetve erőszakos bűncselekményt.

Vizsgálatunk lehetőséget teremtett arra, hogy megvizsgáljuk **az első bűncselekmény és a jelenlegi bűncselekmény összefüggéseit**. Mennyiben beszélhetünk homogén bűnözői karrieréről? (12. számú táblázat.)

12. számú táblázat
**Az először elkövetett bűncselekmény
és a fogva tartás alapjául szolgáló bűncselekmény
jellegének összefüggései (%)**

jelenlegi bűncselekmény jellege	az első bűncselekmény jellege	
	erőszakos	vagyon elleni
erőszakos (N = 108)	43,0	57,0
vagyon elleni (N = 20)	9,5	90,5

A jelenleg erőszakos bűncselekményt elkövetők 43%-ának első bűncselekménye is erőszakos jellegű volt, többségének (57%) viszont a karrierje vagyon elleni cselekménnyel indult. Akiknek a mostani bűncselekménye vagyon elleni, azok 90,5%-a elsőként is vagyon elleni cselekményt követett el. **Az erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt fogva tartottak többsége (57%) először vagyon elleni cselekményt követett el, tehát esetükben igaz a hipotézis, miszerint a korábbi bűncselekmények kisebb súlyúak voltak a jelenlegihez képest.**

Az erőszakos bűncselekmény miatt fogva tartott elkövetők fele (a mindkét típusú balhét megvalósítókat is hozzávéve) már gyermekkorában is kifejezetten verekedős volt, fele részük azonban (49,9%) célja elérése érdekében nem alkalmazott fizikai erőszakot. *A fiataloknál gyakori csoportos elkövetés arra is utal, hogy a társaság tagjainak egymásra hatása felbátorítja őket az erőszak alkalmazására.* A jelenleg vagyon elleni bűncselekményt elkövetők döntő többsége (70,6%) kezdetben is vagyon elleni „stíliket” követett el.

A vizsgált mintába kerülő fiatalokú bűnelkövetőkkel kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy **a másokat fizikailag bántalmazó gyerekek valószínűleg nagyobb eséllyel válnak erőszakos elkö-**

vetővé, mint a nem verekedősek. A jelenleg erőszakos bűncselekményt elkövetők fele kisebb korában „csak” vagyon elleni „csínytevéseket” követett el, és csak 14 éves kora körül vált agresszívvá, aminek egyik oka a haveri körben megnyilvánuló csoportos agresszió lehet. Esetükben beigazolódni látszik a hipotézis, miszerint a későbbi bűncselekmények súlyosabbak a korábbiaknál, és a bűnözői pályafutás során az elkövetők egyre súlyosabb cselekményeket valósítanak meg. A jelenleg vagyon elleni cselekményeket elkövetők bűnözői karrierje nagyobb homogenitást mutat, mint az erőszakosoké, ők általában sem gyermekkorukban, sem pedig az első bűncselekményük elkövetésekor nem alkalmaztak erőszakot.

Az elkövetett cselekmények utáni szülői/nevelői reakciók

Fiatalkorú elkövetők esetében nagyobb jelentősége van családi háttér, a szülők nevelési attitűdjének vizsgálatának, mert ezek nagyban közrejátszhatnak az elkövetővé válás folyamatában.

A megkérdezett fiatalok 58,6%-a nyilatkozott úgy, hogy valamelyik szülője szigorú volt. A „miben nyilvánult meg a szigorúsága?” kérdésre háromféle választ adtak: sokszor megvert; nem engedett el sehova; inkább ő döntötte el a dolgokat. A 13. számú táblázat a szigorú szülővel rendelkezők (75 fő = 58,6%) arányában mutatja be, miben nyilvánult meg a szülői szigor.

13. számú táblázat
A szülői szigor
és a jelenleg elkövetett bűncselekmény jellege
közötti összefüggések (%)

jelenlegi bűncselekmény jellege	Miben nyilvánult meg a szülői szigor?		
	sokszor megvert	nem engedett el sehova	ő döntötte el a dolgokat
erőszakos (N = 60)	23,3	21,7	55,0
vagyon elleni (N = 15)	6,6	20,0	73,3

Az összes megkérdezett elkövető 41%-a válaszolta azt, hogy egyik szülője sem volt szigorú. Ha ehhez hozzáadjuk az „inkább ő döntötte el a dolgokat” típusú válaszokat (amelynek alapján nem tartjuk szigorúnak egyik szülőt sem), akkor azt mondhatjuk, hogy **a megkérdezettek 76%-ának nem szigorúak a szülei.** Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy **a válaszadók 69%-a azt állította, hogy ha valami rosszat tett, otthon semmilyen büntetést nem kapott érte.**

Kiemelendő még, hogy **az erőszakos bűnelkövetőket 16,7%-kal több esetben verték meg a szülők, mint a vagyoni elleni elkövetőket.** Mindebből következtethetünk arra, hogy **a fiatalkorúak későbbi fokozott agresszivitásának egyik oka a szülői bántalmazás lehet.**

Múlt és jövő: borúra derű?

A megkérdezettek 68%-a a szüleihez, 5,5%-a a nagyszüleihez, ugyanennyi önálló lakásba vagy az élettársához **megy haza a szabadulása után;** 7%-uk még nem tudja, hova menjen „haza”.

Legtöbben (46,9%) dolgozni szeretnének, néhányan tanulnának is mellette; 37,5% a tanulást választja. 6,3% már most úgy gondolja, hogy továbbra is a bűnözés lesz a „szakmája”, vállalva a lebukás és a börtönbe kerülés kockázatát. 9,4% még nem tudja, mihez kezd, ha szabadul. Ők általában rövid ideje voltak bent, még sok idejük van gondolkodni.

Befejezésül az egyik fogva tartott lány megállapítását idézzük, aki nek mondatai jól tükrözik a hasonlóan nevelkedő gyerekek helyzetét: *„Szeretném még elmondani, hogy akik bekerültek ide, azok általában a családjuk miatt vannak bent. Nincsenek a szülők a helyzet magaslátán. Amit idáig tanultam, az az, hogy nemcsak a szülőknek van saját világuk, hanem a gyerekeknek is. Adják meg a szülők a lehetőséget a gyerekeknek, hogy ők alakíthassák úgy az életüket, ahogy akarják.”¹⁶*

16 O36. számú akta: A lány 16 éves, iskolai végzettsége 8 osztály, anyjával és nevelőapjával Karcagon él, nagyon nagy szegénységben, egy putriban. Szülei 1995-ben váltak el.

Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. KJK, Budapest, 1980
Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről – 2003. Gyermek-, Ifjúsági- és Sportminisztérium, Budapest, 2003

Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: **Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévy Miklós:** Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1998

Kránitz Mariann: A vagyon elleni bűnözés sértettjei. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Áldozatok és vélemények II. OKRI, Budapest, 2004

Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben

A resztoratív igazságszolgáltatási technikák térnyerése a családon belüli erőszak körébe tartozó cselekmények esetén igen lassú és konfliktusokkal terhelt. Hogyan lehetséges egyidejűleg az állami büntetőhatalom érvényesítése, az áldozat érdekeinek védelme, az elkövető rehabilitációja és pozitív (erőszakmentes) társadalmi üzenet megfogalmazása a mediáció alkalmazásával? Van-e helye elterelésnek, alternatív megoldási módoknak egy olyan bűncselekménycsoport esetén, amely szerte a világban most úújra harcát a társadalom, a jogalkotók és a büntetőhatóságok figyelméért? A dolgozat ezekre a kérdésekre keresi a választ a világban legújabb kutatási eredmények és az európai tendenciák elemzésével.

Háttér

A családon belüli erőszak fogalmának megjelenése, elterjedése, a probléma társadalmi megítélésének változása, a (feminista) ideológiák széles körű elterjedése, valamint a jelenség mind teljesebb kriminalizációjára való törekvés alapvetően meghatározta az elmúlt évek politikai és társadalmi napirendjét Magyarországon. Közéleti és civil aktivisták, jogalkotók és teoretikusok harcának eredményeként lassan körvonalazódik a családon belüli erőszak hazai szabályozása. Az Igazságügyi Minisztérium által társadalmi vitára bocsátott tervezet szerint külön törvény és átfogó szabályozás nélkül kerül sor a „távol tartó rendelkezés” intézményének, valamint a „zaklatás” törvényi tényállásának bevezetésére (a büntetőeljárásban a bizonyítás sikerének biztosítása érdekében, illetve az áldozatok védelmében).

A tervezett szabályozás képlékeny, az azonban biztosnak látszik, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás egyetlen eleme sem kap helyet a családon belüli erőszak elleni küzdelemben.¹

A családon belüli erőszakról szóló 45/2003. (IV. 16.) OGY határozat, illetve a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája (115/2003. OGY határozat) szerint, noha a resztoratív igazságszolgáltatási technikák iránt Európa-szerte megnövekedett az érdeklődés, a családon belüli erőszak eseteiben számos olyan kérdés és probléma merül fel, amely a jogalkotók számára elfogadhatatlanná vagy legalábbis kétségessé teszi az áldozat–elkövető mediáció vagy más helyreállító igazságszolgáltatási eszköz alkalmazását. A családon belüli erőszak kriminalizálása fontos szerepet játszott abban, hogy a társadalom másként tekintsen a párkapcsolatokon, intim viszonyokon belüli erőszakra. Az áldozat–elkövető mediáció alkalmazásától való félelem hátterében elsősorban az áll, hogy a resztoratív technikák használatával a családon belüli erőszak visszatér a magánszférába, ahol – az ellenzők szerint – tovább folytatódnak a viktimizáció.

Nemzetközi gyakorlat és elmélet, kutatási tapasztalatok

A helyreállító igazságszolgáltatás és a családon belüli erőszak kérdése feloldhatatlan ellenállást vált ki a jogászok és az erőszakellenes aktivisták között. Az ellenállás egyik oka – mondja *Stephanie Coward-Yaskiw* – az, hogy az emberek különbözőképpen definiálják a resztoratív igazságszolgáltatás fogalmát². Egyeseknek a resztorativitás partikuláris programokat jelent, másoknak az igazság/igazságszolgáltatás filozófiai fundamentumát (és ez azt is meghatározza, ahogyan a bűncselekményre és a bűncselekmény iránti felelősségre tekintenek). *Coward-Yaskiw* az elmúlt tizenöt évben azt kutatta, hogy az egyes emberek milyen alapvető fogalmakkal írják

1 Az Igazságügyi Minisztérium a tanulmány elkészültéig nem bocsátotta társadalmi vitára a büntető eljárásjogi törvény tervezett reformját a „közvetítői eljárásról”.

2 *Stephanie Coward-Yaskiw*: *Restorative Justice*. *Horizons* 15 (Spring), 2002, p. 22.

körül a helyreállító igazságszolgáltatást, majd ezeknek a definícióknak, gondolatoknak a segítségével támasztotta alá, hogy miért lehet (a társadalom többsége számára) alkalmas válasz a helyreállító igazságszolgáltatás a családon belüli erőszakra.

Az amerikai szerző gondolatmenetét követő Ferraro-tanulmány³ azt mutatja be, hogy a feminizmusnak a családon belüli erőszakról alkotott nézőpontja miként változott meg az 1970-es és az 1990-es évek között. Ferraro szerint az eltelt évtizedek történéseit a feministák egyszerre érezhetik diadalnak, illetve rémálomnak. Diadal azért, mert létrejött az a társadalmi vita, amely a nők szenvedéseit kiemelte a privát térből, és közösségi kérdéssé tette. Létrejöttek azok a speciális megoldások, amelyek a probléma kezelését célozzák. Másrészt viszont rémálomnak tűnhet, ahogyan az államapparátus asszimilálta a feminista törekvéseket, és ahogyan a diskurzus ma már nem a társadalom átalakításáról, hanem a bűnözés kontrolljának konzervatív céljairól szól.

Coward-Yaskiw és Ferraro is külön hangsúlyt helyez munkájában annak feltárására, hogy miért tiltakoznak annyian, főleg jogászok, ügyvédek a helyreállító igazságszolgáltatás szélesebb körű alkalmazása ellen, megkérdőjelezve a hatékonyságot, az alkalmazhatóságot egyes bűncselekménytípusoknál, így a családon belüli erőszak esetén is. Az ellenzők fő argumentuma szerint a családon belüli erőszaknak olyan egyedi jellemzői vannak, amelyek miatt a resztoratív technika nem alkalmazható. Ennek az érvelési irányznak a megváltoztatása érdekében a következő tényezőket kell a magyar társadalomban is megvizsgálni, társadalmi/politikai vitakérdéssé emelni:

- 1) meg kell változtatni azt a téves koncepciót, amely szerint családon belüli erőszakot csak férfiak követnek el,
- 2) hogyan hat a nemek közötti dinamika a családon belüli erőszakra, családi viszonyokra,
- 3) a családon belüli erőszak esetén milyen lehetséges következményei vannak a beavatkozásnak,

3 Kathleen J. Ferraro: *The Dance of Dependency: A Genealogy of Domestic Violence Discourse*. *Hypatia, A Journal of Feminist Philosophy*, vol. 11., no. 4., Fall 1996

- 4) a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatának vitája konkrét családon belüli erőszak esetekben.

Koncepcionális kérdések

Hogyan lehet megváltoztatni azt a téves koncepciót, amely szerint családon belüli erőszakot csak férfiak követnek el? Hogyan hat a nemek közötti dinamika a családon belüli erőszakra, hatalmi viszonyokra?

Az erőszak a feminista ideológiák (és a magyar társadalom többsége) szerint gender kérdés: a maskulinitás következménye, ahhoz kapcsolódó probléma. Így logikusnak tűnik, hogy a helyes állami beavatkozás az erőszak kontrollálására sem lehet kevésbé nemhez kötött: a válaszok struktúrája az őrizetbe vételtől a letartóztatás, a rendőrségi eljárás elindításáig olyan „védelmező” atyai állam képét festi elénk, ahol az erőszakos férfiaknak „börtön jár”. Milyen alternatívák lehetnek ezen a zárt rendszeren belül, ahol a maskulinitás és a maskulin rendszer egyaránt megjelenik az erőszak okaként és az erőszak (büntető) gyógy módjaként?

Az Országos Kriminológiai Intézetben a családon belüli erőszakra végzett kutatás – ahogy a harminc év óta külföldön folyó vizsgálatok is – alátámasztja, miszerint létezik férfiak sérelmére, nők által elkövetett erőszak a családon belül. Az esetek szám szerinti előfordulása lényegesen kisebb ugyan, mint a nők ellen párjuk által elkövetett cselekményeké, ugyanakkor a férfiak halálával végződő esetekben lényegesen kisebb a különbség a nemek között, mint ahogyan azt a társadalom többsége gondolná⁴. Ha a családon belüli erőszak (a ma-

4 Férfi elkövetők: a férfiak 5,4%-a követett el családon belüli erőszakot. Hat év alatt 6000 fő, ebből 1500 volt felesége, volt élettársa, 1200 jelenlegi felesége és élettársa ellen követett el bűncselekményt. Tehát 2700 az évi átlag. Női elkövetők: a nők 6,9%-a követett el családtagja ellen erőszakot. Hat év alatt 1200 fő, ebből 300 férje, élettársa, 178 volt férje és volt élettársa ellen, azaz 478 az éves átlag. Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatáról. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály, Budapest, 2003

gas latencia miatt korlátozottan megismerhető) struktúráját vizsgáljuk, vitathatóvá válik, hogy az erőszak maskulin, és kétségbe vonható az erőszakra adott válaszok adekvátsága is.

A legismertebb soktényezős maskulinitás (multiple masculinity) modell szerint⁵, amely az erőszak gender dimenzióját jelenti, egy férfi által egy másik férfival szembeni erőszak a státusért folytatott harc. A nőekkel szembeni fizikai vagy szexuális erőszak a maskulin dominancia, kontroll, női megalázás és lealacsonyítás megnyilvánulása. Az erőszak egyéb formái a szégyenérzet és korlát nélküli maskulinitás vagy a mások iránti teljes érzéketlenség megnyilvánulásai. A férfiak számára a státuskompenzáció fizikai erő kifejtésén keresztül, dominációs célú megalázáson a kevesebb hatalommal rendelkező felett kulturálisan és szociálisan egyaránt támogatott. Manapság a feminista kutatások fényében összeegyeztethetetlennek tűnik a maskulinitás és a családi élet. A magyar társadalomban jelenleg is továbbélő tizenharmadik, tizenkilencedik századi európai elvek tanúsága szerint a férfi gyakorol ellenőrzést a háztartás, a családtagok felett, ideértve a feleséget, gyerekeket, szolgálókat is, fizikai erővel és erőszakkal, az egyházi és (sokáig) a világi törvények hathatós támogatásával.

Mindezek fényében megállapítható, hogy a hagyományos igazságszolgáltatási rendszer helyett az erőszakos férfiak számára egy sokkal összetettebb, kompatibilisabb, a demokratikus, köztársasági elveket jobban szem előtt tartó megközelítés szükséges. A tradicionális (megtorló) igazságszolgáltatási rendszer válasza az erőszakos férfira a konzervatív kriminológia elveivel harmonizál. Az igazságszolgáltatási rendszert úgy kell megreformálni, hogy az áldozat (a nő) is hallathassa a hangját, és így is harcoljon a társadalom a férfiak nők feletti dominanciája ellen. Az áldozat-elkövető mediáció, vagy a közösségikonferencia-modell segítségével leküzdhető a bántalmazás miatt érzett félelem, szégyen, és ezek a pozitívumok a férfiak által a társadalomban tanúsított nőekkel szembeni kizsákmányolás elleni politikai stratégia alapjává is válhatnak.

5 John Braithwaite – Kathleen Daly: Masculinities, Violence and Community Control. Child Abuse and Neglect, vol. 28., no. 11., 2004, pp. 1245–1260.

A klasszikus kriminológia úgy tekint a börtönbüntetésre, mint a családon belüli erőszak legjobb válaszára, és nem támogatja a – széles értelemben vett – abolicionizmust. E teória szerint a bebörtönzés jelenti a legnagyobb biztonságot, ezért családon belüli erőszak esetén is a védelem indoka a börtön. A piramismodellre utalva, börtönbüntetés alkalmazása nélkül informálissá válik a rendszer, és noha a preferencia az, hogy a piramis minél alacsonyabb fokán oldják meg a problémát, gyakori a konfliktus a magasabb szintek között. A börtönbüntetés további célja, hogy Damoklesz kardjaként fenyegetse az elkövetőket.

A családon belüli erőszak elleni reakciók egyik legfontosabb kutatása a minneapolis-i rendőrség programja, amelyben az őrizet (letartóztatás), távol tartás és a mediáció hatékonyságát vizsgálták⁶. A Minneapolis-kutatás elsősorban a rendőrségeken zajlott. E szerint a családon belüli erőszak vétségi szintjét megvalósító elkövetővel szemben a következő intézkedéseket és büntetéseket alkalmazták leggyakrabban:

- a gyanúsított letartóztatása,
- a felek valamelyikének eltávolítása a lakóhelyről,
- pártanácsadás.

A leggyakoribb elkövetési magatartások (testi sértés, testi sértés kísérlete, rongálás) ismételt előfordulása 50%-os volt abban az esetben is, ha a gyanúsítottat letartóztatták. Az elemzések azt mutatták, hogy a letartóztatás növeli az erőszak esélyét a nem házaspáros, munka-

6 Mediation Services Saskatoon Community: Report on the Consultation on Restorative Justice and Violence against Women. 2001; Kirk R. Williams – Richard Hawkins: Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review. Law and Society Review, no. 20., 1986, pp. 545–572.; Stephen Hooper – Ruth Busch: Domestic Violence and Restorative Justice Initiatives: the Risks of New Panacea. Waikato Law Review – Taumauri, vol. 4., issue 1.: Special Issue on Domestic Violence, 1996.
http://www2.waikato.ac.nz/law/wlr/special_1996/4_hooperbusch.html

nélküli gyanúsítottak között, és csökkenti a házaspáros, foglalkoztatott gyanúsítottaknál. Az informális társadalmi kontroll – a munkahely vagy a társas kapcsolatok elvesztésének lehetősége, rokonok vagy a szomszédok stigmatizálása – szintén aláásta a letartóztatás mint jogi kontroll hatékonyságát.

A vizsgálatot végző kutatók szerint a családon belüli erőszak alacsony nyomozati rátája (a kiemelkedően magas latencia) megkérdőjelezi a letartóztatás mint a rendőrség által alkalmazott semleges eljárásjogi cselekmény megítélését, és csökkenti a letartóztatás utáni jogi szankció valószínűségét. A letartóztatás az esetek alacsony hányadában jelenti az utolsó alkalmazott szankciót az elkövetővel szemben, noha a büntetőeljárás lezárásaként általában ritkán hoz a bíróság valós tartalmú büntetést, az esetek döntő többségében a letartóztatás tartamát számította be a bíróság jogerős büntetésként.

A Minneapolis-kutatásban megállapítható volt az is, hogy a rendőrséghez hasonlóan, az ügyészek sem voltak érdekeltek a családon belüli erőszak felderítésében, főként a bizonyítási nehézségek, az áldozatok részéről tapasztalható együttműködés-hiány, a családi élet szentségének elve miatt. A kutatásban vizsgált területen volt olyan ügyészség, ahol a nyomozati szakba jutott családon belüli erőszakügyek aránya rendkívül alacsony: kevesebb mint 10%-át tette ki a vétségi ügyeknek.

Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a családon belüli erőszakot érintő büntetőjogi reformfolyamaton belül a rendőrség munkáját úgy kell átalakítani, hogy a nyomozás során szélesebb körű vizsgálatot folytassanak le. Ennek során a bizonyítás szabályai és az áldozat sérelme egyaránt fontos lehet, továbbá a későbbi (súlyos) abúzus is elkerülhető.

Az áldozatokkal való speciális foglalkozásra azért is szükség van, mert az áldozat elvárásai és céljai sokkal összetettebbek: tartásdíj vagy tulajdon(rész)szerzés, a partner meggyőzése, hogy vegyen részt kezelésen, párterápián, meg kell védenie magát és gyermekeit, szüksége van biztonságra és a saját és gyermekei jólétének biztosítására. Ezeket a tényezőket mind-mind figyelembe kell venni a nyomozás értékelésekor.

Hogyan működik a helyreállító igazságszolgáltatás konkrét családon belüli erőszak esetekben?

A családon belüli erőszak körébe tartozó esetekben a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazására vonatkozó nemzetközi gyakorlat igen szerteágazó. Kevés olyan empirikus kutatás készül, amely a büntetőjogi beavatkozás hatásait hasonlítja össze a mediációval (vagy más helyreállító igazságszolgáltatási technikával). A földrajzi és kulturális közelség miatt számunkra az 1998-ban, Bécsben, az akkor már hat éve működő áldozat-elkövető mediációs modellről készült vizsgálat eredményei (Nőpolitika és kriminálpolitika. Kihívások és veszélyek a családon belüli erőszak kutatásában⁷) hordoznak különösen fontos tanulságokat.

A családon belüli erőszak témája és a büntetőjogi beavatkozás már a kezdetektől ellentmondásos kérdéseket vetett fel Ausztriában is, és az áldozat-elkövető mediáció alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata, az alkalmazási kör kiterjesztésének lehetősége a családi/intim kapcsolatokon belüli erőszak esetén heves ellenkezést váltott ki a jogászok és a laikusok körében egyaránt. Ausztriában, 1992-ben, egy pilotprogram keretében alkalmaztak először áldozat-elkövető mediációt a büntetőjogban. Ebben a közvetítői modellben olyan felnőttek vehettek részt, akik kisebb súlyú bűncselekményt követtek el, ideértve azokat is, akik családon belül vagy férfi-nő kapcsolaton belül okoztak sérülést, és akiknek esetében az áldozat-elkövető mediáció osztrák változatát, az úgynevezett „bírószágon kívüli elkövetői jóvátételt” alkalmazták.

Már a kezdetektől számos kritika érte ezt a gyakorlatot, főként a nőjogi aktivisták, női menedékközpontok részéről. 1998-ban kezdődött az a kutatás, amely egyik oldalról a családon belüli erőszak eseteiben alkalmazott mediációt, a másiktól az ilyen esetekben indult büntetőeljárásokat, azok hatékonyságát vizsgálta.

7 Christa Pelikan: „Victim Offender Mediation in Domestic Violence Cases – a comparison of the effects of Criminal Law Interventions: the Penal Process and mediation. Doing Qualitative Research.” Forum Qualitative Social Research, vol. 3., no. 1., 2002

A mediációt ellenzők fő érve az volt, hogy a résztvevők, a mediációt vezető szociális munkások, mediátorok képzettsége, végzettsége nem megfelelő. Nem tudják kezelni a (férfi) elkövetők támadásait, és azt a hamis képzetet kelthetik az otthonról elmenekült, menedékközpontokban tartózkodó nőben, miszerint felkészült arra, hogy elhagyja a menedéket. Más szavakkal: a helyreállító igazságszolgáltatásban részt vevő szakemberek nem képesek felismerni és következetesen kezelni a gender hatalmi viszonyokat. Ezek a reakciók érthetőek is, ha azt tekintjük, hogy milyen hosszú folyamat vezetett addig, amíg a nő áldozat szavahihetősége, a privát szférában elkövetett erőszak büntethetővé válása, a rendőrség negligenciája, be nem avatkozási politikája megfordult.

A kutatásban 1998. január 1.–április 30. között keletkezett aktákat, összesen 54-et vizsgáltak meg, valamint az ugyanezen időszak alatt a bécsi másodfokú bíróságon keletkezett 38 aktát. A periratok, írásbeli dokumentumok elemzésén túl interjút készítettek a kutatók az erőszaktevővel, az áldozattal, valamint a sértett jogi képviselőjével is. A kutatás egyik fő célja volt, hogy – többek között az igazságügyi minisztérium számára is – felállítsák a családon belüli erőszakügyek tipológiáját: milyen esetekben kerül sor mediációra, milyenek terelődnek egyéb diverziós útra az 1999-es büntetőeljárás reformok eredményeképpen. A kutatók kíváncsiak voltak továbbá arra is, milyen tapasztalatokról számolnak be azok a nők, akik először találkoznak a bántalmazójukkal egy másfajta (hatalom nélküli) helyzetben.

Az áldozat-elkövető mediáció hatékonyságát nézve négy alapvető ügýtípust találtak:

- 1) A mediáció mint a változás megerősítője (két altípus):
  - a mediáció megerősíti a változást, mert közös erőfeszítést igényel mindkét résztvevő féltől,
  - a mediáció megerősíti a változást azzal, hogy támogatja a nőt abban, érvényesítse igényét az erőszakmentességre a mediációs- eljárás alatt is;
- 2) A mediáció mint a változás kezdete (egyéni prevenció hatás – egy igen ritka konstelláció);
- 3) A mediáció mint a különélés támogatója;
- 4) Azok az esetek, amelyekben a mediáció korlátai mutatkoznak meg (például ismételt bűnelkövetés az áldozat sérelmére).

A kutatási eredmények szerint az áldozat–elkövető mediáció sikerrel egészítheti ki a hagyományos igazságszolgáltatási modellt. A résztvevők (interjúk során feltárt) főként érzelmi alapú attitűdjei a mediációhoz egyértelműen pozitívabbak voltak, mint a hagyományos büntetőjogi eljáráshoz. Így a mediáció helye az igazságszolgáltatási rendszerben (családon belüli erőszak esetén): a piramis csúcsán a börtönbüntetés áll, azt követi az őrizet és a mozgásszabadság korlátozása (kiiltás stb.), amit a bíróság által megszabott pártfogó felügyelet és magatartási szabályok egészítenek ki. A piramis közepén helyezkedik el a mediáció. Ezt követik a rendőrségi intézkedések: menedéknújtás az áldozatnak, az áldozat informálása, őrizetbe vétel, távol tartás. A családi védelem, támogatás, majd a közösségi, társadalmi támogatás következik, és végül a piramis legalján az önrendelkezési jog gyakorlása helyezkedik el (önvédelem stb.).

Hogyan működik a helyreállító igazságszolgáltatás családon belül elkövetett szexuális bántalmazás esetén?

Ha azt a prekonceptiót állítjuk fel, amely szerint az a baj a nemi erkölcs elleni bűncselekményekre adott tradicionális válaszokkal, hogy azok egyre kíméletlenebbé teszik az elkövetőt, és az erőszakos magatartás anélkül tűnik elfogadhatatlannak, hogy magát a problémát megoldanák, akkor a címben szereplő problémát két összetevőre bonthatjuk: miként lehet az okozott sérelmet anélkül komolyan venni, hogy büntetnénk vagy fokozott kriminalizációt alkalmaznánk? Illetve: miként lehet igazságot szolgáltatni egy igazságtalan (egyenlőtlen) társadalomban? A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségét nemi erkölcs elleni cselekményekre is meghagyó államok teoretikusai⁸ szerint a kérdésekre a következő válaszok adhatók: 1) a rehabilitáció,

8 David A. Ford: Prosecution as a Power Source: A Note on Empowering Women in Violent Conjugal Relationships. *Law and Society Review*, no. 25., 1991, pp. 313–335.; Jackson Toby: Social Disorganization and Stakes in Conformity: Complementary Factors in the Predatory Behavior of Hoodlums. *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, no. 48., 1957, pp. 12–17.

retribúció legyen része a helyreállító igazságszolgáltatásnak; 2) újra kell definiálni a nemi erőszak által okozott sérüléseket, és az erőszak sokkal általánosabb fogalmát kell használni; 3) fel kell ismerni, hogy nagyon széles jelentéstartományban, kontextusban értelmezhető a szexuális erőszak, családon belüli erőszak.

A helyreállító igazságszolgáltatási technikákat alkalmazó államok többsége kizárja vagy korlátozza a mediáció lehetőségét súlyos nemi erkölcs elleni cselekmények esetén. Kanadában (ahol 1988 óta léteznek az áldozat–elkövető mediáció) csak a bírósági eljárást lezárását követően lehet mediálni. Az Egyesült Államokban a tagállamok többsége kizárja a resztoratív technikákat ezekben az esetekben, miként Ausztria vagy Lengyelország is. A legszélesebb lehetőséget Új-Zélandon, Ausztráliában, valamint Dániában és Finnországban biztosítják az áldozat–elkövető mediációra szexuális bántalmazás eseteiben is. De itt kell megemlíteni a 2003 júliusában elfogadott dél-afrikai büntető anyagi és eljárásjogi törvénytervezetet,⁹ amely amellett, hogy számos helyreállító igazságszolgáltatási módszert tartalmaz, a család-

⁹ A dél-afrikai helyzet annyiban is hasonlít a Magyarországra, hogy nem önálló bűncselekmény a „családon belüli erőszak”, csak az egyes megvalósult Btk.-tényállások alapján mérhető (testi sértés, nemi erőszak, rongálás stb.). A pénzügyi abúzust, verbális abúzust, erőszakos izolációt nem tekintik jogilag családon belüli erőszaknak a dél-afrikai btk. sem. A magyarhoz hasonlóan a dél-afrikai jogszabályok sem képesek a családon belüli erőszak komplex jelenségét leképezni, és megfelelő definícióját adni az e tényállás keretében megvalósítható legkülönbözőbb cselekményeknek. Csupán az egyes cselekmények izolált meghatározásával operálhat. Az 1998-ban elfogadott családon belüli erőszakról szóló 116. számú törvény elsődleges célja az áldozat megsegítése és támogatása minden olyan esetben, amelyben családon belüli erőszak valósul meg, így fizikai, szexuális, verbális, érzelmi, lelki abúzus esetén, rongálásnál, jogosulatlan magántulajdon használatánál, korlátozásnál, kényszerítésnél és minden olyan előre nem definiált cselekménynél, amely alkalmas a biztonság, egészség, jólét sérelmére vagy az áldozat viselkedésének, életének kontrollálására. Családon belüli erőszak nemcsak házaspárok, hanem egyművek közötti párkapcsolat, jegyesség, jelenlegi vagy múltbéli intim viszony, szülő és gyermek, vagy egy helyen lakó személyek között valósulhat meg. Családon belüli erőszak esetén a bíróságnak joga van ideiglenes, majd pedig később tartós jelleggel távol tartó rendelkezést hozni.

don belüli erőszak ügyeiben a közvetítői, resztoratív megoldások preferenciáját fogalmazza meg.¹⁰

Osszegzés

Számos oka van annak, hogy miért lassú a helyreállító igazságszolgáltatási technikák térnyerése a családon belüli erőszakügyekben. Először Edwards és Haslet¹¹ beszélt arról, hogy hiányoznak a kutatások, az empirikus adatok és azok a szakemberek, akik képesek ezzel a komplex kérdéssel foglalkozni. A mediáció igen nagy tapasztalatot és szakértelmet kíván azokban az esetekben, amikor erőszakos bántalmazás történt. Az áldozattá vált nők ügyvédei, aktivisták számos esetben amellet érvelnek, hogy a hagyományos igazságszolgáltatási út jobb számukra, mint a mediáció. Mindezen túlmenően nem kérdőjelezhető meg a resztoratív technikák szükségessége ezen a területen, és a tények, adatok, a mediáció elveinek és értékeinek egyre nagyobb számban történő nyilvánosságra kerülésével a támogatottságuk is növekszik¹². Két alapvető elvet azonban egyetlen mediáció esetén sem lehet figyelmen kívül hagyni: 1) csak az áldozat beleegyezésével, akaratával lehetséges; 2) a biztonsági előírások elsődlegesek.

A mediáció előnyei között sorolják fel, hogy a családok az esetek döntő többségében anyailag függenek az elkövetőtől, és megszenvedik annak büntetését. Ha a férfit pénzbüntetésre ítélik, az a nőnek is büntetés, csakúgy, ha a szabadságvesztés-büntetés miatt a család bizonytalan gazdasági helyzetbe kerül, és a börtön stigmatizációja miatt a férfi később sem tud munkát vállalni.

10 Rachel Jewkes – Loveday Penn-Kekana – Jonathan Levin – Matsie Ratskana – Margaret Schreiber: „He must give me money, he mustn't beat me.” Violence against women in three South African provinces. Medical Research Council, Pretoria, 1999

11 Uo.

12 Kathleen Daly: Sexual assault and restorative justice. In: Heather Strang – John Braithwaite (eds.): Restorative Justice and Family Violence. Cambridge University Press, 2002, pp. 62–88.

A mediáció további előnye, hogy lehetőséget ad a cselekmény-nyel és annak előzményeivel történő szembenézésre is. A felek egy asztalhoz ültetésével számos háttérben álló problémára (alkoholfüggőség, droghasználat, életvezetési problémák stb.) megoldást találhatnak.

A mediációnak nincs helye a legsúlyosabb esetekben és akkor, ha azt az áldozat nem akarja. Minden egyéb esetben azonban hozzájárulhat ahhoz, hogy „a család együtt maradjon, és a házasságot rendbe hozzák”, ami szintén része az igazságnak.

IRODALOM

Braithwaite, John – Daly, Kathleen: Masculinities, Violence and Community Control. *Child Abuse and Neglect*, vol. 28., no. 11., 2004

Coward-Yaskiw, Stephanie: Restorative Justice. *Herizons 15* (Spring), 2002

Daly, Kathleen: Sexual assault and restorative justice. In: **Heather Strang – John Braithwaite (eds.):** Restorative Justice and Family Violence. Cambridge University Press, 2002

Ford, David A.: Prosecution as a Power Source: A Note on Empowering Women in Violent Conjugal Relationships. *Law and Society Review*, no. 25., 1991

Hooper, Stephen – Busch, Ruth: Domestic Violence and Restorative Justice Initiatives: the Risks of New Panacea. *Waikato Law Review – Taumauri*, vol. 4., issue 1.: Special Issue on Domestic Violence, 1996, http://www2.waikato.ac.nz/law/wlr/special_1996/4_hooperbusch.html

J. Ferraro, Kathleen: The Dance of Dependency: A Genealogy of Domestic Violence Discourse. *Hypatia, A Journal of Feminist Philosophy*, vol. 11., no. 4., Fall 1996

Jewkes, Rachel – Penn-Kekana, Loveday – Levin, Jonathan – Ratskana, Matsie – Schreiber, Margaret: „He must give me money, he mustn't beat me.” Violence against women in three South African provinces. Medical Research Council, Pretoria, 1999

Mediation Services Saskatoon Community: Report on the Consultation on Restorative Justice and Violence against Women. 2001

Pelikan, Christa: „Victim Offender Mediation in Domestic Violence Cases – a comparison of the effects of Criminal Law Interventions: the Penal Process

and mediation. Doing Qualitative Research." *Forum Qualitative Social Research*, vol. 3., no. 1., 2002

Toby, Jackson: Social Disorganization and Stakes in Conformity: Complementary Factors in the Predatory Behavior of Hoodlums. *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, no. 48., 1957

Williams, Kirk R. – Hawkins, Richard: Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review. *Law and Society Review*, no. 20., 1986

Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban*

A sértett az igazságszolgáltatás folyamatában különféle pozíciókat tölthet be. Jogi helyzetének megfelelően lehet sértett, feljelentő, magánindítványt előterjesztő, polgári jogi igényt érvényesítő (magánfél), továbbá tanú. A nem közvéderre üldözendő bűncselekmények esetében a sértett mint magánvádló lép fel. Ügyészi tértlenség esetén pedig pótmagánvádlóként érvényesítheti igényét. A tanulmány a sokarcú sértett közül a magánfélként fellépőt mutatja be, azt a személyt, aki a büntetőeljárásban a terhelttel szemben a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényét érvényesíti.

A büntetőeljárás tárgya – a polgári eljárástól eltérően – az állam büntetőigényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása és a megfelelő büntetés kiszabása. A büntetőeljárás tehát a büntetőjogi főkérdés eldöntésére hivatott. Néha azonban más jogterület is szerephez juthat a büntetőeljárás keretein belül. Ez akkor fordul elő, amikor a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről vagy a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértésről dönt. Ezek a kérdések ekkor sem önállóan alkotják a büntetőeljárás tárgyát, hanem a büntetőjogi igényhez csatlakozva, járulékos kérdésként jelennek meg.

A polgári jogi igény büntetőeljárásban történő elbírálásához több érdeke is fűződik. A gyors reparáció és a perökonómiai szempontok mellett a két igény egy eljárásban történő elbírálása azért is fontos, mert a büntetőítéletben megállapított bűnösség lényegében a kereseti kérelem alapja.

* A tanulmány *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében* című OTKA-kutatás keretében készült (nyilvántartási szám: T 037854).

Tehát a polgári ítélet szempontjából a büntetőhatározat prejudiciális, vagyis a büntetőbíróság döntése tartalmazza azokat a tényeket, amelyekből a felperes a követelését származtatja. Ha mégis külön eljárásban bírálják el a büntető- és a polgári jogi igényt, akkor a büntetőítélet a res iudicata oltalmát élvezzi.

A két jogvita egyesítése mellett szól továbbá, hogy ugyanazon cselekménnyel kapcsolatban ellentétes határozatok is születhetnek, s ez pedig a radbruchi értelemben vett jogbiztonságot sodorja veszélybe.

Mindezek mellett az 1896. évi Bp. még egy további szempontot is figyelembe vesz akkor, amikor az adhéziós eljárás megteremtésén fáradozik:

Ehhez járul „[...] az a körülmény is, hogy oly esetekben, midőn a magánjogi sérelem mennyiségének megállapítása a büntető törvény alkalmazása céljából szükséges, a büntető bírónak mulhatatlanul kell adni ily »polgári« hatáskört [...] Kétségtelen, hogy az esetek túlnyomó többsége olyan, hogy e mennyiségi megállapításra a büntető ítélet szempontjából is szükség van, csak a már elvégzett bírói munka megismétlése volna tehát és egyértelmű volna a pereknek fölösleges szaporításával, ha például a kár nagysága vagy a tulajdonjog kérdése polgári úton újból nyomozás tárgyává volna téve.”

A sértett büntetőeljáráson belül érvényesíthető kárigényét Európában csak a XIX. században ismerték el, de akkor sem mindenütt. Az 1848. évi bajor, illetve az 1857. évi oldenburgi törvény például a magánjogi kérdés elintézését nem engedte meg a büntetőperben. A francia, a belga, a genfi és a magyar jogszabály viszont a célszerűségnek engedve, elismerte az adhéziós eljárást.

Az adhéziós eljárás alanyai: a magánfél és a terhelt

A polgári jogi igényt érvényesítő eljárásban a magánfél személyével kapcsolatban is érvényesek azok az általános megállapítások, amelyeket a sértett fogalmáról gondolunk. A törvény is úgy kezdi, hogy „magánfél az a sértett, aki [...]”. De ki a sértett?

1 Az 1896. évi Bűnvádi Perrendtartás Törvényjavaslatának Indokolása. Budapest, 1895, 95. o. (a továbbiakban: Bp. Indokolás)

Finkey Ferencz szerint a „sértett fogalma és köre a legnehezebben elhatárolható kérdések egyike”.² Sok bizonytalanságot tartalmaz ugyanis az a meghatározás, miszerint sértett az, „kinek jogai ellen a bűncselekmény elkövetve, illetőleg megkísérelve volt, kinek bármely jogát sértette, vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény”.³ Balogh Jenő szerint „első tekintetre igen könnyen megoldhatónak látszik, amennyiben törvényünk 113. §-a a sértett félt, illetőleg, ha az életkorának 16-ik évét még be nem töltötte, annak törvényes képviselőjét jelöli meg az indítványozásra jogosított gyanánt. Csakhogy ez a megjelölés tulajdonképp csak a kérdésnek a megkerülése, de nem megoldása, mert ezzel kapcsolatban felmerül azon újabb kérdés, hogy az egyes büntetendő cselekményeknél ki tekintendő a »sértett fél« elnevezés alatt. A törvény erre általában nem ad feleletet.”⁴

A törvény azóta sem ad erre konkrét feleletet. Hadd idézzem Balogh Jenőt, hiszen ő írja, „már itt ki kell jelentenünk, hogy nem helyeseltetjük az újabb törvényeknek azon eljárását, hogy a sértett fél fogalmának meghatározását tökéletesen elmulasztják”.⁵ A napjainkban hatályos, illetve az azt megelőző törvény, ha nem is tökéletesen mulasztja el, hiszen igyekszik definiálni a sértett fogalmát, mégis számos megoldatlan helyzet elé állítja a jogalkalmazót. „Az esetek hasonlíthatatlanul jelentékenyebb számában nagyon kérdéses, hogy e fogalom kire (...) is alkalmazható (...)”.⁶ Vajon ki is a sértett?

A „sértett”-i név sajátos büntetőeljárás fogalom. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza, a büntetőjog pedig az e körhöz tartozó személyek konkrét elnevezését kerülve a „valaki” és a „más” szavakat használja. A fogalom törvényi szinten való megfogalmazása sokáig váratott magára. Bár a tudományos munkák igyekeztek körülhatárolni a sértett fogalmának tartalmi jegyeit, a jogszabályok 1973-ig mégis adósak maradtak a definiálással.

2 Finkey Ferencz: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, 1908, 181. o.

3 Bp. Indokolás: i. m. 173–174. o.

4 Balogh Jenő: A sértett fél jogköre a büntetőjogban. Budapest, 1887, 216–217. o.

5 Uo. 217–218. o.

6 Uo.

Király Tibor még 1968-ban írta, hogy „*sem a Btk., sem a Be. nem határozza meg, ki a sértett (...). Meg kell-e határozni törvényben ezt a fogalmat? Azt hiszem, ez hasznos, nem is a definiálás kedvéért, hanem inkább azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadhatja el a jogalkalmazó (...). Ezen túl, van-e valakinek joga vádat emelni, a vádat képviselni stb., vagyis ezen túl, az úgynevezett aktív legitimáció. Ezért indokolt, hogy a törvény mondja meg, kik azok, akiknek joguk lesz sértettként fellépni. Indokolt az is, hogy szükség esetén a hatóság határozatban döntsön arról, ki szerepelhet, vagy nem szerepelhet az ügyben sértettként.*”⁷

Az 1973. évi I. tv., eleget téve a jogelmélet követelésének, meghatározta a sértett fogalmát. A Be. 53. § (1) bekezdése szerint „*sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette*”.

Bár a törvény definiálta a sértett fogalmát, a gyakorlatban ennek ellenére számtalan olyan kérdés merült fel, amely a sértett tényleges fellépésekor jelentkezik. Ezen az új Be. sem segített, hiszen csak a szakasz száma (51. § (1) bek.) változott, a meghatározás tartalma nem. Sajnos továbbra sem tisztázott pontosan, hogy kinek a fellépését akarja a jogalkotó sértettként elfogadni.

A bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy sértetti minőségét a büntetőeljáráshoz nem állapítják meg. Ez nagy hiányossága a jogszabálynak. A sértetté váláshoz elméletileg elegendő a jogok, illetve a jogos érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése.

A büntetőeljáráshoz a cselekvőképességre vonatkozó polgári jogi szabályok korábban nem érvényesültek. A jogalkalmazói gyakorlat pedig nem alakította ki ennek szempontjait. A korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen sértett esetében nem volt a büntetőeljáráshoz képviselői kényszer. A Btk. a magánindítványra vonatkozó rendelkezései között külön szabályozta és szabályozza ezt a kérdést, a Be.-ben viszont sokáig hallgattak arról, hogy például a gyermekkorú és a gondnokság alá helyezett elmebeteg sértett

⁷ Uo.

esetén ki gyakorolja a jogokat. Kratochwill Ferenc korábban már felhívta a jogalkotó figyelmét ezekre a problémákra. Véleménye szerint ezekben az esetekben indokolt és szükséges lehet a törvényes képviselő vagy a gondnok bevonása.

Tíz évvel Kratochwill tanár úr halála után a jogalkotó figyelembe vette a korábbi kritikai megjegyzéseket, és ma már a Be. szabályozza a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképessé sértett, magánvádló és egyéb érdekelt képviseletét. A jogszabály kimondja, hogy ezekben az esetekben a törvényes képviselő jár el, érdekeltségét esetén pedig a Ptk. rendelkezései az irányadók.⁸

Vajon eljárhat-e a korlátozottan cselekvőképessé sértett, például magánfélként a büntetőeljárásban, ha kizárólag előnyöket szerez? A polgári anyagi és eljárási jog szabályai ugyanis ezt megengedik.⁹ Kratochwill Ferenc erre is már több mint tíz évvel ezelőtt felhívta a jogalkotó figyelmét. Az új Be., úgy tűnik, hogy figyelemmel volt ezekre, és a magánfél képviseletét nem a sértettre vonatkozó általános szabályok alapján rendezi, hanem kimondja, hogy „*a magánfél képviseletére a polgári eljárásjog szabályai az irányadók*”.¹⁰

Mivel a magánfélnek nem lehet eltérő helyzete, mint a polgári eljárásban a felperesnek, ezért a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképessé sértett is lehet magánfél. Azzal a megjegyzéssel azonban, hogy a cselekvőképtelen nevében mindenkor a törvényes képviselő jár el, korlátozottan cselekvőképessé sértett esetén pedig csak akkor, ha a polgári jog szabályai szerint az igény tárgyáról érvényesen nem rendelkezhet.

A polgári jogi igény szerepe a büntetőeljárásban

Az angolszász és a kontinentális jogrendszer közötti különbség a polgári jogi igény tekintetében is megmutatkozik. Az előbbi külön tartja a két jogvitát a „fair” eljárás elvére hivatkozva. „A magánügy

8 Be. 56. § (2) bek.

9 Kratochwill Ferenc: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárási jogban. ELTE, Budapest, 1990, 33–38. o.

10 Be. 56. § (5) bek.

ugyanis megzavarja közügyet” – vallják. A másik jogrendszer büntetőeljárása viszont befogadja a polgári jogvitát, és a kár megtérítésének gyorsítása érdekében lehetőséget nyújt az adhézióra.

A hazai szabályozás alapján a polgári jogi igény a sértett kártérítési igénye a büntetőeljárásban, ami vagy a bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett. A sértett követelésének a terhelttel szemben kell fennállnia.

A polgári jogi igény büntetőeljáráson belüli érvényesítésének több feltétele van: a) a kárigény a sértett mint magánfél igénye; b) a terhelttel szemben áll fenn; c) a bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folyamán keletkezett.

A polgári jogi igényről a bíróság kizárólag kérelemre határoz. Az igény érvényesítésének feltétele, hogy a sértett ezt bejelentse, és igénye még nem évült el. Az igénynek a kártérítés mellett a kamatokra is ki kell terjednie.

A sértett csak akkor válik magánfélle, ha igényét önállóan terjeszti elő. Mivel a magánfél a terhelttel szemben csak a bűncselekményből vagy a bíróság által elbírált szabálysértésből eredő kárt érvényesítheti, ezért a bíróság kötbérről nem dönthet (BH 1990/328.).

A polgári jogi igény előbbieken felsorolt érvényesítési feltételeinek együttesen kell megvalósulniuk (konjunktív feltétel). Bármelyik hiánya azt eredményezi, hogy a büntetőbíróság az igényt egyéb törvényes útra utasítja.

A bírói gyakorlat szerint lopás büntette esetén a sértetti jogok nemcsak az eltulajdonított dolog tulajdonosát illetik, hanem a dolog ideiglenes őrzője és használója is előterjeszthet polgári jogi igényt, ha a birtokvédelem őt megilleti.

A sértett halála esetén örököse léphet fel magánfélként. Ebben az esetben a sértetti jogok nem általában illetik meg az örököst, hanem ezek a jogok kizárólag a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatosak.

A polgári jogi igényt az ügyész is érvényesítheti, de csak a Pp.-ben meghatározott feltételek esetén.¹¹ Ez a jog az ügyészt önállóan

¹¹ Lásd az 1/1994. (I. 7.) AB határozatot.

illeti meg, nem függ a sértett magánfélként történő fellépésétől. Mind a sértett helyett, mind a sértett mellett érvényesítheti ezt. Az is előfordulhat a gyakorlatban, hogy a sértett akarata ellenére gyakorolja az ügyész e jogát. A két fél nyilatkozatai tehát eltérhetnek egymástól, sőt ellentétesek is lehetnek.

Amennyiben a két előterjesztett polgári jogi igény tartalmilag tér el, úgy ebben az esetben a bíróság a magasabb összegű igényt veszi figyelembe. Más az ügyész és a magánfél helyzete a fellebbezést illetően is. A vád képviselőjének fellebbezési jogát a törvény nem korlátozza, a magánfél jogorvoslati jogosultságát viszont igen. Ő ugyanis csak a terhelt terhére és csak akkor élhet e jogával, ha a bíróság a polgári jogi igényről érdemben döntött. Az 51. Bk. alapján a magánfél akkor sem fellebbezhet, ha a polgári jogi igényt a bíróság csak részben utasította egyéb törvényes útra, és az ítélet indokolásában írtak szerint bár a jogalap kérdését eldöntötték, az öszszegszerűséget viszont csak részben tisztázták. Ezzel szemben az ügyész fellebbezési joga teljes.

A polgári jogi igény „másik oldal”-on lévő alanya a terhelt, aki a vele szemben érvényesített polgári jogi igény tekintetében a polgári per alpereséhez hasonló jogi helyzetben van. Az alperestől annyiban különbözik, hogy a terheltet bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, illetve vádolják, ezért őt a kivívott és a nemzetközi jogi dokumentumokba foglalt alapvető emberi jogok megilletik.

Egyrészt tehát a terhelti jogok szélesebbek, mint az alperesi jogok, másrészt viszont szűkebbek. A terheltnek nincs ugyanis lehetősége arra, hogy perbehívás folytán bevonhasson az eljárásba más olyan személyt, aki ellen – bár magatartásával a sértett jogát vagy érdekét sértette – nem emeltek vádat.

Nem lehet az adhéziós eljárás alanya a büntetőeljáráson kívül álló harmadik személy akkor sem, ha a sértett kára az ő cselekménye következtében megtörtént. A hatályos magyar jog nem nyújt arra lehetőséget, hogy a sértett kárának megtérülése esetén harmadik személy – például a biztosító – érvényesíthesse követelését a terhelttel szemben a büntetőeljárás keretein belül. Az ilyen személy kára, illetve a terhelttel szemben fennálló követelése ugyanis nem

közvetlenül a bűncselekményből – a bíróság által elbírált szabálysértésből – ered, hanem ezen kívül áll; általában vagy jogszabályon, vagy szerződésen alapuló kötelezettség teljesítéséből ered. A biztosító, amikor megtéríti a sértett kárát, akkor bár törvényi engedményen alapuló igénye keletkezik a károkozóval – terhelttel – szemben, azt mégsem érvényesítheti a büntetőbíróság előtt. Igényével csak polgári bírósághoz fordulhat.

Az adhéziós eljárás tárgya

A polgári jogi igény érvényesítésének egyik feltétele, hogy bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezzen. Az előterjesztett polgári jogi igény tehát a vádban megfogalmazott történeti tényálláshoz kapcsolódik. Így lesz a bűncselekmény, illetve a szabálysértés a polgári jogi igény alapja.

A bírói gyakorlatban további feltétel fogalmazódott meg akkor, amikor egy jogeset kapcsán kimondták, hogy a bűncselekmény és a polgári jogi igény között fennálló kapcsolatnak közvetlennek kell lennie. Az 1997-ben közölt 429. számú BH szerint a büntetőeljárásban csak a bűncselekménnyel közvetlenül okozott kár érvényesíthető, a sértett eltemetési költségeinek megfizetésére – minthogy nem közvetlenül a bűncselekmény folytán keletkeztek – a vádlott nem kötelezhető.

Az adhéziós eljárás jellegéből következik, hogy a büntetőeljárásban is csak olyan igény érvényesíthető, amely követelés egyébként bírósági útra tartozik. A semmis szerződésre alapított igények itt sem érvényesíthetők.

A büntetőeljárásban szinte kizárólag kötelmi jogi kártérítési igényeket érvényesítenek, pedig a jogszabály jóval több esetben tenné lehetővé a polgári jogi igény érvényesítését. A polgári jogi igény keretében is érvényesíthetők mindazok az igények, amelyekre a polgári jog a polgári eljárás keretében lehetőséget ad. A felmerült kár érvényesítése mellett kérheti a sértett a dolog kiadását. Emellett birtokvédelem iránti igénnyel is fordulhat a bírósághoz, de – megítélésem szerint – nem kizárt az elmaradt gyerektartás követelése

sem. A magánfél követelhetné a terhelttől azoknak a hasznoknak az értékét, amelyeket a bűncselekmény elkövetője elfogyasztott, illetve beszedni elmulasztott. Lehetősége van a sértettnek arra is, hogy becsületsértés, rágalmazás, hamis vád esetén a terhelt a személyiségi jogok védelmének keretében nyilatkozat útján vagy egyéb módon adjon elégtételt. A bírói gyakorlat azt mutatja, hogy ezekkel a lehetőségekkel általában nem élnek a jogosultak. Talán azért, mert a sértettek nem ismerik saját jogaikat.

Az ügyész szerepe az adhéziós eljárásban

Az ügyész mind a régi, mind az új Be. alapján, mint ahogy a korábbiakból ez már kiderült, polgári jogi igényt érvényesíthet a Be.-ben. Az új törvény szerint az ügyész fellépésére viszont csak a Pp.-ben meghatározott feltételek esetén van lehetőség. A régi Be.-ből ez a szabály hiányzott. 1994-ben az Alkotmánybíróság 1/1994. (I. 7.) AB határozata és ezt követően a Pp. módosítása az ügyész korlátlan perindítási jogát megszüntette. Ezeket a rendelkezéseket kellett összhangba hozni a Be.-vel.

Az ügyész, amikor a számára biztosított lehetőségeken belül felléphet, a polgári jogi igény érvényesítésére való jogosultsága önállóan illeti meg, nem függ a sértetti fellépéstől; akár mellette, akár helyette, sőt a sértett akarata ellenére is szerepelhet az adhéziós eljárásban. Amennyiben egyedül érvényesíti az igényt, akkor valamennyi jogosultság őt illeti. Ha a sértett mellett lép fel, és perbeli nyilatkozataik, illetve kérelmeik eltérőek, akkor a bíróság az eljárás egyéb adataira is figyelemmel bírálja el azokat. A döntésben a magasabb igényt veszi figyelembe.

Az ügyész indítványa egy esetben köti a bíróságot: az 50. számú BK alapján a bíróság az igényről érdemben nem dönthet, ha az ügyész azt indítványozza, hogy az általa érvényesített polgári jogi igényt egyéb törvényes útra utasítsa.

Az ügyész fellebbezési joga is teljes. A magánféllel szemben ő a döntés ellen akkor is jogorvoslással élhet, ha a bíróság érdemben nem döntött az igényről.

Az ügyész az Alkotmánybíróság és a Pp. által felállított korlátok ellenére széles körű jogosultságokkal rendelkezik az adhéziós eljárásban. Ennek ellenére több főügyészség is jelezte 2000-ben¹², hogy kevés ügyben van az ügyész által érvényesített joghatályos polgári jogi igény. Ennek oka a bírák szerint a következő: *„a nyomozás során megtéríteni kért vagyoni jogi igény nem joghatályos, egyrészt hiányos tartalma miatt, másrészt, mert nem a bíróság előtt előterjesztett kereseti kérelem, és (...) az általános formában előterjesztett kérelmeket nem bírálják el”*.¹³

Az adhéziós eljárásban alkalmazott jogszabályok; a rendelkezési jog és az officialitás elve

Míg a rendelkezési jog a polgári eljárás alapelve, addig az officialitás (hivatalból való eljárás) a büntetőeljárásé. A két elv lényegét tekintve különbözik egymástól, s ez okozza a feszültséget a büntetőeljárásban.

A polgári eljárásban a rendelkezési elv fejezi ki a legjobban a feleknek és a bíróságnak a per tárgyához való viszonyát. Jelenti egyrészt, hogy a peres eljárás csak a fél rendelkezésének megfelelően indul, vagyis akkor, amikor a fél a bíróságtól jogvédelmet kér. Ezt a jogvédelmet a polgári eljárásban a bíróság csak erre vonatkozó kérés esetén nyújtja. Másrészt jelenti azt is, hogy a bíróság egyes perbeli cselekményeket, bizonyítást a felek rendelkezése alapján végez. A felek joga annak eldöntése, hogy milyen igényeket kívánnak érvényesíteni, s azt milyen mértékben teszik. A bíróság a polgári eljárásban ténylegesen kötve van a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz, beleértve a jogról való lemondást is. A bíróság döntése nem terjedhet túl a kereseti kérelmen és ellenkérelmen sem.

12 A Legfőbb Ügyészség a 2000. évi munkatervében előírta, hogy valamennyi főügyészség vizsgálja meg a sértetti jogok érvényesülését.

13 Cserei Gyula: A sértetti jogok érvényesülése. Belügyi Szemle, 2003/2–3., 150. o.

Alapvető problémát jelenthet ebben a körben a bizonyítási teher polgári eljárásjogi szabálya. A Pp. 164. § (1) bekezdése kimondja: „A per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el.” A 3. §. (3) bekezdése szerint pedig „a jogvita elbírálásához szükséges bizonyítékok rendelkezésre bocsátása – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a feleket terheli. A bizonyítás indítványozása elmulasztásának, illetve a bizonyítási indítvány elkésztettségének jogkövetkezményei, valamint a bizonyítás esetleges sikertelensége törvény eltérő rendelkezése hiányában a bizonyításra kötelezett felet terheli [...]”

E rendelkezésekből az következne, hogy a polgári jogi igény körében a magánfélnek bizonyítási terhe áll fenn, ezzel szemben a legalapvetőbb kérdésekben a bizonyítás a Be. szabályai szerint, a magánfél igényétől függetlenül folyik. Ez azt jelenti, hogy a magánfél azt a segítséget nyeri, hogy a sokkal szélesebb bizonyítási lehetőségekkel rendelkező nyomozó hatóság deríti fel és bizonyítja a számára is fontos tényeket, ezért, ha maga nem tesz is eleget a bizonyítási kötelezettségének, az igénye megítélt lehet.

A rendelkezési elv ellentéte a hivatalból való eljárás elve, ami a legalitás mellett a büntetőeljárás alapvető jellemzője.

Jellegét tekintve tehát más a büntető- és a polgári eljárás. Ezért számos problémával találkozunk akkor, amikor a két eljárást egybe-mossuk. A nehézség elsősorban abból ered, hogy a jogi szempontból eltérő büntető- és polgári jogi igényt ugyanabban az eljárásban bírálják el.

A kérdés már csak az, melyik jogág rendelkezéseit vegye figyelembe a bíróság.

A jogi szabályok alkalmazása kérdésében a Be. rendelkezései csak részben adnak eligazítást. A törvény értelmében a polgári jogi igény érvényesítésekor az eljárási szabályok fő elvként a büntetőeljárásnak megfelelően alakulnak. A Pp. szabályait csak kivételesen alkalmazzák. Akkor, amikor az adott kérdésről a Be. nem nyújt eligazítást. Ennek is feltétele, hogy a Pp. rendelkezései ne legyenek elmentések a büntetőeljárás feladatával, jellegével.

A bíróság korábban egyezségkötést nem kísérelhetett meg, egyezséget nem hagyhatott jóvá, a terhelt a magánféllel szemben követelést nem érvényesíthetett és beszámítási kifogással sem élhetett.

A bírói gyakorlat további korlátokat hozott létre akkor, amikor a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a büntetőbíróság határozatának a polgári jogi igényre vonatkozó részére az előzetes végrehajthatóság nem vonatkozik.

A jelenleg hatályos Be. változtatott ezeken a szabályokon, és 2003-tól egyezséget lehet kötni az adhéziós eljárásban, és azt a bíróság jóváhagyhatja. Továbbra sem érvényesíthet a terhelt a magánféllel szemben követelést, illetve beszámítási kifogással sem élhet. Ezen túlmenően a magánfél a követelését a másodfokú eljárásban nem terjesztheti ki, annak összegét pedig nem emelheti fel. A bíróság az ítélet polgári jogi igényre vonatkozó részét nem nyilváníthatja előzetesen végrehajthatónak.

Ezeknek a tilalmaknak az alapja, hogy a jogalkotónak figyelemmel kell lennie a büntetőeljárás sajátosságaira. Az adhéziós eljárásban a polgári jogi igény alapja a bűncselekmény. Az előzetes végrehajthatóság kizárása az officialitás elvével függ össze; a másodfokú bíróság a büntetőjogi főkérdést hivatalból vizsgálja. A megítélt polgári jogi igény előzetesen végrehajthatónak nyilvánítása ellentétben lenne a fellebbezés elvével. Gondolok itt arra az esetre, ha a büntetőjogi főkérdésben jogorvoslatot jelentettek be. Ugyanakkor az adhéziós eljárásban megítélt összeget meghaladó igény esetében a sértett nincs attól elzárva, hogy a többletigényét polgári bíróság előtt érvényesítse.

Az ítélezési gyakorlat az adhéziós eljárásban úgy alakult, hogy a polgári jogi igény tekintetében a büntetőbíróság anyagi jogi szempontból a polgári jog szabályait alkalmazza, míg eljárására a Be. rendelkezései vonatkoznak.

A legnagyobb problémát az okozza, hogy a büntetőjogi bűnösség és a polgári jogi vétkesség fogalmai alapvetően különböznek. A bűnösség köre jóval szűkebb, mint a polgári jogi vétkességé. Ezek viszont olyan bonyolult kérdések, hogy csak önálló értekezés tárgyai lehetnek.

A hatályos Be. és az Európai Unió kerethatározatának 9. cikke

A kerethatározat 9. cikke a sértett kompenzációjára vonatkozik. A tagállamoknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy egyrésztől lehetőséget adjanak a sértettnek a kárigény érvényesítésére, másrésztől ösztönözzék az elkövetőt, hogy térítse meg a sértett kárát, harmadrészt pedig, hogy ha az eljárás folyamán lefoglalták a sértett tulajdonát, akkor azt minél előbb visszakaphassa.

A tanulmány témája szempontjából az első követelménynek van itt szerepe. Jogszabályunk ennek eleget tesz, mivel ismeri az adhéziós eljárást. Sajnos a jogalkalmazás gyakorlatában ez a jog nem úgy érvényesül, ahogy kellene. A legtöbbször a bíróság a sértett igényét egyéb törvényes útra utasítja, mivel az elbírálás (szerinte) jelentékenyen késleltetné az eljárás befejezését, vagy – ahogy a törvény fogalmaz – más körülmény zárja ki az érdemi elbírálást. A magánfél ez ellen fellebbezéssel nem élhet.

Azzal egyetértek, hogy a vádlott felmentése esetén nem adhat helyt az igénynek – bár ekkor is fordulhat a sértett a polgári bírósághoz –, azzal viszont nem értek egyet, hogy a másik két esetben miért nem fogalmaz egyértelműen a jogszabály. A „*jelentékenyen késleltetné*” és a „*más körülmény*” olyan tág meghatározás, hogy abba minden belefér. A meglévő ügyforgalom mellett nincsen olyan bíró – tisztelet a kivételnek –, aki ne használná ki a jogszabály adta lehetőséget. Róth Erika szerint is „*túlzottan tágnak tűnik*” az első esetet „*részben átfedő utolsó feltétel. A törvény indokolása is adós marad annak magyarázatával, hogy milyen más körülmény merülhet fel, ami a polgári jogi igény érdemben való elbírálását kizárhatja.*”¹⁴

Már csak abban bízhatnak a (leendő) sértettek, hogy a kerethatározatnak meg nem felelő szabályozás miatt az EU nem dicsér meg minket. A szabályozástól függetlenül viszont az egyszerűbb megíté-

14 Róth Erika: A sértett szerepe a büntetőeljárásban – avagy mit kíván az Európai Unió. In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933–1993) tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003, 52. o.

lésű ügyekben, ott, ahol a kár megállapítására vonatkozó bizonyítékok rendelkezésre állnak, elvárható lenne a bírótól, hogy a neki adott jogszabályi felhatalmazás ellenére se utasítsa a sértett igényét egyéb törvényes útra. A kollégák iránti lojalitás is ezt követeli, ugyanis ezzel a polgári bírák ügyforgalma növekszik.

IRODALOM

A Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatához való Indokolás. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1895

Balogh Jenő: A sértett fél jogköre a büntetőjogban. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1887

Cserai Gyula: A sértetti jogok érvényesülése. *Belügyi Szemle*, 2003/2–3.

Finkey Ferencz: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, 1908

Király Tibor: A sértett a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1968/2.

Kratochwill Ferenc: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban. ELTE, Budapest, 1990

Róth Erika: A sértett szerepe a büntetőeljárásban – avagy mit kíván az Európai Unió. In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933–1993) tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003